

Chaṭṭhasaṅgītipiṭakaṃ

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

MILINDAPAÑHAPĀḲI

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1999

© Buddhasāsana Society

Pāḷi Series 28

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	ဣ န္ဓha	ဈ dhya	ဠ pla	အ lla
ကွ kkha	ဇ cca	ဇာ ṇḍa	ဇ dhva	ဥ pba	ဇျ lya
ကျ kya	ဆ ccha	ဣ ṇṇa	ဣ nta	ဣ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	ဣ ṇha	န ntva	ဈ bya	ဝှ vha
ကလ kla	ဇျ jjha	ဣ tta	ဣ ntha	ဠ bra	ဆာ sta
ကွ kva	ည ṇṇha	ဣ ttha	န nda	ဥ mpa	ဆာ stra
ဈ khya	ပ ṇha	ဣ tva	ဣ ndra	ဥ mpha	သွ sna
ဇ khva	ပ ṇca	ဣ tya	န ndha	ဥ mba	သျ sya
ဂ gga	ဆ ṇcha	ကြ tra	န nna	ဣ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ṇja	ဒ dda	ဈ nya	ဥ mma	သွ sma
ဈ gya	ညျ ṇjha	ဒ ddha	န nha	ဈ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဇ တta	ဈ dya	ဥ ppa	ဥ mha	တွ hma
ကံ ṇka	ဌ တtha	ဒ dra	ဥ ppha	ဈ yya	တွ hva
နံ ṇkha	ည သda	ဒ dva	ဈ pya	ဈ yha	ဠ lha
ဂံ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Milindapañhapāḷi

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Bāhirakathā

Pubbayogādi	...	...	3
-------------	-----	-----	---

2. Milindapañha

1. Mahāvagga

1. Paññattipañha	...	...	24
2. Vassagaṇanapañha	...	...	27
3. Vīmaṁsanapañha	...	...	27
4. Anantakāyapañha	...	...	28
5. Pabbajjapañha	...	...	30
6. Paṭisandhipañha	...	...	31
7. Yonisomanasikārapañha	...	...	31
8. Manasikāralakkhaṇapañha	...	...	31
9. Sīlalakkhaṇapañha	...	...	32
10. Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañha	...	...	33
11. Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañha	...	...	34
12. Vīriyalakkhaṇapañha	...	...	35
13. Satilakkhaṇapañha	...	...	36
14. Samādhipañha	...	...	37
15. Paññālakkhapañha	...	...	38
16. Nānādharmānaṁ ekakicca-abhinipphādanapañha	...	...	39

2. Addhānavagga

1. Dhammasantatiipañha	...	...	40
2. Paṭisandahanapañha	...	...	41
3. Nāṇapaññāpañha	...	...	42

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
4. Paṭisandahanapuggalavediyapañha	...	...	44
5. Vedanāpañha	...	...	45
6. Nāmarūpa-ekattanānattapañha	...	...	46
7. Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañha	...	...	48
8. Nāmarūpaṭisandahanapañha	...	...	49
9. Addhānapañha	...	...	49

3. Vicāravagga

1. Addhānamūlapañha	...	...	51
2. Purimakotīpañha	...	...	51
3. Koṭīpaññāyanapañha	...	...	52
4. Saṅkhārājāyamānapañha	...	...	53
5. Bhavantaṅkhārājāyamānapañha	...	...	54
6. Vedagūpañha	...	...	55
7. Cakkhuviññāṇādīpañha	...	...	58
8. Phassalakkhaṇapañha	...	...	61
9. Vedanālakkhaṇapañha	...	...	61
10. Saññālakkhaṇapañha	...	...	62
11. Cetanālakkhaṇapañha	...	...	62
12. Viññāṇālakkhaṇapañha	...	...	63
13. Vitakkalakkhaṇapañha	...	...	64
14. Vicāralakkhaṇapañha	...	...	64

4. Nibbānavagga

1. Phassādivinibbhujanapañha	...	...	65
2. Nāgasenapañha	...	...	66
3. Pañcāyatanakammanibbattapañha	...	...	66
4. Kammanānākaraṇapañha	...	...	67
5. Vāyāmakaraṇapañha	...	...	67
6. Nerayikaggi-uṇhabhāvapañha	...	...	68

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
7. Pathavisandhārakapañha	...	...	70
8. Nirodhanibbānapañha	...	...	70
9. Nibbānalabhanapañha	...	...	71
10. Nibbānasukhajānanapañha	...	...	71

5. Buddhavagga

1. Buddhassa atthinatthibhāvapañha	...	...	73
2. Buddhassa anuttarabhāvapañha	...	...	73
3. Buddhassa anuttarabhāvajānanapañha	...	...	74
4. Dhammadiṭṭhapañha	...	...	74
5. Asaṅkamanapaṭisandahanapañha	...	...	74
6. Vedagūpañha	...	...	75
7. Aññakāyasaṅkamanapañha	...	...	75
8. Kammaphala-atthibhāvapañha	...	...	76
9. Uppajjati jānanapañha	...	...	76
10. Buddhanidassanapañha	...	...	77

6. Sativagga

1. Kāyapiyāyanapañha	...	...	78
2. Sabbaññūbhāvapañha	...	...	78
3. Mahāpurisalakkhaṇapañha	...	...	79
4. Bhagavato brahmacāripañha	...	...	80
5. Bhagavato upasampadāpañha	...	...	80
6. Assubhesajjābheshajjapañha	...	...	81
7. Sarāgavītarāganānākaraṇapañha	...	...	81
8. Paññāpatiṭṭhānapañha	...	...	81
9. Saṁsārapañha	...	...	82
10. Cīrakatasaraṇapañha	...	...	82
11. Abhijānantasatipañha	...	...	83

Mātikā

Piṭṭhaṅka

7. Arūpadhammavavatthānavagga

1. Sati-uppajjanapañha	...	...	84
2. Buddhaguṇasatiṭṭhapañha	...	...	86
3. Dukkhaṇṇapañha	...	...	86
4. Brahmaloṇṇapañha	...	...	88
5. Dvannaṇṇ lokuppannāṇaṇṇ samakabhāvaṇṇapañha	...	...	88
6. Bojjhaṇṇapañha	...	...	89
7. Pāpapañṇāṇaṇṇ appānappabhāvaṇṇapañha	...	...	90
8. Jāṇantāṇantapāpakaraṇṇapañha	...	...	90
9. Uttarakurukādigamaṇṇapañha	...	...	91
10. Dhīghaṭṭhipaṇṇapañha	...	...	91
11. Assāsapassāsanirodhaṇṇapañha	...	...	92
12. Samuddapañha	...	...	92
13. Samudda-ekarasapañha	...	...	92
14. Sukhumapañha	...	...	93
15. Viññāṇaṇṇatthapañha	...	...	93
16. Arūpadhammavavatthānadukkarapañha	...	...	94
Milindapañhapucchāvisajjanā	...	...	95

Meṇḍakapañhārambhakathā

Aṭṭhamantaparivajjanīyaṭṭhāṇa	...	...	97
Aṭṭhamantavināsakapuggala	...	...	99
Navaguyhamantavidhaṇṇsaka	...	...	99
Aṭṭhapañṇapaṇṇatthapañha	...	...	100
Ācariyaṇṇa	...	...	101
Upāsakaṇṇa	...	...	101

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Meṇḍakapañha**1. Iddhibalavagga**

1. Katādhikārasaphalapañha	...	...	103
2. Sabbaññubhāvapañha	...	...	109
3. Devadattapabbajjapañha	...	...	113
4. Pathavicalanapañha	...	...	118
5. Sivirājacakkhudānapañha	...	...	123
6. Gabbhāvakkantipañha	...	...	126
7. Saddhammantaradhānapañha	...	...	133
8. Akusalacchedanapañha	...	...	136
9. Uttarikaraṇīyapañha	...	...	140
10. Iddhibaladassanapañha	...	...	142

2. Abhejjavagga

1. Khuddānukhuddakapañha	...	...	145
2. Abyākaraṇīyapañha	...	...	146
3. Maccubhāyanābhāyanapañha	...	...	148
4. Maccupāsamuttipañha	...	...	152
5. Buddhalābhantarāyapañha	...	...	155
6. Apaññañapañha	...	...	159
7. Bhikkhusaṃghaparihāraṇapañha	...	...	160
8. Abhejjaparisapañha	...	...	161

3. Paṇāmitavagga

1. Seṭṭhadhammapañha	...	...	163
2. Sabbasattahitapharaṇapañha	...	...	165
3. Vatthaguyhanidassanapañha	...	...	168
4. Pharusavācābhāvapañha	...	...	171
5. Rukkha-acetanābhāvapañha	...	...	173

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Piṇḍapātamahapphalapañha	...	...	174
7. Buddhapūjanapañha	...	...	177
8. Pādasakalikāhatapañha	...	...	178
9. Aggaggasamaṇapañha	...	...	180
10. Vaṇṇabhaṇanapañha	...	...	182
11. Ahimsāniggahapañha	...	...	183
12. Bhikkhupaṇāmitapañha	...	...	185

4. Sabbaññutañāṇavagga

1. Iddhikammavipākapañha	...	...	187
2. Dhammavinayaapaṭicchannāpaṭicchannapañha	...	...	188
3. Musāvādagarulahubhāvapañha	...	...	190
4. Bodhisattadhammatāpañha	...	...	192
5. Attanipātanapañha	...	...	193
6. Mettābhāvanānisamsapañha	...	...	195
7. Kusalākusalasamavisamapañha	...	...	197
8. Amarādevīpañha	...	...	202
9. Arahanta-abhāyanapañha	...	...	204
10. Buddhasabbaññubhāvapañha	...	...	205

5. Santhavavagga

1. Santhavapañha	...	...	208
2. Udarasaṃyatapañha	...	...	209
3. Buddha-appābādhapañha	...	...	211
4. Magguppādanapañha	...	...	212
5. Buddha-aviheṭṭhakapañha	...	...	214
6. Chaddantajotipālārabbhapañha	...	...	216
7. Ghaṭikārapañha	...	...	218
8. Brāhmaṇarājavadapañha	...	...	219

Mātikā

Piṭṭhaṅka

9. Gāthābhigītabhojanakathāpañha	...	...	222
10. Dhammadesanāya appossukapañha	...	...	226
11. Ācariyānācariyapañha	...	...	228

5. Anumānapañha

1. Buddhavagga

1. Dvinnam Buddhānam anuppajjamānapañha	...	...	231
2. Gotamivatthadānapañha	...	...	234
3. Gihipabbajitasammāpaṭipattipañha	...	...	236
4. Paṭipadādosapañha	...	...	238
5. Hīnāyāvattanapañha	...	...	240
6. Arahantavedanāvedīyanapañha	...	...	245
7. Abhisamayantarāyakarapañha	...	...	247
8. Dussīlapañha	...	...	249
9. Udakasattajīvapañha	...	...	251

2. Nippapañcavagga

1. Nippapañcapañha	...	...	255
2. Khīṇāsavabhāvapañha	...	...	257
3. Khīṇāsavasatisammosapañha	...	...	258
4. Loke natthibhāvapañha	...	...	259
5. Akammajādipapañha	...	...	260
6. Kammajādipapañha	...	...	262
7. Yakkhapañha	...	...	263
8. Anavasesasikkhāpadapañha	...	...	263
9. Sūriyatapanapañha	...	...	264
10. Kaṭhinatapanapañha	...	...	265

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Vessantaravagga

1. Vessantarapañha	...	...	267
2. Dukkarakārikapañha	...	...	275
3. Kusalākusalabalavatarapañha	...	...	280
4. Pubbapetādisapañha	...	...	284
5. Supinapañha	...	...	287
6. Akālamaraṇapañha	...	...	290
7. Cetiyapāṭihāriyapañha	...	...	297
8. Dhammābhisamayapañha	...	...	298
9. Ekantasukhanibbānapañha	...	...	300
10. Nibbānarūpasanṭhānapañha	...	...	303
11. Nibbānasacchikaraṇapañha	...	...	309
12. Nibbānasannihitapañha	...	...	312

4. Anumānavagga

1. Anumānapañha	...	...	314
2. Dhutaṅgapañha	...	...	330

5. Opammakathāpañha**1. Gadrabhavagga**

1. Gadrabhaṅgapañha	...	...	348
2. Kukkuṭaṅgapañha	...	...	348
3. Kalandakaṅgapañha	...	...	350
4. Dīpiniyaṅgapañha	...	...	351
5. Dīpikaṅgapañha	...	...	351
6. Kummaṅgapañha	...	...	352
7. Vaṁsaṅgapañha	...	...	354
8. Cāpaṅgapañha	...	...	354
9. Vāyasaṅgapañha	...	...	355
10. Makkaṭaṅgapañha	...	...	355

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Samuddavagga

1. Lābulataṅgapañha	...	...	357
2. Padumaṅgapañha	...	...	357
3. Vijaṅgapañha	...	...	358
4. Sālakalyāṇikaṅgapañha	...	...	359
5. Nāvaṅgapañha	...	...	359
6. Nāvālagganakaṅgapañha	...	...	360
7. Kūpaṅgapañha	...	...	361
8. Niyāmaṅgapañha	...	...	361
9. Kammakāraṅgapañha	...	...	362
10. Samuddaṅgapañha	...	...	363

3. Pathavīvagga

1. Pathavī-aṅgapañha	...	...	365
2. Āpaṅgapañha	...	...	366
3. Tejaṅgapañha	...	...	367
4. Vāyuṅgapañha	...	...	368
5. Pabbataṅgapañha	...	...	369
6. Ākāsaṅgapañha	...	...	370
7. Candaṅgapañha	...	...	371
8. Sūriyaṅgapañha	...	...	372
9. Sakkaṅgapañha	...	...	374
10. Cakkavattiṅgapañha	...	...	374

4. Upacikāvagga

1. Upacikaṅgapañha	...	...	377
2. Biḷāraṅgapañha	...	...	377
3. Undūraṅgapañha	...	...	378
4. Vicchikaṅgapañha	...	...	378

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Nakulaṅgapañha	...	...	379
6. Jarasiṅgālaṅgapañha	...	...	379
7. Migaṅgapañha	...	...	380
8. Gorūpaṅgapañha	...	...	381
9. Vahāhaṅgapañha	...	...	382
10. Hatthiṅgapañha	...	...	383

5. Sīhavagga

1. Sīhaṅgapañha	...	...	385
2. Cakkavākaṅgapañha	...	...	386
3. Peṇāhikaṅgapañha	...	...	387
4. Gharakapotaṅgapañha	...	...	388
5. Ulūkaṅgapañha	...	...	388
6. Satapattaṅgapañha	...	...	389
7. Vagguliṅgapañha	...	...	389
8. Jalūkaṅgapañha	...	...	390
9. Sappaṅgapañha	...	...	391
10. Ajagaraṅgapañha	...	...	392

6. Makkaṭakavagga

1. Panthamakkaṭakaṅgapañha	...	...	393
2. Thanassitadārakaṅgapañha	...	...	393
3. Cittakadharakummaṅgapañha	...	...	394
4. Pavanaṅgapañha	...	...	394
5. Rukkhaṅgapañha	...	...	395
6. Meghaṅgapañha	...	...	396
7. Maṇiratanaṅgapañha	...	...	397
8. Māgavikaṅgapañha	...	...	397
9. Bhāḷisikaṅgapañha	...	...	398
10. Tacchakaṅgapañha	...	...	399

Mātikā

Piṭṭhaṅka

7. Kumbhavagga

1. Kumbhaṅgapañha	...	...	401
2. Kālāyasaṅgapañha	...	...	401
3. Chattaṅgapañha	...	...	402
4. Khettaṅgapañha	...	...	403
5. Agadaṅgapañha	...	...	403
6. Bhojanaṅgapañha	...	...	404
7. Issāsaṅgapañha	...	...	405

Milindapañhapāḷimātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Milindapañhapāḷi

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Milindo nāma so rājā, Sāgalāyaṃ puruttame.
Upagañchi Nāgasenaṃ, Gaṅgā ca¹ yathā Sāgaram.
Āsajja rājā citrakathim, ukkādhāraṃ tamonudaṃ.
Apucchi nipuṇe pañhe, ṭhānāṭṭhānagate puthū.
Pucchā visajjanā² ceva, gambhīratthūpanissitā.
Hadayaṅgamā kaṇṇasukhā, abbhutā lomahaṃsanā.
Abhidhammavinayogāḷhā, suttaḷālasamattitā.
Nāgasena kathā citrā, opammehi nayehi ca.
Tattha ñāṇaṃ paṇidhāya, hāsayitvāna mānaṃ.
Suṇātha nipuṇe pañhe, kaṅkhāṭṭhānavidālaneti.

2. Taṃ yathānusūyate—atthi Yonakānaṃ nānāpuṭabhedanaṃ Sāgalaṃ
nāma nagaraṃ nadīpabbatasobhitaṃ ramaṇīyabhūmippadesabhāgaṃ
ārāmuḃyānopavanataḷākāpakkharaṇisaṃpannaṃ
nadīpabbatavanarāmaṇeyyakāṃ sutavantanimmitaṃ nihatapaccatthikaṃ³
paccāmittānupapīḷitaṃ vividhavicitradaḷhamatṭālakotṭhakaṃ
varapavaragopura⁴ toraṇaṃ
gambhīraparikhāpaṇḍarapākāraparikkhittanteputraṃ

1. Gaṅgāva (Sī, I)

3. Nippaccatthikaṃ (Ka)

2. Vissajjanā (Sī, I)

4. Pavarapacuragopura (Sī)

suvibhattavīthiaccaracatukkasiṅghāṭakaṃ
 suppasāritānekavidhavarabhaṇḍaparipūritantarāpaṇaṃ
 vividhadānaggasatasamupasobhitaṃ¹
 himagirisikharasaṅkāsavarabhavanasatasahassappaṭimaṇḍitaṃ
 gajahayarathapattisamākulaṃ abhirūpanaranārigaṇānucaritaṃ
 ākiṇṇajanamanussaṃ puthukhattiyabrāhmaṇavessasuddaṃ
 vividhasamaṇabrāhmaṇasabhājana² saṅghaṭitaṃ bahuvidhavijjāvanta³
 naracira⁴ nisevitaṃ Kāsikakoṭumbarikādinānāvidhavatthāpaṇasampannaṃ
 suppasāritarucirabahuvidhapupphagandhāpaṇaṃ gandhagandhitaṃ
 āsīsanīyabahuratanaparipūritaṃ disāmukhasuppasāritāpaṇaṃ
 siṅgāravāṇijagaṇānucaritaṃ kahāpaṇarajatasuvaṇṇakaṃsapattharaparipūraṃ
 pajjotamānanidhiniketaṃ pahūṭadhanadhaññavittūpakaraṇaṃ
 paripuṇṇakosakoṭṭhāgāraṃ bahvannapānaṃ
 bahuvidhakhajjabhojjaleyyapeyyasāyanīyaṃ Uttarakurusāṅkāsaṃ
 sampannasassaṃ Āḷakamandā viya devapuraṃ.

Ettha ṭhatvā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, kathentena ca chadhā
 vibhajitvā kathetabbaṃ. Seyyathīdaṃ—pubbayogo Milindapañhaṃ
 lakkhaṇapañhaṃ meṇḍakapañhaṃ anumānapañhaṃ opammakathāpañhanti.

Tattha Milindapañho lakkhaṇapañho, vimaticchedanapañhoti duvidho.
 Meṇḍakapañhopi Mahāvaggo, yogikathāpañhoti duvidho.

1. Satatamupasobhitaṃ (Ka)

2. Samabhājana (Ka), sammābhājana (Ka)

3. Vijjādhara (Ka)

4. Naravira (Si, I)

1. Bāhirakathā

Pubbayogādi

3. **Pubbayogoti** tesam pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa Bhagavato sāsane vattamāne Gaṅgāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusaṅgho paṭivasati, tattha vattasīlasampannā bhikkhū pātova uṭṭhāya yaṭṭhisammajjaniyo¹ ādāya Buddhagūṇe āvajjentā aṅgaṇaṃ sammajjitvā kacavarabyūhaṃ karonti. Atheko bhikkhu ekaṃ sāmaṇeraṃ “ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehi”ti āha, so asuṇanto viya gacchati, so dutiyampi. Tatiyampi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchateva. Tato so bhikkhu “dubbaco vatāyaṃ sāmaṇero”ti kuddho sammajjanidaṇḍena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento “iminā kacavarachaḍḍanapuññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhanhikasūriyo³ viya mahesakkho mahātejo bhaveyyaṃ”ti paṭhamaṃ patthanaṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gaṅgātithaṃ gato Gaṅgāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā “yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānupattitapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayapaṭibhāno”ti dutiyampi patthanaṃ paṭṭhapesi.

Sopi bhikkhu sammajjanisālāya sammajjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gaṅgātithaṃ gacchanto sāmaṇerassa patthanaṃ sutvā “esa mayā payojitopi tāva evaṃ pattheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatī”ti cintetvā “yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gaṅgā-ūmivego viya akkhayapaṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapaṭibhānaṃ vijaṭetuṃ nibbeṭhetuṃ samattho bhaveyyaṃ”ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Te ubhopi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ Buddhantaraṃ khesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatāpi yathā Moggaliputtatissatthero dissati, evametepi dissanti mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ, taṃ ete pañhapucchana-opammayuttivasena nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā vibhajjissantīti niddiṭṭhā.

1. Yaṭṭhisammuñjaniyo (Sī, I)

2. Na pāpuṇāmi (Syā)

3. Suriyo (Sī, I)

4. Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milindo nāma rājā ahosi paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo atītānāgatapaccuppannānaṃ mantayogavidhānakiriyānaṃ¹, karaṇakāle nisammakārī hoti, bahūni cassa satthāni uggahitāni honti. Seyyathidaṃ, suti sammuti saṅkhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā catubbedā² purāṇā itihāsā jotisā māyā ketu³ mantanā yuddhā chandasā Buddhavacanena⁴ ekūnavīsati, vitaṇḍavādī⁵ durāsado duppasaho puthutitthakarānaṃ aggamakkhāyati, sakalajambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi yadidaṃ thāmena javena sūrena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo anantabalavāhano.

5. Athekadivasam Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturaṅginim balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senaṅgadassanaṃ katvā⁶ sāretvā so rājā bhassappavādako lokāyatavitaṇḍajanasallāpaplava⁷ cittakotūhalo visārado vijambhako sūriyaṃ oloketvā amacce āmantesi “bahu bhaṇe tāva divasāveseso kiṃ karissāma, idāneva nagaraṃ pavisitvā atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā saṃghī gaṇī gaṇācariyo api Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ paṭijānaṃāno, yo mayā saddhim sallapitum sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetum, taṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchissāma, kaṅkhaṃ paṭivinayissāmā”ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etadavocum “atthi mahārāja cha satthāro Pūraṇo Kassapo Makkhaligosālo Nigaṇṭho Nāṭaputto⁸ Saṅjayo Belaṭṭhaputto Ajito kesakambalo Pakudho Kaccāyano, te saṃghino gaṇino gaṇācariyakā ñātā yasassino titthakarā sādhusammata bahujaṇassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te pañhaṃ pucchassu, kaṅkhaṃ paṭivinayassū”ti.

6. Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaramāruya yena Pūraṇo Kassapo tenupasaṅkami,

1. Samantayoga... (Sī, I)

3. Hetu (Sī, I)

5. Vādī (Sī, I)

7. Pavatta (Sī, I)

2. Dhanubbedā (Sī, I)

4. Chandasāmuddavacanena (Sī, I)

6. Senāgaṇanaṃ kāretvā (Sī, I)

8. Nāthaputto (Sī, I)

upasaṅkamitvā pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā pūraṇaṃ Kassapaṃ etadavoca “ko bhante Kassapa lokaṃ pāleti”¹ti. Pathavī¹ mahārāja lokaṃ pāletīti. Yadi bhante Kassapa pathavī lokaṃ pāleti, atha kasmā Avīcinirayaṃ gacchantā sattā pathaviṃ atikkamitvā gacchantīti. Evaṃ vutte Pūraṇo Kassapo neva sakkhi ogilituṃ, no sakkhi uggilituṃ, adhomukho pattakkhandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

7. Atha kho Milindo rājā Makkhaliṃ Gosālaṃ etadavoca “atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukatadukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko”¹ti. Natthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, natthi sukatadukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idha loke khattiyā, te paralokaṃ gantvāpi puna khattiyāva bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokaṃ gantvāpi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. Yadi bhante Gosāla idha loke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokaṃ gantvāpi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti, natthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ. Tena hi bhante Gosāla ye te idha loke hatthacchinnā, te paralokaṃ gantvāpi puna hatthacchinnāva bhavissanti. Ye Pādacchinnā, te pādacchinnāva bhavissanti. Ye hatthapādacchinnā, te hatthapādacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇacchinnā, te kaṇṇacchinnāva bhavissanti. Ye nāsacchinnā, te nāsacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇanāsacchinnā, te kaṇṇanāsacchinnāva bhavissantīti. Evaṃ vutte Gosālo tuṇhī ahosi.

Atha kho Milindassa rañño etadahosi “tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetuṃ”¹ti.

1. Paṭhavī (Sī, Syā, I)

Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṃ nu khvajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkameyyāma pañhaṃ pucchitum, ko mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti. Evaṃ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahosi samaṇabrāhmaṇagahapatipaṇḍitehi, yattha samaṇabrāhmaṇagahapatipaṇḍitā paṭivasantīti suṇāti, tattha gantvā rājā te pañhaṃ pucchati, te sabbe pi pañhavisajjanena rājānaṃ ārādhetum asakkontā yena vā tena vā pakkamanti. Ye aññaṃ disaṃ na pakkamanti, te sabbe tuṇhībhūtā acchanti. Bhikkhū pana yebhuyyena Himavantameva gacchanti.

8. Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vacanaṃ sutvā Yugandharamatthake bhikkhusaṃghaṃ sannipādetvā bhikkhū pucchi “atthāvuso koci bhikkhu paṭibalo Milindena rañña saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti.

Evaṃ vutte koṭisatā arahanto tuṇhī ahesum. Dutiyampi. Tatiyampi puṭṭhā tuṇhī ahesum. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusaṃghaṃ etadavoca “atthāvuso Tāvatisabhavane Vejyantassa pācīnato **Ketumatī** nāma vimānaṃ, tattha **Mahāseno** nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti.

Atha kho koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatisabhavane pāturahesum. Addasā kho Sakko Devānamindo te bhikkhū dūratova āgacchante, disvāna yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, ekamantaṃ ṭhito kho Sakko Devānamindo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “mahā kho bhante bhikkhusaṃgho anuppatto, ahaṃ saṃghassa ārāmiko, kenattho, kiṃ mayā karaṇīyan”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ Devānamindaṃ etadavoca “ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalanagare **Milindo** nāma rājā vitanḍavādī

durāsado duppasaho puthutitthakarānaṃ aggamakkhāyati, so bhikkhusaṃghaṃ upasaṅkamitvā diṭṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṃghaṃ viheṭṭeti”ti.

Atha kho Sakko Devānamindo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “ayaṃ kho bhante Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno, eso kho bhante Ketumativimāne Mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetum, taṃ devaputtaṃ yācissāma manussalokūpapattiyā”ti.

Atha kho Sakko Devānamindo bhikkhusaṃghaṃ purakkhatvā Ketumativimānaṃ pavisitvā Mahāsenāṃ devaputtaṃ āliṅgitvā etadavoca “yācati taṃ mārisa bhikkhusaṃgho manussalokūpapattiyā”ti. Na me bhante manussalokenattho kammabahulena, tibbo manussaloko, idhevāhaṃ bhante devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmī”ti. Dutiyampi. Tatiyampi kho Sakkena Devānamindena yācito Mahāseno devaputto evamāha “na me bhante manussalokenattho kammabahulena, tibbo manussaloko, idhevāhaṃ bhante devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmī”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto Mahāsenāṃ devaputtaṃ etadavoca “idha mayaṃ mārisa sadevakaṃ lokaṃ anuvilokayamānā aññatra tayā Milindassa rañño vādaṃ bhinditvā sāsanaṃ paggaḥetuṃ samatthaṃ aññaṃ kañci na passāma, yācati taṃ mārisa bhikkhusaṃgho, sādhu sappurisa manussaloke nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ paggaṇhāhī”ti. Evaṃ vutte Mahāseno devaputto “ahaṃ kira Milindassa rañño vādaṃ bhinditvā Buddhasāsanaṃ paggaḥetuṃ samattho bhavissāmī”ti haṭṭhapahaṭṭho udaggudaggo hutvā “sādhu bhante manussaloke uppajjissāmī”ti paṭiññaṃ adāsi.

9. Atha kho te bhikkhū devaloke taṃ karaṇīyaṃ tīretvā devesu Tāvātimsesu antarahitā Himavante pabbate rakkhittale pāturaḥesuṃ.

Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusaṃghaṃ etadavoca “atthāvuso imasmiṃ bhikkhusaṃghe koci bhikkhu sannipātaṃ anāgato”ti. Evaṃ vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “atthi

bhante āyasmā **Rohaṇo** ito sattame divase Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethā”ti. Āyasmāpi Rohaṇo taṅkhaṇaññeva nirodhā vuṭṭhāya “saṅgho maṃ paṭimāneti”ti Himavante pabbate antarahito rakkhitatale koṭṭisātānam arahantānam purato pāturahosi.

Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Rohaṇam etadavoca “kiṃ nu kho āvuso Rohaṇa Buddhasāsane bhijjante¹ na passasi saṅghassa karaṇīyāni”ti. Amanasikāro me bhante ahosīti.

Tena hāvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. Kiṃ bhante karomīti. Atthāvuso Rohaṇa Himavantapabbatapasse **Gajaṅgalaṃ**² nāma brāhmaṇagāmo, tattha **Soṇuttaro** nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati **Nāgaseno** nāma dārako, tena hi tvaṃ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṃ dārakaṃ nīharitvā pabbājehi, pabbajiteva tasmim daṇḍakammato muccissasīti. Āyasmāpi kho Rohaṇo “sādhū”ti sampatiṇṇi.

10. Mahāsenopi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismim paṭisandhim aggahesi, saha paṭisandhiggahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturaheṣum, āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, aggasassaṃ abhinipphannaṃ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmāpi kho Rohaṇo tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya dasamāsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisanto ekadivasampi kaṭacchumattaṃ bhattaṃ vā uḷuṅkamattaṃ yāguṃ vā abhivādanaṃ vā añjalikammaṃ vā sāmīcikammaṃ vā nālattha, atha kho akkosaññeva paribhāsaññeva paṭilabhati “aticchatha bhante”ti vacanamattampi vattā nāma nāhosi, dasamāsādhikānaṃ pana sattannaṃ vassānaṃ accayena ekadivasam “aticchatha bhante”ti vacanamattaṃ alattha. Taṃ divasameva brāhmaṇopi bahi kammantā āgacchanto paṭipathe theram disvā “kiṃ bho pabbajita amhākaṃ gehaṃ agamitthā”ti āha. Āma brāhmaṇa agamamhāti. Api kiñci labhitthāti. Āma brāhmaṇa labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi

1. Palujjante (Sī, I)

2. Kajaṅgalaṃ (Sī, I)

“tassa pabbajitassa kiñci adatthā”ti. Na kiñci adamhāti. Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi “ajja pabbajitaṃ musāvādena niggaheṣṣāmi”ti. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto.

Brāhmaṇo therāṃ disvāva evamāha “tumhe hiyyo amhākaṃ gehe kiñci alabhitvāva “labhimhā”ti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo”ti. Thero āha “mayāṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe ()¹ dasamāsādhikāni satta vassāni ‘aticchathā’ti vacanamattampi alabhitvā hiyyo ‘aticchathā’ti vacanamattaṃ labhimhā, athetaṃ vācāpaṭisandhāraṃ² upādāya evamavocumhā”ti.

Brāhmaṇo cintesi “ime vācāpaṭisandhāramattampi labhitvā janamajjhe ‘labhimhā’ti pasamsanti, aññaṃ kiñci khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā labhitvā kasmā nappasamsanti”ti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhaddato kaṭacchubhikkhaṃ, tadupiyañca byañjanaṃ dāpetvā “imaṃ bhikkhaṃ sabbakālaṃ tumhe labhissathā”ti āha.

So punadivasato pabhuti upasaṅkamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyoso mattāya pasīditvā therāṃ niccakālaṃ attano ghare bhaddavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adhivāsetvā divase divase bhaddakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ Buddhavacanaṃ kathetvā gacchati. Sāpi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, “Nāgaseno”tissa nāmamakaṃsu, so anukkamena vaḍḍhanto sattavassiko jāto.

11. Atha kho Nāgasenassa dāraḥ pitā Nāgasenaṃ dāraṃ etadavoca “imasmiṃ kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsī”ti. Katamāni tāta imasmiṃ brāhmaṇakule sikkhāni nāmāti. Tayo kho tāta Nāgasena vedā **Sikkhāni** nāma, avasesāni sippāni **sippaṃ** nāmāti. Tena hi tāta sikkhissāmīti.

Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahaṣsaṃ datvā antopāsāde ekasmiṃ gabbhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etadavoca “sajjhāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa

1. (Pavisantā) (Ka)

2. Paṭisanthāraṃ (Sī, I)

imaṃ dārakaṃ mantānī”ti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti.
 Ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati Nāgasenassa dārakassa ekeneva uddesena tayo
 vedā hadayaṅgatā vācuggatā sūpadhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā
 ahesuṃ, sakimeva cakkhuṃ udapādi tīsu vedesu sanighaṇḍukeṭubhesu¹
 sākkharappabhedesu itihāsapañcomesu padako veyyākaraṇo
 lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi.

Atha kho Nāgaseno dārako pitaraṃ etadavoca “atthi nu kho tāta
 imasmim brāhmaṇakule ito uttarimpi sikkhitabbāni, udāhu ettakānevā”ti.
 Natthi tāta Nāgasena imasmim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni,
 ettakāneva sikkhitabbānīti.

Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha
 pubbavāsanāya coditahadayo rahogato paṭisallīno attano sippassa
 ādimajjhapiyosānaṃ olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā
 appamattakampi sāraṃ adisvā “tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho
 ime vedā asārā nissārā”ti vipapaṭisārī anattamano ahosi.

12. Tena kho pana samayena āyasmā Rohaṇo vattaniye senāsane
 nisinno Nāgasenassa dārakassa cetasa cetoparivitakkamaññāya nivāsetvā
 pattacīvaramādāya vattaniye senāsane antarahito
 Gajaṅgalabrāhmaṇagāmassa purato pāturahosi. Addasā kho Nāgaseno
 dārako attano dvārakoṭṭhake ṭhito āyasmantaṃ Rohaṇaṃ dūratova
 āgacchantāṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanassajāto “appeva
 nāmāyaṃ pabbajito kañci sāraṃ jāneyyā”ti yenāyasmā Rohaṇo
 tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “ko nu kho
 tvaṃ mārisa ediso bhaṇḍukāsāvavasano”ti. Pabbajito nāmāhaṃ dārakāti.
 Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmāsīti. Pāpakāni malāni pabbājeti²,
 tasmāhaṃ dāraka pabbajito nāmāti. Kimkāraṇā mārisa kesā te na yathā

1. Sanighaṇḍukeṭubhesu (Ka) 2. Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito (Sī, I)

aññesanti. Soḷasime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito. Katame soḷasa, alaṅkārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhapalibodho vāsanapalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho raṅgapalibodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapalibodho vijaṭṭhanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu socanti kilamanti paridevanti urattāliṃ kandanti sammohaṃ āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasasu palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. Kimkāraṇā mārīsa vatthānipi te na yathā aññesanti. Kāmanissitāni kho dāraka vatthāni, kāmanissitāni gihibyañjanabhaṇḍāni¹, yāni kānici kho bhayāni vatthato uppajjanti, tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthānipi me na yathā aññesanti. Jānāsi kho tvaṃ mārīsa sippāni nāmāti. Āma dāraka, jānāmahaṃ sippāni, yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ, tampi jānāmīti. Mayhampi taṃ mārīsa dātum sakkāti. Āma dāraka sakkāti. Tena hi me dehīti. Akālo kho dāraka, antaragharaṃ piṇḍāya pavittāhamhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattam gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇitena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ etadavoca “dehi me dāni mārīsa mantāṃ”ti. “Yadā kho tvaṃ dāraka nippalibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi, tadā dassāmī”ti āha.

Atha kho Nāgaseno dārako mātāpitaro upasaṅkamitvā āha “ammatātā ayaṃ pabbajito ‘yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ, taṃ jānāmī’ti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ uttamaṃ mantāṃ uggaṇhissāmī”ti. Athassa mātāpitaro “pabbajitvāpi no putto mantāṃ gaṇhatu, gahetvā puna āgacchissatī”ti maññamānā “gaṇha puttā”ti anujānimsu.

1. Kamanīyāni gihibyañjanāni (Sī, I)

13. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena vattaniyaṃ senāsanaṃ, yena vijambhavatthu tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattaṃ vasitvā yena rakkhitatalaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbājesi. Pabbajito ca panāyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “gahito me bhante tava veso, detha me dāni mantan”ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo “kimhi nu kho haṃ Nāgasenaṃ vineyyaṃ paṭhamāṃ vinaye vā suttante vā abhidhamme vā”ti cintetvā paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukheveva abhidhammaṃ pariyāpuṇitunti paṭhamāṃ abhidhamme vinesi.

Āyasmā ca Nāgaseno “kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā”ti tikadukapaṭimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṃ, khandhavibhaṅgādi-aṭṭhārasa vibhaṅgaṇīpakaraṇaṃ, “saṅgaho asaṅgaho”ti-ādinā cuddasavidhena vibhattaṃ dhātukathāpakaraṇaṃ, “khandhapaññatti āyatanapaññatti”ti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ puggalapaññattippakaraṇaṃ, sakavāde pañcasuttasatāni paravāde pañcasuttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhattaṃ kathāvatthuppakaraṇaṃ, “mūlayamakaṃ khandhayamakaṃ”ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ yamakappakaraṇaṃ, “hetupaccayo ārammaṇapaccayo”ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ paṭṭhānappakaraṇanti sabbaṃ taṃ abhidhammapiṭakaṃ ekeneva sajjhāyena paguṇaṃ katvā “tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettakenevāhaṃ sajjhāyissāmī”ti āha.

14. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā koṭisate arahante etadavoca “ahaṃ kho bhante ‘kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā’ti imesu tīsu padesu pakkhipitvā sabbaṃ taṃ abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmī”ti. Sādhū Nāgasena osārehīti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta pakaraṇāni vitthārena osāresi, pathavī unnadi, devatā sādhu-kāramadaṃsu, brahmāno apphotesuṃ, dībbāni candanacuṇṇāni dībbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu.

15. Atha kho koṭṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavāsativassam rakkhitatāle upasampādesum. Upasampanno ca panāyasmā Nāgaseno tassā rattiya accayena pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya upajjhāyena saddhim gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivitakkaṃ uppādesi “tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesaṃ Buddhavacanaṃ paṭhamam maṃ abhidhamme vinesi”ti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkamaññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “ananucchavikaṃ kho Nāgasena parivitakkaṃ vitakkesi, na kho panetaṃ Nāgasena tavānucchavikaṃ”ti.

Atha kho āyasmato Nāgasenassa etadahosi “acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yannūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyan”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmī”ti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kāreti, so diṭṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṃghaṃ viheṭṭheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā Buddhasāsane pasādessasi, evāhaṃ taṃ khamissāmī”ti.

Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakalajambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyum, sabbaṃ taṃ visajjetvā sampadālessāmī, “khamatha me bhante”ti vatvā, “na khamāmī”ti vutte “tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmī”ti āha. Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃca naṃ vadehi “upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādhaṃ appātākaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo me bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum maṃ

pahiṇī”ti, “konāmo te upajjhāyo”ti ca vutte “Rohaṇatthero nāma bhante”ti vadeyyāsi, “aham konāmo”ti vutte evaṃ vadeyyāsi “mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātī”ti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaramādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena vattaniyaṃ senāsaṇaṃ, yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, ekamantaṃ ṭhito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃca vadeti appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo me bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum maṃ pahiṇī”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “tvam kinnāmosī”ti. Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. Konāmo te upajjhāyoti. Upajjhāyo me bhante Rohaṇo nāmāti. Ahaṃ konāmoti. Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti.

Sādhu Nāgasena pattacīvaraṃ paṭisāmeḥīti. “Sādhu bhante”ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase pariveṇaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantapoṇaṃ upaṭṭhapesi. Thero sammajjitaṭṭhānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhari, taṃca dantakaṭṭhaṃ apantvā aññaṃ dantakaṭṭhaṃ gaṇhi, na ālāpasallāpaṃ akāsi, evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tatheva vutte vassavāsaṃ anujāni.

16. Tena kho pana samayena ekā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upaṭṭhāsi. Atha kho sā mahā-upāsikā temāsaccayena yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “atthi nu kho tāta tumhākaṃ santike añño bhikkhū”ti. Atthi mahā-upāsike amhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanāya bhattanti. Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuṇhībhāvena.

Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiya accayena pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya āyasmataṃ Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahā-upāsikāya nivesanaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “tvaṃ Nāgasena mahā-upāsikāya anumodanaṃ karohi”ti idaṃ vatvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi.

Atha kho sā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “mahallikā kohamaṃ tāta Nāgasena gambhīrāya dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohi”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā mahā-upāsikāya gambhīrāya dhammakathāya lokuttarāya suññatappaṭi saṃyuttāya anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahā-upāsikāya tasmaṃ yeva āsane virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”ti. Āyasmāpi kho Nāgaseno tassā mahā-upāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmaṃ yeva āsanenisinno sotāpattiṃ patitṭhāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno dvinnampi dhammacakkhupaṭilābhaṃ ñatvā sādhu kārāṃ pavattesi “sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālita”ti, anekāni ca devatāsahassāni sādhu kārāṃ pavattesuṃ.

17. Atha kho āyasmā Nāgaseno uṭṭhāyāsanaṃ yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etadavoca “gaccha tvaṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagare Asokārāme āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike Buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhi”ti. Kīva dūro bhante ito Pāṭaliputtanāgaranti. Yojanasatāni kho Nāgasenāti. Dūro kho bhante

maggo, antarāmagge bhikkhā dullabhā, kathāhaṃ gamissāmīti. Gaccha tvaṃ Nāgasena antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi sālīnaṃ odanaṃ vigatakāḷakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjananti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaramādāya yena Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

18. Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakaṭasatehi Pāṭaliputtagāmimaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūratova āgacchantaṃ, disvāna yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā “kuhiṃ gacchasi tātā”ti āha. Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. Sādhu tāta, mayampi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ sukhaṃ gacchathāti.

Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvim onītapattapāṇiṃ aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinna kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “kinnāmosi tvaṃ tātā”ti. Ahaṃ gahapati Nāgaseno nāmāti. Jānāsi kho tvaṃ tāta Buddhavacanaṃ nāmāti. Jānāmi khohaṃ gahapati abhidhammapadānīti. Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, ahampi kho tāta ābhidhammiko, tvampi ābhidhammiko, bhaṇa tāta abhidhammapadānīti. Atha kho āyasmā Nāgaseno Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa abhidhammaṃ desesi, desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkuṃ udapādi “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”ti.

Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcamattāni sakaṭasatāni purato uyyojetvā sayam pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe thatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “ayaṃ kho tāta Nāgasena Asokārāmaṃ maggo, idaṃ kho tāta amhākaṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena, aṭṭhahatthaṃ vitthārena, paṭiggaṇhāhi kho tāta

idaṃ kambalaratanāṃ anukampaṃ upādāyā”ti. Paṭiggahehi kho āyasmā Nāgaseno taṃ kambalaratanāṃ anukampaṃ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamudito pītisomanassajāto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

19. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yenāyasmā Dhammarakkhito tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Dhammarakkhitaṃ abhivādetvā attano āgatakāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ ekeneva uddesena tīhi māsehi byañjanaṃ pariyāpuṇitvā puna tīhi māsehi atthaso manasākāsi.

Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “seyyathāpi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasaṃ paribhuñjanti. Evameva kho tvaṃ Nāgasena tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ dhārentopi na bhāgī sāmāññassā”ti. Hotu bhante alaṃ ettakenāti. Teneva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi, saha saccappaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāramadaṃsu, pathavī unnadi, brahmāno apphoṭesum, dibbāni candanacuṇṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimṃsu.

20. Tena kho pana samayena koṭṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesum “āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasenan”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanaṃ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate rakkhitatale koṭṭisatānaṃ arahantaṃ purato pāturahosi.

Atha kho koṭṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavocum “eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusaṃghaṃ viheṭheti vādappaṭivādena pañhapucchāya, sādhu Nāgasena gaccha tvaṃ Milindaṃ rājānaṃ damehi”ti. Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakalajambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyum, sabbaṃ taṃ visajjetvā sampadālessāmi,

gacchatha vo bhante acchambhitā Sāgalanagaranti. Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaram kāsāvappajjotam isivātaṭṭaṭṭam akaṃsu.

21. Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etadavoca “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kannu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā upasaṅkameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetum”ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānam Milindam etadavocum “atthi mahārāja Āyupālo nāma thero tepiṭako bahussuto āgatāgamo, so etarahi Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañham pucchassū”ti. Tena hi bhaṇe bhadantassa ārocethāti.

Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pāhesi “rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho Āyupālo evamāha “tena hi āgacchatū”ti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha yena Saṅkhyeyyapariveṇam yenāyasmā Āyupālo tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmata Āyupālena saddhiṃ sammodi, sammodaniyam katham sāraṇīyam vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ etadavoca “kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho”ti. Thero āha “dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā, sāmāññaphalaṃ kho pana amhākaṃ paramattho”ti. Atthi pana bhante koci gihīpi dhammacārī samacārīti. Āma mahārāja atthi gihīpi dhammacārī samacārī, Bhagavati kho mahārāja Bārāṇasīyam Isipatane Migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmakoṭṭinaṃ dhammābhisamayo ahosi, devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vītivatto, sabbete gihibhūtā, na pabbajitā.

Puna caparaṃ mahārāja Bhagavatā kho Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmaṅgalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ vītivattānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi,

sabbete gihibhūtā, na pabbajitāti. Tena hi bhante Āyupāla niratthikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammassa nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutaṅgāni ca pariharanti, ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā, nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammassa nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, natthi tesaṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyaṃ, ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā, nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammassa nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, natthi tesaṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyaṃ, ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā, nūna te pubbe panthadūsakā corā, te paresaṃ pathike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammassa nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, natthi tesaṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyanti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṇhī ahosi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etadavocum “paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsati”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ tuṇhībhūtaṃ disvā apphoṭetvā ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etadavo ca “tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo. Natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetun”ti.

22. Atha kho Milindassa rañño sabbam taṃ parisam anuvilokentassa abhīte amaṅkubhūte Yonake disvā etadahosi “nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati, yenime Yonakā na maṅkubhūtā”ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etadavoca “atthi bhaṇe añño koci paṇḍito bhikkhu, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetun”ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇagaṇaparivuto saṃghī gaṇi gaṇācariyo ñāto yasassī sādhusammato

bahujanassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado
 bahussuto tepiṭako vedagū pabhinnabuddhimā āgatāgamo
 pabhinnapaṭisambhido navaṅgasatthusāsane pariyattidharo pāramippatto
 Jinavacane dhammatthadesanā paṭivedhakusalo akkhayavicitrapaṭibhāno
 citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo
 dunnivārayo, sāgaro viya akkhobho, girirājā viya niccalo, raṇaṇjahō
 tamonudo pabhaṅkaro mahākathī paragaṇigaṇamathano paratitthiyamaddano
 bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ
 rājamahāmattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī
 cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ
 lābhaggayasaggappatto vuddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena
 samannāgatānaṃ sandassento navaṅgaṃ Jinasāsanaratanaṃ, upadisanto
 dhammamaggaṃ, dhārento dhammappajjotaṃ, ussāpento dhammayūpaṃ,
 yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇhanto dhammaddhajaṃ, ussāpento
 dhammaketuṃ, dhamento¹ dhammasaṅkhaṃ, āhananto dhammabheriṃ,
 nadanto sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhuragiragajjitena
 nāṇavaraviḷḷujālapariveṭhitaṃ karuṇājalabharitena mahatā
 dhammāmatameghena sakalalokamabhitappayanto gāmanigamarājadhānīsu
 cārikaṃ caramāno anupubbena Sāgalanagaraṃ anupatto hoti. Tatra sudam
 āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasseehi saddhim Saṅkhyeyyapariveṇe
 paṭivasati. Tenāhu porāṇa—

“Bahussuto citrakathī, nipuṇo ca visārado.

Sāmayiko ca kusalo, paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepiṭakā bhikkhū, pañcanekāyikāpi ca.

Catunekāyikā ceva, Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī, maggāmaggassa kovido.

Uttamatthaṃ anupatto, Nāgaseno visārado.

Tehi bhikkhūhi parivuto, nipuṇehi saccavādibhi.

Caranto gāmanigamaṃ, Sāgalaṃ upasaṅkami.

Saṅkhyeyyapariveṇasmim, Nāgaseno tadā vasi.
Katheti so manussohi, pabbate kesarī yathā”ti.

23. Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etadavoca “āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno atthadhammaniruttipaṭibhānapaṭisambhidāsu pāramippatto, so etarahi Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ pucchassu, ussahati so tayā saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā “Nāgaseno”ti saddaṃ sutvāva ahudeva bhayaṃ, ahudeva chambhitattaṃ, ahudeva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etadavoca “ussahati bho Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitun”ti. Ussahati mahārāja api indayamavarūṇakuverapajāpati suyāma santusitalokapālehipi pitupitāmahena mahābrahmunāpi saddhiṃ sallapitum, kimaṅgaṃ pana manussabhūtenā”ti.

Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etadavoca “tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike dūtaṃ pesehīti. “Evaṃ devā”ti kho Devamantiyo āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi “rājā bhante Milindo āyasmantaṃ dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho Nāgaseno evamāha “tena hi āgacchatū”ti.

Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha mahatā balakāyena saddhiṃ yena Saṅkhyeyyapariveṇaṃ yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami. Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasseehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisinno hoti. Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūratova, disvāna Devamantiyaṃ etadavoca “kassesā Devamantiya mahatī parisā”ti. Āyasmato kho mahārāja Nāgasenassa parisāti.

Atha kho Milindassa rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūratova disvā ahudeva bhayaṃ, ahudeva chambhitattaṃ, ahudeva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā khaggaparivārīto viya gajo,

garuḷaparivārito viya nāgo, ajagaraparivārito viya kotthuko¹,
mahimsaparivuto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍūko,
saddulānubaddho viya migo, ahituṇḍikasaṃāgato² viya pannago,
majjārasaṃāgato viya undūro, bhūtavejjasamāgato viya pisāco,
rāhumukhagato viya cando, pannago viya peḷantaragato, sakuṇo viya
pañjarantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanamanuppaviṭṭho viya
puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto
bhīto ubbiggo utrasto saṃviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano
bhantacitto vipariṇatamānaso “mā maṃ ayaṃ parijano paribhavī”ti satim³
upaṭṭhapetvā Devamantiyaṃ etadavoca—“mā kho tvaṃ Devamantiya
āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkheyyāsi, anakkhātāññevāhaṃ
Nāgasenaṃ jānissāmi”ti. Sādhu mahārāja tvaññeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā bhikkhuparisāya
purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ navakatara hoti pacchato cattālīsāya
bhikkhusahassānaṃ vuḍḍhataro.

Atha kho Milindo rājā sabbaṃ taṃ bhikkhusaṃghaṃ purato ca
pacchato ca majjhato ca anuvikento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ
dūratova bhikkhusaṃghassa majjhe nisinnaṃ kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasārajjāṃ, disvāna
ākāreneva aññāsi “eso kho ettha Nāgaseno”ti.

Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etadavoca “eso kho Devamantiya
āyasmā Nāgaseno”ti. Āma mahārāja eso kho Nāgaseno, suṭṭhu kho tvaṃ
mahārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. Tato rājā tuṭṭho ahosi “anakkhātova mayā
Nāgaseno aññāto”ti. Atha kho Milindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ
disvāva ahudeva bhayaṃ, ahudeva chambhitattaṃ, ahudeva lomahaṃso.

1. Kotṭhuko (Ka)

2. Ahiguṇṭhikasamāgato (Sī, I)

3. Dhītim (Sī, I)

Tenāhu—

“Caraṇena ca sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame.

Disvā rājā Nāgasenaṃ, idaṃ vacanamabravi.

Kathitā¹ mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭṭā bahū.

Na tādisaṃ bhayaṃ āsi, ajja tāso yathā mama.

Nissāmsayaṃ parājayo, mama ajja bhavissati.

Jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṇṭhitaṃ”ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

2. Milindapañha

1. Mahāvagga 1. Paññattipañha

1. Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmāpi kho Nāgaseno paṭisammodanīyeneva¹ Milindassa rañño cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “kathaṃ bhadanto ñāyati, kinnāmosi bhante”ti. “Nāgaseno”ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, “Nāgaseno”ti kho maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṃ karonti “Nāgaseno”ti vā “sūraseno”ti vā “vīraseno”ti vā “sīhaseno”ti vā, api ca kho mahārāja saṅkhā samañña paññatti vohāro nāmamattaṃ yadidaṃ Nāgasenoti, na tettha puggalo upalabbhatīti.

Atha kho Milindo rājā evamāha “suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evamāha ‘na hettha puggalo upalabbhatī’ti, kallaṃ nukho tadabhinanditun”ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca—sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanamanuyuñjati, ko maggaphalanibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesumicchācāraṃ carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti, tasmā natthi kusalaṃ, natthi akusalaṃ, natthi kusalākusalānaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, natthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti, natthi tassāpi paṇātipāto, tumhākampi bhante Nāgasena natthi ācariyo, natthi upajjhāyo, natthi upasampadā. “Nāgasenoti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti”ti yaṃ vadesi, katamo ettha

1. Paṭisammodi, teneva (Sī)

Nāgaseno. Kinnu kho bhante kesā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Lomā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Nakhā -pa-. Dantā. Taco. Maṁsaṁ. Nhāru. Atṭhi. Atṭhimiñjaṁ. Vakkam. Hadayaṁ. Yakanam. Kilomakam. Pihakam. Papphāsam. Antam. Antaguṇam. Udariyam. Karīsam. Pittam. Semham. Pubbo. Lohitam. Sedo. Medo. Assu. Vasā. Kheḷo. Siṅghāṇikā. Lasikā. Muttam. Pa. Matthake matthaluṅgaṁ nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kinnu kho bhante rūpaṁ Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Vedanā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Saññā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Saṅkhārā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Viññāṇam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kiṁ pana bhante rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kiṁ pana bhante aññatra rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Tamaham bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṁ, Nāgasenasaddo yeva nu kho bhante Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Ko panettha Nāgaseno, alikaṁ tvaṁ bhante bhāsasi musāvadam, natthi Nāgasenoti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindam rājānaṁ etadavoca “tvaṁ khosi mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhanhikasamayaṁ tattāya bhūmiyā uṇhāya vālikāya kharāya sakkharakathalikāya¹ madditvā pādenāgacchantassa pādā rujjanti, kāyo kilamati, cittaṁ upahaññati, dukkhasahagataṁ kāyaviññāṇam uppajjati, kinnu kho tvaṁ pādenāgatosi, udāhu vāhanenāti. Nāham bhante pādenāgacchāmi, rathenāham āgatosmīti. Sace tvaṁ mahārāja rathenāgatosi, ratham me ārocehi, kinnu kho mahārāja īsā rathoti. Na hi bhanteti. Akkho rathoti. Na hi bhanteti. Cakkāni rathoti. Na hi bhanteti. Rathapañjaram rathoti. Na hi bhanteti. Rathadaṇḍako rathoti. Na hi bhanteti. Yugaṁ rathoti. Na hi bhanteti. Rasmiyo rathoti. Na hi bhanteti. Patodalaṭṭhi rathoti. Na hi bhanteti. Kiṁ nu kho mahārāja īsā-
akkhacakkarathapañjararathadaṇḍayugarasmipatodā rathoti. Na hi bhanteti. Kiṁ pana

1. Kharā sakkharakathalavālikā (Sī, I)

mahārāja aññatra īsā-akkhacakkarathapañjararathadaṇḍayugarasmipatodā rathoti. Na hi bhanteti. Tamahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi rathaṃ, rathasaddo yeva nu kho mahārāja rathoti. Na hi bhanteti. Ko panettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musāvādaṃ, natthi ratho, tvaṃsi mahārāja sakalajambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musāvādaṃ bhāsasi, suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evamāha “rathenāhaṃ āgatosmīti, sace tvaṃ mahārāja rathenāgatosi, ‘rathaṃ me ārocehi’ti vutto samāno rathaṃ na sampādeti, kallaṃ nu kho tadabhinanditun”ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonākā āyasmato Nāgasenassa sādhu-kāraṃ datvā Milindaṃ rājānaṃ etadavocun “idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassū”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsaṇca paṭicca akkhaṇca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṇca paṭicca rathadaṇḍakaṇca paṭicca ‘ratho’ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattaṃ pavattati”ti.

Sādhu kho tvaṃ mahārāja rathaṃ jānāsi, evameva kho mahārāja mayhampi kese ca paṭicca lome ca paṭicca -pa- matthake matthaluṅgaṇca paṭicca rūpaṇca paṭicca vedanaṇca paṭicca saññaṇca paṭicca saṅkhāre ca paṭicca viññāṇaṇca paṭicca “Nāgaseno”ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattaṃ pavattati, paramatthato panettha puggalo nūpalabbhati, bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā—

“Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti.

Evaṃ khandhesu santesu, hoti ‘satto’ti sammuti”ti¹.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitāni, yadi Buddho tiṭṭheyya sādhu-kāraṃ dadeyya “sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitāni”ti.

Paññattipaṇho paṭhamo.

1. Passa Saṃ 1. 137; Khu 7. 347 piṭṭhesu.

2. Vassagaṇanapañha

2. Kativassosi tvaṃ bhante Nāgasenāti. Sattavassohaṃ mahārājāti. Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta, gaṇanā vā sattāti.

Tena kho pana samayena Milindassa rañño sabbābharaṇapaṭimaṇḍitassa alaṅkatapaṭiyattassa pathaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike ca chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etadavoca “ayaṃ te mahārāja chāyā pathaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kiṃ pana mahārāja tvaṃ vā rājā, chāyā vā rājāti. Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. Evameva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā satta, na panāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati, chāyūpamaṃ mahārājāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitānīti.

Vassagaṇanapañho dutiyo.

3. Vīmaṃsanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena sallapissasi mayā saddhin”ti. Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādaṃ¹ sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavādaṃ sallapissasi na sallapissāmīti. Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanampi kayirati, nibbeṭhanampi kayirati, niggahopi kayirati, paṭikammampi kayirati, vissāsopi² kayirati, paṭivissāsopi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi, tassa daṇḍaṃ ānāpenti “imassa daṇḍaṃ paṇethā”ti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. Paṇḍitavādāhaṃ bhante sallapissāmi, no rājavādaṃ, vissatṭho bhadanto sallapatu yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā

1. Paṇḍitavādā (Sī, I)

2. Vissasopi (Sī, I)

ārāmikena vā saddhiṃ sallapati, evaṃ vissaṭṭho bhadanto sallapatu mā bhāyatūti. “Suṭṭhu mahārājā”ti thero abbhānumodī.

Rājā āha “bhante Nāgasena pucchissāmī”ti. Puccha mahārājāti. Pucchitosi me bhanteti. Visajjitaṃ mahārājāti. Kiṃ pana bhante tayā visajjinti. Kiṃ pana mahārāja tayā pucchinti.

Vīmaṃsanapañho tatiyo.

4. Anantakāyapañha

4. Atha kho Milindassa rañño etadahosi “paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchi tabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti, atha sūriyo atthaṃ gamissati, yannūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ”ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etadavoca—tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi “sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatī”ti. Idam vatvā Milindo rājā uṭṭhāyāsanaṃ theram Nāgasenaṃ apucchitvā rathaṃ abhirūhitvā “Nāgaseno Nāgaseno”ti sajjhāyaṃ karonto pakkāmi.

Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “rājā bhante Milindo evamāha—sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatī”ti. “Suṭṭhū”ti thero abbhānumodī. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Maṅkuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamitvā rājānaṃ Milindaṃ etadavocum “āgacchatu mahārāja bhadanto Nāgaseno”ti. Āma āgacchatūti. Kittakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti.

Atha kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti, dutiyampi kho rājā āha “yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū”ti. Dutiyampi kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti. Tatiyampi kho rājā āha

“yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Tatiyampi kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti. Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi “yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kinnu mayaṃ nappaṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātunti. Evaṃ vutte Sabbadinno maṅku ahoṣi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Maṅkuro ca yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamtva āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavocuṃ rājā bhante Milindo evamāha “yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbaṇhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvisi.

Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “Nāgaseno”ti, katamo ettha Nāgasenoti. Thero āha “ko panettha “Nāgaseno”ti maññasi”ti. Yo so bhante abbhantare vāto jīvo pavisati ca nikkhamati ca, so “Nāgaseno”ti maññāmīti. Yadi paneso vāto nikkhamitvā nappaviseyya, pavisitvā na nikkhameyya, jīveyya nu kho so purisoti. Na hi bhanteti. Ye panime saṅkhadhamakā saṅkhaṃ dhamenti, tesāṃ vāto puna pavisatīti. Na hi bhanteti. Ye panime vaṃsadhamakā vaṃsaṃ dhamenti, tesāṃ vāto puna pavisatīti. Na hi bhanteti. Ye panime siṅgadhamakā siṅgaṃ dhamenti, tesāṃ vāto puna pavisatīti. Na hi bhanteti. Atha kissa pana te na marantīti. Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhim sallapitum, sādhu bhante atthaṃ jappēhīti. Neso jīvo, assāsapassāsā nāmete kāyasaṅkhārāti thero abhidhammakathaṃ kathesi. Atha Anantakāyo upāsakattaṃ paṭivedesi.

Anantakāyapañho catuttho.

5. Pabbajjapañha

5. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanam tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhum ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena dasahi bhikkhūhi saddhim idha nisīdatha, avasesā gacchantū”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvim onītapattapaṇim viditvā aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena kimhi hoti kathāsallāpo”ti. Atthena mayaṃ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpoti.

Rājā āha “kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho”ti. Thero āha “kinti mahārāja idaṃ dukkhaṃ nirujjheyya, aññaṃ ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti. Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā, anupadā parinibbānaṃ kho pana amhākaṃ paramattho”ti.

Kim pana bhante Nāgasena sabbe etadatthāya pabbajantīti. Na hi mahārāja keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā¹ pabbajanti, keci corābhinitā² pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājīvikatthāya pabbajanti, ye pana sammā pabbajanti, te etadatthāya pabbajantīti.

Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajitosīti. Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi imassa nāmatthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi “paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessanti”ti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca “imassa nāmatthāya pabbajjā”ti.

Kallosi bhante Nāgasenaṇāti.

Pabbajjapañho pañcamo.

1. Rājābhītā (Sī)

2. Corābhītā (Sī)

6. Paṭisandhipañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci mato na paṭisandahatī”ti. Thero āha “koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatī”ti. Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. Sakilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. Tvaṃ pana bhante Nāgasena paṭisandahissasīti. Sace mahārāja sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandhipañho chaṭṭho.

7. Yonisomanasikārapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatī”ti. Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññāti. Na hi mahārāja añño manasikāro, aññā paññā, imesaṃ kho mahārāja ajeḷaka goṇamahim sa-oṭṭhagadrabhānampi manasikāro atthi, paññā pana tesaṃ natthīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Yoniso manasikārapañho sattamo.

8. Manasikāralakkhaṇapañha

8. Rājā āha “kimlakkhaṇo bhante Nāgasena manasikāro, kimlakkhaṇa paññā”ti. Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇa paññāti.

Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇa paññā, opammaṃ karohīti. Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvaketi. Āma bhante

jānāmīti. Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttam gahetvā dāttena chindantīti.

Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttam gahetvā yavaṃ chindati, evameva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānasam gahetvā paññāya kilese chindati, evaṃ kho mahārāja ūhanalakkhaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Manasikāralakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Sīlalakkhaṇapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘aññehi ca kusalehi dhammehi’ ti, katame te kusalā dhammā” ti. Sīlam mahārāja saddhā vīriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammāti. Kimlakkhaṇam bhante sīlanti. Patiṭṭhānalakkhaṇam mahārāja sīlam sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ, indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasatipatiṭṭhānasammappadhāna-iddhipādajhānavimokkhasamādhisamāsamāpattīnaṃ sīlam patiṭṭham, sīle patiṭṭhito kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāveti saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyanti, sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci bījagāma bhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Evameva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāveti saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci balakaraṇīyā kammantā kayiranti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya kayiranti. Evameva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya

pañcendriyāni bhāveti saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ
samādhindriyaṃ paññindriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ
māpetukāmo paṭhamam nagaraṭṭhānaṃ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakaṃ
apakaḍḍhāpetvā bhūmiṃ samaṃ kārāpetvā tato aparabhāge
vīthicatukkasiṅghāṭakādiparicchedena vibhajitvā nagaraṃ māpeti. Evameva
kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcendriyāni bhāveti
saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja laṅghako sippaṃ
dassetukāmo pathaviṃ khaṇāpetvā sakkharakathalaṃ apakaḍḍhāpetvā
bhūmiṃ samaṃ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti. Evameva kho
mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcendriyāni bhāveti
saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyanti.
Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā—

“Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññaṇca bhāvayaṃ.
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṃ vijaṭṭhaye jaṭan”¹.

“Ayaṃ patiṭṭhā dharaṇīva pāṇinaṃ,
Idaṇca mūlaṃ kusalābhivuḍḍhiyā.
Mukhañcidaṃ sabbajinānusāsane,
Yo sīlakkhandho varapātimokkhiyo”^{ti}.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sīlakkhaṇapañho navamo.

10. Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇā saddhā”^{ti}.
Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti.
Kathaṃ bhante sampasādanalakkhaṇā saddhāti. Saddhā kho mahārāja
uppajjamānā

1. Passa Saṃ 1. 13 piṭṭhe.

nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturaṅginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggappaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitaṃ bhaveyya āvilāṃ luḷitaṃ kalalībhūtaṃ. Uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇāpeyya “pāṇīyaṃ bhaṇe āharatha, pivissāmī”ti, rañño ca udakappasādako maṇi bhaveyya. “Evaṃ devā”ti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇim udake pakkhipeyyuṃ, tasmim udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakaṃ vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Tato rañño cakkavattissa pāṇīyaṃ upanāmeyyuṃ “pivatu deva pāṇīyaṃ”ti.

Yathā mahārāja udakaṃ, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā te manussā, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā saṅkhasevālapaṇakaṃ kaddamo ca, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā udakappasādako maṇi, evaṃ saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakaṃ vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evameva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sampasādanalakkhaṇasaddhāpaṇho dasamo.

11. Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpaṇha

11. Kathaṃ bhante sampakkhandanalakkhaṇā saddhāti. Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiṃphale vā sakadāgāmiṃphale vā anāgāmiṃphale vā arahatte vā sampakkhandati yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja uparipabbate mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnaṃ pavattamānaṃ pabbatakandarapadarasākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kūlāni samvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, athaññataro puriso āgantvā attano thāmañca balañca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhitvā pakkhanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyopi tareyya. Evameva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati yogaṃ karoti appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇaṃ saddhāti. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare—

“Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ.

Vīriyena dukkhamacceti, paññāya parisujjhatī”¹.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañho ekādasamo.

12. Vīriyalakkhaṇapañha

12. Rājā āha “bhante Nāgasena kimlakkhaṇaṃ vīriyaṃ”ti. Upatthambhanalakkhaṇaṃ mahārāja vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ taṃ gehaṃ na pateyya. Evameva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anussāreyya anupeseyya

1. Passa Saṃ 1. 217 piṭṭhe.

attano parittakāya senāya balaṃ anupadaṃ dadeyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya. Evameva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā—“vīriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti. Sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti. Suddhamattānaṃ pariharatī”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vīriyalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Satalakkhaṇapañha

13. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇā satī”ti. Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati, upaggaṇhanalakkaṇā cāti. Kathaṃ bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjāhīnappaṇītakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme apilāpeti “ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcendriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimutti”ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyaṃ pātaṃ yasaṃ sarāpeti “ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratū”ti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti. Evameva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjāhīnappaṇītakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme apilāpeti “ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcendriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ

* Am 2. 481 piṭṭhe.

ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimutti”ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati, abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti.

Kathaṃ bhante upaggaṇhanalakkhaṇā satīti. Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanveti “ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā”ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre dhamme upaggaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upaggaṇhanalakkhaṇā satīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanāṃ rañño hitāhite jānāti “ime rañño hitā, ime ahitā. Ime upakārā, ime anupakārā”ti. Tato ahite apanudeti, hite upaggaṇhāti. Anupakāre apanudeti, upakāre upaggaṇhāti. Evameva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanveti “ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā”ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre dhamme upaggaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upaggaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā—“satiṅca khvāhaṃ bhikkhave sabbatthikaṃ vadāmi”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Satilakkhaṇapañho terasamo.

14. Samādhipañha

14. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo samādhī”ti. Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhī, ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhīpamukhā honti samādhininnā samādhīpoṇā samādhīpabbhārāti.

* Sam 3. 100 piṭṭhe.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo, sabbā tā kūṭaṅgamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭaṃ tāsāṃ aggamakkhāyati. Evameva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhīpamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhīpabbhārāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja koci rājā caturaṅginiyā senāya saddhiṃ saṅgāmaṃ otareyya, sabbāva senā hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca tappamukhā¹ bhavēyyuṃ tanninnā tapponā tappabbhārā taṃ yeva anupariyāyēyyuṃ. Evameva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhīpamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhīpabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā—“samādhīṃ bhikkhave bhāvētha, samāhito bhikkhave bhikkhu yathābhūtaṃ pajānāti”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samādhīpaṇho cuddasamo.

15. Paññālakkhaṇapañha

15. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ lakkhaṇā paññā”ti. Pubbeva kho mahārāja mayā vuttaṃ “chedanalakkhaṇā paññā”ti, api ca obhāsanalakkhaṇā paññāti. Kathaṃ bhante obhāsanalakkhaṇā paññāti paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjōbhāsaṃ janeti, ñāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacaro “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā sammappaññāya passatīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavīṭṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti. Evameva kho mahārāja

1. Tampamukhā (Syā, Ka)

* Saṃ 2. 12, 302; Saṃ 3. 363; Am 3. 517; Khu 10. 50 piṭṭhesu.

paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjibhāsaṃ janeti,
ñāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacaro
“aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā “anattā”ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ
kho mahārāja obhāsanalakḥhaṇā paññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paññālakḥhaṇapañho pannarasamo.

16. Nānādhammānaṃ ekakicca-abhinipphādanapañha

16. Rājā āha “bhante Nāgasena ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ
abhinipphādentī”ti. Āma mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ
abhinipphādentī, kilese hanantīti.

Kathaṃ bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī,
kilese hanantī. Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja senā nānā santā hatthī
ca assā ca rathā ca pattī ca ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī, saṅgāme
parasenaṃ abhivijjanti. Evameva kho mahārāja ime dhammā nānā santā
ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī, kilese hanantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nānādhammānaṃ ekakicca-abhinipphādanapañho soḷasamo.

Mahāvaggo paṭhamo.

Imasmiṃ vagge soḷasa pañhā.

2. Addhānavagga

1. Dhammasantatipaṇha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena yo uppajjati, so eva so, udāhu añño”ti.
Thero āha “na ca so, na ca añño”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja yadā tvaṃ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, so yeva tvaṃ etarahi mahantoti. Na hi bhante añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahaṃ etarahi mahantoti. Evaṃ sante kho mahārāja mātātīpi na bhavissati, pitātīpi na bhavissati, ācariyotīpi na bhavissati, sippavātīpi na bhavissati, sīlavātīpi na bhavissati, paññavātīpi na bhavissati, kinnu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammaṃ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. Na hi bhante. Tvaṃ pana bhante evaṃ vutte kiṃ vadeyyāsīti. Thero āha “ahaññeva kho mahārāja daharo ahosiṃ taruṇo mando uttānaseyyako, ahaññeva etarahi mahanto, imeva kāyaṃ nissāya sabbe te ekasaṅgahitā”ti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpaṃ padīpeyya, kiṃ so sabbarattim padīpeyyāti. Āma bhante sabbarattim padīpeyyāti. Kinnu kho mahārāja yā purime yāme acci, sā majjhime yāme accīti. Na hi bhanteti. Yā majjhime yāme acci, sā pacchime yāme accīti. Na hi bhanteti. Kinnu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpoti. Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sabbarattim padīpitoti. Evameva kho mahārāja dhammā santati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāṇe pacchimaviññāṇaṃ saṅgahaṃ gacchatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja khīraṃ duyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya “yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi, yaṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ, yaṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭaṃ”ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. Na hi bhante, taṃyeva nissāya sambhūtaṃ. Evameva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāṇe pacchimaviññāṇaṃ saṅgahaṃ gacchatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dhammasantatipaṇho paṭhamo.

2. Paṭisandahanapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti. Āma mahārāja yo na paṭisandahati, jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti. Kathaṃ bhante jānātīti. Yo hetu yo paccayo mahārāja paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena neva kasseyya na vappeyya, yathāsambhatañca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā visajjeyya vā yathā paccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko “na me dhaññāgāraṃ paripūressatī”ti. Āma bhante jāneyyāti. Kathaṃ jāneyyāti. Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti “na me dhaññāgāraṃ paripūressatī”ti. Evameva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandahanapaṇho dutiyo.

3. Ñānapaññāpañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yassa ñāṇaṃ uppannaṃ, tassa paññā uppannā”ti. Āma mahārāja yassa ñāṇaṃ uppannaṃ, tassa paññā uppannāti. Kiṃ bhante yaññeva ñāṇaṃ sā yeva paññāti. Āma mahārāja yaññeva ñāṇaṃ sā yeva paññāti. Yassa pana bhante taññeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā, kiṃ sammuyheyya so, udāhu na sammuyheyyāti. Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. Kuhiṃ bhante sammuyheyyāti. Aññātapubbesu vā mahārāja sippaṭṭhānesu, agatapubbāya vā disāya, assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyati. Kuhiṃ na sammuyheyyāti. Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, tahiṃ na sammuyheyyāti. Moho panassa bhante kuhiṃ gacchatīti. Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tattheva nirujjhatīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso andhakāragehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya, āloko pātubhaveyya. Evameva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tattheva nirujjhatīti.

Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti, paññāpi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatī”ti, tassa opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja yo koci puriso rattim lekhāṃ pesetukāmo lekhakaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhāṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpītepi padīpe lekhāṃ na vinasseyya. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puratthimesu janapadesu manussā anugharaṃ pañca pañca udakaghaṭakāni ṭhapenti ālimpanaṃ vijjhāpetum, ghare paditte tāni pañca udakaghaṭakāni gharassūpari khipanti, tato aggi vijjhāyati, kiṃ nu kho mahārāja tesaṃ manussānaṃ evaṃ hoti “puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccaṃ karissāmāti. Na hi bhante alaṃ tehi ghaṭehi, kiṃ tehi ghaṭehīti. Yathā mahārāja pañca udakaghaṭakāni, evaṃ pañcendriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā te manussā, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā aggi, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati, evaṃ pañcendriyehi kilesā vijjhāpiyanti, vijjhāpitāpi kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vejjo pañcamūlabhesajjāni gahetvā gilānakaṃ upasaṅkamitvā tāni pañcamūlabhesajjāni pisitvā¹ gilānakaṃ pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kiṃ nu kho mahārāja tassa vejja evaṃ hoti “puna tehi pañcamūlabhesajjehi bhesajjakiccaṃ karissāmi”ti. Na hi bhante alaṃ tehi pañcamūlabhesajjehi, kiṃ tehi pañcamūlabhesajjehīti. Yathā mahārāja pañcamūlabhesajjāni, evaṃ pañcendriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā vejjo, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā byādhi, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā byādhito puriso, evaṃ puthujjano daṭṭhabbo. Yathā pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose niddhante gilāno arogo hoti, evaṃ pañcendriyehi kilesā niddhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja saṅgāmāvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā saṅgāmaṃ otareyya parasenaṃ vijetum, so saṅgāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā

1. Pimsitvā (Sī, I)

bhijjeyya, kinnu kho mahārāja tassa saṅgāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti “puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmī”ti. Na hi bhante alaṃ tehi kaṇḍehi, kiṃ tehi kaṇḍehīti. Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni, evaṃ pañcendriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyendriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā mahārāja saṅgāmāvacaro yodho, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā parasena evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati, evaṃ pañcendriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Ñāṇapaññāpañho tatiyo.

4. Paṭisandahanapuggalavediyanapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, vedeti so kiñci dukkhaṃ vedanaṃ”ti. Thero āha “kiñci vedeti, kiñci na vedetī”ti. Kiṃ vedeti, kiṃ na vedetīti. Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. Kathaṃ bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā— “so ekaṃ vedanaṃ vedeti kāyikaṃ na cetasikaṃ”ti.

Bhante Nāgasena yo dukkhaṃ vedanaṃ vedeti, kasmā so na parinibbāyatīti. Natthi mahārāja arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
 Kālañca paṭikañkhāmi, nibbisāṃ bhatako yathā.
 Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
 Kālañca paṭikañkhāmi, sampajāno patissato”¹.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandahanapuggalavediyanapañho catuttho.

5. Vedanāpañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena sukhā vedanā kusalā vā akusalā vā abyākatā vā”^{ti}. Siyā mahārāja kusalā, siyā akusalā, siyā abyākatā^{ti}. Yadi bhante kusalā na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhanti nuppajjatī^{ti}. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, idha purisassa hatthe tatthaṃ ayoguḷaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kiṃ nu kho mahārāja ubhopi te daheyyunti. Āma bhante ubhopi te daheyyunti. Kiṃ nu kho te mahārāja ubhopi uṇhāti. Na hi bhanteti. Kiṃ pana te mahārāja ubhopi sītalāti. Na hi bhanteti. Ājānāhi niggahaṃ yadi tattaṃ dahati, na ca te ubhopi uṇhā, tena nuppajjati. Yadi sītalaṃ dahati, na ca te ubhopi sītalā, tena nuppajjati. Kissa pana te mahārāja ubhopi dahanti, na ca te ubhopi uṇhā, na ca te ubhopi sītalā, ekaṃ uṇhaṃ, ekaṃ sītalaṃ, ubhopi te dahanti, tena nuppajjatī^{ti}. Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ, sādhu atthaṃ jappēhī^{ti}. Tato thero abhidhammasamyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi—

Chayimāni mahārāja gehanissitāni somanassāni, cha nekkhammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni domanassāni, cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha gehanissitā upekkhā, cha nekkhammanissitā upekkhāti, imāni cha chakkāni, atītāpi chattimsavidhā vedanā,

1. Passa Khu 2. 314 piṭṭhe.

anāgatāpi chattimsavidhā vedanā, paccuppannāpi chattimsavidhā vedanā,
tadekajjhaṃ abhisaññūhitvā abhisampiṇḍetvā atṭhasataṃ vedanā hontīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedanāpañho pañcamo.

6. Nāmarūpa-ekattanānattapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena ko paṭisandahatī”ti. Thero āha
“nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatī”ti. Kiṃ imaṃ yeve nāmarūpaṃ
paṭisandahatīti. Na kho mahārāja imaṃ yeve nāmarūpaṃ paṭisandahati,
iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ
vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. Yadi bhante na imaṃ
yeve nāmarūpaṃ paṭisandahati, nanu so mutto bhavissati pāpakehi
kammehīti. Thero āha “yadi na paṭisandaheyya, mutto bhaveyya pāpakehi
kammehi. Yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
kammehī”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso aññatarassa
purisassa ambaṃ avahareyya, tamenam ambasāmiko gahetvā rañño
dasseyya “iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahaṭā”ti, so evaṃ vadeyya
“nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā, ye iminā ropitā, aññe
te ambā, ye mayā avahaṭā, nāhaṃ daṇḍappatto”ti. Kinu kho so mahārāja
puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhavēyyāti. Kena
kāraṇenāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ
appaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti.
Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā
pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na
mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso
aññatarassa purisassa sālim avahareyya -pa-. Uccuṃ avahareyya -pa-.
Yathā mahārāja koci puriso hemantakāle aggim jāletvā

visibbetvā¹ avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so aggi aññatarassa purisassa khettaṃ ḍaheyya², tamenāṃ khettaśāṃkiko gahetvā rañño dasseyya “iminā deva purisena mayhaṃ khettaṃ daḍḍhaṃ”ti. So evaṃ vadeyya “nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi, yo mayā avijjhāpito, añño so aggi, yenimassa khettaṃ daḍḍhaṃ, nāhaṃ daṇḍappattoti. Kiṃ nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhavēyyāti. Kena kāraṇeṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggaṃ appaccakkhāya pacchimena aggaṃ so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpaṃ ādāya pāsādaṃ abhirūhitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gāmaṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ vadeyya “kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesi”ti, so evaṃ vadeyya “nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi, yassāhaṃ ālokena bhuñjimi, añño so aggi, yena gāmo jhāpito”ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja aṭṭaṃ³ dhāreyyāsīti. Gāmajanassa bhanteti. Kiṃ kāraṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato eva so aggi nibbattoti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso dahariṃ dārikaṃ vāretvā suṅkaṃ datvā pakkameyya, sā apareṇa samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso suṅkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya “kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesi”ti. So evaṃ vadeyya “nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, añña sā dārikā daharī taruṇī,

1. Visīvetvā (Sī, I)

2. Upaḍaheyya (Ka)

3. Atthaṃ (Sī, I)

yā tayā vāritā ca dinnasuṅkā ca, aññāyaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasuṅkā cā”ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ. Kassa tvaṃ mahārāja aṭṭaṃ dhāreyyāsīti. Purimassa bhanteti. Kiṃ kārāṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattāti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kiṇitvā tasseva hatthe nikkhipitvā pakkameyya “sve gahetvā gamissāmi”ti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya “dehi me khīraghaṭaṃ”ti. So dadhiṃ dasseyya. Itaro evaṃ vadeyya “nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭaṃ”ti. So evaṃ vadeyya “ajānato te khīraṃ dadhibhūtaṃ”ti te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja aṭṭaṃ dhāreyyāsīti. Gopālakassa bhanteti. Kiṃ kārāṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattanti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāmarūpa-ekattanānattapañho chaṭṭho.

7. Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena tvaṃ pana paṭisandahissasī”ti. Alaṃ mahārāja kiṃ te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātaṃ “sace mahārāja sa-upādāno bhavissāmi, paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya,

so ce janassa āroceyya “na me rājā kiñci paṭikarotī”ti. Kinno kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja kiñ te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātāṃ “sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañho sattamo.

8. Nāmarūpapaṭisandahanapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘nāmarūpan’ti, tattha katamaṃ nāmaṃ, katamaṃ rūpan”ti. Yaṃ tattha mahārāja oḷārikaṃ, etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhuma cittaacetāsikā dhammā, etaṃ nāmanti. Bhante Nāgasena kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati, rūpaṃ yeva vāti. Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā ekatova uppajjantīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍampi na bhaveyya. Yañca tattha kalalaṃ, yañca aṇḍaṃ, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesaṃ uppatti hoti. Evameva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya, rūpampi na bhaveyya, yañceva tattha nāmaṃ, yañceva rūpaṃ, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesaṃ uppatti hoti. Evametaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāmarūpapaṭisandahanapañho aṭṭhamo.

9. Addhānapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘dīghamaddhāna’ti, kimetaṃ addhānaṃ nāmā”ti. Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhāti. Kiñ pana bhante sabbe addhā atthīti. Koci

mahārāja addhā atthi, koci natthīti. Katamo pana bhante atthi, katamo natthīti. Ye te mahārāja saṅkhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā, so addhā natthi. Ye dhammā vipākā, ye ca vipākadhammadhammā, ye ca aññatra paṭisandhim denti, so addhā atthi. Ye sattā kālaṅkatā aññatra uppannā, so ca addhā atthi. Ye sattā kālaṅkatā aññatra anuppannā, so addhā natthi. Ye ca sattā parinibbutā, so ca addhā natthi parinibbutattāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Addhānapaṇho navamo.

Addhānavaggo dutiyo.

Imasmim vagge nava pañhā.

3. Vicāravagga

1. Addhānamūlapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ”ti. Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanāṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa addhānassa¹ purimā koṭi na paññāyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Addhānamūlapañho paṭhamo.

2. Purimakotiṭipañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, tassa opammaṃ karohī”ti. Yathā mahārāja puriso parittaṃ² bījaṃ pathaviyaṃ nikkhipeyya, tato aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya. Tato bījaṃ gahetvā puna ropeyya, tatopi aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ bhaveyya, aṇḍato kukkuṭi kukkuṭiyā aṇḍanti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

1. Addhānassa (I, Ka)

2. Paripakkam (Ka)

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Thero pathaviyā cakkaṃ likhitvā Milindaṃ rājānaṃ etadavoca “atthi mahārāja imassa cakkassa anto”ti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā “cakkhuṇca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyatī”ti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti.

Sotaṇca paṭicca sadde ca -pa-. Manaṇca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyatīti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Purimakotiṭipāṇho dutiyo.

3. Koṭipaññāyanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, katamā ca sā purimā koṭi”ti. Yo kho mahārāja atīto addhā, esā purimā koṭīti. Bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “purimā koṭi na paññāyatī”ti, kiṃ pana bhante sabbāpi purimā koṭi na paññāyatīti. Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. Ito pubbe mahārāja sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, esā purimā koṭi paññāyatīti.

Bhante Nāgasena yaṃ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati,

ubhato chinnā sakkā vaḍḍhetunti. Āma sāpi sakkā vaḍḍhetunti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi koṭito sakkā vaḍḍhetunti. Āma sakkā vaḍḍhetunti.

Opammaṃ karohīti. Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi, khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bijānīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Koṭipaññāyanapañho tatiyo.

4. Saṅkhārājāyamānapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi keci saṅkhārā, ye jāyantī”ti. Āma mahārāja atthi saṅkhārā, ye jāyantīti. Katame te bhanteti. Cakkhusmiṅca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudaho hoti. Cakkhusmiṅca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhu viññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā na honti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saṅkhārājāyamānapañho catuttho.

5. Bhavantasaṅkhārājāyāmānapāṇha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti”ti. Natthi mahārāja keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja saṅkhārā jāyanti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, idaṃ gehaṃ abhavantam jātam, yattha tvaṃ nisinnosīti. Natthi kiñci bhante idha abhavantam jātam, bhavantam yeva jātam, imāni kho bhante dārūni vane ahesum, ayañca mattikā pathaviyaṃ ahosi, itthiñca purisāñca tājjena vāyāmena evamidam gehaṃ nibbattanti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva saṅkhārā jāyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci bījagāmahūtagāmā pathaviyaṃ nikkhattā anupubbena vuḍḍhiṃ virūhiṃ vepullam āpajjamānā pupphāni ca phalāni ca dadeyyum, na te rukkhā abhavantā jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva te saṅkhārā jāyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kumbhakāro pathaviyā mattikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva saṅkhārā jāyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vīṇāya pattam na siyā, cammam na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upavīṇo na siyā, tantiyo na siyūṃ, koṇo na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddoti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattam siyā, cammam siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upavīṇo siyā, tantiyo siyūṃ, koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddoti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā, araṇiyottakam na siyā, uttarāraṇi

na siyā, coḷakaṃ na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya so aggīti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, coḷakaṃ siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya so aggīti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attāti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attāti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhavantasaṅkhārājāyamānapaṇho pañcamo.

6. Vedagūpañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena vedagū upalabbhati”ti. Ko panesa mahārāja vedagū nāmāti. Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimenapi vātapānena passeyyāma,

pacchimenapi vātapānena passeyyāma, uttarenapi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena passeyyāma. Evameva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchatī passitum, tena tena dvārena passatīti.

Thero āha “pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇissāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi, yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pacchimenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evametena abbhantare jīvena sotenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāyapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasāpi rūpaṃ yeva passitabbaṃ. Cakkhunāpi saddo yeva sotabbo, ghānenapi saddo yeva sotabbo, jivhāyapi saddo yeva sotabbo, kāyenapi saddo yeva sotabbo, manasāpi saddo yeva sotabbo. Cakkhunāpi gandho yeva ghāyitabbo, sotenapi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāyapi gandho yeva ghāyitabbo, kāyenapi gandho yeva ghāyitabbo, manasāpi gandho yeva ghāyitabbo. Cakkhunāpi raso yeva sāyitabbo, sotenapi raso yeva sāyitabbo, ghānenapi raso yeva sāyitabbo, kāyenapi raso yeva sāyitabbo, manasāpi raso yeva sāyitabbo. Cakkhunāpi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotenapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānenapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāyapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasāpi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ. Cakkhunāpi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotenapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānenapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāyapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyenapi dhammaṃ yeva vijānitabbanti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhuturaṃ rūpaṃ passāma, evametena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhuturaṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu.

Ghāne ugghāṭite. Jivhāya ugghāṭitāya. Kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutam saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabboti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā vā pana mahārāja ayaṃ dinno nikkhamitvā bahidvāraakoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja “ayaṃ dinno nikkhamitvā bahidvāraakoṭṭhake ṭhito”ti. Āma bhante jānāmīti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja “ayaṃ dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito”ti. Āma bhante jānāmīti. Evameva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Āma bhante jāneyyāti. Te rase anto pavitṭhe jāneyya ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā mahārāja kocideva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā¹ madhudoṇiyā pakkhipeyya, jāneyya mahārāja so puriso madhuraṃ sampannaṃ vā na sampannaṃ vāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhanti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimanti. Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum, sādhu bhante atthaṃ jappēhīti.

Thero abhidhammasaṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi— idha mahārāja cakkhuṇca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhati, sotaṇca paṭicca sadde ca -pa- manaṇca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ

1. Pidahitvāva (Ka)

manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Cakkhuviññāṇādipaṇha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati”ti. Āma mahārāja yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Kinnu kho bhante Nāgasena paṭhamam cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati, pacchā cakkhuviññāṇanti. Paṭhamam mahārāja cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, pacchā manoviññāṇanti.

Kinnu kho bhante Nāgasena cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti “yatthāhaṃ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi”ti, udāhu manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti. Na hi mahārāja anālāpo tesaṃ aññamaññehīti.

Katham bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati. Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti.

Katham bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. Yena bhante ninnam, tena gaccheyyāti. Athāparena samayena devo vasseyya, katamena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ, tampi tena gaccheyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti “yenāhaṃ gacchāmi, tvampi tena gacchāhi”ti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti “yena tvaṃ gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante,

anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti.

Katham bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, rañño paccantimaṃ nagaraṃ assa dalhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. Dvārena bhante nikkhameyyāti. Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. Yena bhante purimo puriso nikkhanto, sopi tena nikkhameyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ āṇāpeti “yenāham gacchāmi, tvampi tena gacchāhī”ti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti “yena tvaṃ gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti.

Katham bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, paṭhamam ekaṃ sakaṭam gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭam katamena gaccheyyāti. Yena bhante purimaṃ sakaṭam gataṃ, tampi tena gaccheyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimaṃ sakaṭam pacchimaṃ sakaṭam āṇāpeti “yenāham gacchāmi, tvampi tena gacchāhī”ti, pacchimaṃ vā sakaṭam purimaṃ

sakaṭaṃ āṇāpeti “yena tvaṃ gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti “yatthāhaṃ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi”ti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti.

Kathaṃ bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja muddāgaṇaṇāsāṅkhyālekhāsippaṭṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati. Evameva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti “yatthāhaṃ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi”ti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti.

Bhante Nāgasena yattha sotaviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati -pa- yattha ghānaviññāṇaṃ uppajjati. Yattha jivhāviññāṇaṃ uppajjati. Yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati. Āma mahārāja yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Kinnu kho bhante Nāgasena paṭhamam kāyaviññāṇaṃ uppajjati, pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati, pacchā kāyaviññāṇanti. Kāyaviññāṇaṃ mahārāja paṭhamam uppajjati, pacchā manoviññāṇanti.

Kinnu kho bhante Nāgasena -pa- anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cakkhuviññāṇādipaṇho sattamo.

8. Phassalakkhaṇapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yattha manoviññāṇaṃ uppajjati, phassopi vedanāpi tattha uppajjati”ti. Āma mahārāja yattha manoviññāṇaṃ uppajjati, phassopi tattha uppajjati, vedanāpi tattha uppajjati, saññāpi tattha uppajjati, cetanāpi tattha uppajjati, vitakkopi tattha uppajjati, vicāropi tattha uppajjati, sabbepi phassappamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo phassoti. Phusanalakkhaṇo mahārāja phassoti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyuṃ, tesu yathā eko meṇḍo, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo meṇḍo, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve pāṇī vajjeyyuṃ, tesu yathā eko pāṇi, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo pāṇi, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyuṃ, tesu yathā eko sammo, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo sammo, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Phassalakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Vedanālakkhaṇapañha

9. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇā vedanāti. Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa—mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa

me rājā tuṭṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vedayāmīti.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso kusalaṃ kammaṃ katvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjeyya, so ca tattha dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa—svāhaṃ kho pubbe kusalaṃ kammaṃ akāsim, sohaṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vedayāmīti, evaṃ kho mahārāja vedayitalakkhaṇā vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedanālakkkhaṇapañho navamo.

10. Saññālakkkhaṇapañha

10. Bhante Nāgasena kiṃlakkkhaṇā saññāti. Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā. Kiṃ sañjānāti, nīlampi sañjānāti, pītampi sañjānāti, lohitampi sañjānāti, odātampi sañjānāti, mañjiṭṭhampi¹ sañjānāti, evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīlapītalohitodāta mañjiṭṭhāni² rājabhogāni rūpāni passitvā sañjānāti. Evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saññālakkkhaṇapañho dasamo.

11. Cetanālakkkhaṇapañha

11. Bhante Nāgasena kiṃlakkkhaṇā cetanāti. Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisañkharaṇalakkhaṇā cāti.

1. Mañjeṭṭhampi (Sī, I)

2. Mañjeṭṭhāni (Sī, I)

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso viṣaṃ abhisañkharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanāpi dukkhito bhaveyya, parepi dukkhitā bhaveyyuṃ. Evameva kho mahārāja idhekacco puggalo akusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjeyya, yepi tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjanti.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso sappinavanītatelamadhuphāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisañkharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanā sukhito bhaveyya, parepi sukhitā bhaveyyuṃ. Evameva kho mahārāja idhekacco puggalo kusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjati, yepi tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisañkharaṇalakkhaṇā cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cetanālakkhaṇapañho ekādasamo.

12. Viññāṇalakkhaṇapañha

12. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇanti. Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇanti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagarasiṅghātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantāṃ. Evameva kho mahārāja yañca puriso cakkhunā rūpaṃ passati, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca sotena saddaṃ suṇāti, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca ghāṇena gandhaṃ ghāyati, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca jivhāya rasaṃ sāyati, taṃ

viññāṇena vijānāti. Yañca kāyena phoṭṭhabbam phusati, tam viññāṇena vijānāti. Yañca manasā dhammam vijānāti, tam viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijānanalakkhaṇam viññāṇanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Viññāṇalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Vitakkalakkhaṇapañha

13. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo vitakkoti. Appanālakkhaṇo mahārāja vitakkoti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vaḍḍhakī suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evameva kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakkoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vitakkalakkhaṇapañho terasamo.

14. Vicāralakkhaṇapañha

14. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo vicāroti. Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāroti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā anuravati anusandahati¹, yathā mahārāja ākoṭanā, evaṃ vitakko daṭṭhabbo. Yathā anuravanā², evaṃ vicāro daṭṭhabboti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vicāralakkhaṇapañho cuddasamo.

Vicāravaggo tatiyo.

Imasmiṃ vagge cuddasa pañhā.

1. Anusaddāyati (Ka)

2. Anumajjanā (Ka)

4. Nibbānavagga

1. Phassādivinibbhujanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ ‘ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro’ti”. Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño sūdo arasaṃ vā rasaṃ vā¹ kareyya, so tattha dadhimpī pakkhipeyya, loṇampi pakkhipeyya, siṅgi verampi pakkhipeyya, jīrakampi pakkhipeyya, maricampi pakkhipeyya, aññānīpi pakārāṇi pakkhipeyya, tamenāṃ rājā evaṃ vadeyya, “dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassame rasaṃ āhara, siṅgiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āhara”ti. Sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitūṃ ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitūṃ ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. Evameva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro”ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Phassādivinibbhujanapañho paṭhamo.

1. Yūsaṃ vā rasaṃ vā (Sī, Syā, I)

2. Nāgasenapañha

2. Thero āha “loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyaṃ”ti. Āma bhante cakkhuviññeyyanti. Suṭṭhu kho mahārāja jānāhīti. Kiṃ pana bhante jivhāviññeyyanti. Āma mahārāja jivhāviññeyyanti. Kiṃ pana bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. Āma mahārāja sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti.

Yadi bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakāṭehi balibaddā¹ āharanti, nanu loṇameva āharitabbanti. Na sakkā mahārāja loṇameva āharitum ekatobhāvagatā ete dhammā gocaranānattagatā loṇaṃ garubhāvo cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitunti. Āma bhante sakkāti. Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tulyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāgasenapañho dutiyo.

3. Pañcāyatanakammanibbattapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yānimāni pañcāyatanāni, kinu tāni nānākammehi nibbattāni, udāhu ekena kammenā”ti. Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, ekasmiṃ khetto nānābījāni vappeyyuṃ, tesaṃ nānābījānaṃ nānāphalāni nibbatteyyunti. Āma bhante nibbatteyyunti. Evameva kho mahārāja yāni yāni pañcāyatanāni, tāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pañcāyatanakammanibbattapañho tatiyo.

1. Balibaddā (Sī, I)

4. Kammanānākaraṇapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā, aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā, aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe duppaññā, aññe paññavanto”ti.

Thero āha “kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā, aññe lavaṇā, aññe tittakā, aññe kaṭukā, aññe kasāvā, aññe madhurā”ti. Maññāmi bhante bijānaṃ nānākaraṇenāti. Evameva kho mahārāja kammānaṃ nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā, aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā, aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā, aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe duppaññā, aññe paññavanto, bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā—“kammassakā māṇava sattā kammaḍāyādā kammayonī kammabandhū kammappaṭisaraṇā, kammaṃ satte vibhajati yadidaṃ hīnappaṇītātāyā”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Kammanānākaraṇapañho catuttho.

5. Vāyāmakaraṇapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘kinti imaṃ dukkhaṃ nirujjheyya, aññañca dukkhaṃ nuppajjeyyā’ti”. Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjāti. Kiṃ paṭikacceva vāyāmitena, nanu sampatte kāle vāyāmitabbanti. Thero āha “sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavati”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ pipāsito bhavyeyyāsi, tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi, taḷākaṃ khaṇāpeyyāsi “pānīyaṃ pivissāmi”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte

* Ma 3. 244 piṭṭhe.

kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi, sāliṃ ropāpeyyāsi, dhaññaṃ atiharāpeyyāsi “bhattaṃ bhuñjissāmi”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā te saṅgāmo paccupaṭṭhito bhaveyya, tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi, pākāraṃ kārāpeyyāsi, gopuraṃ kārāpeyyāsi, aṭṭālakāṃ kārāpeyyāsi, dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi, assasmiṃ sikkheyyāsi, rathasmiṃ sikkheyyāsi, dhanusmiṃ sikkheyyāsi, tharusmiṃ sikkheyyāsi. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavati, bhāsitaṃ mahārāja Bhagavatā—

“Paṭikacceva taṃ kayirā, yaṃ jaññā hitamattano.

Na sākaṭikacintāya, mantā dhīro parakkame.

Yatha sākaṭiko maṭṭhaṃ¹, samaṃ hitvā mahāpathaṃ.

Visamaṃ maggamāruya, akkhacchinno va jhāyati.

Evaṃ dhammā apakkamma, adhammamanuvattiya.

Mando maccu mukhaṃ patto, akkhacchinno va jhāyati”ti².

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vāyāmakaraṇapañho pañcama.

6. Nerayikaggi-uṇhabbhāvapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘pākatika-aggitto nerayiko aggitto mahābhitāpataro hoti, khuddakopi

1. Nāma (Sī, I, Ka) Saṃ 1. 56 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Socatīti (sabbattha)

pāsāṇo pākatiḱe aggimhi pakkhitto divasampi paccamāno¹ na vilayaṃ gacchati, kūṭāgāramattopi pāsāṇo nerayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatī'ti", etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṇca pana vadetha "ye ca tattha uppannā sattā, te anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti, tampi vacanaṃ na saddahāmīti.

Thero āha "taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yā tā santi makariniyopi susumāriniyopi kacchapiniyopi moriniyopi kapotiniyopi, kinnu tā kakkhaḷāni pāsāṇāni sakkharāyo ca khādanī'ti. Āma bhante khādanīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti. Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho, sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānāna vilayaṃ gacchanti. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā—
*“so na tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti”ti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yā tā santi sīhiniyopi byagghiniyopi dīpiniyopi kukkuriniyopi. Kinnu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni maṃsāni khādanīti, āma bhante khādanīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti. Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho, sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja yā tā santi yonakasukhumāliniyopi khattiyasukhumāliniyopi brāhmaṇasukhumāliniyopi gahapatisukhumāliniyopi. Kinnu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃsāni khādanīti. Āma bhante khādanīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti.

1. Dhamāmāno (Sī, I)

* Ma 3. 221; Am 1. 140 piṭṭhesu.

Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā—* “so na tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nerayikaggi-uṇhabhāvapañho chaṭṭho.

7. Pathavisandhārakapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘ayaṃ mahāpathavī udake patiṭṭhitā, udakaṃ vāte patiṭṭhitaṃ, vāto ākāse patiṭṭhito’ti, etampi vacanaṃ na saddahāmi”ti. Thero dhammakarakena¹ udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi “yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritaṃ, evaṃ tampi udakaṃ vātena ādhāritan”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pathavisandhārakapañho sattamo.

8. Nirodhanibbānapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena nirodho nibbānan”ti. Āma mahārāja nirodho nibbānanti. Kathaṃ bhante Nāgasena nirodho nibbānanti. Sabbe bālaputhujjanā kho mahārāja ajjhāttikabāhire āyatane abhinandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarāya maraṇena sokena paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi na parimuccanti dukkhasmāti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja ariyasāvako ajjhāttikabāhire

* Ma 3. 221; Aṃ 1. 140 piṭṭhesu.

1. Dhammakaraṇa (Ka)

āyatane nābhinandati nābhivadati nājḡhosāya tiṭṡhati, tassa taṃ
 anabhinandato anabhivadato anājḡhosāya tiṭṡhato taṇhā nirujḡhati,
 taṇhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā
 jāṭinirodho, jāṭinirodhā jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā
 nirujḡhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti, evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nirodhanibbānapañho aṭṡhamo.

9. Nibbānalabhanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena sabbeva labhanti nibbānaṃ”ti. Na kho
 mahārāja sabbeva labhanti nibbānaṃ, api ca kho mahārāja yo sammā
 paṭipanno abhiññeyye dhamme abhiḡānāti, pariññeyye dhamme pariḡānāti,
 paḡātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti, sacchikātabbe
 dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nibbānalabhanapañho navamo.

10. Nibbānasukhajānanapañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na labhati nibbānaṃ, ḡānāti so
 “sukhaṃ nibbānaṃ”ti. Āma mahārāja yo na labhati nibbānaṃ, ḡānāti so
 “sukhaṃ nibbānaṃ”ti. Kathaṃ bhante Nāgasena alabhanto ḡānāti “sukhaṃ
 nibbānaṃ”ti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yesaṃ nacchinnā

hatthapādā, jāneyyūṃ te mahārāja “dukkhaṃ hatthapādacchedanan”ti. Āma bhante jāneyyunti. Kathaṃ jānāyyunti. Aññesaṃ bhante chinna-hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti “dukkhaṃ hatthapādacchedanan”ti. Evameva kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ, tesaṃ saddaṃ sutvā jānāti “sukhaṃ nibbānaṃ”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nibbānasukhajānanapañho dasamo.

Nibbānavaggo catuttho.

Imasmim vagge dasa pañhā.

5. Buddhavagga

1. Buddhassa atthinatthibhāvapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho tayā diṭṭho”ti. Na hi mahārājāti. Atha te ācariyehi Buddho diṭṭhoti. Na hi mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena natthi Buddhoti. Kiṃ pana mahārāja Himavati Ūhā nadī tayā diṭṭhāti. Na hi bhanteti. Atha te pitarā Ūhā nadī diṭṭhāti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja natthi Ūhā nadīti. Atthi bhante kiñcāpi mayā Ūhā nadī na diṭṭhā, pitarāpi me Ūhā nadī na diṭṭhā, api ca atthi Ūhā nadīti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho, ācariyehipi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa atthinatthibhāvapañho paṭhamo.

2. Buddhassa anuttarabhāvapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho anuttaro”ti. Āma mahārāja Bhagavā anuttaroti. Kathaṃ bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi “Buddho anuttaro”ti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yehi adiṭṭhapubbo mahāsamuddo, jāneyyūṃ te mahārāja mahanto kho mahāsamuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatthimā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathidaṃ, Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, neva tassa ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. Āma bhante jāneyyunti. Evameva kho mahārāja sāvake mahante parinibbute passitvā jānāmi “Bhagavā anuttaro”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa anuttarabhāvapañho dutiyo.

3. Buddhassa anuttarabhāvajānanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā jānitum “Buddho anuttaro”ti. Āma mahārāja sakkā jānitum “Bhagavā anuttaro”ti. Kathaṃ bhante Nāgasena sakkā jānitum “Buddho anuttaro”ti. Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbhatītāni kālaṅkatassa kathaṃ so ñāyatīti. Lekhena bhanteti. Evameva kho mahārāja yo dhammaṃ passati, so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desitoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa anuttarabhāvajānanapañho tatiyo.

4. Dhammadiṭṭhapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena dhammo tayā diṭṭho”ti. Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaññattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabbanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dhammadiṭṭhapañho catuttho.

5. Asaṅkamanapaṭisandahanapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena na ca saṅkamati paṭisandahati cā”ti. Āma mahārāja na ca saṅkamati paṭisandahati cāti. Kathaṃ bhante Nāgasena na ca saṅkamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kinnu kho so mahārāja padīpo padīpamhā saṅkantoti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja na ca saṅkamati paṭisandahati cāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kiñci silokaṃ gahitanti. Āma

bhanteti. Kiñ nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sañkantoti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja na ca sañkamati paṭisandahati cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Asañkamanapaṭisandahanapañho pañcamo.

6. Vedagūpañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena vedagū upalabbhatī”ti. Thero āha “paramatthena kho mahārāja vedagū nupalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Aññakāyasañkamanapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci satto, yo imamhā kāyā aññañ kāyañ sañkamati”ti. Na hi mahārājāti. Yadi bhante Nāgasena imamhā kāyā aññañ kāyañ sañkamanto natthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. Āma mahārāja, yadi na paṭisandaheyya, mutto bhavissati pāpakehi kammehīti, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Opammañ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso aññatarassa purisassa ambañ avahareyya, kiñ so daṇḍappatto bhaveyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhaveyyāti. Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari, yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammañ karoti sobhanañ vā

asobhanam vā, tena kammaṇa aññaṇaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Aññaakāyasaṅkamanapañho sattamo.

8. Kammaphala-atthibhāvapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena iminā nāmarūpena kammaṇa katarā kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantī”ti. Anubandheyyum kho mahārāja tāni kammāni chāyāva anapāyinīti¹. Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetum “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti. Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetum “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yānimāni rukkhāni anibbattaphalāni, sakkā tesāṃ phalāni dassetum “idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantī”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja abbocchinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetum “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Kammaphala-atthibhāvapañho aṭṭhamo.

9. Uppajjatijānanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yo uppajjati, jānāti so “uppajjissāmī”ti. Āma mahārāja yo uppajjati jānāti so “uppajjissāmī”ti. Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni pathaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti

1. Anupāyinīti (Ka)

“dhaññaṃ nibbattissatī”ti. Āma bhante jāneyyāti. Evameva kho mahārāja yo uppajjati, jānāti so “uppajjissāmi”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Uppajjatijānanapañho navamo.

10. Buddhanidassanapañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho atthī”ti. Āma mahārāja Bhagavā atthīti. Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetum “idha vā idha vā”ti. Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetum “idha vā idha vā”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthaṅgatā, sakkā sā acci dassetum “idha vā idha vā”ti. Na hi bhante, niruddhā sā acci appaṇṇattim gatāti. Evameva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto atthaṅgato, na sakkā Bhagavā nidassetum “idha vā idha vā”ti, dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetum, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desitoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhanidassanapañho dasamo.

Buddhavaggo pañcama.

Imasmim vagge dasa pañhā.

6. Sativagga

1. Kāyapiyāyanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena piyo pabbajitānaṃ kāyo”ti. Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyoti. Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. Kiṃ pana te mahārāja kadāci karahaci saṅgāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. Āma bhante hotīti. Kinnu kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālīmpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Āma bhante ālepena ca ālīmpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Kinnu kho mahārāja piyo te vaṇo, tena ālepena ca ālīmpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa ruhanatthāya ālepena ca ālīmpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Evameva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya, api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇamiva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā—

* “Allacammappaṭicchanno, navadvāro mahāvaṇo.

Samantato paggharati, asucipūṭigandhiyo”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Kāyapiyāyanapañho paṭhamo.

2. Sabbaññūbhāvapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho sabbaññū sabbadassāvī”ti. Āma mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvīti. Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññapesīti. Atthi pana

te mahārāja koci vejjo, yo imissaṃ pathaviyaṃ sabbabhesajjāni jānātīti. Āma bhante atthīti. Kinnu kho mahārāja so vejjo gilānakam sampatte kāle bhesajjam pāyeti, udāhu asampatte kāleti. Sampatte kāle bhante gilānakam bhesajjam pāyeti, no asampatte kāleti. Evameva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na asampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajjivam anatikkamanīyanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sabbaññūbhāvapañho dutiyo.

3. Mahāpurisalakkhaṇapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho”ti. Āma mahārāja Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabhoti.

Kim panassa bhante mātāpitaropi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhāti. No cassa mahārāja mātāpitaro dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhāti.

Evam sante kho bhante Nāgasena na uppajjati Buddho dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabhoti, api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vāti. Thero āha “atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ satapattan”ti. Āma bhante atthīti. Tassa pana kuhiṃ sambhavoti. Kaddame jāyati uduke āsīyatīti. Kinnu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vāti. Na hi bhanteti. Atha udakena

vā gandhena vā rasena vāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no cassa mātāpitaro dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Mahāpurisalakkhaṇapañho tatiyo.

4. Bhagavato brahmacāripaṇha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho brahmacārī”ti. Āma mahārāja Bhagavā brahmacārīti. Tena hi bhante Nāgasena Buddho brahmuno sissoti. Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkhoti. Atthi bhanteti. Kinu kho mahārāja so hatthī kadāci karahaci koñcanādaṃ nadatīti. Āma bhante nadatīti. Tena hi mahārāja so hatthī koñcasakuṇassa sissoti. Na hi bhanteti. Kim pana mahārāja brahmā sabuddhiko abuddhikoti. Sabuddhiko bhanteti. Tena hi mahārāja brahmā Bhagavato sissoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhagavato brahmacāripaṇho catuttho.

5. Bhagavato upasampadāpaṇha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena upasampadā sundarā”ti. Āma mahārāja upasampadā sundarāti. Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā, udāhu natthīti. Upasampanno kho mahārāja Bhagavā Bodhirukkhamūle saha sabbaññutañāṇena, natthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā, yathā sāvakānaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññapeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhagavato upasampadāpaṇho pañcama.

6. Assubhesajjābhesajjapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesam rodantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan”ti. Ekassa kho mahārāja assu rāgadosamohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pītisomanassena vimalaṃ sītalaṃ, yaṃ kho mahārāja sītalaṃ, taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uṇhaṃ, taṃ na bhesajjanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Assubhesajjābhesajjapañho chaṭṭho.

7. Sarāgavītarāganānākaraṇapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ nānākaraṇaṃ sarāgassa ca vītarāgassa cā”ti. Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhositoti. Kiṃ etaṃ bhante ajjhosito anajjhositoti nāmāti, eko kho mahārāja atthiko, eko anattikoti. Passāmaṃ bhante evarūpaṃ yo ca sarāgo, yo ca vītarāgo, sabbopeso sobhanaṃ yeva icchatī khādānīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. Avītarāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāgapaṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītarāgo pana rasapaṭisaṃvedī bhojanaṃ bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭisaṃvedīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sarāgavītarāganānākaraṇapañho sattamo.

8. Paññāpatiṭṭhānapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena paññā kuhiṃ paṭivasatī”ti. Na katthaci mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena natthi paññāti. Vāto mahārāja kuhiṃ paṭivasatīti. Na katthaci bhanteti. Tena hi mahārāja natthi vātoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paññāpatiṭṭhānapañho aṭṭhamo.

9. Saṃsārapaṇha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘saṃsāro’ti, katamo so saṃsāro”ti. Idha mahārāja jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati, evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti.

Opammaṃ karohīti, yathā mahārāja kocideva puriso pakkaṃ ambaṃ khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, atha so puriso tatopi pakkaṃ ambaṃ khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tatopi mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evametesāṃ rukkhānaṃ koṭi na paññāyati, evameva kho mahārāja idha jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati, evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saṃsārapaṇho navamo.

10. Cirakatasaraṇapaṇha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena kena atītaṃ cirakataṃ saratī”ti. Satiyā mahārājāti. Nanu bhante Nāgasena cittaṇa saratī no satiyāti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja kiñcideva karaṇīyaṃ katvā pamuṭṭhanti. Āma bhanteti. Kinu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ samaye acittako ahoṣīti. Na hi bhante, sati tasmiṃ samaye nāhoṣīti. Atha kasmā tvaṃ mahārāja evamāha “cittaṇa saratī, no satiyā”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cirakatasaraṇapaṇho dasamo.

11. Abhijānantasatipañha

11. Rājā āha “bhante Nāgasena sabbā sati abhijānantī uppajjati, udāhu kaṭumikāva satī”ti. Abhijānantīpi mahārāja kaṭumikāpi satīti. Evañhi kho bhante Nāgasena sabbā sati abhijānantī, natthi kaṭumikā satīti. Yadi natthi mahārāja kaṭumikā sati, natthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyaṃ, niratthakā ācariyā, yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati, tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyaṃ, attho ca ācariyehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Abhijānantasatipañho ekādasamo.

Sativaggo chaṭṭho.

Imasmim vagge ekādasa pañhā.

7. Arūpadhammavavatthānavagga

1. Sati-uppajjanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena katihākārehi sati uppajjati”ti.
Sattarasahākārehi mahārāja sati uppajjati. Katamehi sattarasahākārehīti.
Abhijānatopi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāyapi sati uppajjati,
oḷārikaviññānatopi sati uppajjati, hitaviññānatopi sati uppajjati,
ahitaviññānatopi sati uppajjati, sabhāganimittatopi sati uppajjati,
visabhāganimittatopi sati uppajjati, kathābhiññānatopi sati uppajjati,
lakkhaṇatopi sati uppajjati, sāraṇatopi sati uppajjati, muddātopi sati
uppajjati, gaṇanātopi sati uppajjati, dhāraṇatopi sati uppajjati, bhāvanatopi
sati uppajjati, potthakanibandhanatopi sati uppajjati, upanikkhepatopi sati
uppajjati, anubhūtatopi sati uppajjati.

Kathaṃ abhijānato sati uppajjati, yathā mahārāja āyasmā ca Ānando
Khujjuttarā ca upāsikā, ye vā pana aññepi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ
abhijānato sati uppajjati.

Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko, pare ca
taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati.

Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati, yadā rajje vā abhisitto hoti,
sotāpattiphalam vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati, yamhi sukhāpito, “amukasmiṃ
evaṃ sukhāpito”ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati, yamhi dukkhā pito, “amukasmiṃ
evaṃ dukkhāpito”ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati, sadisaṃ puggalaṃ disvā
mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ
vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā
sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati.

Katham visabhāganimittato sati uppajjati, asukassa nāma vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo edisoti sarati, evampi visabhāganimittatopi sati uppajjati.

Katham kathābhiññāṇato sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, tam pare sarāpeti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññāṇato sati uppajjati.

Katham lakkhaṇato sati uppajjati, yo pakatiyā balibaddānaṃ aṅgena jānāti, lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati.

Katham sāraṇato sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo tam “sarāhi bho, sarāhi bho”ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ sāraṇato sati uppajjati.

Katham muddāto sati uppajjati, lipiyā sikkhitattā jānāti “imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabban”ti, evaṃ muddāto sati uppajjati.

Katham gaṇanāto sati uppajjati, gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahumpi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati.

Katham dhāraṇato sati uppajjati, dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahumpi dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati.

Katham bhāvanāto sati uppajjati, idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidam, ekampi jātiṃ dvepi jātiyo -pa- iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati.

Katham potthakanibandhanato sati uppajjati, rājāno anusāsaniyaṃ assarantā¹ etaṃ potthakaṃ āharathāti, tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati.

Katham upanikkhepato sati uppajjati, upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati.

Katham anubhūto sati uppajjati, diṭṭhattā rūpaṃ sarati, sutattā saddaṃ sarati, ghāyitattā gandhaṃ sarati, sāyitattā rasaṃ sarati, phuṭṭhattā

1. Anussarantā (sabbattha)

phoṭṭhabbari sarati, viññātattā dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtaṃ sati uppajjati. Imehi kho mahārāja sattarasahākārehi sati uppajjatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sati-uppajjanapañho paṭhamo.

2. Buddhaguṇasatipaṭilābhapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe etaṃ bhaṇatha ‘yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya, maraṇakāle ca ekaṃ Buddhaguṇaṃ satim paṭilabheyya. So devesu uppajjeyyā’ti etaṃ na saddahāmi, evaṃca pana vadetha ‘ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyā’ti etampi na saddahāmi”ti.

Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, khuddakopi pāsāṇo vinā nāvāya uduke uppilaveyyāti. Na hi bhanteti. Kiṃ nu kho mahārāja vāhasatampi pāsāṇānamnāvāya āropitaṃ uduke uppilaveyyāti. Āma bhanteti. Yathā mahārāja nāvā, evaṃ kusalāni kammāni daṭṭhabbānīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhaguṇasatipaṭilābhapañho dutiyo.

3. Dukkappahānavāyamapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathā”ti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana bhante anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana paccuppannaṃ dukkhassa pahānāya vāyamathāti. Na hi mahārājāti. Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannaṃ dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. Thero āha “kinti mahārāja idaṃca dukkhaṃ nirujjheyya, aññaṃca dukkhaṃ nupparijjeyyā”ti etadatthāya vāyamamāti.

Atthi pana te bhante Nāgasena anāgataṃ dukkhanti. Natthi¹ mahārājāti. Tumhe kho bhante Nāgasena atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭṭhitā hontīti. Āma bhante atthīti. Kiṃ nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha, pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha, aṭṭālakam kārāpeyyātha, dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kiṃ tumhe mahārāja tadā hatthismiṃ sikkheyyātha, assasmiṃ sikkheyyātha, rathasmiṃ sikkheyyātha, dhanusmiṃ sikkheyyātha, tharusmiṃ sikkheyyāthāti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ sikkhitaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. Kiṃ nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayanti. Natthi bhanteti. Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi, pokkharaṇiṃ khaṇāpeyyāsi, taḷākam khaṇāpeyyāsi “pāṇīyaṃ pivissāmī”ti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsāti. Natthi bhanteti. Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi, sāliṃ vapāpeyyāsi “bhattaṃ bhuñjissāmī”ti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhāti. Natthi bhanteti.

1. Abhi 4. 417 piṭṭhe passitabbanī.

Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ
bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādetthāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dukkhappahānavāyamapañho tatiyo.

4. Brahmaloḥkapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena kīvadūro ito brahmaloko”ti. Dūro kho
mahārāja ito brahmaloko kūṭāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena
aṭṭhacattālīsajojanasahassāni bhassamānā catūhi māsehi pathaviyaṃ
patiṭṭhaheyyāti.

Bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha “seyyathāpi balavā puriso
samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva
iddhimā bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke
pātubhaveyyā”ti etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisighaṃ tāva bahūni
yojanasatāni gacchissatīti.

Thero āha “kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmī”ti. Atthi bhante
Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jātoti. Kīvadūro mahārāja ito Alasando
hotīti. Dvimattāni bhante yojanasatānīti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja tattha
kiñcideva karaṇīyaṃ karitvā saritāti. Āma bhante sarāmīti. Lahuṃ kho tvaṃ
mahārāja gatosi dvimattāni yojanasatānīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Brāhmalokapañho catuttho.

5. Dvinnāṃ lokuppannānaṃ samakabhāvapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena yo idha kālaṅkato brahmaloke
uppañjeyya, yo ca idha kālaṅkato Kasmīre uppañjeyya, ko cirataraṃ ko
sīghatarā”ti. Samakaṃ mahārājāti.

Opammaṃ karohīti. Kuhiṃ pana mahārāja tava jātanagaranti. Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāhaṃ jātoti. Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. Dvimattāni bhante yojanasatānīti. Kīva dūraṃ mahārāja ito Kasmīraṃ hotīti. Dvādasa bhante yojanānīti. Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. Cintito bhanteti. Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīraṃ cintehīti. Cintitaṃ bhanteti. Katamaṃ nu kho mahārāja cirena cintitaṃ, katamaṃ sīghataranti. Samakaṃ bhanteti. Evameva kho mahārāja yo idha kālaṅkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato Kasmīre uppajjeyya, samakaṃ yeva uppajjantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, dve sakuṇā ākāseṇa gaccheyyuh, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya, eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesam samakaṃ patiṭṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataraṃ pathaviyaṃ patiṭṭhaheyya, katamassa chāyā cirena pathaviyaṃ patiṭṭhaheyyāti. Samakaṃ bhanteti. Evameva kho mahārāja yo idha kālaṅkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato Kasmīre uppajjeyya, samakaṃ yeva uppajjantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dvinnam lokuppannānam samakabhāvapañho pañcamo.

6. Bojjhaṅgapañha

6. Rājā āha “kati nu kho bhante Nāgasena bojjhaṅgā”ti. Satta kho mahārāja bojjhaṅgāti. Katihi pana bhante bojjhaṅgehi bujjhatīti. Ekena kho mahārāja bojjhaṅgena bujjhati dhammavicayasambojjhaṅgenāti. Atha kissa nu kho bhante vuccanti “satta bojjhaṅgā”ti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, asi kosiyaṃ pakkhitto aggahito hatthena ussahati chejjaṃ chinditunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja dhammavicayasambojjhaṅgena vinā chahi bojjhaṅgehi na bujjhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bojjhaṅgapañho chaṭṭho.

7. Pāpapuññānaṃ appānappabhāvapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena kataraṃ nu kho bahutaraṃ puññaṃ vā apuññaṃ vā”ti. Puññaṃ kho mahārāja bahutaraṃ, apuññaṃ thokanti. Kena kāraṇenāti. Apuññaṃ kho mahārāja karonto vipphaṇṇasārī hoti “pāpakammaṃ mayā katan”ti, tena pāpaṃ na vaḍḍhati. Puññaṃ kho mahārāja karonto avipphaṇṇasārī hoti, avipphaṇṇasārino pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pīṭimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññaṃ vaḍḍhati. Puriso kho mahārāja chinnaṭṭhapādo Bhagavato ekaṃ uppalahatthaṃ datvā ekanavutikappāni vinipātaṃ na gacchissati, imināpi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi “puññaṃ bahutaraṃ, apuññaṃ thokaṃ”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pāpapuññānaṃ appānappabhāvapañho sattamo.

8. Jānantājānantapāpakaraṇapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yo jānanto pāpakammaṃ karoti, yo ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaraṃ apuññaṃ”ti. Thero āha “yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti, tassa bahutaraṃ apuññaṃ”ti. Tena hi bhante Nāgasena yo amhākaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti, taṃ mayaṃ diguṇaṃ daṇḍemāti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, tattaṃ ayoguḷaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko jānanto gaṇheyya, eko ajānanto gaṇheyya, katamo¹ balavataraṃ ḍayheyyāti. Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya, so² balavataraṃ ḍayheyyāti. Evameva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti, tassa bahutaraṃ apuññaṃti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Jānantājānantapāpakaraṇapañho aṭṭhamo.

1. Kassa (Ka)

2. Tassa (I, Ka)

9. Uttarakurukādigamanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci, yo iminā sarīrena Uttarakurum vā gaccheyya, brāhmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpan”ti. Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya, brāhmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpanti.

Kathaṃ bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya, brahmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpanti. Abhi jānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā pathaviyā vidatthim vā ratanaṃ vā laṅghitāti. Āma bhante abhi jānāmi “ahaṃ bhante Nāgasena aṭṭhapi rataniyo laṅghemī”ti. Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭhapi rataniyo laṅghesīti. Ahañhi bhante cittaṃ uppādemi “ettha nipatissāmi”ti saha cittuppādena kāyo me lahuko hotīti. Evameva kho mahārāja iddhimā bhikkhu cetovasippatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsaṃ gacchatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Uttarakurukādigamanapañho navamo.

10. Dīghaṭṭhipañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha ‘aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikānipī’ti, rukkhopi tāva natthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantī”ti.

Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, sutam te “mahāsamudde pañcayojanasatikāpi macchā atthī”ti. Āma bhante sutanti. Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantī yojanasatikānipīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dīghaṭṭhipañho dasamo.

11. Assāsapassāsanirodhapañha

11. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha ‘sakkā assāsapassāse nirodhetun’ti”. Āma mahārāja sakkā assāsapassāse nirodhetunti. Kathaṃ bhante Nāgasena sakkā assāsapassāse nirodhetunti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, sutapubbo te koci kākacchamānoti. Āma bhante sutapubboti. Kinu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. Āma bhante virameyyāti. So hi nāma mahārāja saddo abhāvitakāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kiṃ pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsapassāsā na nirujjhissantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Assāsapassāsanirodhapañho ekādasamo.

12. Samuddapañha

12. Rājā āha “bhante Nāgasena ‘samuddo samuddo’ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ ‘samuddo’ti vuccatī’ti. Thero āha “yattakaṃ mahārāja udakaṃ, tattakaṃ loṇaṃ. Yattakaṃ loṇaṃ, tattakaṃ udakaṃ. Tasmā ‘samuddo’ti vuccatī’ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samuddapañho dvādasamo.

13. Samudda-ekarasapañha

13. Rājā āha “bhante Nāgasena kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso’ti. Ciraṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇarasoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samudda-ekarasapañho terasamo.

14. Sukhumapañha

14. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun”ti. Āma mahārāja sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditunti. Kiṃ pana bhante sabbaṃ sukhumanti. Dhammo kho mahārāja sabbasukhumo, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, “sukhuman”ti vā “thūlan”ti vā dhammānametamadhivacanāṃ. Yaṃ kiñci chinditabbaṃ, sabbaṃ taṃ paññāya chindati, natthi dutiyaṃ paññāya chedananti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sukhumapañho cuddasamo.

15. Viññāṇanānatthapañha

15. Rājā āha “bhante Nāgasena ‘viññāṇan’ti vā ‘paññā’ti vā ‘bhūtasmiṃ jīvo’ti vā ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā byañjanameva nānan”ti. Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ, pajāṇanalakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhatīti. Yadi jīvo nupalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti. Thero āha “yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati -pa- manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu, ghāne uppāṭite, jivhāya uppāṭitāya, kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suṭṭhutamaṃ saddaṃ suṇeyya, gandhaṃ ghāyeyya, rasaṃ sāyeyya, phoṭṭhabbaṃ phuseyyā”ti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Viññāṇanānatthapañho pannarasamo.

16. Arūpadhammavavatthānadukkarapañha

16. Rājā āha “bhante Nāgasena dukkaraṃ nu kho Bhagavatā katan”ti. Thero āha “dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan”ti. Kiṃ pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katanti. Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātānaṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhetvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā jāneyya nu kho mahārāja so puriso “idaṃ Gaṅgāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ”ti. Dukkaraṃ bhante jānitunti. Ito dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā katan imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātānaṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ”ti. Suṭṭhu bhanteti rājā abbhānumodīti.

Arūpadhammavavatthānadukkarapañho soḷasamo.

Arūpadhammavavatthānavaggo sattamo.

Imasmim vagge soḷasa pañhā.

Milindapañhapucchāvisajjanā

Thero āha “jānāsi kho mahārāja sampati kā velā”ti. Āma bhante jānāmi “sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo pavattati, ukkā padīpīyanti, cattāri paṭākāni āṇattāni gamissanti bhaṇḍato rājadeyyāni”ti.

Yonakā evamāhaṃsu “kallosi mahārāja paṇḍito thero”ti. Āma bhaṇe paṇḍito thero, ediso ācariyo bhavēyya mādiso ca antevāsī, nacirasseva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti. Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ sataṣaṣṣaḥṣaṇakena kambalena acchādetvā “bhante Nāgasena ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhattaṃ paññapemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ, tena ca pavāremī”ti āha. Alaṃ mahārāja jīvāmīti. Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃ rakkha, mamaṃ rakkhāhīti. Kathaṃ attānaṃ rakkhasi, “Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādeti, na ca kiñci alabhī”ti parāpavādo¹ āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha. Kathaṃ mamaṃ rakkhasi, “Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotī”ti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. Tathā hotu mahārājāti. Seyyathāpi bhante sīho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhittopi bahimukho yeva hoti, evameva kho ahaṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi bahimukho yeva pana acchāmi. Sace ahaṃ bhante agāraṃ anāgāriyaṃ pabbajeyyaṃ, na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikāti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ visajjetvā uṭṭhāyāsanaṃ saṃghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etadahosi “kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena Nāgasenena visajjitaṃ”ti. Atha kho Milindassa rañño etadahosi “sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena Nāgasenena suvisajjitaṃ”ti. Āyasmatoṇi Nāgasenassa saṃghārāmagatassa etadahosi “kiṃ

1. Parappavādo (Ka)

Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā visajjitaṃ”ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etadahosi “sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvisajjitaṃ”ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiya accayena pubbaṇhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamtvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca—

Mā kho bhadantassa evaṃ ahosi “Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito”ti teneva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti na te evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etadahosi “kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena visajjitaṃ”ti, “sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena suvisajjitaṃ”ti.

Theropi evamāha—mā kho mahārājassa evaṃ ahosi “Milindassa rañño mayā pañho visajjito”ti teneva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti na te evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etadahosi “kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā visajjitaṃ”ti, “sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvisajjitaṃ”ti itiha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodimsūti.

Milindapañhapucchāvisajjanā niṭṭhitā.

Meṇḍakapañhārambhakathā

Aṭṭhamantaparivajjanīyaṭṭhāna

Bhassappavādo¹ vetaṇḍī, atibuddhi vicakkhaṇo.

Milindo ñāṇabhedāya, Nāgasenamupāgami.

Vasanto tassa chāyāya, paripucchaṃ punappunaṃ.

Pahinnabuddhi hutvāna, sopi āsi tipeṭako.

Navaṅgaṃ anumajjanto, rattibhāge rahogato.

Addakkhi meṇḍake pañhe, dunniveṭṭhe saniggahe.

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāyabhāsitaṃ.

Sabhāvabhāsitaṃ atthi, Dhammarājassa sāsane.

Tesamatthaṃ aviññāya, meṇḍake Jinabhāsitaṃ.

Anāgatamhi addhāne, viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā, chejjāpessāmi meṇḍake.

Tassa niddiṭṭhamaggena, niddisissantyanāgateti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyā uddhaste² aruṇe sīsaraṃ nhatvā sirasi añjaliṃ paggahe tvā atītānāgatapaccuppanne Sammāsambuddhe anussarivā aṭṭha vattapadāni samādiyi “ito me anāgatāni satta divasāni aṭṭha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, sohaṃ ciṇṇatapo samāno ācariyaṃ ārādhettvā meṇḍake pañhe pucchissāmi”ti. Atha kho Milindo rājā pakatidussayugaṃ apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāsāvaṃ nivāsetvā muṇḍakapaṭiṣṭhakaṃ sīse paṭimuñcitvā munibhāvamupagantvā aṭṭha guṇe samādiyi “imaṃ sattāhaṃ mayā na rājattho anusāsitaṃ, na rāgūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, na mohūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsakammakaraṇe janepi nivātavuttinā bhavitabbaṃ, kāyikaṃ

1. Bhassappavedī (Sī, I)

2. Uṭṭhite (Syā), uggate (Sī, I)

vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, chapi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasam pakkhipitabban”ti. Ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesveva aṭṭhasu guṇesu mānasam patiṭṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāham vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyaṃ pageva pātarāsam katvā okkhittacakkhu mitabhāṇī susaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena theram Nāgasenaṃ upasaṅkamtvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idamavoca—

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhim mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhaṅgupāgate samaṇasāruppe. Tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me guyham na kātabbam na rahassakam, arahāmaham rahassakam suṇitum sumantane upagate, upamāyapi so attho upaparikkhitabbo, yathā kimviya, yathā nāma bhante Nāgasena mahāpathavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate. Evameva kho bhante Nāgasena arahāmaham rahassakam suṇitum sumantane upagateti.

Garunā saha pavivittapavanaṃ pavisitvā idamavoca—bhante Nāgasena idha purisena mantayitukāmena aṭṭha ṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭhānesu viññū puriso attham manteti, mantitopi attho paripatati na sambhavati. Katamāni aṭṭha ṭhānāni, visamaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, saṅgāmo¹ parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ. Imāni aṭṭha ṭhānāni parivajjanīyānīti.

Thero āha “ko doso visamaṭṭhāne, sabhaye, ativāte, paṭicchanne, devaṭṭhāne, panthe, saṅgāme, udakatitthe”ti. Visame bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati, sabhaye mano santassati, santassito na sammā attham samanupassati, ativāte saddo avibhūto hoti, paṭicchanne upassutim tiṭṭhanti,

1. Saṅkamo (Sī, I)

devaṭṭhāne mantito attho garukaṃ pariṇamati, panthe mantito attho tuccho bhavati, saṅgāme cañcalo bhavati, udakatitthe pākaṭo bhavati. Bhavatīha—

“Visamaṃ sabhayaṃ ativāto, paṭicchannaṃ devanissitaṃ.

Pantho ca saṅgāmo titthaṃ, aṭṭhete parivajjiyā”ti.

Aṭṭha mantanassa parivajjanīyaṭṭhānāni.

Aṭṭhamantavināsakapuggala

Bhante Nāgasena aṭṭhime puggalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Katame aṭṭha, rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bāloti. Ime aṭṭha puggalā mantitaṃ atthaṃ byāpādentīti.

Thero āha “tesaṃ ko doso”ti. Rāgacarito bhante nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasaṭāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatīha—

“Ratto duṭṭho ca mūḷo ca, mānī luddho tathālaso.

Ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā”ti.

Aṭṭha mantavināsakapuggalā.

Navaguyhamantavidhamsaka

Bhante Nāgasena navime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti. Katame nava, rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārakoti.

Thero āha “tesaṃ ko doso”ti. Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dosacarito

bhante dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūḷho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthī paññāya ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha—

“Ratto duṭṭho ca mūḷho ca, bhīru āmisagaruko¹.

Itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako.

Navete puggalā loke, ittarā calitā calā.

Etehi mantitaṃ guyhaṃ, khippaṃ bhavati pākāṇa”ti.

Nava guyhamantavidhamsakā puggalā.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇa

Bhante Nāgasena aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati. Katamehi aṭṭhahi, vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, tittasamvāsaena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yoniso manasikārena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, snehūpasevanena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, patirūpadesavāsaena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati. Bhavatīha—

“Vayena yasapucchāhi, titthavāsaena yoniso.

Sākacchā snehasamsevā, patirūpavasena ca.

Etāni aṭṭha ṭhānāni, buddhivisadakāraṇā.

Yesam etāni sambhonti, tesam buddhi pabhijjati”ti.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇāni.

1. Āmisacakkhuko (Sī, I)

Ācariyaguṇa

Bhante Nāgasena ayaṃ bhūmibhāgo aṭṭha manthadosavivajjito, ahañca loke paramo mantisahāyo¹, guyhamanurakkhī cāhaṃ yāvāhaṃ jīviṣṣāmi tāva guyhamanurakkhissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā, dullabho etarahi mādiso antevāsī, sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyaguṇā, tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā.

Idha bhante Nāgasena ācariyena antevāsimhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevanasevanā jānitabbā, pamattāppamattā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaññaṃ jānitabbaṃ, bhojanassa² laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viṣeso jānitabbo, pattagataṃ saṃvibhajitabbaṃ, assāsitaṃ “mā bhāyi, attho te abhikkamaṭṭi”ti, “iminā puggalena paṭicarati”ti³ paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihare paṭicāro jānitabbo, na tena hāso davo kātabbo, tena saha ālāpo kātabbo⁴, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, “janemimaṃ⁵ sippesū”ti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, “kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyā”ti vaḍḍhicittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, “balavaṃ imaṃ karomi sikkhābaleṇi”ti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye nappamajjitabbaṃ, khalite dhammena paggaḥetabboti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyaguṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu, saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapañhā Jinabhāsita, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhuṃ dehi paravādānaṃ niggaḥāyāti.

Upāsakaguṇa

Thero “sādhū”ti sampaṭicchitvā dasa upāsakassa upāsakaguṇe paridīpesi. Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakaguṇā. Katame

1. Mantasahāyo (Sī)

2. Bhojanīyaṃ (Syā)

3. Paṭicarāhīti (Ka)

4. Na tena saha sallāpo kātabbo (Sī, I)

5. Jānemimaṃ (Syā)

dasa, idha mahārāja upāsako saṁghena samānasukhadukkho hoti,
 dhammādhipateyyo hoti, yathābalaṁ saṁvibhāgarato hoti,
 Jinasāsanaparihāṇiṁ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati. Sammādiṭṭhiko hoti,
 apagatakotūhalamaṅgaliko jīvitahetupi na aññaṁ satthāraṁ uddisati,
 kāyikavācasikañcassa rakkhitaṁ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato,
 anusūyako hoti, na ca kuhanavasena sāsane carati, Buddhaṁ saraṇaṁ gato
 hoti, dhammaṁ saraṇaṁ gato hoti, saṁghaṁ saraṇaṁ gato hoti. Ime kho
 mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi saṁvijjanti, taṁ
 te yuttaṁ pattaṁ anucchavikaṁ patirūpaṁ yaṁ tvaṁ Jinasāsanaparihāṇiṁ
 disvā abhivaḍḍhiṁ icchasi, karomi te okāsaṁ, puccha maṁ tvaṁ
 yathāsukhanti.

Meṇḍakapañhārambhakathā niṭṭhitā.

4. Meṇḍakapañha

1. Iddhibalavagga 1. Katādhikārasaphalapañha

1. Atha kho Milindo rājā katāvakāso nipacca garuno pāde sirasi añjalim katvā etadavoca “bhante Nāgasena ime titthiyā evaṃ bhaṇanti ‘yadi Buddho pūjaṃ sādīyati, na parinibbuto Buddho saṃyutto lokena antobhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo¹. Yadi parinibbuto visāmyutto lokena nissaṭṭo sabbabhavēhi, tassa pūjā nuppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ti ubhato koṭiko eso pañho, neso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yeveso visayo, bhindevaṃ diṭṭhijālaṃ ekaṃse ṭhapaya, taveso pañho anuppatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhūṃ dehi paravādaniggahāyā”ti.

Thero āha—parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kiṃ pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Pūjīyantā² asamasamā, sadevamānusehi te.

Na sādīyanti sakkāraṃ, Buddhānaṃ esa dhammatā”ti.

Rājā āha “bhante Nāgasena putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati, pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na cetaṃ kārāṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādapakāsaṇaṃ nāmetam, iṅgha me tvaṃ tattha kārāṇaṃ sammā brūhi sakavādassa patitṭhāpanāya diṭṭhijālaviniveṭhanāyā”ti.

Thero āha parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, asādiyantasēva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthuraṃ karitvā Tathāgatassa nāṇaratanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti.

1. Vañjho bhavati aphalo (Si, I, Ka)

2. Pūjitā (Syā)

Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja mahā-aggikkhandho sādiyati tiṇakaṭṭhupādānanti. Jalamānopi so bhante mahā-aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādiyati, kiṃ pana nibbuto upasanto acetano sādiyati, tasmim̐ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. Na hi bhante kaṭṭham aggissa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāmā, te attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā¹ aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karontīti. Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati “asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjali, evameva Bhagavā dasasahassiyā² lokadhātuyā Buddhasiriyā pajjali. Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evameva Bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā Buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādiyati, evameva kho lokahitassa sādiyanā pahinā upasantā. Yathā mahārāja manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evameva kho devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhāturatanaṃ vatthum karitvā Tathāgatassa ñāṇaratanārammaṇena sammāpaṭipattim̐ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo.

Aparampi mahārāja uttarim̐ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādiyati puna nibbattāpananti. Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo

1. Madditvā (Ka)

2. Dasasahassimhi (Sī, I, Ka)

vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kiṃ kāraṇaṃ, acetanā sā vāyodhātūti. Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vātoti samaññā apagacchatīti. Na hi bhante tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uṇhābhitattā pariāhāparipīlitā, te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena taṃ nibbattetvā tena vātena uṇhaṃ nibbāpenti pariāhaṃ vūpasamentīti. Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati “asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evameva Bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā sīlamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyi. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evameva Bhagavā sīlamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādiyati, evameva lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā. Yathā mahārāja te manussā uṇhābhitattā pariāhāparipīlitā, evameva devamanussā tividhaggisantāpāpariāhāparipīlitā. Yathā tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evameva Tathāgatassa dhātu ca ñāṇaratanaṃ paccayo hoti tissannaṃ sampattīnaṃ paṭilābhāya. Yathā manussā uṇhābhitattā pariāhāparipīlitā tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā vātaṃ nibbattetvā uṇhaṃ nibbāpenti pariāhaṃ vūpasamenti, evameva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātuṃca ñāṇaratanaṃca pūjetvā kusalaṃ nibbattetvā tena kusalena tividhaggisantāpāpariāhaṃ nibbāpenti vūpasamenti. Imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi paravādānaṃ niggahāya, yathā mahārāja puriso bherim ākoṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena nibbattito, so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so mahārāja saddo sādiyati puna nibbattāpananti. Na hi bhante antarahito so saddo, natthi tassa puna uppādāya

ābhogo vā manasikāro vā, sakim nibbatte bherisadde antarahite so bherisaddo samucchinno hoti. Bherī pana bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso paccaye sati attajena vāyāmena bherim akoṭetvā saddam nibbattetīti, evameva kho mahārāja Bhagavā sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiññānadassanaparibhāvitam dhāturatanañca dhammañca vinayañca anusitthañca¹ Satthāram ṭhapayitvā sayam anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, na ca parinibbuto Bhagavati sampattilābho upacchinno hoti, bhavadukkhapaṭipīḷitā sattā dhāturatanañca dhammañca vinayañca anusitthañca paccayam karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Diṭṭhañcetaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatamaddhānaṃ. Kathitañca bhaṇitañca ācikkhitañca * “siyā kho panānanda tumhākaṃ evamassa atītasatthukaṃ pāvacaṇaṃ natthi no Satthāti, na kho panetaṃ Ānanda evaṃ daṭṭhabbāṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca Vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena Satthā”ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷoti, taṃ tesaṃ titthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamanīyanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpathavī “sabbabījāni mayi saṃviruhantū”ti. Na hi bhanteti. Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpathaviyā saṃviruhitvā daḷha mūlajaṭāpatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivithiṇṇā pupphaphaladharā hontīti. Asādiyantīpi bhante mahāpathavī tesaṃ bījānaṃ vatthu hoti paccayam deti viruhanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃviruhitvā daḷamūlajaṭāpatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivithiṇṇā pupphaphaladharā hontīti.

1. Anusatthiñca (Sī, I)

* Vi 4. 480; Dī 2. 134 piṭṭhesu.

Tena hi mahārāja titthiyā sake vāde naṭṭhā honti hatā viruddhā, sace te bhaṇanti “asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahāpathavī, evaṃ Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho. Yathā mahārāja mahāpathavī na kiñci sādiyati, evaṃ Tathāgato na kiñci sādiyati. Yathā mahārāja tāni bijāni pathaviṃ nissāya samviruhitvā dalhamūlajaṭapatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivitthiṇṇā pupphaphaladharā honti, evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātuñca nāṇaratanañca nissāya dalhakusalamūlapatiṭṭhitā samādhikkhandhadhammasārasīlasākhāparivitthiṇṇā vimuttiṭṭipupphasāmaññaphaladharā honti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja kimayo tesaṃ asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. Pāpassa bhante kammaṃ balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesaṃ sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātussa ca nāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā ime aṭṭhanavutī rogā kāye nibbattantīti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. Pubbe katena bhante duccharitenāti. Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ

idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katampi idha katampi kusalākusalaṃ kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja * Nandako nāma yakkho theram Sāriputtaṃ āsādayitvā pathaviṃ pavittṭhoti. Āma bhante suyyati, loke pākaṭo esoti, api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādiyi Nandakassa yakkhassa mahāpathavigilananti. Ubbattiyante¹ bhante sadevake loke patamānēpi chamāyaṃ candimasūriye vikirante¹pi Sinerupabbatarāje thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādiyeyya, taṃ kissa hetu, yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā, so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātītattā bhante thero Sāriputto jīvitahārakepi kopam na kareyyāti. Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa pathavigilanaṃ na sādiyi, kissa pana Nandako yakkho pathaviṃ pavittṭhoti, akusalassa bhante kammaṃ balavatāyāti. Yadi mahārāja akusalassa kammaṃ balavatāya Nandako yakkho pathaviṃ pavittṭho, asādiyantassāpi kato aparādho avañjho bhavati saphalo. Tena hi mahārāja akusalassapi kammaṃ balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti. Imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Kati nu kho te mahārāja manussā, ye etarahi mahāpathaviṃ pavittṭhā, atthi te tattha savaṇanti. Āma bhante suyyatīti, iṅgha tvaṃ mahārāja sāvehīti. Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māṇavakoti. Sutametam bhante ime pañca janā mahāpathaviṃ pavittṭhāti. Kismiṃ te mahārāja aparaddhāti, Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. Api nu kho

* Khu 1. 123 piṭṭhe.

1. Pavattamānēpi (Syā)

mahārāja Bhagavā vā sāvaka vā sādiyiṃsu imesaṃ mahāpathavipavisananti. Na hi bhanteti, tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti, suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānī kato, guyhaṃ vidadāsaṃ, gaṇṭhi bhinno, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, naṭṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhī, nippabhā jātā kutitthiyā, tvaṃ gaṇīvarapavaramāsajjānti.

Katādhikārasaphalapañho paṭhamo.

2. Sabbaññubhāvapañha

2. Bhante Nāgasena Buddho sabbaññūti. Āma mahārāja Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti, tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññūti. Yadi tassa pariyesanāya sabbaññutaññaṃ hotīti. Vāhasataṃ kho mahārāja vīhinaṃ aḍḍhacūlaṇca vāhā vīhisattambaṇāni dve ca tumbā ekaccharākkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhī lakkhaṃ ṭhapīyamānā¹ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyuṃ.

Tatime sattavidhā cittā pavattanti, ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasīlā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesāṃ taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kārāṇā, abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa vitatassa visāḷassa vitthiṇṇassa saṃsibbitavisibbitassa sākhaṇāḷassa vitatassa ākaḍḍhiyantaṃ garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ. Kiṃ kārāṇā, saṃsibbitavisibbitattā sākhaṇaṃ, evameva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasīlā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesāṃ taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati. Kiṃ kārāṇā, saṃsibbitavisibbitattā kilesehi, idaṃ paṭhamāṃ cittaṃ.

Tatridaṃ dutiyaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā, tesāṃ taṃ cittaṃ

1. Ṭhapīyamāne (Sī, I)

tīsu ṭhānesu lahuḁaṁ uppajjati lahuḁaṁ pavattati. Uparibhūmīsu garuḁaṁ uppajjati dandhaṁ pavattati. Kiṁ kāraṇā, tīsu ṭhānesu cittaṣṣa parisuddhattā upari kilesānaṁ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṁsaṇāḷassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbaṁ tāva lahuḁaṁ eti, tato upari thaddhaṁ, kiṁ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanaṁ, tesāṁ taṁ cittaṁ tīsu ṭhānesu lahuḁaṁ uppajjati lahuḁaṁ pavattati, uparibhūmīsu garuḁaṁ uppajjati dandhaṁ pavattati. Kiṁ kāraṇā, tīsu ṭhānesu cittaṣṣa parisuddhattā upari kilesānaṁ appahīnattā, idaṁ dutiyaṁ cittaṁ.

Tatridaṁ tatiyaṁ cittaṁ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja sakadāgāmino, yesāṁ rāgadosamohā tanubhūtā, tesāṁ taṁ cittaṁ pañcasu ṭhānesu lahuḁaṁ uppajjati lahuḁaṁ pavattati, uparibhūmīsu garuḁaṁ uppajjati dandhaṁ pavattati. Kiṁ kāraṇā, pañcasu ṭhānesu cittaṣṣa parisuddhattā upari kilesānaṁ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṁsaṇāḷassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbaṁ tāva lahuḁaṁ eti, tato upari thaddhaṁ, kiṁ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesāṁ rāgadosamohā tanubhūtā, tesāṁ taṁ cittaṁ pañcasu ṭhānesu lahuḁaṁ uppajjati lahuḁaṁ pavattati, uparibhūmīsu garuḁaṁ uppajjati dandhaṁ pavattati, kiṁ kāraṇā, pañcasu ṭhānesu cittaṣṣa parisuddhattā upari kilesānaṁ appahīnattā, idaṁ tatiyaṁ cittaṁ.

Tatridaṁ catutthaṁ cittaṁ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja anāgāmino, yesāṁ pañcorambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni, tesāṁ taṁ cittaṁ dasasu ṭhānesu lahuḁaṁ uppajjati lahuḁaṁ pavattati, uparibhūmīsu garuḁaṁ uppajjati dandhaṁ pavattati, kiṁ kāraṇā, dasasu ṭhānesu cittaṣṣa parisuddhattā upari kilesānaṁ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṁsaṇāḷassa dasapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbaṁ tāva lahuḁaṁ eti, tato upari taddhaṁ, kiṁ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesāṁ pañcorambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni, tesāṁ

taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahucaṃ pavattati,
uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, dasasu
ṭhānesu cittaṃ parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā, idaṃ catutthaṃ
cittaṃ.

Tatridaṃ pañcamaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja arahanto
khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā
anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasaññojanā pattapaṭisambhidā
sāvakaḥhūmīsu parisuddhā, tesāṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahucaṃ
uppajjati lahucaṃ pavattati, Paccekabuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati
dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā
Paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa
sabbapabbagaṇṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahucaṃ hoti āgamaṇaṃ
adandhaṃ, kiṃ kāraṇā, sabbapabbagaṇṭhiparisuddhattā agahanattā
vaṃsassa, evameva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā
vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā
parikkhīṇabhavasaññojanā pattapaṭisambhidā sāvakaḥhūmīsu parisuddhā,
tesāṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahucaṃ uppajjati lahucaṃ pavattati,
Paccekabuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā,
parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā Paccekabuddhavisaye, idaṃ
pañcamaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja
Paccekabuddhāsayaṃbhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā
sakavisaye parisuddhavimalacittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahucaṃ
uppajjati lahucaṃ pavattati, Sabbaññubuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati
dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, parisuddhattā sakavisaye mahantattā
Sabbaññubuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ
nadiṃ rattimpī divāpi yadicchakaṃ acchambhito otareyya, atha parato
mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agāḍhamapāraṃ disvā bhāyeyya,
dandhāyeyya na visaheyya otarituṃ. Kiṃ kāraṇā, tiṇṇattā¹ sakavisayassa,
mahantatta ca mahāsamuddassa, evameva kho mahārāja ye te
Paccekabuddhā sayayaṃbhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā
sakavisaye parisuddhavimalacittā,

1. Ciṇṇattā (Sī, Syā, I)

tesaṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati,
 Sabbaññubuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā,
 parisuddhattā sakavisaye mahantattā Sabbaññubuddhavisayassa, idaṃ
 chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ sattamaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati__ye te mahārāja
 Sammāsambuddhā sabbaññuno Dasabaladharā catuvesārajjavīsārādā
 aṭṭhārasahi Buddhadhammehi samannāgatā Anantaḷiṇā anāvaraṇaṇāṇā,
 tesaṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kiṃ
 kāraṇā, sabbattha parisuddhattā, api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa
 vimalassa niggaṇṭhissa sukhumadhārassa ajimhassa avaṅkassa akuṭiḷassa
 daḷhaḥcāpasamārūḷhassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā
 kambalasukhume vā balavanipātītassa dandhāyitattaṃ vā lagganam vā hotīti.
 Na hi bhante, kiṃ kāraṇā, sukhumattā vatthānaṃ sudhotattā nārācassa
 nipātassa ca balavattāti, evameva kho mahārāja ye te Sammāsambuddhā
 sabbaññuno Dasabaladharā catuvesārajjavīsārādā aṭṭhārasahi
 Buddhadhammehi samannāgatā Anantaḷiṇā anāvaraṇaṇāṇā, tesaṃ taṃ cittaṃ
 sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, sabbattha
 parisuddhattā, idaṃ sattamaṃ cittaṃ.

Tatra mahārāja yadidaṃ Sabbaññubuddhānaṃ cittaṃ, taṃ channampi
 cittānaṃ gaṇanaṃ atikkamitvā asaṅkhyeyyena guṇena parisuddhaṅca
 lahukaṅca, yasmā ca Bhagavato cittaṃ parisuddhaṅca lahukaṅca, tasmā
 mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti. Yamakapāṭihīre mahārāja
 nātabbaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ cittaṃ evaṃ lahuparivattanti, na
 tattha sakkā uttarim kāraṇam vattum, tepi mahārāja pāṭihīrā
 Sabbaññubuddhānaṃ cittaṃ upādāya gaṇanampi saṅkhampi kalampi
 kalabhāgampi na upenti, āvajjanapaṭibaddhaṃ mahārāja Bhagavato
 sabbaññutaṇṇaṃ, āvajjetvā yadicchakaṃ jānāti.

Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe
 ṭhapeyya vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ
 gileyya, ummīletvā vā nimīleyya, nimīletvā vā ummīleyya, samīṇjitaṃ vā
 bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samīṇjeyya, cirataraṃ etaṃ
 mahārāja, lahutaraṃ Bhagavato sabbaññutaṇṇaṃ, lahutaraṃ āvajjanaṃ,
 āvajjetvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā Buddhā
 Bhagavanto asabbaññuno nāma hontīti.

Āvajjanampi bhante Nāgasena pariyesanāya kātabbhaṃ, iṅha maṃ
 tattha kāraṇena saññāpehīti. Yathā mahārāja purisassa aḍḍhassa
 mahaddhanassa mahābhogassa pahūtajātarūparajatassa
 pahūtavittūpakaraṇassa pahūtadhanadhaññaṃ
 sālivīhiyavataṇḍulatilamuggamāsapubbañṇāparaṇṇasappitelanavanītakhīrada
 dhimadhugulaphāṇitā ca khaḷopikumbhipīṭharakoṭṭhabhājanagatā
 bhaveyyuṃ, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho
 bhattābhikaṅkhī, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ, taṃ pariniṭṭhitaṃ
 bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanaṃ randheyya, api ca kho so
 mahārāja tāvatakena bhojanavekallamattakena adhana nāma kapaṇo nāma
 bhaveyyāti. Na hi bhante, cakkavattirañño gharepi bhante akāle
 bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana gahapatikassāti. Evameva kho mahārāja
 Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ āvajjetvā
 yadicchakaṃ jānāti.

Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇatavinato
 piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya, api nu kho so
 mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphalo nāma
 bhaveyyāti. Na hi bhante, patanapaṭibaddhāni tāni rukkhaphalāni, patite
 yadicchakaṃ labhatīti. Evameva kho mahārāja Tathāgatassaṃ
 āvajjanapaṭibaddhaṃ sabbaññutaññaṃ āvajjetvā yadicchakaṃ jānātīti.

Bhante Nāgasena āvajjetvā āvajjetvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. Āma
 mahārāja Bhagavā āvajjetvā āvajjetvā yadicchakaṃ jānātīti.

Yathā mahārāja cakkavattī rājā yadā cakkarataṃ sarati “upetu me
 cakkaratanan”ti, sarite cakkarataṃ upeti, evameva kho mahārāja
 Tathāgato āvajjetvā āvajjetvā yadicchakaṃ jānātīti. Daḷhaṃ bhante
 Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampañcchāma Buddho sabbaññūti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dutiyo.

3. Devadattapabbajjapañha

3. Bhante Nāgasena Devadatto kena pabbājitoti. Cha yime mahārāja
 khattiyakumārā Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca

Kimilo¹ ca Devadatto ca Upālikappako sattamo abhisambuddhe Satthari Sakyakulānandajanane Bhagavantam anupabbajantā nikkhamimsu, te Bhagavā pabbājesīti. Nanu bhante Devadattena pabbajitvā saṅgho bhinnoti. Āma mahārāja Devadattena pabbajitvā saṅgho bhinno, na gihī saṅgham bhindati, na bhikkhunī, na sikkhamānā, na sāmaṇero, na sāmaṇerī saṅgham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam thito saṅgham bhindatīti. Saṅghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. Kappaṭṭhitikam mahārāja kammaṃ phusatīti.

Kiṃ pana bhante Nāgasena Buddho jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti. Āma mahārāja Tathāgato jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Buddho jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti, tena hi bhante Nāgasena Buddho kāruṇiko anukampako hitesī sabbasattānam ahitam apantvā hitamupadahaṭṭhi ti yaṃ vacanam, tam micchā. Yadi tam ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññūti, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, vijātehi etaṃ mahājaṭam, bhinda parāpavādam, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca, kāruṇṇena mahārāja Bhagavā sabbaññūtañāṇena Devadattassa gatiṃ olokeno addasa Devadattam āpāyikam kammaṃ² āyūhitvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vinipātam gacchantam, tam Bhagavā sabbaññūtañāṇena jānitvā imassa apariyantakataṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati, purimaṃ upādāya pariyantakataṃ dukkham bhavissati, apabbajitopi ayam moghapuriso kappaṭṭhiyameva kammaṃ āyūhissatīti kāruṇṇena Devadattam pabbājesīti.

Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā tena makkheti, papāte pātetvā hattham deti, māretvā jīvitam pariyesati, yaṃ so paṭhamam

1. Kimbilo (Sī, I) Vi 3. 338; Ma 2. 125 piṭṭhe passitabham.

2. Aparāpariyakammaṃ (Sī, Syā, I)

dukkhaṃ datvā pacchā sukhaṃ upadahatīti. Vadhetipi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitavasena, pātetipi sattānaṃ hitavasena, māretipi sattānaṃ hitavasena, vadhitvāpi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitameva upadahati, pātetvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, māretvāpi sattānaṃ hitameva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitaro nāma vadhitvāpi pātayitvāpi puttānaṃ hitameva upadahanti, evameva kho mahārāja Tathāgato vadhetipi sattānaṃ hitavasena, pātetipi sattānaṃ hitavasena, māretipi sattānaṃ hitavasena, vadhitvāpi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitameva upadahati, pātetvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, māretvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, yena yena yogena sattānaṃ guṇavuḍḍhi hoti, tena tena yogena sabbasattānaṃ hitameva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbājeyya, gihibhūto samāno nirayasamvattanikaṃ bahuṃ pāpakammaṃ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchanto bahuṃ dukkhaṃ vedayissati, taṃ Bhagavā jānamāno kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi, “mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissati”ti kāruṇṇena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi.

Yathā vā mahārāja dhanayasasiriṇātibalena balavā puriso attano ñātīm vā mittāṃ vā rañṇā garukaṃ daṇḍaṃ dhārentaṃ attano bahuvissatthabhāvena samatthatāya garukaṃ daṇḍaṃ lahukaṃ akāsi, evameva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vedayamānaṃ Devadattaṃ pabbājetvā sīlasamādhīpañṇāvimuttibalasamatthabhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi.

Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ rogaṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evameva kho mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vedayamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā rogaññutāya pabbājetvā kāruṇṇabalo patthaddhadhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya antamaso gaddūhanamattampīti. Imampi kho mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañcicca, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja coraṃ āgucāriṃ gahetvā rañño dasseyyum, yaṃ kho deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi, taṃ daṇḍaṃ paṇehīti. Tameṇaṃ rājā evaṃ vadeyya “tena hi bhaṇe imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathā”ti, “evaṃ deva”ti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyum. Tameṇaṃ passeyya kocideva puriso rañño santikā laddhavarō laddhayasadhanabhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruṇṇaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya “alaṃ bho kiṃ tumhākaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, ahametassa kāraṇā rañño santike paṭivacanaṃ karissāmi”ti. Te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyum. Api nu kho so mahārāja puriso evaṃ kārī tassa corassa kiccakārī assāti. Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. Yā pana hatthapādacchedane vedanā, so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Attano katena so bhante cora dukkhavedanaṃ vedayati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti, evameva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi “mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyaṇtakataṃ bhavissati”ti. Pariyaṇtakataṇca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ, Devadatto mahārāja maraṇakāle—

“Imehi aṭṭhihi ta’ maggapuggalaṃ,
Devātidevaṃ naradammasārathim.
Samantacakkhum satapuññaṃ lakkaṇaṃ,
Paṇehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemi”ti.

Pāṇupetaṃ saraṇamagamāsi. Devadatto mahārāja cha koṭṭhāse kate kappe atikkante paṭhamakoṭṭhāse saṃghaṃ bhindi, pañca koṭṭhāse niraye paccitvā tato muccitvā Aṭṭhissaro nāma Paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so mahārāja Bhagavā evaṃ kārī Devadattassa kiccakārī assāti. Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ

Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ pāpessati, kiṃ Tathāgatenā Devadattassa akataṃ nāma atthīti. Yaṃ pana mahārāja Devadatto saṃghaṃ bhinditvā niraye dukkhavedanaṃ vedayati, api nu kho Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappam niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññaṃ āpajjatīti. Imampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañiccha, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja kusalo bhisakko sallakatto vātapittasemhasannipāta-utupariṇāmaṃ visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūṭikuṇapaduggandhābhisañchannaṃ antosallaṃ susiragataṃ pubbaruhrasampuṇṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ kakkhaḷatikhiṇakhārakaṭukena bhesajjena anulimpati paripaccanāya, paripaccitvā mudubhāvamupagataṃ satthena vikantayitvā ḍahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ deti, bhesajjena anulimpati vaṇaruhanāya byādhitassa sotthibhāvamanuppattiyā, api nu kho so mahārāja bhisakko sallakatto ahitacitto bhesajjena anulimpati, satthena vikanteti, ḍahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. Na hi bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. Yā panassa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkhavedanā, tatonidānaṃ so bhisakko sallakatto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuññaṃ āpajjeyya, saggaḡāmī so bhante bhisakko sallakattoti, evameva kho mahārāja kāruññaṃ Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi dukkhaparimuttiyā.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, athaññataro puriso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā satthamukhena vā samantato chinditvā paggharantena lohiteṇa taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya, api nu kho so mahārāja puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. Na hi bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharati.

Sace so bhante taṃ kaṇṭakaṃ na nīhareyya, maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ vā dukkhanti, evameva kho mahārāja Tathāgato kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi dukkhaparimuttiyā. Sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya, kappakoṭisatasahassampi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti.

Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadatta Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthaṭṭhapaṭipannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi, ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatāti.

Devadattapabbajjapaṇho tatiyo.

4. Pathavicalanapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpettaṃ Bhagavatā—“aṭṭhime bhikkhave¹ hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, natthañño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya. Yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tampi hetuṃ Bhagavā katheyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena natthañño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā, ayañca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitāti. Yadi bhante Nāgasena aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitāti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitā, tena hi aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo

1. Aṭṭhime Ānanda (Dī 2. 90; Aṃ 3. 132 piṭṭhesu.)

dunniveṭṭhiyo andhakaraṇo ceva gambhīro ca, so tavānupatto, neso aññena ittarapaññena sakkā visajjetum aññatra tavādisena buddhimatāti.

Bhāsitaṃpetarū mahārāja Bhagavatā—“aṭṭhime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti. Yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā, tañca pana akālikam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vipṇamuttam, tasmā agaṇitam aṭṭhahi hetūhi.

Yathā mahārāja loka tayo yeva meghā gaṇīyanti vassiko hemantiko pāvusakoti. Yaḍi te muṇcitvā añño megho pavassati, na so megho gaṇīyati sammatehi megehi, akālamegghotveva saṅkham gacchati. Evameva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etarū kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vipṇamuttam, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadisatāni sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadisatānam daseva nadiyo nadigaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītaṃsā Candabhāgātī, avasesā nadiyo nadigaṇanāya agaṇitā, kiṃ kārāṇā, na tā nadiyo dhuvasalilā. Evameva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etarū kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vipṇamuttam, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Yathā vā pana mahārāja rañño satampi dvisatampi tisatampi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattaḡgāhako khaggaggāhako. Ete yeva amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Kiṃ kārāṇā, yuttattā rājagaṇehi, avasesā agaṇitā, sabbe amaccātveva saṅkham gacchantī. Evamevako mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etarū kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vipṇamuttam, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Suyyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyakammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. Āma bhante suyiyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyakammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu satta janāti. Ke ca te mahārājāti. Sumano ca bhante mālākāro, Ekasāṭako ca brāhmaṇo, Puṇṇo ca bhatako, Mallikā ca devī, Gopālamātā ca devī, Suppiyā ca upāsikā, Puṇṇā ca dāsīti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti.

Aparepi suyiyanti nukho atīte mānusakeneva sarīradehena tidasabhavanaṃ gatāti. Āma bhante suyiyantīti, ke ca te mahārājāti. Guttilo ca gandhabbo, Sādhīno ca rājā, Nimi ca rājā, Mandhātā ca rājāti ime caturo janā suyiyanti, teneva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatāti. Sucirampi kataṃ suyiyati sukata dukkaṭanti. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpathavī kampitāti. Na hi bhanteti. Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayāpi na sutapubbaṃ “itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpathavī kampitī”ti ṭhapetvā Vessantarassa rājasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa, Bhagavato ca Sakyamuninoti dvinnāṃ Buddhānaṃ antare gaṇanapathaṃ vītivattā vassakoṭiyo atikkantā, tatthapi me savanaṃ natthi “itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpathavī kampitā”ti. Na mahārāja tāvatakena vīriyena tāvatakena parakkamena mahāpathavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriya guṇabhārabharitā dhāretuṃ na visahantī mahāpathavī calati kampati pavedhati.

Yathā mahārāja sakaṭassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evameva kho mahārāja sabbasoceyyakiriya guṇabhārabharitā mahāpathavī dhāretuṃ na visahantī calati kampati pavedhati.

Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditaṃ
 ussannajalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati ravati gaḷagaḷāyati,
 evameva kho mahārāja mahāpathavī rañño Vessantarassa dānabalavipula-
 ussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati, na hi
 mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena
 pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena
 pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na
 arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati “kinti anāgatā
 yācakā mama santike āgaccheyyum, āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhitvā
 attamanā bhaveyyum”ti satataṃ samitaṃ dānaṃ pati mānaṃ ṭhapitaṃ hoti.
 Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānaṃ
 ṭhapitaṃ hoti dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe
 avihimsāyaṃ sacce soceyye, rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā
 pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanāya yeva ussukkaṃ
 āpanno, rañño mahārāja vessantarassa attarakkhā¹ pahīnā,
 sabbasattarakkhāya ussukkaṃ āpanno “kinti ime sattā samaggā assu arogā
 sadhanā dīghāyukā”ti bahulaṃ yeva mānaṃ pavattati. Dadamāno ca
 mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhavasampattihetu deti, na
 dhanahetu deti, na paṭidānahetu deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti,
 na vaṇṇahetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasahetu deti, na
 puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho sabbaññutañāṇahetu
 sabbaññutañāṇaratanassa kāraṇā evarūpe atulavipulānuttare dānavare adāsi,
 sabbaññutaṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi—

* “Jālim Kaṇhājinaṃ dhītaṃ, Maddideviṃ patibbataṃ.

Cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā”ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asādhum sādhuṇā
 jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavādināṃ saccena jināti, sabbaṃ
 akusalaṃ kusaleṇa jināti. Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugataṃ
 dhammasāsakassa² dānanissandabalava³ vīriyavipulavipphārena heṭṭhā
 mahāvātā

1. Pararakkhāya (Sī, I)

2. Dhammāsāsakassa (Ka)

* Khu 4. 395 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

3. Dānanissandabala (Sī, I)

sañcalanti saṇikaṃ saṇikaṃ sakim sakim ākulākulā vāyanti onamanti
 unnamanti vinamanti, chinnaṇapattapādapā¹ papatanti, gumbaṃ gumbaṃ
 valāhakā gagane sandhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam
 uppīḷitā vātā vāyanti, sahasā dhamadhamāyanti, mahābhīmo saddo
 niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udae
 calite khubbhanti macchakacchapā, yamakayamakā ūmiyo jāyanti, jalacarā
 sattā tasanti, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati, ghorā bubbuḷā²
 utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati
 udakaṃ, uddhamasotapaṭṭisotamukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
 nāgā yakkhā, ubbijjanti “kim nu kho, katham nu kho, sāgaro viparivattati”ti,
 gamanapathamesanti bhītacittā, khubhite luḷite jaladhāre pakampati
 mahāpathavī sanagā sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo
 vinamamāno hoti, vimaṇā honti
 ahinakulabīḷarakoṭṭhukasūkaramigapakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā,
 hasanti yakkhā mahesakkhā kampamānāya mahāpathaviyā.

Yathā mahārāja mahati mahāpariyoge uddhanagate udakasampuṇṇe
 ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam tāva pariyogaṃ santāpeti,
 pariyogo santatto udakaṃ santāpeti, udakaṃ santattam taṇḍulam santāpeti,
 taṇḍulam santattam ummujjati nimujjati, bubbuḷakajātām hoti, pheṇamālā
 uttarati. Evameva kho mahārāja Vessantaro rājā yaṃ loke duccajam, tam
 caji, tassa tam duccajam cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā
 mahāvātā dhāretum na visahantā parikuppiṃsu³, mahāvātesu parikupitesu⁴
 udakaṃ kampi, udae kampite mahāpathavī kampi, iti tadā mahāvātā ca
 udakañca mahāpathavī cāti ime tayo ekamanā viya ahesum
 mahādānanissandena vipulabalavīriyena, natthedisso mahārāja aññassa
 dānānubhāvo, yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo. Yathā
 mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti. Seyyathidaṃ, indanīlo
 mahānīlo jotiraso veḷuriyo ummāpuppho sirīsapuppho manoharo
 sūriyakanto candakanto vajiro khajjopanako

1. Sīnappattapādapā (Sī)

3. Parikampimsu (Ka)

2. Pubbuḷā (Ka)

4. Parikhubbhitesu (Syā)

phussarāgo lohitaṅgo masāragalloti, etc sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggamakkhāyati, cakkavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti. Evameva kho mahārāja yaṃ kiñci mahiyā dānaṃ vijjati api asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma Vessantarassa rañño mahādānaṃ aggamakkhāyati, Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitāti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena Buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena Buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto samāno asamo lokena evaṃkhanti evaṃcitto evaṃadhimutti evaṃadhippāyo, bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ caratopi tāva Tathāgatassa sadevake loka seṭṭhabhāvo anudassito. Sādhū bhante Nāgasena thomitaṃ Jinasāsaṇaṃ, jotitā jinapāramī, chinno titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinno parāpavādakumbho¹, pañho gambhīro uttānīkato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ², evametaṃ gaṇivarapavara tathā sampañcchāmāti.

Pathavicalanapañho catuttho.

5. Sivirājacakkhudānapañha

5. Bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha “Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannāni”ti, etampi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ “hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthusmiṃ natthi dibbacakkhussa uppādo”ti * sutte vuttaṃ, yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi “puna dibbacakkhūni uppannāni”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā, yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi “Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni”ti yaṃ vacanaṃ, tampi micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro veṭhatopi veṭhataro gahanatopi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandamabhihanehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggaṭṭhāyati.

1. Gumbo tayā viddaṃsito (Syā)

2. Nibbāyanaṃ (Ka)

* Khu 1. 231; Abhi 4. 191 piṭṭhesu atthato samānaṃ.

Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi, puna dībbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthusmiṃ dībbacakkhu uppajjati. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana bhante ettha kāraṇaṃ, yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthusmiṃ dībbacakkhu uppajjati, iṅgha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kiṃ pana mahārāja atthi loke saccam nāma, yena saccavādino saccakiriyaṃ karontīti. Āma bhante, atthi loke saccam nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpenti, aggaṃ nibbāpenti, visaṃ paṭihananti, aññampi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. Tena hi mahārāja yujjati sameti Sivirājassa saccabalena dībbacakkhūni uppannānīti, saccabalena mahārāja avatthusmiṃ dībbacakkhu uppajjati, saccam yeva tattha vatthu bhavati dībbacakkhussa uppādāya.

Yathā mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “mahāmegho pavassatū”ti, tesam saha saccamanugītena mahāmegho pavassati, api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito “yena hetunā mahāmegho pavassatī”ti. Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. Evameva kho mahārāja natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu bhavati dībbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “jalitapajjalitamahā-aggiikkhandho paṭinivattatū”ti, tesam saha saccamanugītena jalitapajjalitamahā-aggiikkhandho khaṇena paṭinivattati. Api nu kho mahārāja atthi tasmim jalitapajjalite mahā-aggiikkhandhe hetu sannicito “yena hetunā jalitapajjalitamahā-aggiikkhandho khaṇena paṭinivattatī”ti. Na hi bhante, saccam yeva tattha vatthu hoti tassa jalitapajjalitassa mahā-aggiikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. Evameva kho mahārāja natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu bhavati dībbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “visaṃ halāhalaṃ agadaṃ bhavatū”ti. Tesam saha saccamanugītena visaṃ halāhalaṃ

khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim̐ halāhalavise hetu sannicito “yena hetunā visaṃ halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati”ti. Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. Evameva kho mahārāja vinā pakatihetuṃ saccaṃ yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnampi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya natthaññaṃ vatthu, saccaṃ vatthuṃ katvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti. Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde kilītukāmo¹ catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā saha rathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rāthasīsassa purato purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetunti. Atiparittakepi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetuṃ, kiṃ pana mahāsamudde udakanti. Imināpi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātabbaṃ “natthi taṃ ṭhānaṃ, yaṃ saccena na pattabbaṃ”ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko Dhammarājā sanegamajānapada-amaccabhaṭṭabalamahāmattehi parivuto Gaṅgaṃ nadim̐² navasalilasampunṇaṃ samatitthikaṃ sambharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evamāha “atthi koci bhaṇe samatto, yo imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpetun”ti. Amaccā āhaṃsu “dukkaraṃ deva”ti.

Tasmim̐ yeva Gaṅgākūle ṭhitā Bandhumatī nāma gaṇikā assosi rañña kira evaṃ vuttaṃ “sakkā nu kho imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpetun”ti, sā evamāha “ahañhi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpupajīvinī antimajīvikā, mama tāva rājā saccakiriyaṃ passatū”ti, atha sā saccakiriyaṃ akāsi, saha tassā saccakiriyaṃ khaṇena sā Mahāgaṅgā gaḷagaḷāyanti paṭisotaṃ sandittha mahato janakāyassa passato.

Atha rājā Gaṅgāya āvaṭṭa-ūmivegajanitaṃ halāhalasaddaṃ sutvā vimhito acchariyabbhutaajāto amacce evamāha “kissāyaṃ bhaṇe Mahāgaṅgā paṭisotaṃ sandati”ti. Bandhumatī mahārāja gaṇikā tava vacanaṃ

1. Balim̐ kātukāmo (Sī, I)

2. Gaṅgānadim̐ (Sī)

sutvā saccakiriyam akāsi, tassā saccakiriyāya Mahāgaṅgā uddhammukhā sandatīti.

Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā tam gaṇikam pucchi “saccam kira je tayā saccakiriyāya ayam Gaṅgā paṭisotam sandāpitā”ti. Āma devāti. Rājā āha “kim te tattha balam atthi, ko vā te vacanam ādiyati anumatto, kena tvaṁ balena imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesīti. Sā āha “saccabalenāham mahārāja imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesin”ti. Rājā āha “kim te saccabalam atthi coriyā dhuttiyā asatiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīlāya¹ hiri-atikkantikāya andhajanapalobhikāya”ti. Saccam mahārāja tādisikā aham, tādisikāyapi me mahārāja saccakiriyā atthi, yāyāham icchamānā sadevakampi lokam parivatteyyanti. Rājā āha “katamā pana sā hoti saccakiriyā, ingha mam sāvehi”ti. Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci, tesam samakam yeva upaṭṭhahāmi, “khattiyo”ti viseso natthi, “suddo”ti atimaññanā² natthi, anumayappaṭighavippamuttā dhanassāmikam paricarāmi, esā me deva saccakiriyā, yāyāham imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesinti.

Itipi mahārāja sacce ṭhitā na kiñci attham na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañca saccakiriyāya. Yam pana sutte vuttam “maṁsacakkhusmiṁ naṭṭhe ahetusmiṁ avatthusmiṁ natthi dibbacakkhussa uppādo”ti. Tam bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttam, evametam mahārāja dhārehīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeḥhito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā paravādā, evametam tathā sampañcchāmīti.

Sivirājacakkhudānapaṇho pañcamo.

6. Gabbhāvakkantipaṇha

6. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā “tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipatā gabbhassa avakkanti³ hoti, idha mātāpitāro ca

1. Pāpikāya bhinnasīmāya (Sī)

2. Atimaññamāno (Ka)

3. Gabbhassāvakkanti (Ma 1. 332 piṭṭhe.)

sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, imesaṃ kho bhikkhave tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hoti”ti, asesavacanametam, nissesavacanametam, nippariyāyavacanametam, arahassavacanametam, sadevamanussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitam, ayañca dvinnam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati, Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmakumāro nibbatto. Mātāṅgenāpi isinā brāhmaṇakaññāya utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Maṇḍabyo nāma māṇavako nibbattoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti”ti. Tena hi Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubhopi te nābhiparāmasanena nibbattāti yaṃ vacanam, taṃ micchā, yadi bhante Tathāgatena bhaṇitam “Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā”ti, tena hi “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti”ti yaṃ vacanam, tampi micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho sugambhīro sunipuṇo visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi ñāṇavarappajjotanti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti, idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hoti”ti. Bhaṇitañca “Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā”ti. Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti, tena kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Saṃkicco ca kumāro Isisiṅgo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo “iminā nāma te nibbattā”ti. Āma bhante suyayati, abbhuggatā tesaṃ jāti, dve migadhenuyo tāva utunikāle dvinnam tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavena Saṃkicco ca kumāro Isisiṅgo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ

upagatassa rattacittena bhikkhuniyā aṅgajātaṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucchi, atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhunim etadavoca “gaccha bhagini, udakaṃ āhara antaravāsakaṃ dhovissāmi”ti. Āhara’yya ahameva dhovissāmīti. Tato sā bhikkhunī utunisamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ aṅgajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbattoti etaṃ jano āhāti.

Api nukho tvaṃ mahārāja saddhasi taṃ vacananti. Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabhāma, yena mayaṃ kāraṇena saddahāma “iminā kāraṇena nibbattā”ti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇanti. Suparikammakate bhante kalale bījaṃ nipatitvā khippaṃ saṃviruhatīti. Āma mahārājāti. Evameva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmim kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsi, evaṃ tattha kāraṇaṃ paccema tesam nibbattiyāti. Evametaṃ mahārāja tathā sampañicchāmi, yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampañicchasi pana tvaṃ mahārāja therassa Kumārakassapassa gabbhāvakkamananti. Āma bhanteti. Sādhū mahārāja paccāgatosi mama visayaṃ, ekavidhenapi gabbhāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi, atha yā pana tā dve migadhenuyo passavaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu, tāsam tvaṃ saddhasi gabbhassāvakkamananti. Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitaṃ, sabbam taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuḍḍhimāpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma, sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuḍḍhimāpajjanti. Evameva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitaṃ, sabbam taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuḍḍhimāpajjati, tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi mukhagatenapi gabbhassa avakkanti hotīti. Sādhū mahārāja gāḷhataṃ upagatosi mama visayaṃ, mukhapānenapi dvayasannipāto bhavati. Saṃkiccassa ca mahārāja kumārassa Isisiṅgassa ca tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanaṃ sampañicchasīti. Āma bhante sannipāto osaratīti.

Sānopi mahārāja kumāro Maṇḍabyopi māṇavako tisu sannipātesu antogadhā, ekarasā yeva purimena, tattha kāraṇaṃ vakkhāmi.

Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubhopi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamatthagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṃ santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko Devānamindo sāyaṃ pātāṃ upaṭṭhānaṃ āgacchati, so tesāṃ garukatamettatāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnampi tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evamāha “ekaṃ me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā”ti. Alaṃ kosiya, mā evaṃ bhaṇīti. Te tassa taṃ vacanaṃ na sampāṭicchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko Devānamindo dutiyampi. Tatiyampi te evamāha “ekaṃ me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā”ti. Tatiyampi te āhaṃsu “alaṃ kosiya, mā tvaṃ kho amhe anatthe niyojehi, kadāyaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyāpi maraṇiyā patantepi selasikhare phalantepi ākāse patantepi candimasūriye neva mayaṃ lokadhammehi missayissāma, mā tvaṃ amhākaṃ sammukhabbhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso, anattacaro tvaṃ maññe”ti.

Tato Sakko Devānamindo tesāṃ manaṃ alabhamāno garukato pañjaliko puna yāci “yadi me vacanaṃ na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī, tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhiṃ parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yevesa gabbhāvakkantiyā”ti. “Sakkomahaṃ kosiya taṃ vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena amhākaṃ tapo bhijjati, hotū”ti sampāṭicchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko āyukkhayappatto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ api cakkavattikulepi. Atha Sakko Devānamindo taṃ devaputtaṃ upasaṅkamitvā evamāha “chi kho mārisa, supabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yamahaṃ te upaṭṭhānamāgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati, patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaḍḍhetabbo, chi me vacanaṃ karohī”ti yāci. Dutiyampi. Tatiyampi yāci sirasi pañjalikato.

Tato so devaputto evamāha “katamañ tañ mārisa kulañ, yañ tvañ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan”ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasīti. So tassa vacanañ sutvā tuṭṭho sampatiṇchi “sādhu mārisa yo tava chando, so hotu, ākaṅkhamāno ahañ mārisa patthite kule uppajjeyyañ, kimhi kule uppajjāmi aṇḍaje vā jalābujе vā saṃsedaje vā opapātike vā”ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko Devānamindo uppattidivasañ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi “asukasmiñ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvañ bhante dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhiñ parāmaseyyāsī”ti. Tasmim mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahosi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahosi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena tāpasīyā nābhiñ parāmasi, iti te tayo sannipātā ahesuñ, nābhiparāmasanena tāpasīyā rāgo udapādi, so panassā rāgo nābhiparāmasanañ paṭicca mā tvañ sannipātañ ajjhācārameva maññi, ūhasanampi¹ sannipāto, ullapanampi sannipāto, upanijjhāyanampi sannipāto, pubbabhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamaṇaṃ hotīti.

Anajjhācārepi mahārāja parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparāmasanopi upagatassa sītañ byapahanti, evameva kho mahārāja anajjhācārepi parāmasanena gabbhāvakkanti hoti.

Catunnañ mahārāja vasena sattānañ gabbhāvakkanti hoti kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena, api ca sabbepe satta kammāsambhavā kammāsamuṭṭhānā.

Kathañ mahārāja kammavasena sattānañ gabbhāvakkanti hoti. Ussannakusalamūlā mahārāja satta yadicchakañ uppajjanti khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso

1. Hasanampi (Ka)

aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūtajātarūparajato pahūtavittūpakaraṇo
 pahūtadhanadhañño pahūtañātīpakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā
 vatthum vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā
 abhipatthitaṃ, yadicchakaṃ dviguṇatiguṇampi dhanam datvā kiṇāti,
 evameva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti
 khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule
 vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā
 yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ
 gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Kukkuṭānaṃ
 mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti. Balākānaṃ meghasaddena
 gabbhāvakkanti hoti. Sabbepi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesam
 nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvaṇṇena
 mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci
 naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci moḷibaddhā hontī, keci
 bhaṇḍū kāsāvavasanā hontī, keci kāsāvavasanā moḷibaddhā hontī, keci jaṭiṇo
 vākacīradharā¹ hontī, keci cammavasanā hontī, keci rasmiyo nivāsenti,
 sabbepete manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti. Evameva kho mahārāja
 sattā yeva te sabbe, tesam nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ
 yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Kulam nāma
 mahārāja cattāri kulāni aṇḍajaṃ jalābujam saṃsedajam opapātikaṃ. Yadi
 tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati, so tattha aṇḍajo
 hoti -pa- jalābuje kule. Saṃsedaje kule. Opapātike kule uppajjati, so tattha
 opapātiko hoti. Tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā
 mahārāja Himavati Nerupabbataṃ ye keci migapakkhino upenti, sabbe

1. Vākacīrā (Ka)

te sakavaṇṇaṃ vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evameva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajaṃ yoniṃ upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti -pa-. Jalābujāṃ. Saṃsedajaṃ. Opapātikaṃ yoniṃ upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā opapātiko hoti, evaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Idha mahārāja kulaṃ hoti aputtakaṃ bahusāpateyyaṃ saddhaṃ pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ tapanissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti. Atha Sakko Devānamindo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyācati “paṇidhehi mārisa asukassa kulassa mahesiyā kucchin”ti. So tassa āyācanahetu taṃ kulaṃ paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puṇṇakāmā samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācitvā gehaṃ upanenti, ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti. Evameva kho mahārāja Sakko Devānamindo taṃ devaputtaṃ āyācitvā taṃ kulaṃ upaneti. Evaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena Devānamindena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchiṃ okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitāro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako Sakko, tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukaṭṭhe anūpakhetto bījaṃ ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuḍḍhiyā koci antarāyo bhaveyyāti. Na hi bhante, nirupaghātaṃ bījaṃ khippaṃ saṃviruheyāti. Evameva kho mahārāja Sāmo kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā nibbatto.

Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samucchinnoti. Āma bhante suyati. Mahiyā Daṇḍakāraññaṃ¹ Majjhāraññaṃ Kālīṅgāraññaṃ Mātāṅgāraññaṃ, sabbaṃ taṃ araññaṃ araññabhūtaṃ, sabbepe te janapadā isīnaṃ manopadosena khayaṃ gatāti.

1. Daṇḍakāraññaṃ (Ma 2. 41 piṭṭhe.)

Yadi mahārāja tesam manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu kho tesam manopasādena kiñci nibbatteyyāti. Āma bhanteti. Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇam balavantānam cetopasādena nibbatto isinimmito devanimmito puññanimmitoti. Evametam mahārāja dhārehi.

Tayome mahārāja devaputtā Sakkena Devānamindena āyācitā kulam uppannā. Katame tayo, Sāmo kumāro Mahāpanādo Kusarājā, tayopete bodhisattāti. Suniddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitam kāraṇam, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭitā, nicchuddhā paravādā, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Gabbhāvakkantipañho chaṭṭho.

7. Saddhammantaradhānapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā “pañceva dāni Ānanda vassasatāni¹ saddhammo ṭhassatī”ti. Puna ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañham puṭṭhena Bhagavatā bhaṇitam “ime ca Subhadda² bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assā”ti, asesavacanametam, nissesavacanametam, nippariyāyavacanametam. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitam “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti, tena hi “asuñño loko arahantehi assā”ti yaṃ vacanam, tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam “asuñño loko arahantehi assā”ti, tena hi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti tampi vacanam micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho gahanatopi gahanataro balavatopi balavataro gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te ñāṇabalavipphāram dassahi makaro viya sāgarabbhantaragatoti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa

1. Vassasahassāni (Sī) passa Vi 4. 446; Am 3. 105 piṭṭhesu.

2. Dī 2. 125 piṭṭhe passitabham.

bhaṇitaṃ”ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assā”ti. Tañca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañceva hoti nānābyañjanañca, ayaṃ sāsana-paricchedo, ayaṃ paṭipatti-paridīpanāti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ pathavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalako dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ. Evameva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā.

Api ca mahārāja mā te pucchā moghā assa¹, rasato te saṃsanditvā kathayissāmi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi, vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya, sace bhikkhuniyo na pabbājeyyūṃ. Pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikkosatīti. Na hi bhanteti. Naṭṭhaṃ mahārāja parikittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya “ettakaṃ me bhaṇḍaṃ naṭṭhaṃ, idaṃ sesakaṃ”ti. Evameva kho mahārāja Bhagavā naṭṭhaṃ paridīpayanto sesakaṃ devamanussānaṃ kathesi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassabhī”ti. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti, sāsana-paricchedo eso.

Yaṃ pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assā”ti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana taṃ paricchedaṇca paridīpanaṇca ekaṛasaṃ karosi. Yadi pana te chando, ekaṛasaṃ katvā kathayissāmi, sādhuṇaṃ suṇohi manasikarohi avikkhattamānaso².

Idha mahārāja taḷāko bhavēyya navasalilasampuṇṇo sammukhamuttariyamāno paricchinno parivaṭumakato, aperiyaḍiṇṇe yeva

1. Assu (Sī, Syā)

2. Avicalamānaso (Sī) avimanamānaso (I, Ka)

tasmim̐ taḷāke udakūpari mahāmegho aparāparam̐ anuppabandho
 abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim̐ taḷāke udakam̐ parikkhayam̐
 pariyādānam̐ gaccheyyāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti.
 Meghassa bhante anuppabandhatāyāti. Evameva kho mahārāja
 Jinasāsanavarasaddhammataḷāko
 ācārasīlaguṇavattapaṭipattivimalanavasalilasampuṇṇo uttariyamāno
 bhavaggaṃ abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā
 ācārasīlaguṇavattapaṭipattimeghavassam̐ aparāparam̐ anuppabandhāpeyyum̐
 abhivassāpeyyum̐. Evamidam̐ Jinasāsanavarasaddhammataḷāko ciram̐
 dīghamaddhānam̐ tiṭṭheyya, arahantehi loko asuñño bhaveyya, imamattham̐
 Bhagavatā sandhāya bhāsitarim̐ “ime ca Subhadda bhikkhū sammā
 vihareyyum̐, asuñño loko arahantehi assā”ti.

Idha pana mahārāja mahati mahā-aggikkhandhe jalamāne aparāparam̐
 sukkhatipakāṭṭhagomayāni upasam̐hareyyum̐, api nu kho so mahārāja
 aggikkhandho nibbāyeyyāti. Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho
 jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyāti. Evameva kho mahārāja dasasahassiyā¹
 lokadhātuyā Jinasāsanavarampi ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati
 pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttarim̐ Buddhaputtā pañcahi
 padhāniyaṅgehi samannāgatā satatamappamattā padaheyyum̐, tisu sikkhāsu
 chandajātā sikkheyyum̐, cārittaṅca sīlam̐ samattam̐ paripūreyyum̐, evamidam̐
 Jinasāsanavaram̐ bhiyyo bhiyyo ciram̐ dīghamaddhānam̐ tiṭṭheyya, asuñño
 loko arahantehi assāti imamattham̐ Bhagavatā sandhāya bhāsitarim̐ “ime ca
 Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum̐, asuñño loko arahantehi assā”ti.

Idha pana mahārāja siniddhasamasumajjitasappabhāsavimalādāsam²
 saṇhasukhumagerukacuṇṇena aparāparam̐ majjeyyum̐, api nu kho mahārāja
 tasmim̐ ādāse malakaddamarajojallam̐ jāyeyyāti. Na hi bhante, aññadatthu
 vimalataram̐ yeva bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja Jinasāsanavaram̐
 pakatinimmalam̐ byapagatakilesamalarajojallam̐, yadi tam̐ Buddhaputtā
 ācārasīlaguṇavattapaṭipattisallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram̐
 sallakkheyyum̐³, evamidam̐ Jinasāsanavaram̐ ciram̐ dīghamaddhānam̐
 tiṭṭheyya, asuñño ca loko arahantehi

1. Dasasahassimhi (bahūsu)

2. Sappabham̐ suvimalādāsam̐ (Sī)

3. Sallikkheyyum̐ (Sī, I)

assāti imamatthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assā”ti. Paṭipattimūlakam mahārāja Satthusāsanaṃ paṭipattikāraṇaṃ paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena “saddhammantaradhānaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ saddhammantaradhānanti. Tīṇimāni mahārāja sāsanaantaradhānāni. Katamāni tīṇi, adhigamantaradhānaṃ paṭipattantaradhānaṃ liṅgantaradhānaṃ, adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, liṅgaṃ yeva tiṭṭhati, liṅge antarahite pavenupacchedo hoti, imāni kho mahārāja tīṇi antaradhānānīti.

Suviññāpito bhante Nāgasena pañho, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natṭhā paravādā bhaggā, nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabhamāsajjāti.

Saddhammantaradhānapañho sattamo.

8. Akusalacchedanapañha

8. Bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvaseṣe akusale sabbaññutaṃ pattoti. Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, natthi Bhagavato sesakaṃ akusalanti.

Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbāti. Āma mahārāja, * Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya¹ khato, lohitaṃ pakkhandaṃ kāyāni uppannaṃ, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārito, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhodakaṃ pariyiṭṭhanti.

* Vi 4. 354 piṭṭhe.

1. Sakkhalikāya (Syā, Ka)

Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohitaṭṭhapakkhandikā ca ābādho uppannoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato, lohitaṭṭhapakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ pattoti tampi vacanaṃ micchā, natthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakam, taṃ kammeneva vedayati, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti¹.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakam, aṭṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthū sattā vedanā vediyanti. Katamehi aṭṭhahi, vātasamuṭṭhānāni kho mahārāja idhekaccāni vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni kho mahārāja -pa- semhasamuṭṭhānāni kho mahārāja -pa- sannipātikāni kho mahārāja -pa- utupariṇāmajāni kho mahārāja -pa- visamaparihārajāni kho mahārāja -pa- opakkamikāni kho mahārāja -pa- kammavipākajāni kho mahārāja idhekaccāni vedayitāni uppajjanti, imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthū sattā vedanā vedayanti. Tattha ye te puggalā “satte kammaṃ vibādhati”ti vadeyyuṃ, te ime puggalā sattakāraṇaṃ paṭibhanti. Tesam taṃ vacanaṃ micchāti. Bhante Nāgasena yañca vātikaṃ yañca pittikaṃ yañca semhikaṃ yañca sannipātikaṃ yañca utupariṇāmajaṃ yañca visamaparihārajaṃ yañca opakkamikaṃ, sabbete kammasamuṭṭhānā yeva, kammeneva te sabbe sambhavanti.

Yadi mahārāja tepi sabbe kammasamuṭṭhānā ābādhā bhaveyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati sītena uñhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkamena kammavipākena. Tatra ye te nava vidhā, na te atīte, na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā “kammasambhavā sabbā vedanī”ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati sītena uñhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati sītena uñhena annapānena.

1. Nibbāyitabboti (Ka)

Yo ca mahārāja vāto yañca pittaṃ yañca semhaṃ, tehi tehi kopehi kuppitvā missī hutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati. Visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati. Opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā, atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā “sabbaṃ kammavipākajaṃ yevā”ti atidhāvanti. Taṃ kammaṃ na sakkā vinā Buddhañāṇena vavatthānaṃ kātum.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taṃ vedayitaṃ neva vātasamuṭṭhānaṃ, na pittasamuṭṭhānaṃ, na semhasamuṭṭhānaṃ, na sannipātikaṃ, na utupariṇāmajaṃ, na visamaparihārajaṃ, na kammavipākajaṃ, opakkamikaṃ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātaṃ bandhi, so tena āghātena mahatiṃ garuṃ silaṃ gahetvā “matthake pātesāmi”ti muñci, athaññe dve selā āgantvā taṃ silaṃ Tathāgataṃ asampattaṃ yeva sampaṭicchimsu, tāsāṃ pahārena papaṭikā bhijjivā Bhagavato pāde patitvā ruhiraṃ¹ uppādesi, kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā.

Yathā mahārāja khettauṭṭhatāya vā bījaṃ na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā. Evameva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā.

Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evameva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā. Api ca mahārāja natthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, natthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānchi Bhagavato vedanā uppajjati, tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantaṃ jīvitaṃ voropetum.

1. Nipatitvā rudhiraṃ (Syā)

Nipatanti mahārāja imasmiṃ cātumahābhūṭike¹ kāye itṭhāniṭṭhā subhāsubhavedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpathaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpathaviyā nipatīti. Na hi bhante, natthi so bhante hetu mahāpathaviyā, yena hetunā mahāpathavī kusalākusalavipākaṃ paṭisaṃvedeyya, paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpathaviyaṃ nipatati. Yathā mahārāja mahāpathavī, evaṃ Tathāgato daṭṭhabbo. Yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpathaviyaṃ nipatati, evameva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā.

Idha pana mahārāja manussā mahāpathaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca, api nu kho mahārāja te manussā pubbe katena mahāpathaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā, na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yopi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno, sopi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātikeneva uppanno, ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā, na te kammābhiniḃbattā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aññatarato nibbattā.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena
Saṃyuttanikāyavaralañchake Moliyasīvake² veyyākaraṇe—

“Pittasamuṭṭhānānipi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ, yathā pittasamuṭṭhānānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ, yathā pittasamuṭṭhānānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādinō evaṃdiṭṭhino “yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, sabbaṃ taṃ pubbe katahetū”ti. Yañca sāmaṃ ñātaṃ, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṃ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchāti vadāmi.

1. Cātumahābhūṭike (Sī) 2. Moliyasīvake (Syā, Ka) Saṃ 2. 428 piṭṭhe passitabbaṃ.

Semhasamuṭṭhānānipi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Vātasamuṭṭhānānipi kho Sīvaka -pa- sannipātikānipi kho Sīvaka -pa- utupariṇāmajānipi kho Sīvaka -pa- visamaparihārajānipi kho Sīvaka -pa- opakkamikānipi kho Sīvaka -pa- kammavipākajānipi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ, yathā kammavipākajānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ, yathā kammavipākajānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādinō evaṃdiṭṭhino “yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, sabbaṃ taṃ pubbe katahetū”ti. Yañca sāmāṇīñātāṃ, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṃ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchāti vadāmī”ti.

Itipi mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā, sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ pattoti evametaṃ dhārehīti. Sādhubhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañcchāmīti.

Akusalacchedanapañho aṭṭhamo.

9. Uttarikaraṇīyapañha

9. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, natthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo”ti, idaṃca * temāsāṃ paṭisallānaṃ dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, natthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo, tena hi “temāsāṃ paṭisallīno”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi temāsāṃ paṭisallīno, tena hi “yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ”ti tampi vacanaṃ

* Vi 1. 336 piṭṭhe.

micchā. Natthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyasessa paṭisallānaṃ, yathā nāma byādhitasseva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena. Chātasessa bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena. Evameva kho bhante Nāgasena natthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyasessa paṭisallānaṃ. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Yaṃ kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, natthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo, Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno, paṭisallānaṃ kho mahārāja bahugunaṃ, sabbepe Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavarō paṭiladdhabhogo taṃ sukatagunaṃ amanussaranto aparāparaṃ rañño upaṭṭhānaṃ eti. Evameva kho mahārāja sabbepe Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti.

Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bāḷhagilāno bhisakkamupasevitvā sotthimanuppatto taṃ sukatagunaṃ amanussaranto aparāparaṃ bhisakkamupasevati. Evameva kho mahārāja sabbepe Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti.

Aṭṭhaviṣati kho panime mahārāja paṭisallānagunā, ye guṇe samanussarantā¹ Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Katame aṭṭhaviṣati, idha mahārāja paṭisallānaṃ paṭisallīyamānaṃ attānaṃ rakkhati, āyuraṃ vaḍḍheti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasamapaneti, yasamupaneti, aratiṃ vinodeti, ratimupadahati, bhayamapaneti, vesārajjam karoti, kosajjamapaneti, vīriyamabhijaneti, rāgamapaneti, dosamapaneti, mohamapaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggam karoti, mānaṃ snehayati², hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābhamuppādayati, namassiyaṃ

1. Samanupassantā (Sī, I)

2. Sobhayati (Sī)

karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, saṅkhārānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavappaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati paṭisallānaguṇā, ye guṇe samanussarantā Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti.

Api ca kho mahārāja Tathāgatā santaṃ sukhaṃ samāpattiratiṃ anubhavitukāmā paṭisallānaṃ sevanti pariyositasāṅkappā. Catūhi kho mahārāja kāraṇehi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Katamehi catūhi, vihāraphāsutāyapi mahārāja Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjaguṇabahulatāyapi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyavīthitopi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thutathomitavaṇṇitapasatthatopi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catūhi kāraṇehi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti na sakaraṇīyatāya, na katassa vā paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvītāya Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Sādhubhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmi.

Uttarikaraṇīyapañho navamo.

10. Iddhibaladassanapañha

10. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricītā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā”ti. Puna ca bhaṇitam + “ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa-kappāvasesam vā”ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi bhante Tathāgatena bhaṇitam “ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatī”ti, tena hi “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa-kappāvasesam

* Dī 2. 86; Saṃ 3. 227; Aṃ 3. 129; Khu 1. 152 piṭṭhesu.

+ Dī 2. 89; Saṃ 3. 230; Aṃ 3. 131; Khu 1. 155 piṭṭhesu.

vā”ti tampi vacanaṃ micchā. Natthi Tathāgatānaṃ aṭṭhāne gajjitāṃ.
Amoghavacanā Buddhā Bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayampi
ubhato koṭiko pañho gambhīro sunipuṇo dunnijjhāpayo tavānuppatto,
bhindetaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, bhinda paravādanti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro
iddhipādā bhāvitā -pa- kappāvasesaṃ vā”ti, temāsaparicchedo ca bhaṇito, so
ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ
kittayamāno evamāha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno
evamāha “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa-
kappāvasesaṃ vā”ti.

Yathā mahārāja rañño assājāniyo bhaveyya sīghagati anilajavo, tassa
rājā javabalaṃ parikittayanto
sanegamañānapadabhaṭṭabalabrāhmaṇagahapatika-amaccajanamajjhe evaṃ
vadeyya “ākaṅkhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ
mahimā anuvicaritvā khaṇena idhāgaccheyyā”ti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ
parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena
sāgarajalapariyantaṃ mahimā anuvicaritum. Evameva kho mahārāja Bhagavā
attano iddhibalaṃ parikittayamāno evamāha, tampi tevijjānaṃ
chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavānaṃ devamanussānaṃ
majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā
bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so
ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā”ti.
Vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā
iddhibalena kappam vā ṭhātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā taṃ
iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti, anattiko mahārāja Bhagavā
sabbabhavi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitaṃpetāṃ
mahārāja Bhagavatā * “seyyathāpi bhikkhave appamattakopi gūtho
duggandho

* Am 1. 36 piṭṭhe.

hoti. Evameva kho ahaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī”ti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatīyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chandarāgaṃ kareyyāti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikittayamāno evarūpaṃ Buddhasīhanādamabhinadīti. Sādhu bhante Nāgasena, evamevaṃ tathā sampañicchāmīti.

Iddhibaladassanapañho dasamo.

Iddhibalavaggo paṭhamo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

2. Abhejjavagga

1. Khuddānukhuddakapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “abhiññāyāhaṃ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti. Puna ca vinayapaññattiyā evaṃ bhaṇitaṃ + “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Kiṃ nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni, udāhu avatthusmiṃ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “abhiññāyāhaṃ bhikkhave dhammaṃ desemino anabhiññāyā”ti, tena hi “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena vinayapaññattiyā evaṃ bhaṇitaṃ “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Tena hi “abhiññāyāhaṃ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo nipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te ñāṇabalavipphāraṃ dasshīti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “abhiññāyāhaṃ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti, vinayapaññattiyāpi evaṃ bhaṇitaṃ “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti, taṃ pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha “ukkalessanti¹ nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpīyamānā mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, udāhu ādiyissanti”ti.

Yathā mahārāja cakkavattī rājā putte evaṃ vadeyya “ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mamaccayena paccante paccante dese pajahathā”ti. Api nu kho te mahārāja kumārā pitu-

* Am 1. 280; Abhi 4. 407 piṭṭhesu.

+ Vi 4. 484; Dī 2. 127 piṭṭhesu.

1. Ukkadḍhissanti (Sī), usakkissanti (Sya)

accayena hatthagata janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyunti. Na hi bhante, rājato¹ bhante luddhatarā² kumārā rajjalobhena taduttarim diguṇatiguṇaṃ janapadaṃ pariggaṇheyyuṃ³, kiṃ pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyunti. Evameva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evamāha “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Dukkha-parimuttiyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññampi uttarim diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kiṃ pana pakati paññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyunti.

Bhante Nāgasena yaṃ Bhagavā āya “khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni”ti, etthāyaṃ jano sammūḷho vimati-jāto adhikato saṃsayapakkhando. Katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadāni. Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, pubbakehipi mahārāja mahātherchi ettha vimati uppāditā, tehipi ekajjhaṃ na kato dhammasaṇṭhitipariyāye Bhagavatā eso pañho upadiṭṭhoti. Ciraṇikkhittaṃ bhante Nāgasena jīnarahassaṃ ajjetarahi loke vivaṭaṃ pākaṭaṃ katanti.

Khuddānukhuddakapañho paṭhamo.

2. Abyākaraṇīyapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃuṭṭhi”ti, puna ca therena Mālukiya-puttena⁴ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi, eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto⁵ ekantanissito bhavissati ajānana vā guyhakaṇa vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃuṭṭhi”ti, tena hi therassa Mālukiya-puttassa ajānanta-

1. Rājāno (Sī, I)

2. Laddhatarā (Ka)

3. Parikaḍḍheyyuṃ (Sī, I)

* Dī 2. 85; Saṃ 3. 133 piṭṭhesu.

4. Mālukiya-puttena (Sī, Syā, I) Ma 2. 89; Saṃ 2. 294 piṭṭhe; Aṃ 1. 571 piṭṭhe ca passitabbam.

5. Dvayato (Sī)

na abyākataṃ. Yadi ajānantena na byākataṃ, tena hi atthi Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhi. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhi”ti, abyākato ca therena Mālukyaputtana pucchito pañho, tañca pana na ajānantena na guyhakaraṇena. Cattārimāni mahārāja pañhabyākaraṇāni. Katamāni cattāri, ekaṃsabyākaraṇīyo pañho vibhajjabyākaraṇīyo pañho paṭipucchābyākaraṇīyo pañho ṭhapanīyo pañhoti.

Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, “rūpaṃ aniccan”ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, “vedanā aniccā”ti -pa- “Saññā aniccā”ti -pa- “Saṅkhārā aniccā”ti -pa- “Viññāṇaṃ aniccan”ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo pañho.

Katamo vibhajjabyākaraṇīyo pañho, “aniccaṃ pana rūpaṃ”ti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, “aniccā pana vedanā”ti -pa- “Aniccā pana saññā”ti -pa- “Aniccā pana saṅkhārā”ti -pa- “Aniccaṃ pana viññāṇaṃ”ti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, ayaṃ vibhajjabyākaraṇīyo pañho.

Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, “kiṃ nu kho cakkhunā sabbaṃ vijānāti”ti ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho.

Katamo ṭhapanīyo pañho, “sassato loko”ti ṭhapanīyo pañho, “asassato loko”ti. “Antavā loko”ti. “Anantavā loko”ti. “Antavā ca anantavā ca loko”ti. “Nevantavā nānantavā loko”ti. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ”ti. “Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ”ti. “Hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Na hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Hoti ca na ca hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Neva hoti na na hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti ṭhapanīyo pañho, ayaṃ ṭhapanīyo pañho.

Bhagavā mahārāja therassa Mālukyaputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ pañhaṃ na byākāsi. So pana pañho kiṃ kāraṇā ṭhapanīyo. Na tassa dīpanāya

hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo. Natthi Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ akāraṇamahetukaṃ giramudīraṇanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañicchāmīti.

Abyākaraṇīyapañho dutiyo.

3. Maccubhāyanābhāyanapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti, puna bhaṇitam “arahā sabbabhayamatikkanto”ti. Kinu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayaṃ tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kuthitā tattā santattā tamhā jalitaggiḷalākā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti, tena hi “arahā sabbabhayamatikkanto”ti yaṃ vacanaṃ, tam micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitam “arahā sabbabhayamatikkanto”ti, tena hi “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayaṃ ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Netam mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitam “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayaḥetu arahato. Ye te mahārāja sattā sakilesā, yesaṇca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitam “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddhamsitā, paṭisandhi-upahatā, bhaggā phāsukā, samūhatā sabbabhavālayā, samucchinnā sabbasaṅkhārā, hataṃ kusalākusalaṃ, vihatā avijjā, abījaṃ viññāṇaṃ kataṃ, daḍḍhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

Idha mahārāja rañño cattāro mahāmattā bhavēyyuṃ anurakkhā laddhayasā vissāsikā ṭhapitā mahati issariye ṭhāne. Atha rājā

* Khu 1. 32 piṭṭhe Dhammapade.

kismiñci deva karaṇīye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇāpeyya “sabbeva me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro mahāmattā taṃ karaṇīyaṃ”ti. Api nu kho mahārāja tesāṃ catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Thapitā te bhante raññā uttamatthāne, natthi tesāṃ bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā āṇāpitaṃ “sabbeva me baliṃ karontū”ti. Evameva kho mahārāja netaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, thapito arahā tasmim̐ vatthusmim̐, samūhato bhayaḥetu arahato, ye te mahārāja sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehīti.

Netāṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, niravasesavacanametāṃ “sabbe”ti. Tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patiṭṭhāpetunti.

Idha mahārāja gāme gāmassāmiko āṇāpakaṃ āṇāpeyya “ehi bho āṇāpaka yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi”ti. So “sādhu sāmī”ti sampaṭicchitvā gāmamajjhe thātvā tikkhattuṃ saddamanussāveyya “yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantū”ti. Tato te gāmikā āṇāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmassāmikassa ārocenti “sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ te karaṇīyaṃ taṃ karohi”ti. Iti so mahārāja gāmassāmiko kuṭipurise sannipātentō sabbe gāmike āṇāpeti, te ca āṇattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, “ettakā yeva me gāmikā”ti gāmassāmiko ca tathā sampaṭicchati, aññe bahutarā anāgatā itthipurisā dāsīdāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā gomahimsā ajeḷakā suvānā, ye anāgatā, sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya āṇāpitattā “sabbe sannipatantū”ti. Evameva kho mahārāja netaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, thapito arahā tasmim̐ vatthusmim̐, samūhato bhayaḥetu arahato, ye te mahārāja sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi,

ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho. Tena tena attho sampaṭicchitabbo.

Pañcavidhehi mahārāja kāraṇehi attho sampaṭicchitabbo āhaccapadena rasena ācariyavaṃsena¹ adhippāyā kāraṇuttariyatāya. Ettha hi **āhaccapadanti** suttaṃ adhippetarṃ. **Rasoti** suddhulomaṃ. **Ācariyavaṃsoti** ācariyavādo. **Adhippāyoti** attano mati. **Kāraṇuttariyatā**ti imehi catūhi samentaṃ² kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampaṭicchitabbo. Evameso pañho suvinicchito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampaṭicchāmi. Thapito hotu arahā tasmim vatthusmim, tasantu avasesā sattā, niraye pana nerayikā sattā dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedayamānā jalitapajjalitasabbaṅgapaccaṅgā ruṇṇakāruṇṇakanditaparidevitalālappitamukhā asayhatibbadukkhābhibhūtā atāṇā asaraṇā asaraṇibhūtā anappasokāturā antimapacchimāgatikā ekantasokaparāyaṇā uṇhatikhiṇacaṇḍakharatapanatejavanto bhīmabhayaajanakaninādamahāsaddā saṃsibbitachabbidhajālāmālākulā samantā satayojanānupharaṇaccivegā kadariyā tapanā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. Āma mahārājāti.

Nanu bhante Nāgasena nirayo ekantadukkhavedanīyo, kissa pana te nerayikā sattā ekantadukkhavedanīyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muñcitukāmāva te nirayā. Maraṇasseva so³ mahārāja ānubhāvo, yena tesāṃ santāso uppajjati. Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahāmi, yaṃ muccitukāmānaṃ cutiyā santāso uppajjati,

1. Ācariyavaṃsatāya (I, Ka)

2. Sametaṃ (Sī)

3. Maraṇasseso (Sī, I)

hāsanīyaṃ bhante Nāgasena taṃ ṭhānaṃ, yaṃ te patthitaṃ labhanti,
kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Maraṇanti kho mahārāja etaṃ adiṭṭhasaccānaṃ tāsaniyaṭṭhānaṃ,
etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati,
so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati. Yo ca hatthissa bhāyati -pa-
Sihassa. Byagghassa. Dīpissa. Acchassa. Taracchassa. Mahimsassa.
Gavayassa. Aggissa. Udakassa. Khāṇukassa. Kaṇṭakassa bhāyati. Yo ca
sattiyā bhāyati, so maraṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Maraṇasseva so¹
mahārāja sarasasabhāvatejo², tassa sarasasabhāvatejena sakilesā sattā
maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmāpi mahārāja nerayikā sattā
maraṇassa tasanti bhāyanti.

Idha mahārāja purisassa kāye medo gaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena
dukkhito upaddavā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya,
tassa vacanaṃ so bhisakko sallakatto sampañcchivā tassa rogassa
uddharaṇāya upakaraṇaṃ upaṭṭhāpeyya, satthakaṃ tikhiṇaṃ kareyya,
yamakasalākā³ aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ nisaḍāya piṣāpeyya, api
nu kho mahārāja tassa āturassa tikhiṇasatthakacchedanena
yamakasalākādahanena khāraloṇappavesanena tāso uppajjeyyāti. Āma
bhanteti. Iti mahārāja tassa āturassa rogā muccitukāmāssāpi vedanābhayā
santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja nirayā muccitukāmānampi
nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati.

Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho saṅkhalikabandhanena
gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tamenāṃ so issaro mecetukāmo
pakkosāpeyya. Api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa
“katadoso ahan”ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. Āma
bhanteti. Iti mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa
parimuccitukāmāssāpi issarabhayā santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja
nirayā muccitukāmānampi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso
uppajjatīti.

1. Maraṇasseso (Sī, I)

2. Sarasabhāvatejo (Sī, I)

3. Dahanasalākāṃ (Ka)

Aparampi bhante uttarim kāraṇaṃ brūhi, yenāhaṃ kāraṇena okappeyyanti. Idha mahārāja puriso daṭṭhavisena āsīvisena daṭṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya vaṭṭeyya pavaṭṭeyya, athaññataro puriso balavantena mantapadena taṃ daṭṭhaviṣaṃ āsīviṣaṃ ānetvā taṃ daṭṭhaviṣaṃ paccācamāpeyya, api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim daṭṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. Āma bhanteti. Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetupi upagacchante tassa santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja nirayā mucchitukāmānampi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayaṃ santāso uppajjati. Anīṭṭhaṃ mahārāja sabbasattānaṃ maraṇaṃ, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmāpi maccuno bhāyantīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmīti.

Maccubhāyanābhāyanapañho tatiyo.

4. Maccupāsamuttipañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—

* “Na antalikkhe na samuddamajjhe,
Na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa.
Na vijjatī so jagatippadeso,
Yatthaṭṭhito mucceyya maccupāsā”ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā. Seyyathidaṃ, Ratanasuttaṃ Mettasuttaṃ Khandhaparittaṃ Moraparittaṃ Dhajaggaparittaṃ Āṭānāṭiyaparittaṃ Aṅgulimālaparittaṃ. Yadi bhante Nāgasena ākāsagatopi samuddamajjhagatopi pāsāduṭṭhileṇaguhāpabbhāradaribilagiri vivarapabbatantaragatopi na muccati maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena maccupāsā parimutti bhavati, tena hi “na anta likkhe -pa- maccupāsā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

* Khu 1. 32 piṭṭhe Dhammapade.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “na antalikkhe -pa- maccupāsā”ti, parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā, tañca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, natthi mahārāja khīṇāyukassa ṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā.

Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusañkhārassa kumbhasahassenapi udake ākirante allattam vā pallavitaharitabhāvo vā na bhaveyya. Evameva kho mahārāja bhesajjaparittakammena natthi khīṇāyukassa ṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā, yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni, tānipi khīṇāyukassa akiccarāni bhavanti. Sāvasesāyukam mahārāja vayasampannam apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tassatthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā.

Yathā mahārāja kassako paripakke dhaññe mate sassanāle udakappavesanam vāreyya, yaṃ pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannam, tam udakavaḍḍhiyā vaḍḍhati. Evameva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā ṭhapitā paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā, tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vaḍḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati, sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi paṇivattitoti. Āma bhante anekasatāni diṭṭhānīti. Tena hi mahārāja “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yaṃ vacanam, tam micchā bhavatīti.

Dissanti bhante Nāgasena vejjanam upakkamā bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo paṇivattatīti. Parittānampi mahārāja pavattīyamānānam saddo suyyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvaṭṭati, kaṇṭho āturati. Tena tesam pavattena sabbe byādhayo vūpasamanti, sabba ītiyo apagacchantīti.

Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visam pātīyamāno visam cikkhassanto uddhamadho ācamayamānoti. Āma

bhante ajjetarahipi taṃ loke vattatīti. Tena hi mahārāja
 “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavati.
 Kataparittañhi mahārāja purisaṃ ḍaṃsitukāmo ahi na ḍaṃsati, vivaṭaṃ
 mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷampi na sambhavati, te laguḷaṃ
 muñcitvā pemaṃ karonti, kupitopi hatthināgo samāgantvā uparamati,
 pajjalitamahā-aggikkhandhopi upagantvā nibbāyati, visaṃ halāhalampi
 khāyitaṃ agadaṃ sampajjati, āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā
 upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkantopi pāso na saṃvarati¹.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “morassa kataparittassa
 sattavassasatāni luddako nāsakkhi pāsaṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ
 yeva divasaṃ pāsaṃ upanesī”ti. Āma bhante suyati, abbhuggato so saddo
 sadevake loketi. Tena hi mahārāja “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yaṃ
 vacanaṃ, taṃ micchā bhavati.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “Dānavo bhariyaṃ parirakkhanto
 samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, atheke vijjādharo tassa
 Dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiramati, yadā so Dānavo
 aññāsi, atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivaṭe vijjādharo
 yathākāmaṃ² pakkāmi”ti. Āma bhante suyati, abbhuggato sopi saddo
 sadevake loketi. Nanu so mahārāja vijjādharo parittabaleṇa³ gahaṇā muttoti.
 Āma bhanteti. Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “aparopi vijjādharo Bārāṇasirañño
 antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduṭṭho⁴ gahaṇappatto samāno khaṇena
 adassanaṃ gato mantabaleṇa”ti. Āma bhante suyati. Nanu so mahārāja
 vijjādharo parittabaleṇa gahaṇā muttoti. Āma bhanteti. Tena hi mahārāja
 atthi parittabalanti.

Bhante Nāgasena kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. Ekacce mahārāja
 rakkhati, ekacce na rakkhatīti. Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na
 sabbatthikanti. Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti.
 Ekacce

1. Na saṃcarati (Sī)

3. Mantabaleṇa (?)

2. Yena kāmaṃ (Ka)

4. Saṃsaṭṭho (Sī)

bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. Kiṃ kāraṇāti. Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanam atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. Tena hi mahārāja bhojanam na sabbesaṃ jīvitam rakkhatīti. Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanam jīvitam harati atibhuttana vā usmādubbalatāya vā, āyudadam bhante Nāgasena bhojanam durupacārena jīvitam haratīti. Evameva kho mahārāja parittam ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati.

Tihi mahārāja kāraṇehi parittam na rakkhati kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahanatāya. Sattānurakkhaṇam mahārāja parittam attanā katena ārakkham jahati, yathā mahārāja mātā puttam kucchigatam poseti, hitena upacārena janeti, janayitvā asucimalasiṅghāṇikamapanetvā uttamavarasugandham upalimpati, so aparena samayena paresam putte akkosante vā paharante vā paharam deti. Te tassa kujjhitvā parisāya ākaḍḍhitvā taṃ gahetvā sāmīno upanenti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto. Atha naṃ sāmīno manussā ākaḍḍhayamānā daṇḍamuggarajāṇumuṭṭhihi tālenti pothenti, api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhanaparikaḍḍhanam gāham sāmīno upanayanam kātunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Attano bhante aparādhena. Evameva kho mahārāja sattānam ārakkham parittam attano aparādhena vañcyaṃ karotīti¹. Sādhu bhante Nāgasena suvinicchito pañho, gahanam agahanam katam, andhakāro āloko kato, viniveṭhitam diṭṭhijālam, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjāti.

Maccupāsamuttipaṇho catuttho.

5. Buddhalābhantarāyapañha

5. Bhante Nāgasena tumhe Bhaṇatha * “lābhī Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānan”ti. Puna ca Tathāgato + Pañcasālam brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā

1. Kāretīti (Sī)

* Khu 1. 89, 128 piṭṭhesu.

+ Sam 1. 115 piṭṭhe Mārasamnyutte.

yathādhoteṇa pattena nikkhantoti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, tena hi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhantoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto, tena hi lābhī Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānanti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sumahanto dunnibbheṭho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, Pañcasālāṇca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto, tañca pana māraṣṣa pāpimato kāraṇāti. Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathaṃ vītivattakappe¹ abhisankhataṃ kusalaṃ kinti niṭṭhitaṃ, adhunūṭṭhiteṇa māreṇa pāpimatā tassa kusalassa balavegaṃ² kinti pihitaṃ, tena hi bhante Nāgasena tasmim vatthusmim dvīsu ṭhānesu upavādo āgacchati, kusalatopi akusalaṃ balavataraṃ hoti, Buddhabalatopi mārabalaṃ balavataraṃ hotīti, tena hi rukkhassa mūlatopi aggāṃ bhārataraṃ hoti, guṇasamparikiṇṇatopi pāpiyaṃ balavataraṃ hotīti. Na mahārāja tāvatakena kusalatopi akusalaṃ balavataraṃ nāma hoti, na Buddhabalatopi mārabalaṃ balavataraṃ nāma hoti. Api cettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ.

Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuraṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, tamenāṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya “akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṇivatta, pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatī”³. Tato so puriso daṇḍabhayaṃ tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṇivatteyya, api nu kho so mahārāja rājā cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalataro nāma

1. Gaṇanapathavītivatte kappe (Sī)

2. Taṃ kusalabalavegavipphāraṃ (Sī)

3. Mā te rājā daṇḍaṃ pāpeyyāti (Sī)

hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanam na labheyyāti. Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanam nivāresi, aññaena pana dvārena sataṣaṣṣaṣaṇṇampi rañño upāyanam upetīti. Evameva kho mahārāja issāpakato māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsataṣaṣṣāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni “Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmi”ti Bhagavantam namassamānāni pañjalikāni tthitānīti.

Hotu bhante Nāgasena sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loka uttamapurisassa, yācitova Bhagavā devamanussehi cattāro paccaye paribhuñjati, api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo, so tāvatakena siddho, yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyamakāsi. Ettha me bhante kaṅkhā na chijjati, vimatiṇātōhaṃ tattha saṃsayapakkhando. Na me tattha mānasam pakkhandati, yaṃ Tathāgatassa Arahato Sammāsambuddhassa sadevake loka aggapuggalavarassa kusavarapuññasambhavassa asamasamassa anupamassa appaṭṭisamassa chavakam lāmakam parittam pāpam anariyam vipannam māro lābhantarāyamakāsīti.

Cattāro kho mahārāja antarāyā adīṭṭhantarāyo uddissa katantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyoti. Tattha katamo adīṭṭhantarāyo, anodissa adassanena anabhisaṅkhataṃ koci antarāyam karoti “kiṃ parassa dinnenā”ti, ayam adīṭṭhantarāyo nāma.

Katamo uddissa katantarāyo, idhekaccam puggalam upadisitvā uddissa bhojanam paṭiyattam hoti, tam koci antarāyam karoti, ayam uddissa katantarāyo nāma.

Katamo upakkhaṭantarāyo, idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭṭiggahitam, tattha koci antarāyam karoti, ayam upakkhaṭantarāyo nāma.

Katamo paribhogantarāyo, idha yaṃ kiñci paribhogam, tattha koci antarāyam karoti, ayam paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā.

Yaṃ pana māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam neva Bhagavato paribhogam na upakkhaṭam na uddissakatam, anāgataṃ asampattam

adassanena antarāyaṃ kataṃ, taṃ pana nekassa Bhagavato yeva, atha kho ye te tena samayena nikkhantā abbhāgatā, sabbepi te taṃ divasaṃ bhojanaṃ na labhiṃsu, nāhaṃ taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya, yo tassa Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya. Sace koci issāya uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahassadhā vā.

Cattārome mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇīyā guṇā. Katame cattāro, lābho mahārāja Bhagavato uddissa kato upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sarīrānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato ñāṇaratanaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, jīvitaṃ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇīyā guṇā, sabbepete mahārāja guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā aphasāni kiriyāni. Adassanena mahārāja māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena nilīyitvā corā panthaṃ dūsentī. Yadi pana rājā te core passeyya, api nu kho te corā sotthiṃ labheyyunti. Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sahassadhā vāti. Evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

Yathā vā pana mahārāja itthī sapatikā adassanena nilīyitvā parapuriṣaṃ sevati, evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja itthī sāmikassa sammukhā parapuriṣaṃ sevati, api nu kho sā itthī sotthiṃ labheyyāti. Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko vadheyyāpi bandheyyāpi dāsittaṃ vā upaneyyāti. Evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja māro pāpimā Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ

antarāyaṃ kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vāti. Evametaṃ bhante Nāgasena corikāya kataṃ mārena pāpimatā, nilīyitvā māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante māro pāpimā Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vāssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vāssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya, sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Buddhalābhantarāyapañho pañcama.

6. Apuññapañha

6. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ⁺ “yo ajānanto pāṇātipātāṃ karoti, so balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti. Puna ca Bhagavatā vinayapaññattiyā bhaṇitaṃ * “anāpatti ajānantassā”ti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipātāṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi “anāpatti ajānantassā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi “ajānitvā pāṇātipātāṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “yo ajānanto pāṇātipātāṃ karoti, so balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti. Puna ca vinayapaññattiyā Bhagavatā bhaṇitaṃ “anāpatti ajānantassā”ti. Tattha atthantaraṃ atthi. Katamaṃ atthantaraṃ, atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti nosaññāvimokkhā, yāyaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā, taṃ āpattiṃ ārabha Bhagavatā bhaṇitaṃ “anāpatti ajānantassā”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Apuññapañho chaṭṭho.

⁺ Heṭṭhā 90 piṭṭhe.

* Vi 1. 48 piṭṭhādīsu.

7. Bhikkhusaṃghapariharaṇapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhusaṃgho’ti vā”ti. Puna ca Metteyyassa Bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā evaṃ bhaṇitaṃ + “so anekasahassaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharāmi”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhusaṃgho’ti vā”ti, tena hi anekasataṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharāmiṃti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “so anekasahassaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharāmi”ti, tena hi Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti “ahaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi”ti vā, “mamuddesiko bhikkhusaṃgho”ti vāti tampi tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhu saṃgho’ti vā”ti. Puna ca Metteyyassāpi Bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ “so anekasahassaṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṃghaṃ pariharāmi”ti, etasmiṃca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso, na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa anugāmikā, sammuti mahārāja esā “ahan”ti “mamā”ti, na paramattho eso, vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, “mayhan”tipi Tathāgatassa gahaṇaṃ natthi, upādāya pana avassayo hoti.

Yathā mahārāja pathavī bhūmaṭṭhānaṃ sattānaṃ patiṭṭhā hoti upassayaṃ, pathaviṭṭhā cete sattā, na ca mahāpathaviyā “mayhete”ti apekkhā hoti, evameva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ patiṭṭhā

* Dī 2. 85; Saṃ 3. 133 piṭṭhesu.

+ Dī 3. 63 piṭṭhe.

hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā¹ cete sattā, na ca Tathāgatassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkhapasumanussānaṃ vuḍḍhiṃ deti santatiṃ anupāleti.

Vuṭṭhūpajīvino cete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Evameva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusaladhamme janeti anupāleti, satthūpajīvino cete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Taṃ kissa hetu, attānudiṭṭhiyā pahīnattāti.

Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā paravādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ uppāditanti.

Bhikkhusaṃghapariharaṇapañho sattamo.

8. Abhejjaparisaṇḍa

8. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha * “Tathāgato abhejjapariso”ti, puna ca bhaṇatha + “Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni”ti, yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāniṭi yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi Tathāgato abhejjaparisoṭi tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, gambhīro dunniveṭhiyo, gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pariyonaddho, ettha tava nāṇabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni, taṃ pana bhedaḥ balena, bhedaḥ vijjānānaṃ natthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedaḥ sati mātāpi puttana bhijjati, puttapi mātārā bhijjati, pitāpi puttana bhijjati, puttapi pitarā bhijjati, bhātāpi bhaginiyā bhijjati, bhaginīpi bhātārā bhijjati,

1. Tathāgataṭṭhā eva (Sī)

* Dī 3. 140 piṭṭhe.

+ Vi 4. 362 piṭṭhe.

sahāyopi sahāyena bhijjati, nāvāpi nānādārusaṅghaṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkhopi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhīhato bhijjati, suvaṇṇampi jātīmantam¹ lohena bhijjati. Api ca mahārāja neso adhippāyo viññūnam, nesā Buddhānam adhimutti, neso paṇṭitānam chando “Tathāgato bhejjapariso”ti. Api cettha kāraṇam atthi, yena kāraṇena Tathāgato vuccati “abhejjapariso”ti. Katamam ettha kāraṇam, Tathāgatassa mahārāja katena adānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyam carantassapi parisā bhinnāti na sutapubbam, tena kāraṇena Tathāgato vuccati “abhejjapariso”ti. Tayāpetam mahārāja nātābbam “atthi kiñci navaṅge Buddhavacane suttāgataṃ, iminā nāma kāraṇena bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā”ti. Natthi bhante, no cetam loke dissati nopi suyyati, sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañicchāmīti.

Abhejjaparisapañho aṭṭhamo.

Abhejjavaggo dutiyo.

Imasmim vagge aṭṭha pañhā.

1. Jātarūpampi (Sī)

3. Paṇāmitavagga

1. Setṭhadhammapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmim diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti. Puna ca “upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmim diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti, tena hi “upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmim diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmim diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti, upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ.

Vīsati kho panime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, yehi samaṇo abhivādanapaccuṭṭhānasammānanapūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, seṭṭho¹ dhammārāmo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhirati paṭisallānaṃ hiri-ottappaṃ vīriyaṃ appamādo sikkhāsamādānaṃ² uddeso paripucchā sīlādi-abhirati nirālayatā sikkhāpadapāripurītā, kāsāvadhāraṇaṃ, bhaṇḍubhāvo. Ime

* Dī 3. 68 piṭṭhe.

1. Setṭhabhūmisayo (Sī, Syā), seṭṭho yamo (I)

2. Sikkhāpadhānaṃ (Sī, Syā), sukkāvadānaṃ (Ka)

kho mahārāja vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānam anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekkhabhūmiṃ arahantabhūmiṃ okkamati, seṭṭham bhūmantaram okkamati, arahattāsannagatoti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Khīṇāsavehi so sāmāññam upagato, natthi me so samayo”¹ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Aggaparisaṃ so upagato, nāham tam ṭhānam upagato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Labhati so pātimokkhuddesaṃ sotum, nāham tam labhāmi sotum”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“So aññe pabbājeti upasampādeti Jinasāsanam vaḍḍheti, ahametaṃ na labhāmi kātum”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāham tesu vattāmī”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Upagato so samaṇaliṅgam, Buddhādhippāye ṭhito, tenāham liṅgena dūramapagato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Parūḷhakacchalomo so anañjita-amaṇḍito anulittasīlagandho, aham pana maṇḍanavibhūsanābhirato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

Api ca mahārāja “ye te vīsati samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, sabbepe te dhammā bhikkhussa saṃvijjanti, so yeva te dhamme dhāreti, aññepi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ natthī”ti

1. Tam sāmāññam”ti (?)

arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

Yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjam adhīyati, khattiyadhammam sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyam abhivādeti paccuṭṭheti “sikkhāpako me ayan”ti, evameva kho mahārāja “bhikkhu sikkhāpako vamsadharo”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

Api ca mahārāja imināpetam pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantatam asamavipulabhavam. Yadi mahārāja upāsako sotāpanno arahattam sacchi karoti, + dveva tassa gatiyo bhavanti anañña tasmim yeva divase parinibbāyeyya vā, bhikkhubhavam vā upagaccheyya. Acalā hi sā mahārāja pabbajjā, mahatī accuggatā, yadidam bhikkhubhūmiti. Nāṇagato bhante Nāgasena pañho sunibbethito balavatā atibuddhinā tayā, na yimam pañham samatto añño evam vinivethetum aññatra tavādisena buddhimatāti.

Seṭṭhadhammapañho paṭhamo.

2. Sabbasattahitapharaṇapañha

2. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahatī”ti. Puna ca bhaṇatha * **Aggikkhandhūpame** dhammapariyāye bhaññamāne “saṭṭhimattānam bhikkhūnam uḥham lohitaṁ mukhato uggatan”ti. Aggikkhandhūpamam bhante dhammapariyāyam desentena Tathāgatena saṭṭhimattānam bhikkhūnam hitamapanetvā ahitamupadahitam. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahati, tena hi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānam bhikkhūnam uḥham lohitaṁ mukhato uggatanti yaṁ vacanam, taṁ micchā. Yadi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānam bhikkhūnam uḥham lohitaṁ mukhato uggatam, tena hi Tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahatīti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

+ Upari 257 piṭṭhe.

* Am 2. 495 piṭṭhe.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitamapanetvā hitamupadahati, aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, tañca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgato aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. Na hi mahārāja, micchāpaṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam pariḷāhena uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggatanti. Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatasseva katena tesam uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya, yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, athaññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā paṃsum hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tattheva so assāsaṃ alabhamāno mareyya, nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇappattoti. Āma mahārājāti. Evameva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti.

Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anumayappaṭiḡhaṃ na karoti, anumayappaṭiḡhavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ vā jamburū vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni, tāni tattheva accutāni tiṭṭhanti, yāni tattha phalāni pūtiyaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni, tāni patanti. Evameva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anumayappaṭiḡhaṃ na karoti, anumayappaṭiḡhavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te patanti.

Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento¹

1. Bodhetum (Sī)

anunayappaṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te tiṇāni viya maranti.

Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yantena ucchuṃ pīlayanti, tesāṃ ucchuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo, te pīlayanti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantamabhipīlayati¹, ye tattha micchāpaṭipannā, te kimī viya marantīti.

Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitāti. Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ tacchanto² ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. Na hi bhante, vajjanīyaṃ apanetvā tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. Evameva kho mahārāja Tathāgato parisāṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye³ satte bodhetuṃ, micchāpaṭipanne pana satte apanetvā bodhaneyye satte bodheti, attakatena pana te mahārāja micchāpaṭipannā patanti.

Yathā mahārāja kadali veļu assatarī attajena⁴ haññati, evameva kho mahārāja ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti.

Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanaṃ sūlāropanaṃ sīsacchedanaṃ pāpuṇanti, evameva kho mahārāja ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti⁵, yesāṃ mahārāja saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, tesāṃ taṃ neva Bhagavato katena, na paresāṃ katena, atha kho attano yeva katena.

Yathā mahārāja puriso sabbajanassa amataṃ dadeyya, te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbīto⁶ parimucceyyuṃ, athaññataro puriso durupacārena taṃ asitvā maraṇaṃ pāpuṇeyya, api nu kho so mahārāja amatadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja Tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ

1. Dhammayantamatipīlayati (Ka)

2. Rakkhanto (Sī, I)

3. Abodhanīye (Syā)

4. Attajena phalena (Sī)

5. Jinasāsanā patanti (Sī, I)

6. Sabbītiyā (Sī)

dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujjhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabbasattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tamekacce bhuñjitvā visūcikāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhanteti. Evamevakho mahārāja Tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujjhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patantīti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Sabbasattahitapharaṇapañho dutiyo.

3. Vatthaguyhanidassanapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Tathāgatenā—

“Kāyena saṃvaro sādhu¹, sādhu vācāya saṃvaro.

Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro”ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe nisīditvā purato devamanussānaṃ * Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “kāyena saṃvaro sādhu”ti, tena hi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi “kāyena saṃvaro sādhu”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “kāyena saṃvaro sādhu”ti, Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kaṅkhā uppannā, tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti.

1. Khu 1. 65 piṭṭhe Dhammapade.

* Ma 2. 351 piṭṭhe.

Ko panetaṃ bhante Nāgasena saddahissati, yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tattheva vasantā na passantīti. Ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhito puriso parikiṇṇo ñātimittehīti. Āma bhanteti. Api nu kho sā mahārāja parisā passatetaṃ vedanaṃ, yāya so puriso vedanāya vedayatīti. Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vedayatīti. Evameva kho mahārāja yasseva Tathāgate kaṅkhā uppannā, tasseva Tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passati.

Yathā vā pana mahārāja kañcideva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtāgamananti. Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṃ passatīti. Evameva kho mahārāja yasseva Tathāgate kaṅkhā uppannā, tasseva Tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ, yaṃ ekassapi adassanīyaṃ, taṃ dassentenāti. Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ dassesi, iddhiyā pana chāyaṃ dassesīti. Chāyāyapi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti guyhaṃ, yaṃ disvā niṭṭhaṃ gatoti. Dukkarañcāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujheyyuṃ. Yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye satte bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti, tena tena yogena bodhaneyye bodheti.

Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti, tena tena bhesajjena āturaṃ upasaṅkamati, vamaṇīyaṃ vameṭi, virecanīyaṃ vireceti, anulepanīyaṃ anulimpeti, anuvāsanaṃ anuvāseti. Evameva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti, tena tena yogena bodheti.

Yathā vā pana mahārāja itthī mūḷhagabbhā bhisakkassa adassanīyaṃ guyhaṃ dasseti, evameva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye satte bodhetuṃ adassanīyaṃ guyhaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesi, natthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalaṃ upādāya, yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā bujjheyya, tassapi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya, yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo.

Nanu mahārāja Tathāgato therassa * Nandassa adhimuttiṃ jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesi “imināyaṃ kulaputto bujjhissatī”ti, tena ca so kulaputto bujjihi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittaṃ hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesi. Evampi Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Puna caparaṃ mahārāja Tathāgato therassa + Cūḷapanthakassa bhātārā nikkadḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumaṃ coḷakhaṇḍaṃ adāsi “imināyaṃ kulaputto bujjhissatī”ti, so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evampi mahārāja Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Puna caparaṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāva tatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi “evamimassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatī”ti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evampi mahārāja Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā paravādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjāti.

Vatthaguyhanidassanapañho tatiyo.

* Khu 1. 101 piṭṭhe Udāne.

+ Khu 3. 64 piṭṭhe Apadāne.

4. Pharusavācābhāvapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā * “*parisuddhavadāsamācāro āvuso Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, yaṃ Tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti’*”. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññapento pharusāhi vācāhi + moghapurisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurisavādena maṅkucittavasena rundhitattā vipṭaṭṭhāsi nāsakkhi ariyamaggaṃ paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavadāsamācāro Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇanti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi parisuddhavadāsamācāro Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā “*parisuddhavadāsamācāro āvuso Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, yaṃ Tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti’*”. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññapentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ, tañca pana aduṭṭhacittena asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ, yassa mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhisaṃmayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ aññaṃ kayiramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati “*moghapuriso*”ti. Iti mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaputtassa satāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti.

Sabhāvampi bhante Nāgasena yo akkosanto bhaṇati, tassa mayam kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema, aparādho yeva so vatthum nissāya visum vohāraṃ ācaranto akkosatīti. Atthi pana mahārāja

* Dī 3. 182; Am 2. 459 piṭṭhesu.

+ Vi 1. 23 piṭṭhe.

sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanam vā paccuṭṭhānam vā sakkāram vā upāyanānuppadānam vāti. Na hi bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito, so paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamaṅgampissa chindanti hanantipi bandhantipi ghātentipi jhāpentipīti¹. Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā, no akiriyāti.

Kiriyampi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbam anucchavikena, savanenapi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottappati hiriyati bhiyyo dassanena tatuttarim upasaṅkamanena payirupāsanenāti. Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehanīyāni bhesajjāni detīti. Na hi bhante tiṇhāni lekhanīyāni bhesajjāni detīti. Evameva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamāya anusitṭhim deti, pharusāpi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja uṇhampi udakam yaṃ kiñci sinehanīyam sinehayati, mudukam karoti, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pituvacanam puttānam atthavantam hoti karuṇāsahagatam, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusāpi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā² hoti. Yathā mahārāja duggandhampi gomuttam pītam virasampi agadam khāyitam sattānam byādhim hanati, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahantopi tūlapuñjo³ parassa kāye nipatitvā rujaṃ na karoti, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetīti. Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Pharusavācābhāvapañho catuttho.

1. Jāpentipīti (Sī, I)

2. Kilesappahānāya (Sī)

3. Tūlapicu (Sī, Syā)

5. Rukkha-acetanābhāvapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Tathāgatena—

“Acetanam brāhmaṇa assuṇantam,
Jāno ajānantamimam palāsam.
Āraddhavīriyo dhuvam appamatto,
Sukhaseyyam pucchasi kissa hetū”¹.

Puna ca bhaṇitam—

“Iti phandanarukkhopi, tāvade ajjhabhāsatha.
Mayhampi vacanam atthi, Bhāradvāja suṇohi me”².

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi phandanena rukkhenā Bhāradvājena saha sallapitanti yaṃ vacanam, taṃ micchā. Yadi phandanena rukkhenā Bhāradvājena saddhim sallapitam, tena hi rukkho acetanoti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “rukkho acetano”^{ti}, phandanena ca rukkhenam Bhāradvājena saddhim sallapitam, tañca pana vacanam lokasamaññāya bhaṇitam, natthi mahārāja acetanassa rukkhasa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmim rukkhe adhivatthāya devatāyetaṃ adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti, yathā mahārāja sakaṭam dhaññassa paripūritam dhaññasakaṭanti jano voharati, na ca taṃ dhaññamayaṃ sakaṭam, rukkhamayaṃ sakaṭam, tasmim sakaṭe dhaññassa pana ākiritattā dhaññasakaṭanti jano voharati, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā, tassā yeva taṃ adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti.

Yathā vā pana mahārāja dadhim manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ, yaṃ so mantheti, damim yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho

1. Khu 5. 96 piṭṭhe.

2. Khu 5. 259 piṭṭhe.

acetano. Yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva taṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti.

Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo santaṃ sādhemīti voharati, asiddhaṃ siddhanti voharati, evamesā lokasamaññā, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano. Yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva taṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti, yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgatopi tāyeva lokasamaññāya sattānaṃ dhammaṃ desetīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Rukkha-acetanābhāvapañho pañcama.

6. Piṇḍapātamahapphalapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam dhammasaṅgītikārahehi therehi__

“Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā, kammārassāti me sutam.

Ābādhaṃ samphusī dhīro, pabālhaṃ mārāṇantikan”ti¹.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ * “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā ca, katame dve, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā cā”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa² kharo ābādho uppanno, pabālha ca vedanā pavattā mārāṇantikā, tena hi “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā cā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā, yadi dveme piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā

1. Dī 2. 106 piṭṭhe.

* Dī 2. 112 piṭṭhe.

2. Bhuñjitvā (Si)

ca mahānisaṃsatarā ca, tena hi Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa¹ kharo ābādho uppanno, pabālha ca vedanā pavattā mārāṇantikāti tampi vacanaṃ micchā. Kinu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppāḍakatāya mahapphalo, āyuvinaśakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvitaharaṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi paravādānaṃ niggahāya, etthāyaṃ jano sammūlho lobhavasena atibahuṃ khāyitena lohitapakkhandikā uppannāti. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarā mahārāja dhammasaṅgītikārahehi therehi—

“Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā, kammārassāti me suttaṃ.
 Ābādhaṃ samphusī dhīro, pabālhaṃ mārāṇantikaṃ”ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā ca, katame dve, yañca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā Tathāgato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati², ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā cā”ti.

So pana piṇḍapāto bahuguṇo anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā “ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto”ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākirimsu. Tañca pana sammāpākaṃ lahupākaṃ³ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ. Na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusaṅkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmiṃ upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusaṅkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

1. Bhuñjitvā (Sī)

2. Parinibbāyi (Sī)

3. Bahupākaṃ (Sī)

Yathā vā pana mahārāja soto pakatiyā sandamāno abhivutṭhe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

Yathā vā pana mahārāja pakatiyā abhisannadhātu kucchi aññasmiṃ ajjhoharite bhiyyo āyameyya¹, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi, natthi mahārāja tasmiṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā dosañ āropetunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti. Dhammānumajjanasamāpattivasena mahārāja te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti.

Bhante Nāgasena katamesaṃ dhammānaṃ anumajjanasamāpattivasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti. Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattīnaṃ anulomappaṭilomasamāpajjanavasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti.

Bhante Nāgasena dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anulomappaṭilomaṃ samāpajjīti. Āma mahārājāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena abbhutaṃ bhante Nāgasena. Yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisāṃ paramadānaṃ, tampi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena. Yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānupubbavihārasamāpattivasena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisamsatarañca. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Piṇḍapātamahapphalapañho chaṭṭho.

1. Āmayeyya (Sī)

7. Buddhapūjanapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Tathāgatena * “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti. Puna ca bhaṇitam—

+ “Pūjetha nam pūjaniyassa dhātum.
Evaṃ kira saggamito gamissathā”ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitam “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti, tena hi “pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti yaṃ vacanam, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam “pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti, tena hi “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti, puna ca bhaṇitam “pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti, tañca pana na sabbesaṃ Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitam “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti. Akammaṃ hetam mahārāja Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā.

Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-
assarathadhanutharulekhamuddā-
sikkhākhaggamantasutisammutiyuddhayujjhāpanakiriyaṃ karaṇīyā,
avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evameva
kho mahārāja akammaṃ hetam Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ
saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā,
ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ
Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā.

Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamāṇavakānaṃ iruvedaṃ yajuvedaṃ
sāmavedaṃ athabbaṇavedaṃ lakkhaṇaṃ itihāsaṃ purāṇaṃ nighaṇḍu
keṭubhaṃ akkharappabhedam padaṃ veyyākaraṇaṃ bhāsamaggaṃ uppātaṃ
supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgaṃ

* Dī 2. 117 piṭṭhe.

+ Khu 2. 113 piṭṭhe Vimānavatthumhi.

candaggāhaṃ sūriyaggāhaṃ sukkarāhucaritaṃ uḷuggahayuddhaṃ¹
 devadundubhissaraṃ okkanti ukkāpātaṃ bhūmikammaṃ² disādāhaṃ
 bhummantalikkhaṃ jotisaṃ lokāyatikaṃ sācakkhaṃ migacakkhaṃ
 antaracakkhaṃ missakuppādaṃ sakuṇarutaravitaṃ³ sikkhā karaṇīyā,
 avasesānaṃ puthuvessasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evameva
 kho mahārāja akammaṃ hetuṃ Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ
 saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā,
 ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ
 Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā,
 tasmā mahārāja Tathāgato “mā ime akamme yuñjantu, kamme ime
 yuñjantū”ti āha “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti.
 Yadeva mahārāja Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvarampi attano
 pariyādāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyunti. Sādhū bhante
 Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Buddhapūjanapañho sattamo.

8. Pādasakalikāhatapañha

8. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Bhagavato gacchantassa ayaṃ
 acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati, unnataṃ onamati”ti, puna ca
 bhaṇatha * “Bhagavato pādo sakalikāya khato”ti. Yā sā sakalikā Bhagavato
 pāde patitā, kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na nivattā. Yadi bhante
 Nāgasena Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ
 unnamati, unnataṃ onamati, tena hi “Bhagavato pādo sakalikāya khato”ti
 yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo sakalikāya khato, tena hi
 “Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati
 unnataṃ onamati”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho
 tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

1. Oḷuggahayuddhaṃ (Ka)

2. Bhūmikammaṃ (Sī, I)

3. Sakuṇarutaṃ (Sī)

* Vi 4. 354 piṭṭhe.

Saccaṃ mahārāja atthetaṃ Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati unnataṃ onamati, Bhagavato ca pādo sakalikāya khato, na ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Devadattassa upakkamena patitā, Devadatto mahārāja bahūni jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena āghātena “mahantaṃ kūḷāgarappamaṇaṃ pāsāṇaṃ Bhagavato upari pāteṣsāmi”ti muñci. Atha dve selā pathavito uṭṭhahitvā taṃ pāsāṇaṃ sampāṭicchimsu, atha nesāṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitāti.

Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsāṇaṃ sampāṭicchimsu, tatheva papaṭikāpi sampāṭicchitabbāti. Sampāṭicchitampi mahārāja idhekaccaṃ paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telaṃ maccharasaṃ maṃsarasāṃ pāṇinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampāṭicchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja saṇhasukhuma-aṇurajasamaṃ puḷinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampāṭicchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idhekaccassa mukhato mucchitvā paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampāṭicchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitāti.

Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāṇo sampāṭicchito, atha papaṭikāyapi apaciti kātubbā yatheva mahāpathaviyāti. Dvādasime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasā, ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena

unnato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, luddho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasāadhanatāya¹ apacitiṃ na karoti, ime kho mahārāja dvādasa apacitiṃ na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja saṇhasukhuma-aṇurajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evameva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya, tampi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhūmaṭṭhā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja vātamaṇṭalikāya ukkhitaṃ purāṇapaṇṇaṃ animittakatadisam yena vā tena vā patati, evameva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya papaṭikā Bhagavato pāde patitāti. Sādhu bhanto Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Pādasakalikāhatapañho aṭṭhamo.

9. Aggaggasamaṇapañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “āsavānaṃ khayā samaṇo hotī”ti. Puna ca bhaṇitam—

+ “Catubbhi dhammehi samaṇibhūtaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loka”ti.

1. Atthasāadhanena (Syā, I, Ka) * Ma 1. 353 piṭṭhe. + Khu 5. 204 piṭṭhe Jātake.

Tatrimhe cattāro dhammā khanti appāhāratā rativippahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni panetāni aparikkhīṇāsavassa sakilesasseva honti. Yadi bhante Nāgasena āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi catubbhi dhammehi samaṅgibhūto samaṇo hoti, tena hi “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarṃ mahārāja Bhagavatā “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti. Puna ca bhaṇitarṃ “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti. Tadidaṃ mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ puggalānaṃ guṇavasena bhaṇitarṃ “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti, idaṃ pana niravasesavacanaṃ “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti.

Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalajathalajapupphāni, vassikaṃ tesaṃ aggamakkhāyati, avasesāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni, sabbāni tāni pupphāni yeva, upādāyupādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ janassa patthitaṃ pihayitaṃ. Evameva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati.

Yathā vā pana mahārāja sabbadhaññaṇaṃ sāli aggamakkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññaṇjātiyo, tā sabbā upādāyupādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sāli yeva tesaṃ aggamakkhāyati. Evameva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyatīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametarṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Aggaggasamaṇapañho navamo.

10. Vaṇṇabhāṇanapañha

10. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā, saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti, puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesi—

“Rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyaṃ”ti¹.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti, tena hi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesīti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesi, tena hi “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ—

“Rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyaṃ”ti.

Paṭhamam mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāvasarasalakkaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ, paridīpayamānena bhaṇitaṃ “mamaṃ vā bhikkhave

* Dī 1. 3 piṭṭhe.

1. Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhesu.

pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, nacetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññaṃāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ “rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro”ti taṃ na lābhahetu, na yasahetu, na attahetu, na pakkhahetu, na antevāsikamyatāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena evaṃ imassa dhammābhisamayo bhivissati tiṇṇaṃ māṇavakasatānanti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ “rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Vaṇṇabhaṇanapañho dasamo.

11. Ahimsāniggahapañha

11. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “ahimsāya cara loke, piyo hohisi māmivā”ti. Puna ca bhaṇitaṃ + “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti. Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandanaṃ kārāṇā mārāṇaṃ santativikopanaṃ, na etaṃ vacanaṃ Bhagavato yuttaṃ, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanaṃ vatthum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmako”ti, tena hi “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti, tena hi “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmako”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmako”ti, bhaṇitaṃca “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe

* Khu 5. 220 piṭṭhe Jātake.

+ Khu 6. 3 piṭṭhe Jātake.

paggahārahan”ti. “Ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmako”ti sabbesaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā anusīṭṭhi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja ahimsālakkhaṇo, sabhāvavacanaṃ etaṃ. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato āha “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggahārahan”ti, bhāsā esā, uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ, līnaṃ cittaṃ paggahetabbaṃ. Akusalaṃ cittaṃ niggahetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggahetabbaṃ. Ayoniso manasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggahetabbo. Micchāpaṭipanno niggahetabbo, sammāpaṭipanno paggahetabbo. Anariyo niggahetabbo ariyo paggahetabbo. Coro niggahetabbo, acoro paggahetabboti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgatosi mama visayaṃ, yamaṃ pucchāmi, so me attho upagato. Coro pana bhante Nāgasena niggaṇhantena kathaṃ niggahetabboti. Coro mahārāja niggaṇhantena evaṃ niggahetabbo, paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇḍetaḥ, pabbājanīyo pabbājetaḥ, bandhaniyo bandhitaḥ, ghātaniyo ghātaḥ. Yaṃ pana bhante Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ, taṃ Tathāgatānaṃ anumatanti. Na hi mahārājāti. Kissa pana coro anusāsaniyo anumato Tathāgatānanti. Yo so mahārāja ghātīyati, na so Tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sayamkatena so ghātīyati, api ca dhammānusīṭṭhiyā anusāsīyati, sakkā pana mahārāja tayā purisaṃ akārakaṃ anaparādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā ghātayitunti. Na sakkā bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Akārakattā bhanteti. Evameva kho mahārāja na coro Tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayamkatena so haññati, kiṃ panettha anusāsako kiñci dosaṃ āpajjatīti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja Tathāgatānaṃ anusīṭṭhi sammānusīṭṭhi hotīti. Sādhu bhante Nāgasena evameva tathā sampañcchāmīti.

Ahimsāniggahapañho ekādasamo.

12. Bhikkhupaṇāmitapañha

12. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “akkodhano vigatakhilohamasmī”ti, puna ca Tathāgato there Sāriputtamoggallāne + saparise paṇāmesi, kiṃ nu kho bhante Nāgasena Tathāgato kupito parisam paṇāmesi, udāhu tuṭṭho paṇāmesi, etaṃ tava jānāhi imaṃ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appaṭivattito, yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena paṇāmitā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “akkodhano vigatakhilohamasmī”ti, paṇāmitā ca therā Sāriputtamoggallānā saparisā, tañca pana na kopena. Idha mahārāja kocideva puriso mahāpathaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpathavī kupitā taṃ pātetīti. Na hi bhante, natthi mahāpathaviyā kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā mahāpathavī, sayameva so alaso khalitvā patitoti, evameva kho mahārāja natthi Tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā Tathāgatā Arahanto Sammāsambuddhā, atha kho sayam kateneva te attano aparādhena paṇāmitā.

Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ, taṃ khippameva nicchubhati thalaṃ ussāreti, api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapaṃ nicchubhatīti. Na hi bhante, natthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamutto mahāsamuddoti. Evameva kho mahārāja natthi Tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā Tathāgatā Arahanto Sammāsambuddhā, atha kho sayam kateneva te attano aparādhena paṇāmitā.

Yathā mahārāja pathaviyā khalito patīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yathā mahārāja samudde mataṃ kuṇapaṃ

* Khu 1. 282 piṭṭhe Suttanipāte.

+ Ma 2. 120 piṭṭhe.

nicchubhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesaṃ atthakāmo hitakāmo suhakāmo visuddhikāmo “evaṃ ime jātijarābyādhimaraṇehi parimuccissantī”ti paṇāmesīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Bhikkhupaṇāmitapañho dvādasamo.

Paṇāmitavaggo tatiyo.

Imasmiṃ vagge dvādassa pañhā.

4. Sabbaññutañāṇavagga

1. Iddhikammavipākapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahāmoggallāno”ti. Puna ca kira so laguḷehi paripothito bhinnasīso sañcuṇṇitaṭṭhimaṃsadhamaṇichinnaparigatto¹ parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi laguḷehi pothito parinibbutoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi laguḷehi paripothito parinibbuto, tena hi iddhiyā koṭiṃ gatoti tampi vacanaṃ micchā. Kiṃ na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassapi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum arahoti. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahāmoggallāno”ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno laguḷahato parinibbuto, tañca pana kammādhiggahitenāti.

Nanu bhante Nāgasena iddhimato iddhivisayopi kammavipākopi dve acintiyā, acintiyena acintiyaṃ apanayitabbaṃ. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapitthaṃ pothenti, ambena ambaṃ pothenti, evameva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyaṃ pothayitvā apanetabbanti. Acintiyānampi mahārāja ekaṃ adhimattaṃ balavataraṃ, yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānampi tesaṃ eko sabbe abhibhavitvā āṇaṃ pavatteti, evameva kho mahārāja tesaṃ acintiyānaṃ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsaṃ na labhanti.

* Am 1. 23 piṭṭhe.

1. Dhamanimajjaparikatto (Sī, I), dhammanimiñjaparigatto (Syā)

Idha pana mahārāja koci puriso kismiñcideva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhaginī vā bhātaro vā sakhī vā sahāyakā vā¹ tēyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇaṃ, aparādhikatā. Evameva kho mahārāja tesaṃ acintiyānaṃ kammavipākāṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākāṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsaṃ na labhanti.

Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samuṭṭhite ghaṭasahassampi udakaṃ na sakkoti nibbāpetuṃ, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇaṃ, balavatā tejassa. Evameva kho mahārāja tesaṃ acinniyānaṃ kammavipākāṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākāṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsaṃ na labhanti, tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggalānassa kammādhiggahitassa laguḷehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampatīcchāmīti.

Iddhikammavipākapañho paṭhamo.

2. Dhammavinayaapaṭicchannāpaṭicchannapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā * “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanho”ti. + Puna ca pātimokkhuddeso kevalaṇca Vinayaṭṭakāṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ labhetha, vinayapaṇṇatthi vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena, kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīlaguṇa-ācārapaṇṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanho”ti, tena hi “pātimokkhuddeso kevalaṇca Vinayaṭṭakāṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi pātimokkhuddeso kevalaṇca Vinayaṭṭakāṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi

1. Bhaginibhātaro vā sakhisahāyakā vā (Sī, I, Ka) * Vi 5. 218; Am 1. 216 piṭṭhe.

+ Vi 3. 155 piṭṭhe.

“Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocāti no paṭicchanno”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocāti no paṭicchanno”ti. Puna ca pātimokkhuddeso kevalaṇca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tañca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ.

Tividhena mahārāja Bhagavatā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito.

Kathaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, eso vaṃso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evametaṃ khattiyānaṃ lokassa paveṇī avasesānaṃ pihitā. Evameva kho mahārāja eso vaṃso sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito.

Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathidaṃ, mallā atonā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ naṭakā naccakā laṅghakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candimasūriyā siridevatā kālīdevatā, sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtāti, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ. Evameva kho mahārāja eso vaṃso sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Kathaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ ārādheti, taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, mā cāyaṃ sāraddhammo

varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatūti. Evaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Yathā mahārāja sāravarapavara-abhijātajātīmantarattalohitacandanam nāma savarapuramanugataṃ oññātaṃ avaññātaṃ hīḷitaṃ khīḷitaṃ garahitaṃ bhavati, evameva kho mahārāja mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo paramparā-asammattakārīnaṃ hatthagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatūti. Evaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, bhikkhubhāvo kho mahārāja loke atuliyō appamāṇo anagghiyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ tuletuṃ parimetuṃ, māyaṃ evarūpe bhikkhubhāve ʒhito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare pātimokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loke varapavarabhaṇḍaṃ vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gajaturaṅgarathasu-vaṇṇarajatamaṇimuttā-itthiratanādīni vā vijitakammasūrā vā¹ sabbe te rājānamupagacchanti, evameva kho mahārāja yāvataṃ loke² sugatāgamapariyatti-ācārasaṃyamasaṃvaraguṇā, sabbe te bhikkhusaṃghamupagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihitoti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampaṭicchāmīti.

Dhammavinayaṭṭhānāpaṭicchannapaṇho dutiyo.

3. Musāvādagarulahubhāvapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā “sampajānamusāvāde pārājiko hotī”ti. Puna ca bhaṇitaṃ “sampajānamusāvāde lahukaṃ

1. Nijitakammasūrā vā (Sī, I)

2. Loke sikkhā (Sī, I)

āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti. Bhante Nāgasena ko panettha viseso, kim kāraṇaṃ, yañcekena musāvādena ucchijjati, yañcekena musāvādena satekiccho hoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti, tena hi “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti, tena hi “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti. Bhaṇitaṃca “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti, taṃca pana vatthivasena garukalahukaṃ hoti. Taṃ kim maññasi mahārāja idha koci puriso parassa paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kim daṇḍaṃ dhārethāti. Yadi so bhante āha “nakkhamāmi”ti, tassa mayaṃ akkhamamāne kahāpaṇaṃ harāpemāti. Idha pana mahārāja so yeva puriso tava paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍoti. Hatthampissa bhante chedāpeyyāma, pādampi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbampi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopakkhe¹ yāva sattamaṃ kulam samugghātāpeyyāmāti. Ko panettha mahārāja viseso, kim kāraṇaṃ, yaṃ ekassa paṇippahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava paṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷīracchejjaṃ sabbagehādānaṃ ubhatopakkhe¹ yāva sattamakulā samugghātoti. Manussantarena bhanteti. Evameva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthivasena garukalahuko hoti. Sādhu bhante Nāgasena, evamevaṃ tathā sampatiṇṇhāmīti.

Musāvādagarulahubhāvapañho tatiyo.

1. Ubhatopasse (Sī, I, Ka)

4. Bodhisattadhammatāpañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā *

dhammatādhammapariyāye “pubbeva bodhisattānaṃ mātāpitaro niyatā honti, bodhi niyatā hoti, aggasāvakā niyatā honti, putto niyato hoti, upaṭṭhāko niyato hoti”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha “tusite kāye ṭhito bodhisatto aṭṭha mahāvilokanāni viloketi, kālaṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janettim viloketi, āyuraṃ viloketi, māsaṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketi”ti. Bhante Nāgasena aparipakke ñāṇe bujjhanaṃ natthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantarampi āgametum, anatikkamanīyaṃ paripakkamānaṃ. Kasmā bodhisatto kālaṃ viloketi “kamhi kāle uppajjāmi”ti. Aparipakke ñāṇe bujjhanaṃ natthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantarampi āgametum, kasmā bodhisatto kulaṃ viloketi “kamhi kule uppajjāmi”ti. Yadi bhante Nāgasena pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi “kulaṃ viloketi”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi kulaṃ viloketi, tena hi “pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Niyatā mahārāja pubbeva bodhisattassa mātāpitaro, kusañca bodhisatto viloketi. Kinti pana kulaṃ viloketi “ye me mātāpitaro, te khattiyā udāhu brāhmaṇā”ti. Evaṃ kulaṃ viloketi.

Aṭṭhannaṃ mahārāja pubbeva anāgataṃ oloketabbaṃ hoti. Katamesaṃ aṭṭhannaṃ, vāṇijassa mahārāja pubbeva vikkayabhaṇḍaṃ oloketabbaṃ hoti, hatthināgassa pubbeva soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbeva anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyāmakassa pubbeva anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbeva āyuraṃ oloketvā āturo upasaṅkamitabbo hoti, uttarasetussa pubbeva thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhiruhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbeva anāgataṃ kālaṃ paccavekkhitvā bhojanaṃ bhuñjitabbaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbeva kulaṃ oloketabbaṃ

* Dī 2. 10 piṭṭhe.

hoti “khattiyakulaṃ vā brāhmaṇakulaṃ vā”ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbeva anāgataṃ oloketabbaṃ hotīti. Sādhū bhante Nāgasena, evameva tathā sampañicchāmīti.

Bodhisattadhammatāpañho catuttho.

5. Attanipātanapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha “yattha katthaci Bhagavā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jātijarābyādhimaraṇaṃ samatikkamati, taṃ paramāya paṇāsaṃ paṇāsatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti, tena hi “jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito, tattha pana kāraṇaṃ atthi, yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti.

Kim panettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ, yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti, sīlavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturoghapāragamane, sathavāhasamo sattānaṃ jātikantārātāraṇe, vātasamo

* Vi 1. 104 piṭṭhe.

sattānaṃ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesakasamo sattānaṃ khemapathamācikkhaṇe. Evarūpo mahārāja bahuguṇo anekaguṇo appamāṇaguṇo guṇarāsi guṇapuñjo sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā “mā vinassī”ti sattānaṃ anukampāya Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpesi “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Bhagavā paṭikkhipi. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Kumārakassapena vicitrakathikena Pāyāsirajāñña paralokaṃ dīpayamānena * “yathā yathā kho rājañña samaṇabrāhmaṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghamaddhānaṃ tiṭṭhanti, tathā tathā bahuṃ puññaṃ pasavanti, bahujaṇahitāya ca paṭipajjanti bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ”ti.

Kena pana kāraṇena Bhagavā samādapesi, jātipi mahārāja dukkhā, jarāpi dukkhā, byādhipi dukkho, maraṇampi dukkhaṃ, sokopi dukkho, paridevopi dukkho, dukkhampi dukkhaṃ, domanassampi dukkhaṃ, upāyāsopi dukkho, appiyehi sampayogopi dukkho, piyehi vippayogopi dukkho, mātumaraṇampi dukkhaṃ. Pitumaraṇampi dukkhaṃ, bhātumaraṇampi dukkhaṃ, bhaginimaraṇampi dukkhaṃ, puttamaraṇampi dukkhaṃ dāramaraṇampi dukkhaṃ, dāsamaraṇampi dukkhaṃ ¹, ñātumaraṇampi dukkhaṃ, ñātibyaṇampi dukkhaṃ, rogabyaṇampi dukkhaṃ, bhogabyaṇampi dukkhaṃ, sīlabyaṇampi dukkhaṃ, diṭṭhibyaṇampi dukkhaṃ, rājabhayampi dukkhaṃ, corabhayampi dukkhaṃ, veribhayampi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayampi dukkhaṃ, aggibhayampi dukkhaṃ, udakabhayampi dukkhaṃ, ūmibhayampi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayampi dukkhaṃ, kumbhīlabhayampi dukkhaṃ, susukābhayampi dukkhaṃ, attānuvādabhayampi dukkhaṃ, parānuvādabhayampi dukkhaṃ, daṇḍabhayampi dukkhaṃ, duggatibhayampi dukkhaṃ, parisāsārajjabhayampi dukkhaṃ, ājīvabhayampi dukkhaṃ, maraṇabhayampi dukkhaṃ, vettehi tāḷanampi dukkhaṃ, kasāhi tāḷanampi dukkhaṃ, addhadaṇḍakehi tāḷanampi dukkhaṃ, hatthacchedanampi dukkhaṃ, pādacchedanampi dukkhaṃ, hatthapādacchedanampi dukkhaṃ, kaṇṇacchedanampi dukkhaṃ, nāsacchedanampi dukkhaṃ, kaṇṇanāsacchedanampi dukkhaṃ, bilaṅgathālikampi dukkhaṃ, saṅkhamuṇḍikampi dukkhaṃ, rāhumukhampi dukkhaṃ, jotimālikampi dukkhaṃ, hatthapajjotikampi dukkhaṃ, erakavattikampi dukkhaṃ, cīrakavāsikampi dukkhaṃ, eṇeyyākampi

* Dī 2. 264 piṭṭhe.

1. Idam vākyam Sī-I-potthakesu natthi.

dukkhaṃ, baḷisamaṃsikampi dukkhaṃ, kahāpaṇikampi dukkhaṃ, khārāpatacchikampi dukkhaṃ, palighaparivattikampi dukkhaṃ, palālapīṭhakampi dukkhaṃ, tattena telena osiñcanampi dukkhaṃ, sunakhehi khādāpanampi dukkhaṃ, jīvasūlāropanampi dukkhaṃ, asinā sīsacchedanampi dukkhaṃ, evarūpāni mahārāja bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati.

Yathā mahārāja Himavantapabbate abhivutṭhaṃ udakaṃ Gaṅgāya nadiyā pāsāṇa sakkhara khara marumba āvaṭṭa gaggalaka ūmikavaṅka cadika āvaraṇaṇīvaraṇamūlakasākhāsu pariyottharati, evameva kho mahārāja evarūpāni bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattaṃ mahārāja dukkhaṃ, appavattaṃ sukhaṃ. Appavattassa guṇaṃ pavatte¹ ca bhayaṃ dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyaṃ jātijarābyādhimaraṇasamatikkamāya samādapesi, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeṭṭhito pañho, sukathitaṃ kāraṇaṃ, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Attanipātanapañho pañcamaṃ.

6. Mettābhāvanānisamsapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā “mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādasānisamsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasā, sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati², tuvaṭaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vippasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hoti”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha * “Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto pīḷiyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito”ti.

1. Pavattassa (Ka)

2. Satthaṃ kamati (Syā) Am 3. 542; Vi 5. 249; Khu 9. 314 piṭṭhesu passitabbaṃ.

* Khu 6. 177 piṭṭhe.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “mettāya bhikkhave -pa- brahmalokūpago hotī”ti, tena hi “Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīṭiyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīṭiyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tena hi “mettāya bhikkhave -pa- satthaṃ vā kamatī”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sunipuṇo parisaṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijātehi taṃ mahājaṭaṇṇitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhum dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā “mettāya bhikkhave -pa- satthaṃ vā kamatī”ti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīṭiyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tattha pana mahārāja kāraṇaṃ atthi, katamaṃ tattha kāraṇaṃ, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā, Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmim̐ khaṇe mettābhāvanāya * pamatto ahosi.

Yasmim̐ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̐ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Idha mahārāja puriso saṅgāmasūro abhejjakavacajālikāṃ sannayhitvā saṅgāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti, neso mahārāja guṇo saṅgāmasūrassa, abhejjakavacajālikāyeso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmim̐ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̐ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmim̐ okāsaṃ na labhanti.

* Khu 6. 174 piṭṭhe.

nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti, tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, neso mahārāja guṇo purisassa, mūlasseso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmiṃ okāsaṃ labhanti, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Yathā vā pana mahārāja purisaṃ sukataṃ mahāleṇamanuppaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, neso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇasseso guṇo, yaṃ mahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakko nti ahitaṃ kātum, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanāti. Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānampi ahitānampi, ye te sattā viññāṇabaddhā, sabbesaṃ mahānisaṃsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbāti.

Mettābhāvanānisaṃsapañho chaṭṭho.

7. Kusalākusalasamavisamapañha

7. Bhante Nāgasena “kusalakārissapi akusalakārissapi vipāko samasamo, udāhu koci viseso atthi”ti. Atthi mahārāja

kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ
saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasaṃvattanikanti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Devadatto ekantakaṇho,
ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, bodhisatto ekantasukko,
ekantasukkehi dhammehi samannāgato”ti. Puna ca Devadatto bhava bhava
yasena ca pakkhena ca bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā.
Yadā Devadatto nagare Bārāṇasiyaṃ Brahmadattassa rañño purohitaputto
ahosi, tadā bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjaṃ parijappitvā
akāle ambaphalāni nibbattesi, ettha tāva bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno
yasena ca nihīno.

Puna caparaṃ yadā Devadatto rājā ahosi mahā mahīpati
sabbakāmasamaṅgī, tadā bodhisatto tassūpabhogo ahosi hatthināgo
sabbalakkaṇasampanno, tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā
vadhamicchanto hatthācariyaṃ evamavoca “asikkhito te ācariya hatthināgo,
tassa ākāśagamanam nāma kāraṇam karohī”ti, tatthapi tāva bodhisatto
Devadattato jātiyā nihīno lāmakko tiracchānagato.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi pavane natthāyiko, tadā
bodhisatto Mahāpathavī nāma makkaṭo ahosi, etthapi tāva dissati viseso
manussassa ca tiracchānagatassa ca, tatthapi tāva bodhisatto Devadattato
jātiyā nihīno.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi Soṇuttaro nāma nesādo
balavā balavataro nāgabalo, tadā bodhisatto Chaddanto nāma nāgarājā ahosi,
tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesī, tatthapi tāva Devadattova
adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi vanacarako aniketavāsī,
tadā bodhisatto sakuṇo ahosi tittiro mantajjhāyī, tadāpi so vanacarako taṃ
sakuṇam ghātesī, tatthapi tāva Devadattova jātiyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā¹ ahosi, tadā bodhisatto tāpaso ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa kuddho hatthapāde vaṃsakaḷīre viya chedāpesi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro, tadā bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadāpi so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātaraṃ kaniṭṭhabhātikena ca, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi acelako Kārambhiyo nāma, tadā bodhisatto Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā bodhisatto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikaro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Cetīsu Sūraparicaro nāma rājā ahosi upari purisamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā bodhisatto Kapilo nāma brāhmaṇo ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi Sāno nāma, tadā bodhisatto Ruru nāma migarājā ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā bodhisatto hatthināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattakkhattuṃ dante chinditvā hari, tatthapi tāva Devadatto yeva yoniyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto siṅgālo ahosi khattiyadhammo, so yāvataṃ Jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi,

1. Kāsikarājā (Ka)

tadā bodhisatto Vidhuro nāma paṇḍito ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva yasena adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto hatthināgo hutvā laṭukikāya saṇṇikāya puttake ghātesi, tadā bodhisattopi hatthināgo ahosi yūthapati, tattha tāva ubhopi te samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā bodhisattopi yakkho ahosi Dhammo nāma, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro, tadā bodhisattopi nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto satthavāho ahosi pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro, tadā bodhisattopi satthavāho ahosi pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā bodhisattopi Nigrodho nāma migarājā ahosi, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā bodhisattopi Nigrodho nāma rājā ahosi, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi, tadā so Khaṇḍahālo yeva adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Brahmadatto nāma rājā ahosi, tadā bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtaṃ corapapāte khipāpesi, yato kutoci pitāva puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭhoti, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Mahāpātāpo nāma rāja ahosi, tadā bodhisatto tassa putto Dhammapālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsañca chedāpesi, tatthapi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro.

Ajjetarahi ubhopi Sakyakule jāyimsu, bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū Lokanāyako, Devadatto tassa devātidevassa sāsane pabbajitvā iddhaṃ nibbattetvā Buddhālayaṃ akāsi. Kinnu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ, taṃ sabbaṃ tatthaṃ udāhu vitathanti.

Yaṃ tvaṃ mahārāja bahuvidhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ taṃ tatheva no aññathāti. Yadi bhante Nāgasena kaṇhopi sukkopi samasamagatikā honti, tena hi kusalampi akusalampi samasamavipākaṃ hotīti. Na hi mahārāja kusalampi akusalampi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja Devadatto sabbaṃ jehi paṭiviruddho, bodhisatteneva paṭiviruddho. Yo tassa bodhisattena paṭiviruddho, so tasmim̐ tasmim̐ yeva bhava paccati phalaṃ deti. Devadattopi mahārāja issariye ṭhito janapadesu ārakkhaṃ deti, setuṃ sabhaṃ puññasālaṃ kāreti, samaṇabrāhmaṇānaṃ kapaṇaddhikavaṇṇibbakānaṃ nāthānāthānaṃ yathāpaṇihitaṃ dānaṃ deti. Tassa so vipākena bhava bhava sampattiyo paṭilabhati. Kassetarṃ mahārāja sakkā vattuṃ vinā dānena damena saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.

Yaṃ pana tvaṃ mahārāja evaṃ vadesi “Devadatto ca bodhisatto ca ekato anuparivattanti”ti, so na jātisatassa accayena samāgamo ahosi, na jātisahassassa accayena, na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahūnaṃ ahorattānaṃ accayena samāgamo ahosi. Yaṃ panetaṃ mahārāja Bhagavatā * **Kāṇakacchapopamaṃ** upadassitaṃ manussattappaṭilābhāya, tathūpamaṃ mahārāja imesaṃ samāgamaṃ dhārehi.

Na mahārāja bodhisattassa Devadatteneva saddhiṃ samāgamo ahosi, theropi mahārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu bodhisattassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cūlapitā

* Sam 3. 397 piṭṭhe.

ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāḡineyyo ahosi, mitto ahosi.

Bodhisattopi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāriputtassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cūḷapitā ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāḡineyyo ahosi, mitto ahosi, sabbepi mahārāja sattanikāyapariyāpannā saṃsārasotamanugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāḡacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamānaṃ suci-asucikalyāṇapāpakena samāḡacchati, evameva kho mahārāja sabbepi sattanikāyapariyāpannā saṃsārasotamanugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāḡacchanti. + Devadatto mahārāja yakkho samāno attanā adhammo pare adhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭīyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni mahāniraye pacci, bodhisattopi mahārāja yakkho samāno attanā dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭīyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni sagge modi sabbakāmasamaṅgī, api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhaṃ anāsādanīyamāsādayitvā samaggaṇca saṃghaṃ bhinditvā pathaviṃ pāvīsi, Tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisāṅkhayeti. Sādhū bhante Nāgasena, evameva tathā sampāṭicchāmīti.

Kusalākusalasamavisamapañho sattamo.

8. Amarādevīpāṇha

8. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—

“Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
Nimantakaṃ¹ vāpi labhetha tādisaṃ.
Sabbāva² itthi kayirum³ nu pāpaṃ,
Aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin”ti.

Puna ca kathīyati * “Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājappaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā

+ Khu 5. 229 piṭṭhe.

2. Sabbāpi (Sī, I)

* Jātakaṭṭha 6. 210 piṭṭhe.

1. Nivātakam (Khu 6. 123 piṭṭhe Kuṇāḷajātake)

3. Kareyyum (Sī, I, Ka)

sahassena nimantīyamānā pāpaṃ nākāsi”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “sace -pa- saddhin”ti. Tena hi “Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi, tena hi “sace -pa- saddhin”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koḷiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃ mahārāja Bhagavatā “sace -pa- saddhin”ti. Kathīyati ca “Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi”ti. Kareyya sā mahārāja itthi saḥassaṃ labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na sā kareyya sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vāpi tādisaṃ labheyya, vicinanti sā mahārāja Amarā itthi na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vāpi tādisaṃ.

Idha loke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākaṃ pāpanti khaṇaṃ na passi, piyaṃ amuñcitukāmā khaṇaṃ na passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ apacāyanti khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahanti khaṇaṃ na passi, kiriyaṃ abhinitukāmā khaṇaṃ na passi. Evarūpehi bahūhi kāraṇehi khaṇaṃ na passi.

Rahopi sā loke vicinitvā apassanti pāpaṃ nākāsi. Sace sā manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya. Sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya. Sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnihi devatāhi raho na labheyya. Sace paracittavidūnihi devatāhi raho labheyya, attanāva pāpehi raho na labheyya. Sace attanāva pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho alabhitvā pāpaṃ nākāsi.

Nimantakampi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhanti pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavāsatiyā aṅgehi samannāgato. Katamehi aṭṭhavāsatiyā aṅgehi samannāgato, Mahosadho mahārāja sūro hirimā ottappi sapakkho mittasampanno khamo sīlavā saccavādī soceyyasampanno akkodhano anatimānī anusūyako vīriyavā āyūhako saṅgāhako saṃvibhāgī sakhilo nivātavutti saṇho asaṭho amāyāvī atibuddhisampanno kittimā vijjāsampanno hitesī

upanissitānaṃ patthito sabbajanassa dhanavā yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavīsatiyā aṅgehi samannāgato, sā aññaṃ tādisaṃ nimantakaṃ alabhivā pāpaṃ nākāsīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Amarādevīpañho aṭṭhamo.

9. Arahanta-abhāyanapañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā “vigatabhayasantāsā arahanto”ti. * Puna ca nāgare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jīnavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kinu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmā pakkantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulamasamaṃ pāṭihāriyaṃ daṭṭhukāmā pakkantā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “vigatabhayasantāsā arahanto”ti, tena hi “nagare -pa- Ānandan”ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi nāgare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthaṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jīnavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ, tena hi “vigatabhayasantāsā arahanto”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “vigatabhayasantāsā arahanto”ti, nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jīnavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ, tañca pana na bhayā, nāpi Bhagavantam pātetukāmatāya.

Yena pana mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā, so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhayasantāsā arahanto, bhāyati nu mahārāja mahāpathavī khaṇantepe bhindantepe dhārentepi samuddapabbatagirisikhareti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Natthi bhante mahāpathaviyā so hetu, yena hetunā

* Vi 4. 356 piṭṭhe.

mahāpathavī bhāyeyya vā tāseyya vāti, evameva kho mahārāja natthi arahantānaṃ so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā.

Bhāyati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante vā patante vā agginā dahante vāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Natti bhante girisikharassa so hetu, yena hetunā girisikharaṃ bhāyeyya vā tāseyya vāti, evameva kho mahārāja natthi arahantānaṃ so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā.

Yadipi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattanikāyapariyāpannā sabbe pi te sattihattā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā tāseyyūṃ, na bhaveyya arahato cittassa kiñci aññathattaṃ, kiṃ kāraṇaṃ, aṭṭhānāmanavakāsatāya.

Api ca mahārāja tesāṃ khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi “ajja naravarapavare jinavaravasabhe nagaravaramanuppaviṭṭhe vīthiyā Dhanapālako hatthī āpatissati, asaṃsayamatidevadevaṃ upaṭṭhāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākaṭo na bhavissati, na heva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ āpagacchāma, evamidaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākaṭo bhavissati”ti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantāti. Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evametaṃ natthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā arahanto pakkantā disāvidisanti.

Arahanta-abhāyanapañho navamo.

10. Buddhasabbaññubhāvapañha

10. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha * “Tathāgato sabbaññū”ti. Puna ca bhaṇatha + “Tathāgatena Sāriputtamoggallānappamukhe bhikkhusaṃghe

* Khu 7. 139; Khu 8. 176; Khu 9. 376 piṭṭhesu.

+ Ma 2. 120 piṭṭhādīsu.

paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati bījūpamañca vacchataruṇūpamañca upadassetvā Bhagavantam pasādesum khamāpesum nijjhataṁ akaṁsū”ti. Kinnu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa, yāhi Tathāgato upamāhi orato khamito upasanto nijjhataṁ gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū, yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṁsāpekkho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayampi ubhato koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Sabbaññu mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhataṁ gato, dhammassāmī mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteheva te opammehi Tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodi.

Yathā mahārāja itthī sāmikassa santakeneva dhanena sāmikaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañca sāmiko “sādhū”ti abbhānumodati, evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodi.

Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santakeneva suvaṇṇaphaṇakena rañño uttamaṅgaṁ pasādhayamāno rājānaṁ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno “sādhū”ti abbhānumodati, yathicchitamanuppadeti, evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodi.

Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṁ piṇḍapātaṁ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañca upajjhāyo pasanno “sādhū”ti abbhānumodati,

evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati
Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ
pasādesuṃ, tesaṅca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesīti. Sādhū bhante Nāgasena,
evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dasamo.

Sabbaññutaññānavaggo catuttho.

Imasmiṃ vagge dasa pañhā.

5. Santhavavagga

1. Santhavapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhāgavatā—

* “Santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo.
Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ⁺ “vihāre kāraye ramme, vāsayaṭṭha bahussute”ti. Yaḍi bhante Nāgasena Tathāgatenā bhaṇitaṃ “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti. Tena hi “vihāre kāraye ramme, vāsayaṭṭha bahussute”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yaḍi Tathāgatenā bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsayaṭṭha bahussute”ti, tena hi “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti, bhaṇitañca “vihāre kāraye ramme, vāsayaṭṭha bahussute”ti. Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ samaṇasārappaṃ samaṇappaṭirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇagocaraṃ samaṇappaṭipadā samaṇappaṭipatti. Yathā mahārāja ārañṇako migo arañṇe pavane caramāno niralayo anīketo yathicchakaṃ sayati, evameva kho mahārāja bhikkhunā “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti cintetabbaṃ.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsayaṭṭha bahussute”ti, taṃ dve atthavase sampassāmānena Bhagavatā bhaṇitaṃ. Katame dve, viharadānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ anumataṃ

* Khu 1. 309 piṭṭhe Suttanipāte.

⁺ Vi 4. 314 piṭṭhe.

thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ datvā jātijarāmarañā parimuccissantīti. Ayaṃ tāva paṭhamo ānisaṃso vihāradāne.

Puna caparaṃ vihāre vijjamāne bhikkhuniyo byattasaṅketā bhavissanti, sulabhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anikete duddassanā bhavissantīti. Ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute”ti, na taththa Buddhaputtana ālayo karaṇīyo niketeti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Santhavapañho paṭhamo.

2. Udarasaṃyatapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā—

* “Uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ + “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti, tena hi “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatittikampi bhuñjāmī”ti, tena hi “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti, bhaṇitaṃca “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī”ti. Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ bhūtavacanaṃ tacchavacanaṃ yāthāvavacanaṃ aviparītavacanaṃ isivacanaṃ Munivacanaṃ Bhagavantāvacanaṃ

* Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade.

+ Ma 2. 199 piṭṭhe.

arahantavacanaṃ Paccekabuddhavacanaṃ Jinavacanaṃ sabbaññuvacanaṃ
Tathāgatassa Arahato Sammāsambuddhassa vacanaṃ.

Udare asaṃyato mahārāja pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati,
paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati, majjampi pivati, mātarampi jīvītā
voropeti, pitarampi jīvītā voropeti, arahantampi jīvītā voropeti, saṃghampi
bhindati, duṭṭhena cittena Tathāgatassa lohitampi uppādeti. Nanu mahārāja
Devadatto udare asaṃyato saṃghaṃ bhinditvā kappatṭhiyaṃ kammaṃ
āyūhi¹. Evarūpāni mahārāja aññānīpi bahuvidhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā
bhaṇitaṃ “uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayaṃ abhisameti, cattāri
sāmaññaphalāni sacchikaroti, catūsu paṭisambhidāsu aṭṭhasu samāpattīsu
chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṇca samaṇadhammaṃ pūreti.
Nanu mahārāja sukapotako udare saṃyato hutvā yāva Tāvatiṃsabhavanaṃ
kampetvā Sakkaṃ Devānamindaṃ upaṭṭhānamupanesi, evarūpāni mahārāja
aññānīpi bahuvidhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ “uttiṭṭhe
nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “ahaṃ kho panudāyi appekadā
iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī”ti, taṃ
katakiccena niṭṭhitakiriyena siddhatthena vusitavosānena nirāvaraṇena
sabbaññunā sayambhunā Tathāgatena attānaṃ upādāya bhaṇitaṃ.

Yathā mahārāja vantassa virittassa anuvāsitassa āturaṃ sappāyakiriyā
icchitabbā hoti, evameva kho mahārāja sakilesassa adiṭṭhasaccassa udare
saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāsassa
jātimantassa abhijātīparisuddhassa majjananighaṃsanaparīsodhanena
karaṇīyaṃ na hoti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa Buddhavisaye
pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. Sādhu bhante
Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmīti.

Udarasaṃyatapañho dutiyo.

3. Buddha-appābādhapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā + “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto”ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā * “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yadidaṃ Bākulo”ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādho uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi “etadaggaṃ -pa- Bākulo”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi thero Bākulo appābādhānaṃ aggo, tena hi “ahamasmi -pa- Sallakatto”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “ahamasmi -pa- sallakatto”ti, bhaṇitañca “etadaggaṃ -pa- Bākulo”ti, tañca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ.

Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacaṅkamikā, te ṭhānena caṅkamena divārattim vītināmeti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena caṅkamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti, ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacaṅkamikā, te tena aṅgena atirekā.

Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvita hetupi dutiyaṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyampi yāva tatiyampi bhojanaṃ bhuñjati, ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā, te tena aṅgena atirekā, anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesam tesam taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiya vimuttiñāḍassanena dasahi ca balehi catūhi vesārajjehi aṭṭhārasahi Buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñāṇehi, kevale ca Buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ “ahamasmi -pa- sallakatto”ti.

Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkaṇo, sabbepete abhibhaviya rājā yeva tesam uttamo hoti, evameva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jetṭho seṭṭho.

+ Khu 1. 264 piṭṭhe Itivuttake.

* Am 1. 25 piṭṭhe.

Yaṃ pana āyasmā Bākulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhāravasena, so hi mahārāja Anomadassissa¹ Bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca Bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhesajjehi taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca “etadaggaṃ -pa- Bākulo”ti.

Bhagavato mahārāja byādhiṃhi uppajjantepi anuppajjantepi dhutaṅgaṃ ādiyantepi anādiyantepi natthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena * **Samyuttanikāyavaralañchake**—

“Yāvataṃ bhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññināsaññino vā, Tathāgato tesaṃ aggamakkhāyati Arahaṃ Sammāsambuddho”ti. Sādhū bhante Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Buddha-appābādhapāṇho tatiyo.

4. Magguppādanapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā + “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti. Puna ca bhaṇitaṃ ++ “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti, tena hi “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

1. Khu 3. 385 piṭṭhe Apadāne.

* Saṃ 3. 38; Aṃ 1. 343; Aṃ 2. 29; Aṃ 3. 273; Khu 1. 255 piṭṭhesupī.

+ Ma 3. 59; Saṃ 2. 54; Khu 7. 138; Khu 8. 175; Khu 9. 375 piṭṭhesu.

++ Saṃ 1. 329 piṭṭhe.

Bhāsitaṃpetarṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti. Bhaṇitañca “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjaṣaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti, taṃ dvayampi sabhāvavacanameva, pubbakānaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, taṃ¹ Tathāgato maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno² addasa pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātaṃ, taṃkāraṇā āha “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjaṣaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti.

Pubbakānaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato saṅcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti.

Idha mahārāja rañño cakkavattissa antaradhānena maṇiratanāṃ girisikhantare nilīyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati, api nu kho taṃ mahārāja maṇiratanāṃ tassa pakatanti. Na hi bhante, pākatikaṃ yeva taṃ maṇiratanāṃ, tena pana nibbattitanti³, evameva kho mahārāja pākatikaṃ pubbakehi Tathāgatehi anuciñṇaṃ aṭṭhaṅgikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, saṅcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādeti”ti.

Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā “janikā”ti vuccati, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, saṅcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci naṭṭhaṃ passati, “tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbattitaṃ”ti jano voharati, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ

1. So taṃ (Sī, I, Ka)

2. Sammasamāno (Sī, I)

3. Nibbattanti (Sī, I)

asañcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, sañcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ sodhetvā bhūmiṃ nīharati, “tassa sā bhūmi”ti jano voharati, na cesā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāraṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya sampassamāno uppādesi, sañcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Magguppādanapañho catuttho.

5. Buddha-aviheṭṭhakapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti. Puna ca bhaṇitaṃ + “Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti, tena hi “Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tena hi “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti. Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tañca pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenāti.

* Dī 3. 135 piṭṭhe.

+ Khu 5. 193 piṭṭhe.

Aṭṭhime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti. Katame aṭṭha, ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūḷho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassavasena¹ pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati, ime kho bhante Nāgasena aṭṭha puggalā pāṇaṃ hananti. Pākatikaṃ yeva bhante Nāgasena bodhisattena katanti. Na mahārāja pākatikaṃ bodhisattena kataṃ, yadi mahārāja bodhisatto pakatibhāvena onameyya mahāyaññaṃ yajitum, na yimaṃ gāthaṃ bhaṇeyya—

* “Sasamuddapariyāyaṃ, mahim sāgarakuṇḍalaṃ.

Na icche saha nindāya, evaṃ seyha² vijānahī”ti.

Evamvādī mahārāja bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto visaññibhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayaṃ vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yaji.

Yathā mahārāja ummattako khittacitto jalitampi jātavedaṃ akkamati, kupitampi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattampi hatthim upeti, samuddampi atīradassiṃ pakkhandati, candanikampi oḷigallampi omaddati, kaṇṭakādhānampi abhiruhati, papātepi patati, asucimpi bhakkheti, naggopi rathiyā carati, aññaṃ bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti. Evameva kho mahārāja bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto visaññibhūto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayaṃ vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yaji.

Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhammepi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākenapi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjhamāpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayaṃ pothāpetvā nīharāpema, esova tassa daṇḍoti. Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍopi na

1. Aññānavasena (Ka, Sī)

* Khu 5. 193 piṭṭhe.

2. Sayha (Sī, I)

bhavati, tasmā ummattakassa katepi na doso bhavati satekiccho. Evameva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahosi khittacitto ratto visaññibhūto visaṭapayāto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayaṃ vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yaji. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhassati, tadā punadeva pabbajitvā pañcābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampaṭicchāmīti.

Buddha-aviheṭṭhakapañho pañcamo.

6. Chaddantajotipālārabbhapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā Chaddanto nāgarājā—

* “Vadhissametanti parāmasanto,
Kāsāvamaddakkhi dhajaṃ isīnaṃ.
Dukkheṇa phutṭhassudapādi saññā,
Arahaddhajo sabbhi avajjharūpo”ti.

Puna ca bhaṇitaṃ ⁺ “Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ Bhagavantam Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsī”ti. Yadi bhante Nāgasena bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvaṃ abhipūjayi, tena hi “Jotipālena māṇavena Kassapo Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi “Chaddantena nāgarājena kāsāvaṃ pūjitaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Yadi tiracchānagatena bodhisattena kakkhaḷakharakaṭukavedanaṃ vedayamānena luddakena nivatthaṃ kāsāvaṃ pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkaññaṃ paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ Bhagavantam Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ Dasabalaṃ Lokanāyakaṃ

* Khu 5. 374 piṭṭhe.

⁺ Ma 2. 236 piṭṭhe.

uditoditaṃ jalitabyāmobhāsaṃ pavaruttamaṃ
pavararucirakāsikakāsāvamabhipārutaṃ disvā na pūjayi. Ayampi ubhato
koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā Chaddanto nāgarājā
“vadhissametanti -pa- avajjharūpo”ti. Jotipālana ca māṇavena Kassapo
Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena
asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tañca pana jātivasena
kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto,
tassa mātāpitaro bhaginibhātaro dāsīdāsaceṭakaparivārakamanussā
brahmadevatā brahmagarukā, te “brahmaṇā eva uttamā pavarā”ti avasese
pabbajite garahanti jigucchanti, tesāṃ taṃ vacanaṃ sutvā Jotipālo māṇavo
Ghaṭikārena kumbhakārena Satthāraṃ dassanāya pakkosito evamāha “kim
pana tena muṇḍakena samaṇakena diṭṭhena”ti.

Yathā mahārāja amataṃ visamāsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītodakaṃ
aggimāsajja uṇhaṃ hoti, evameva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe
appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā¹ Tathāgataṃ akkosi
paribhāsi.

Yathā mahārāja jalitapajjalito mahā-aggikkhandho sappabhāso
udakamāsajja upahatappabhātejo sītalo kāḷako bhavati
paripakkanigguṇḍiphalasadiso, evameva kho mahārāja Jotipālo māṇavo
puññavā saddho ñāṇavipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto,
so kulavasena andho hutvā Tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca
Buddhaguṇamaññāya ceṭakabhūto viya ahosi, Jinasāsane pabbajitvā abhiññā
ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahosīti. Sādhū bhante
Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Chaddantajotipālārabbhapañho chaṭṭho.

1. So kulajātivasena andho bhavitvā (Syā)

7. Ghaṭikārapaṇha

7. Bhante Nāgasena bhasitampetaṃ Bhagavatā * “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsacchadanaṃ aṭṭhāsi, na devotivassī”ti. Puna ca bhaṇitaṃ “Kassapassa Tathāgatassa¹ kuṭi ovassatī”ti. Kissa pana bhante Nāgasena Tathāgatassa evamussannakusalamūlassa² kuṭi ovassati, Tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāsacchadanaṃ ahosi, tena hi “Tathāgatassa kuṭi ovassatī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahosi ākāsacchadanaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsacchadanaṃ aṭṭhāsi, na devotivassī”ti. Bhaṇitaṃ “Kassapassa Tathāgatassa¹ kuṭi ovassatī”ti. Ghaṭikāro mahārāja kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo andhe jīṇṇe mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchāyevassa ghare tiṇaṃ haritvā Bhagavato kuṭiṃ chādesuṃ, so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṅcalitaṃ susaṅghitaṃ vipulamasamaṃ pītiṃ paṭilabhati, bhiyyo somanassaṅca atulaṃ uppādesi “aho vata me Bhagavā lokuttamo suvissattho”ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na hi mahārāja Tathāgato tāvatakena vikārena calati.

Yathā mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārenapi na kampati na calati, mahodadhi varappavarasāgaro anekasatanahutamahāgaṅgāsatasahasshipi na pūrati na vikāramāpajjati, evameva kho mahārāja Tathāgato na tāvatakena vikārena calati.

Yaṃ pana mahārāja Tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anukampāya. Dveme mahārāja atthavase sampassamānā

1. Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa (Ma 2. 243 piṭṭhe)

* Ma 2. 244 piṭṭhe.

2. Evarūpassa ussannakusalamūlassa (Ka)

Tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappaṭisevanti, “ayam aggadakkhiṇeyyo Satthā”ti Bhagavato paccayam datvā devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti, pāṭihīram dassetvā vuttim pariyesantīti “mā aññe upavadeyyun”ti. Ime dve atthavase sampassamānā Tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappaṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko vā tam kuṭim anovassam kareyya brahmā vā sayam vā, sāvajjam bhaveyya tam yeva karaṇam¹ sadosam saniggaham, ime vibhūtam² katvā lokam sammohenti adhikataṃ karontīti, tasmā tam karaṇam vajjanīyam. Na mahārāja Tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya aparibhāsiyā bhavantīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Ghaṭikārapaṇho sattamo.

8. Brāhmaṇarājavadapañha

8. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Tathāgatena + “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti. Puna ca bhaṇitam * “rājāhamasmi selā”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti, tena hi “rājāhamasmi selā”ti, yaṃ vacanam, tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam “rājāhamasmi selā”ti, tena hi “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti tampi vacanam micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, natthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma, ayampi ubhato koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti, puna ca bhaṇitam “rājāhamasmi selā”ti, tattha kāraṇam atthi, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti.

Kim pana tam bhante Nāgasena kāraṇam, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hoti, sabbe mahārāja

1. Kāraṇam (Sī, I)

2. Vibhūsam (Sī, I)

+ Khu 1. 264 piṭṭhe Itivuttake.

* Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhesu.

pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayam patta nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma saṁsayamanekaṁsaṁ vimatipathaṁ vītivatto, Bhagavāpi mahārāja saṁsayamanekaṁsaṁ vimatipathaṁ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavāpi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma aggaseṭṭhavarapavaradibbavihārabahulo, Bhagavāpi mahārāja aggaseṭṭhavarapavaradibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma ajjhayana ajjhāpana dāna ppaṭiggahaṇa dama saṁyamaniyamapubbamanusiṭṭhi paveṇi vaṁsa dharaṇo, Bhagavāpi mahārāja ajjhayana ajjhāpanadānappaṭiggahaṇa dama saṁyama niyama pubbañināciṇṇa anusiṭṭhi paveṇi vaṁsa dharaṇo, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma brahāsukhavihārajjhānājhāyī, Bhagavāpi mahārāja brahāsukhavihārajjhānājhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritaṁ jānāti, Bhagavāpi mahārāja sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritaṁ jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇoti mahārāja Bhagavato netaṁ nāmaṁ mātaraṁ kataṁ, na pitaraṁ kataṁ, na bhātaraṁ kataṁ, na bhaginiyā kataṁ, na mittāmaccehi kataṁ, na ñātisālohitehi kataṁ, nasamaṇabrāhmaṇehi kataṁ, na devatāhi kataṁ, vimokkhantikametaṁ Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ nāmaṁ bodhiyā yeva mūle mārasenaṁ vidhamitvā atītānāgatapaccuppanne pāpake

akusale dhamme bāhetvā saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā
paṭiladdhapātubhūtasamuppannamatte sacchikā paññatti yadidaṃ
brāhmaṇoti, tena kāraṇena Tathāgato vuccati “brāhmaṇo”ti.

Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti. Rājā
nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kāreti lokamanusāsati, Bhagavāpi mahārāja
dasasahassiyā lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakaṃ lokaṃ
samārakaṃ sabrahmakāṃ sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajāṃ sadevamanussaṃ
anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā nandayanto
ñātisaṅghaṃ, socayanto amittasaṅghaṃ, mahatimahāyasasiriharaṃ
thirasāradaṇḍaṃ anūnasatasalākālāṅkataṃ ussāpeti
paṇḍaravimalasetacchattaṃ, Bhagavāpi mahārāja socayanto mārasenaṃ
micchāpaṭipannaṃ, nandayanto devamanusse sammāpaṭipanne
dasasahassiyā lokadhātuyā mahatimahāyasasiriharaṃ khantithirasāradaṇḍaṃ
ñāṇavarasatasalākālāṅkataṃ ussāpeti
aggavaravimuttipaṇḍaravimalasetacchattaṃ, tenāpi kāraṇena Tathāgato
vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma upagatasampattajānānaṃ bahūnamabhivandanīyo bhavati,
Bhagavāpi mahārāja upagatasampattadevamanussānaṃ
bahūnamabhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitaṃ varaṃ datvā
kāmena tappayati, Bhagavāpi mahārāja yassa kassaci kāyena vācāya manasā
ārādhakassa pasīditvā varitaṃ varamanuttaraṃ sabbadukkhaparimuttiṃ
datvā asesakāmaṇavaṇa ca tappayati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati
“rājā”ti.

Rājā nāma āṇaṃ vītikkamantaṃ vigarahati jhāpeti¹ dhamseti,
Bhagavatopi mahārāja sāsanavare āṇaṃ atikkamanto alajjī maṅkubhāvena
oññāto hīlito garahito Bhavitvā vajjati Jinasāsanavaramhā, tenāpi kāraṇena
Tathāgato vuccati “rājā”ti.

1. Jāpeti (Si, I)

Rājā nāma pubbakānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ paveṇimanusiṭṭhiyā dhammādharmamanudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ rājakulavaṃsaṃ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavāpi mahārāja pubbakānaṃ sayambhūnaṃ paveṇimanusiṭṭhiyā dhammādharmamanudīpayitvā dhammena lokamanussāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ciraṃ sāsanaṃ pavatteti dhammaguṇabalena, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti. Evamanekavidhaṃ mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇopi bhaveyya rājāpi bhaveyya, sunipuṇo bhikkhu kappampi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena, saṃkhittaṃ sampaṭicchitabbanti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Brāhmaṇarājavādapañho aṭṭhamo.

9. Gāthābhigītabhojanakathāpañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—

“Gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ¹,
Sampassataṃ brāhmaṇa nesa dhammo.
Gāthābhigītaṃ panudanti Buddhā,
Dhamme satī brāhmaṇa vuttiresā”ti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento anupubbikathaṃ paṭhamam tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ”ti, tena hi “Bhagavā dānakathaṃ paṭhamam katheti”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ Omicchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamam katheti, tena hi “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Kiṃ kāraṇaṃ, yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti, tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā

1. Abhojanīyaṃ (Ka) Saṃ 1. 175; Khu 1. 292, 349 piṭṭhesu.

aparāparam dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti, sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayampi ubhato koṭiko pañho nipuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarṃ mahārāja Bhagavatā “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ, sampassataṃ brāhmaṇa nesa dhammo. Gāthābhigītaṃ panudanti Buddhā, dhamme satī brāhmaṇa vuttiresā”ti, katheti ca Bhagavā paṭhamarṃ dānakathaṃ tañca pana kiriyaṃ sabbesaṃ Tathāgatānaṃ paṭhamarṃ dānakathāya, tattha cittaṃ abhiraṃmāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamarṃ tāva kilābhaṇḍakāni denti. Seyyathīdam, vaṅkakaṃ ghaṭikaṃ ciṅgulakaṃ pattāḷhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ, pacchā te sake sake kamme niyojenti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paṭhamarṃ dānakathāya cittaṃ abhiraṃmāpetvā pacchā sīle niyojenti.

Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamarṃ tāva catūhapañcāhaṃ telarṃ pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paṭhamarṃ tāva dānakathāya cittaṃ abhiraṃmāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakānaṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānasetusaṅkameṇa dānanāvāya saṃsārasāgarapārāmanugacchanti, tasmā tesarṃ paṭhamarṃ kammabhūmimanusāsati, na ca kenaci¹ viññattimāpajjati.

Bhante Nāgasena “viññattin”ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyoti. Dvema mahārāja viññattiyo kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā.

Katamā kāyaviññatti sāvajjā, idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhañjati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitarṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

1. Tena (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse t̥hito galaṃ paṇāmetvā morapekkhitaṃ pekkhati “evaṃ ime passanti”ti, tena ca te passanti. Ayampi kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu hanukāya vā bhamukāya vā aṅguṭṭhena vā viññāpeti, ayampi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Katamā kāyaviññatti anavajjā, idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno t̥hānepi aṭṭhānepi yathānusiṭṭhiṃ gantvā t̥hāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati. Ayaṃ kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho sallekhitācāro, parisuddhājīvotveva saṅkhaṃ gacchati. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na ve yācanti sappaññā, dhīro ca veditumarahati¹.

Uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā, idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvidhaṃ viññāpeti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāraṃ, ayaṃ vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati “iminā me attho”ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ

1. Ariyā garahanti yācanaṃ (Sī, I) Khu 5. 162 piṭṭhe.

ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñṇāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti “evaṇca evaṇca bhikkhūnaṃ dātabban”ti, taṇca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñṇāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Nanu mahārāja theropi Sāriputto atthaṅgate sūriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmoggallānena bhesajjaṃ pucchīyamāno vācaṃ bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjaṃ uppajji, atha thero Sāriputto “vacībhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājivo bhijjī”ti ājīvabhedabhayā taṃ bhesajjaṃ pajahi na upajīvi, evampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñṇāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Katamā vacīviññatti anavajjā, idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti ñātīpavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvotveva saṅkhaṃ gacchati, anumato Tathāgatehi Arahantehi Sammāsambuddhehi.

Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brahmaṇassa bhojanaṃ pajahi¹, taṃ āveṭhanaviniveṭhanakaḍḍhananiggahappaṭikammena nibbatti, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi na upajīvīti.

Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu “sūkaramaddave ca madhupāyāse cā”ti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti.

Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evameva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyampi mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake¹ bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasaṃharimṣu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ, yā Tathāgatassa sarīrappaṭijaggane satataṃ samitaṃ ussukkamāpannā. Sādhū bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Gāthābhigītabhojanakathāpañho navamo.

10. Dhammadesanāya appossukkapañha

10. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satasahassena ca etthantare sabbaññutañāṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyā”ti. Puna ca sabbaññutaṃ pattassa * appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti.

Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase saṅgāmatthāya upāsaṇaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evameva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satasahassena ca etthantare sabbaññutañāṇaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitāṃ.

Yathā vā pana bhante Tāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evameva kho bhante Nāgasena Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satasahassena ca etthantare sabbaññutañāṇaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitāṃ.

1. Sukkhayavamūlake (Ka)

* Vi 3. 7; Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 291; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

Kinno kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññutāya osakkitaṃ, kiṃ tattha kāraṇaṃ, iṅgha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kaṅkhāvitaraṇāya, yadi bhante Nāgasena Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataṣaḥsena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi “sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi “Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataṣaḥsena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gambhīro dunnibbeṭho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Paripācitaṃ mahārāja Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataṣaḥsena ca etthantare sabbaññutaññaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Taṃ pana dhammassa gambhīranipuṇaduddasādurānubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ sattānaṃ ālayārāmatāṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitataṃ disvā “kinno kho, kathaṃ nu kho”ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yevetaṃ.

Yathā mahārāja bhisakko sallakatto anekabyādhiparipīlitaṃ naraṃ upasaṅkamitvā evaṃ cintayati “kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyā”ti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janaṃ dhammassa ca gambhīranipuṇaduddasādurānubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ disvā “kinno kho, kathaṃ nu kho”ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yevetaṃ.

Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārīka-anīkaṭṭhapārisajjanegamaḥṭābala¹ amaccarājāññarājūpajīvine jane disvā evaṃ

1. Balattha (Sī, I)

cittamuppajjeyya “kinnu kho, katham nu kho ime saṅgaṇhissāmī”ti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ sattānañca ālayārāmatāṃ sakkāyadiṭṭhiyā dāhasuggahitatañca disvā “kinnu kho, katham nu kho”ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānasam yevetaṃ.

Api ca mahārāja sabbesaṃ Tathāgatānaṃ dhammatā esā, yaṃ brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti, tattha pana kiṃ kārāṇaṃ, ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā, sabbete brahmadevatā honti brahmagarukā brahmaparāyaṇā, tasmā tassa balavato yasavato ñātassa paññātassa uttarassa accuggatassa onamanena sadevako loko onamissati okappessati adhimuccissatīti iminā ca mahārāja kārāṇena Tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti.

Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa onamati apacitiṃ karoti, balavatarassa tassa onamanena avasesā janatā onamati apacitiṃ karoti, evameva kho mahārāja brahme onamite Tathāgatānaṃ sadevako loko onamissati, pūjitaṇṇaṃ mahārāja loko, tasmā so brahmā sabbesaṃ Tathāgatānaṃ āyācati dhammadenāya, tena ca kārāṇena Tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeḥhito pañho, atibhadrakaṃ veyyākaraṇaṃ, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Dhammadesanāya appossukkapañho dasamo.

11. Ācariyānācariyapañha

11. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā—

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.

Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti¹.

Puna ca bhaṇitaṃ * “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīm maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi,

1. Vi 3. 12; Ma 1. 227; Ma 2. 295 piṭṭhesu.

* Ma 1. 221; Ma 2. 281 piṭṭhesu.

uḷārāya ca maṃ pūjāya pūjesī”ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti, tena hi “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesī”ti, tena hi “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetarṃ mahārāja Tathāgatena “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti, bhaṇitañca “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi, uḷārāya ca maṃ pūjāya pūjesī”ti.

Tañca pana vacanaṃ pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ.

“Pañcime mahārāja pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusīṭṭho bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca, ye te mahārāja aṭṭha brāhmaṇā jātamatte bodhisatte lakkhaṇāni pariggaṇhiṃsu, seyyathidaṃ, rāmo dhajo lakkhaṇo mantī yañño suyāmo subhojo sudattoti. Te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamaṃ ācariyā.

Puna caparaṃ mahārāja bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātāṃ udiccajātimaṇṇaṃ padakaṃ veyyākaraṇaṃ chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇaṃ upanetvā sovaṇṇena bhiṅgārena¹ udakaṃ oṇojetvā “imaṃ kumāraṃ sikkhāpehi”ti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo.

1. Bhiṅgārena (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja yā sā devatā bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmim̐ yeva khaṇe nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, ayaṃ tatiyo ācariyo.

Puna caparaṃ mahārāja Āḷāro Kālāmo ākiñcaññāyatanassa parikammaṃ ācikkhi¹, ayaṃ catuttho ācariyo.

Puna caparaṃ mahārāja Udako Rāmaputto nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṃ ācikkhi¹, ayaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā, te ca pana ācariyā lokiye dhamme, imasmiñca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññutañāṇappaṭivedhāya natthi Tathāgatassa anuttaro anusāsako, sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmim̐ lokasmim̐, natthi me paṭipuggalo”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Ācariyānācariyapañho ekādasamo.

Santhavavaggo pañcama.

Imasmim̐ vagge ekādasa pañhā.

Meṇḍakapañho niṭṭhito.

1. Ācikkhati (Ka)

5. Anumānapañha

1. Buddhavagga 1. Dvinnam Buddhānam anuppajjamānapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “atthānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve Arahanto Sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ, netaṃ tñānaṃ vijjati”ti. Desentā ca bhante Nāgasena sabbepi Tathāgatā sattatimsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapattipattiyāṃ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesampi Tathāgatānaṃ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā anusitthi, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva Buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyo Buddho bhaveyya, dvinnam pabhāya ayaṃ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve Tathāgatā sukhaṃ ovadeyyūṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyūṃ, tattha me kāraṇam brūhi, yathāhaṃ nissamsayo bhaveyyanti.

Ayaṃ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na tñānamupagaccheyya.

Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī¹ bhaveyya, ekasmiṃ purise abhirūḷe sā nāvā samupādikā² bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so taṃ nāvaṃ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnampi dhāreyyāti. Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na tñānamupagaccheyya, osideyya udaketi. Evameva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī

* Dī 3. 95; Ma 3. 110; Aṃ 1. 29; Abhi 2. 348; Khu 10. 78 piṭṭhesu.

1. Ekapurisasantāraṇī (Sī, I)

2. Samudakā (Ka)

lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya chādentāṃ yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya, api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. Na hi bhante, sakim bhuttova mareyyāti¹. Evameva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kim nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena pathavī calatīti. Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyuṃ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu kho taṃ mahārāja sakaṭaṃ dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti. Na hi bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyūṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kim nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Kim nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja atidhammabhārena pathavī calati.

Api ca mahārāja imaṃ kāraṇaṃ Buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ, aññampi tattha abhirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho, amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ, yathā mahārāja dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco”ti, ubhato pakkhajātā honti, evameva kho mahārāja yadi dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya

1. Bhutto vameyyāti (Ka)

“tumhākaṃ Buddhō, amhākaṃ Buddhō”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ, idaṃ tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti, yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, “aggo Buddhō”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, “jetṭho Buddhō”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, “setṭho Buddhō”ti, “visiṭṭho Buddhō”ti, “uttamo Buddhō”ti, “pavaro Buddhō”ti, “asamo Buddhō”ti, “asamasamo Buddhō”ti, “appaṭiṃso Buddhō”ti, “appaṭibhāgo Buddhō”ti, “appaṭipuggalo Buddhō”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, idampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Api ca kho mahārāja Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sabhāvapakati esāyaṃ, eko yeva Buddhō loke uppajjati, kasmā kāraṇā, mahantatāya Sabbaññubuddhaguṇānaṃ, aññampi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ, taṃ ekaṃ yeva hoti. Pathavī mahārāja mahantī. sā ekā yeva. Sāgaro mahanto, so eko yeva. Sineru girirājā mahanto, so eko yeva. Ākāso mahanto, so eko yeva. Sakko mahanto, so eko yeva. Māro mahanto, so eko yeva. Mahābrahmā mahanto, so eko yeva. Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yattha te uppajjanti, tattha aññassa okāso na hoti, tasmā mahārāja Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti.

Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehi, anipuṇopetaṃ sutvā attamano bhaveyya, kiṃ pana mādiso mahāpañño. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Dvinnāṃ Buddhānaṃ anuppajjanapañho paṭhamo.

2. Gotamivatthadānapāḷha

2. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya * “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti. Kiṃ nu kho bhante Nāgasena Tathāgato saṃgharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayam piñjitaṃ¹ sayam luñcitaṃ sayam pothitaṃ sayam kantitaṃ sayam vāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ saṃghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato saṃgharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā, “mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatī”ti na Tathāgato mātucchāya sayam piñjitaṃ sayam luñcitaṃ sayam pothitaṃ vassikasāṭikaṃ saṃghe dāpeyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na patthayati² na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ saṃghassa dāpesīti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajātiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti. Taṃ pana na attano patimānanassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho mahārāja hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānaṃ saṃgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikittayanto evamāha “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti.

Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amaccabhaṭabaladovārika-anīkaṭṭhapārisajjanamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti³ “idha ṭhapito anāgatamaddhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatī”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānaṃ saṃgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evamāha “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti.

* Ma 3. 296 piṭṭhe. 1. Picchitaṃ (Sī, I) 2. Na pattiyati (Sī, I) 3. Parikitteti (Ka)

Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena saṃgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātāpitaro puttānaṃ ucchādentī parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādanaparimaddananahāpanasambāhanamattakena “putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā”ti. Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitūnaṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādanaparimaddananahāpanasambāhanam karontīti. Evameva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena saṃgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vāti. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyaṃ karonto mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ saṃghassa dāpesi.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso rañño upāyanam āhareyya, taṃ rājā upāyanam aññatarassa bhaṭassa vā balassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya. Api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vāti. Na hi bhante, rājabhattiko bhante so puriso rājūpajīvī, taṭṭhāne ṭhapento rājā upāyanam detīti. Evameva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena saṃgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko tathāgatūpajīvī. Taṭṭhāne ṭhapento Tathāgato saṃghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi.

Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahosi “sabhāvapaṭipūjanīyo saṃgho, mama santakena saṃgham paṭipūjessāmī”ti saṃghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi, na mahārāja Tathāgato attano yeva paṭipūjanam vaṇṇeti, atha kho ye loke paṭipūjanārahā, tesampi Tathāgato paṭipūjanam vaṇṇeti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāyavaralañchake Dhammadāyādadhmapariyāye appicchapaṭipattim pakittayamānena “asu yeva me purimo bhikkhu pujjataro ca pāsamsataro cā”ti *. Natthi mahārāja bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo

* Ma 1. 16 piṭṭhe.

vā uttaro vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato vā uttaro adhiko viṣiṭṭho.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Saṃyuttanikāyavare Māṇavagāmikena
devaputtena Bhagavato purato ṭhatvā devamanussamajjhe—

“Vipulo rājagahīyānam¹, giri seṭṭho pavuccati.

Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāminam.

Samuddo udadhinaṃ seṭṭho, nakkhattānañca candimā.

Sadevakassa lokassa, Buddho aggo pavuccati”ti.

Tā kho panetā mahārāja Māṇavagāmikena devaputtena gāthā sugītā na
duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anumatā ca Bhagavatā, nanu mahārāja
therenapi Sāriputtena Dhammasenāpatinā bhaṇitam—

“Eko manopasādo.

Saraṇagamanamañjalipaṇāmo vā.

Ussahate tārayitum,

Mārabalanisūdane Buddhē”ti.

Bhagavatā ca bhaṇitam devātidevena * “ekapuggalo bhikkhave loka
uppañjamāno uppañjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya
atthāya hitāya sukhāya devamanussānam, katamo ekapuggalo, Tathāgato
Araham Sammāsambuddho -pa- devamanussānam”ti. Sādhū bhante
Nāgasena, evameva tathā sampañicchāmīti.

Gotamivatthadānapaṇho dutiyo.

3. Gihipabbajitasammāpaṭipattipaṇha

(3) Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā + “gihino vāham
bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave
pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti

1. Rājagahikānam (Ka) Saṃ 1. 67 piṭṭhe. * Am 1. 21 piṭṭhe. + Am 1. 70 piṭṭhe.

ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ”ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālāgandhavilepanaṃ dhārento jātārūparajataṃ sādiyanto maṇikuṇḍala¹ vicittamoḷibaddho sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajitopi bhaṇḍukāsāvavattavasano parapiṇḍamajjhupagato catūsu sīlakkhandhesu sammāparipūrakārī diyaddhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaguṇesu anavasesaṃ vattanto sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aphalaṃ hoti tapokammaṃ, niratthakā pabbajjā. Vañjhā sikkhāpadagopanā, moghaṃ dhutaguṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkhamanuciṇṇena, nanu nāma sukheneva sukhaṃ adhigantabbanti.

Bhāsitaṃpetarṃ mahārāja Bhagavatā “gihino vāhaṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattiṃ vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ”ti. Evametarṃ mahārāja sammāpaṭipannova seṭṭho, pabbajitopi mahārāja “pabbajitomhī”ti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakāva sāmāñña, ārakāva brahmañña, pageva gihī odātavasano. Gihīpi mahārāja sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajitopi mahārāja sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ.

Api ca kho mahārāja pabbajitova sāmāññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇaṃ parimāṇaṃ kātuṃ.

Yathā mahārāja kāmadaḍassa maṇiratanassa na sakkā dhanena aggho parimāṇaṃ kātuṃ “ettakaṃ maṇiratanassa mūlaṃ”ti, evameva kho mahārāja pabbajjā bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇaṃ parimāṇaṃ kātuṃ.

Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātuṃ “ettakā mahāsamudde ūmiyo”ti, evameva kho mahārāja pabbajjā

bahugunā anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya guṇaṃ parimāṇaṃ kātuṃ.

Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāya. Kiṃ kārāṇā, pabbajito mahārāja appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhāvīriyo nirālayo aniketo paripuṇṇasīlo sallekhitācāro dhutappaṭipattikusalo hoti, taṃkārāṇā pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāya. Yathā mahārāja niggaṇṭhisamasudhota-ujuvimalanārāco susajjito sammā vahati, evameva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāyāti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Gihipabbajitasammāpaṭipattipaṇho tatiyo.

4. Paṭipadādosapaṇha

4. Bhante Nāgasena yadā bodhisatto dukkarakārikāṃ akāsi, netādiso aññatra ārambho ahosi nikkamo kilesayuddhaṃ maccusenāṃ vidhamanaṃ āhārapariggaho dukkarakārikā, evarūpe parakkame kiñci assādaṃ alabhitvā tameva cittaṃ parihāpetvā evamavoca “na kho paṇāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi uttarimanussadhammaṃ alamariyāññadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyā”ti, tato nibbinditvā aññena maggena sabbaññutaṃ patto, puna tāya paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti.

“Ārambhatha nikkhamatha, yuñjatha Buddhasāsane.

Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro”ti¹.

Kena nu kho bhante Nāgasena kārāṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbinno virattarūpo, tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

1. Saṃ 1. 158; Khu 10. 35, 217 piṭṭhesu.

Tadāpi mahārāja etarahipi sā yeṇa paṭipadā, taṃ yeṇa paṭipadaṃ paṭipajjitvā bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja bodhisatto ativīriyaṃ karonto niravasesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena cittadubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutaṃ pāpuṇitum, so mattamattaṃ kabaḷikārāhāraṃ sevanto tāyeṇa paṭipadāya nacirasseva sabbaññutaṃ pāpuṇi. Sā yeṇa mahārāja paṭipadā sabbesaṃ Tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇappaṭilābhāya.

Yathā mahārāja sabbesaṃ sattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti, evameva kho mahārāja sā yeṇa paṭipadā sabbesaṃ Tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇappaṭilābhāya, neso mahārāja doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā paṭiyattā yevasā paṭipadā.

Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhaveyya pīṭhasappī vā asaṅcaro pathavitale. Api nu kho mahārāja mahāpathaviyā doso atthi, yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpathavī, kuto tassā doso, vāyāmasseveso doso, yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. Evameva kho mahārāja neso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso sadā paṭiyattā yevesā paṭipadā.

Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, neso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisasseveso doso, evameva kho mahārāja neso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā paṭiyattā yevesā paṭipadā, tasmā Tathāgato tāyeṇa paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti, evaṃ kho mahārāja

sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadāti. Sādhū bhante Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmīti.

Paṭipadādosapañho catuttho.

5. Hīnāyāvattanapañha

5. Bhante Nāgasena mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsanam sāraṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavajjaṃ, na yuttaṃ gihim tāvatakaṃ pabbajetuṃ, gihī yeva¹ ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti, tadā so pabbājetabbo. Kiṃ kāraṇā, ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāyāvattanti, tesaṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti “tucchakaṃ vata bho etaṃ samaṇassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattanti”ti. Idamettha kāraṇanti.

Yathā mahārāja taḷāko bhavyeaya sampuṇṇasucivimalasītalasalilo, atha yo koci kiliṭṭho malakaddamagato taṃ taḷakaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭhova paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya kiliṭṭhaṃ vā taḷakaṃ vāti. Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya “ayaṃ taḷakaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭhova paṭinivatto, kiṃ imaṃ anahāyitukāmaṃ taḷāko sayam nahāpessati, ko doso taḷākassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato vimuttivarasalilasampuṇṇaṃ saddhammavarataḷakaṃ māpesi “ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā, te idha nahāyitvā sabbakilese pavāhayissanti”ti. Yadi koci taṃ saddhammavarataḷakaṃ gantvā anahāyitvā sakilesova paṭinivattitvā hīnāyāvattati. Taṃ yeva jano garahissati “ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāyāvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanam sayam bodhessati, ko doso Jinasāsanassā”ti.

1. Gihim yeva (Sī, I)

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṇinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya āturaṃ vā bhisakkaṃ vāti. Āturaṃ bhante jano garaheyya “ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṇinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakalakilesabyādhivūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkhipi, “ye keci kilesabyādhipīḷitā sacetanā budhā, te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhim vūpasamessanti”ti. Yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakilesova paṇinivattitvā hīnāyāvattati, taṃ yeva jano garahissati “ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhivā hīnāyāvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsaṇaṃ sayāṃ bodhessati, ko doso Jinasāsanassā”ti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuñṇabhattacharivasesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chātova paṇinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya chātaṃ vā puñṇabhattaṃ vāti. Chātaṃ bhante jano garaheyya “ayaṃ khudāpīḷito puñṇabhattaṃ paṭilabhivā abhuñjitvā chātova paṇinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavissati, ko doso bhojanassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇītaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ ṭhapesi “ye keci kilesachātajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā, te imaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā kāmarūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇhamapanessanti”ti. Yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñjitvā taṇhāsītova paṇinivattitvā hīnāyāvattati, taññeva jano garahissati “ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhivā hīnāyāvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsaṇaṃ sayāṃ bodhessasi, ko doso Jinasāsanassā”ti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā,

natthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammaṇa taḷākāṃ khaṇāpetvā parisāya evamanussāveyya “mā me bhonto keci saṃkiliṭṭhā imaṃ taḷākāṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamaṭṭhā imaṃ taḷākāṃ otarathā”ti. Api nu kho mahārāja tesāṃ pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamaṭṭhānaṃ tena taḷākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ taḷākāṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ tena taḷākenāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko sutamantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuvasiddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesajjaṃ sannipātetvā parisāya evamanussāveyya “mā kho bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathā”ti. Api nu kho mahārāja tesāṃ abyādhikānaṃ arogānaṃ paripuṇṇānaṃ udaggānaṃ tena bhisakkena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ tena bhisakkenāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākasaṃ bhojanaṃ paṭiyādāpetvā parisāya evamanussāveyya “mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripuṇṇā imaṃ parivesanaṃ upagacchathā”ti. Api nu kho mahārāja tesāṃ bhuttāvīnaṃ tittānaṃ suhitānaṃ dhātānaṃ pīṇitānaṃ paripuṇṇānaṃ tena bhojanena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ parivesanaṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ tāya parivesanāyāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāyāvattanti, te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti. Katame pañca, bhūmimahantabhāvaṃ dassenti, parisuddhavigalabhāvaṃ dassenti, pāpehi asāmvāsīyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja puriso adhano hīnājacco nibbiseso buddhiparihīno mahārājjaṃ paṭilabhitvā na cirasseva paripatati paridhaṃsati parihāyati yasato, na sakkoti issariyaṃ sandhāretuṃ. Kiṃ kāraṇaṃ, mahantattā issariyassa. Evameva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññaṃ buddhiparihīnā Jinasāsane pabbajanti, te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ avisahantā na cirasseva Jinasāsanā paripatitvā paridhaṃsitvā parihāyitvā hīnāyāvattanti, na sakkonti Jinasāsaṇaṃ sandhāretuṃ. Kiṃ kāraṇaṃ, mahantattā Jinasāsaṇabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavigalabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati vidhaṃseti, na ṭhānamupagacchati nūpalimpati. Kiṃ kāraṇaṃ, parisuddhavigalattā padumassa. Evameva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vaṅkā kuṭilā visamaḍiṭṭhino Jinasāsane pabbajanti, te parisuddhavigalanikkapaṇḍaravarappavarasāsanato na cirasseva vikiritvā vidhamitvā vidhaṃsetvā asaṇṭhahitvā anupalimpitvā hīnāyāvattanti. Kiṃ kāraṇaṃ, parisuddhavigalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavigalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asāmvāsīyabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ, taṃ khippameva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussāreti. Kiṃ kāraṇaṃ, mahābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa. Evameva kho mahārāja ye keci pāpakā asāmvutā ahirikā akiriyā osannavīriyā kusītā kiliṭṭhā dujjaṇā maṇussā Jinasāsane pabbajanti, te na cirasseva Jinasāsanato arahantavigalakhīṇāsavamaḥbhūtabhavanato nikkhamitvā asāmvasitvā hīnāyāvattanti. Kiṃ kāraṇaṃ, pāpehi asāmvāsīyattā Jinasāsanassa. Evaṃpāpehi asāmvāsīyabhāvaṃ dassenti.

Katham duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja ye keci achekā asikkhitā asippino mativippahīnā issāsā¹ vālaggavedhaṃ avisahantā vigaḷanti pakkamanti. Kim kāraṇaṃ, saṇhasukhumaduppaṭivedhattā vālaggassa. Evameva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti, te taṃ paramasaṇhasukhumacatusaccappaṭivedhaṃ paṭivijjhitaṃ avisahantā Jinasāsanā vigaḷitvā pakkamitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇaṃ, paramasaṇhasukhumaduppaṭivedhatāya saccānaṃ. Evaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti.

Katham bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja kocideva puriso mahatimahāyuddhabhūmimupagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārito sattihatthaṃ janamupentaṃ disvā bhīto osakkati paṭinivattati palāyati. Kim kāraṇaṃ, bahuvidhayuddhamukharakkhaṇabhayā. Evameva kho mahārāja ye keci pāpakā asaṃvutā ahirikā akiriya akkhantī capalā calitā ittarā bālajanā Jinasāsane pabbajanti, te bahuvidhaṃ sikkhāpadaṃ parirakkhitaṃ avisahantā osakkitvā paṭinivattitvā palāyitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇaṃ, bahuvidhasaṃvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evaṃ bahuvidhasaṃvararakkhibhāvaṃ dassenti.

Thalajuttamepi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni aṅkurāni saṅkuṭṭitāni antarā yeva paripatanti, na ca tesu paripatitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti. Yāni tattha ṭhitāni pupphāni, tāni sammā gandhena disāvidisaṃ abhibyāpenti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandharahitā nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsaṇaṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū, te sadevakaṃ lokaṃ sīlavaragandhena abhibyāpenti.

Sālīnampi mahārāja nirātaṅkānaṃ lohitaṅkānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālījāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohitaṅkāni hīlitaṃ nāma honti. Ye tattha ṭhitā sālī, te rājūpabhogā honti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane

1. Issatthā (Sī, Syā, I)

pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitakasālīnamantare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ na pāpuṇitvā¹ antarā yeva hīnāyā vattanti, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te arahattassa anucchavikā honti.

Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ² kakkasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Yaṃ tattha parisuddhaṃ maṇiratanassa, taṃ janassa hāsakaraṃ hoti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te devamanussānaṃ hāsajanakā honti.

Jāṭisampannassapi mahārāja lohitaandanassa ekadesaṃ pūtikaṃ hoti appagandhaṃ. Na tena lohitaandanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Yaṃ tattha apūtikaṃ sugandhaṃ, taṃ samantā vidhūpeti abhibyāpeti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitaandanasārantare pūtikadesamiva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te sadevakaṃ lokaṃ sīlavaracandanagandhena anulimpayanti.

Sādhū bhante Nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kāraṇena niravajjamanupāpitaṃ Jinasāsanāṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīnāyāvattamānāpi te Jinasāsanassa seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

Hīnāyāvattanapañho pañcama.

6. Arahantavedanāvedīyanapañha

6. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “arahā eka vedanaṃ vedayati kāyikaṃ na cetasikaṃ”ti. Kinu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, tattha arahā anissaro assāmī

1. Vaḍḍhitvā vepullataṃ apāpuṇitvā (Sī, Ka)

2. Ekadese (Ka)

avasavattīti. Āma mahārājāti. Na kho bhante Nāgasena yuttametam, yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmī avasavattī, sakuṇopi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati, tattha so issaro hoti sāmī vasavattīti.

Dasa yime mahārāja kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti. Katame dasa, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo middham¹ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, tattha arahā anissaro assāmī avasavattīti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena arahato kāye āṇā nappavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. Yathā mahārāja ye keci pathavinissitā sattā, sabbe te pathaviṃ nissāya caranti viharanti vuttiṃ kappenti, api nu kho mahārāja tesaṃ pathaviyā āṇā pavattati issariyaṃ vāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca arahato kāye āṇā pavattati issariyaṃ vāti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanaṃ vedayatīti. Abhāvitattā mahārāja cittassa puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanaṃ vedayati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abaladubbalaparittakatiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti, tadā saha upanibandhanena pakkamati. Evameva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati samparivattakaṃ karoti. Atha kho so abhāvitacitto tasati ravati bheravarāvamabhiravati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanaṃ vedayatīti.

Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vedayati kāyikaṃ na cetasikanti. Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaraṃ, so dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno “aniccaṇ”ti daḥhaṃ gaṇhāti, samādhithambhe cittaṃ upanibandhati,

1. Thinamiddham (sabbattha)

tassa taṃ cittaṃ samādhithambhe upanibandhanaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravipphārena kāye ābhujati nibbhujati samparivattati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vedayati kāyikaṃ na cetasikanti.

Bhante Nāgasena taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandhasākhāpalāśasampanne anilabalasamāhate sākā calati, api nu tassa khandhopi calatīti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno “aniccaṃ”ti daḥhaṃ gaṇhāti, samādhithambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhithambhe upanibandhanaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na vedhati na calati khandho viya mahārukkhasatī. Acchariyaṃ bhante nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, na me evarūpo sabbakālīko dhammapadīpo diṭṭhapubboti.

Arahantavedanāvedīyanapaṇho chaṭṭho.

7. Abhisamayantarāyakarapaṇha

7. Bhante Nāgasena idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbājeyya, attanāpi so na jāneyya “gihipārājikaṃ ajjhāpannosmī”ti, napi tassa añño koci ācikkheyya “gihipārājikaṃ ajjhāpannosī”ti. So ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. Na hi mahārājāti. Kena bhante kāraṇenāti. Yo tassa hetu dhammābhisamayāya, so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “jānantassa kukkucāṃ hoti, kukkucce sati āvaraṇaṃ hoti, āvaṇe citte dhammābhisamayo na hoti”ti. Imassa pana ajānantassa akukkucajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti, visamena visameneso paṇho gacchati, cintetvā visajjethāti.

Ruhati mahārāja sukaṭṭhe sukalale maṇḍakhette sāradaṃ sukhasayitaṃ bījanti. Āma bhanteti. Api nu mahārāja taññeva bījaṃ ghanaselasilātale ruheyyāti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja taññeva bījaṃ kalale ruhati, kissa ghanasele na ruhatīti. Natthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na ruhatīti. Evameva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya, so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā gagane ṭhānamupagacchantīti. Na hi bhanteti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena te yeva daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. Natthi bhante tesaṃ daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na tiṭṭhantīti. Evameva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hotīti.

Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udae jalatīti. Na hi bhanteti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udae na jalatīti. Natthi bhante aggissa jalanāya udae hetu, ahetunā najalatīti. Evameva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena punapetaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati, ajānantassa asati kukkucce āvaraṇaṃ hotīti, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Api nu mahārāja visaṃ halāhalaṃ ajānantena khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti.

Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ ḍahatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti.

Api nu mahārāja ajānantaṃ āsīviso daṃsivā jīvitam haratīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti.

Nanu mahārāja Kālīṅgarājā samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanamabhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānantopi nāsakkhi Bodhimaṇḍassa uparito gantum, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā paṭikkositum, esovetassa attho tathā sampañicchāmīti.

Abhisamayantarāyakarapañho sattamo.

8. Dussīlapañha

8. Bhante Nāgasena gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso, kiṃ nānākaraṇaṃ, ubhopete samasamagatikā, ubhinnampi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti.

Dasa yime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti.

Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, saṃghe sagāravo hoti, sabrahmacārīsu sagāravo hoti, uddesaparipucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlopi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upaṭṭhapeti, garahabhayā kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhañcassa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karontopi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthī sapatikā niliyitvā rahasseneva pāpamācarati. Evameva kho mahārāja

karontopi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti,
 anavajjakavacadhāraṇatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 isisāmaññabhaṇḍuliṅgadhāraṇatopi dakkhiṇaṃ visodheti,
 saṃghasamayamanuppaviṭṭhatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 Buddhadhammasaṃghasaraṇagatatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 padhānāsayaniketavāsītāyapi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhara¹
 pariyesanatopi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanatopi dakkhiṇaṃ
 visodheti, dhammadīpagatiparāyaṇatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti, “aggo
 Buddho”ti ekanta-ujudīṭṭhitāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 uposathasamādānatopi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi
 kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti.

Suvipannopi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ
 visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ subahalampi kalalakaddamarajojallaṃ
 apaneti. Evameva kho mahārāja suvipannopi samaṇadussīlo dāyakānaṃ
 dakkhiṇaṃ visodheti.

Yathā vā pana mahārāja uṇhodakaṃ sukudhitampi² pajjalantaṃ
 mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpeti. Evameva kho mahārāja suvipannopi
 samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti.

Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasampi khudādubbalyaṃ apaneti.
 Evameva kho mahārāja suvipannopi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ
 visodheti.

Bhāsitaṃpetarā mahārāja Tathāgatenā devātidevena
 Majjhimanikāyavaralañchake dakkhiṇavibhaṅge veyyākaraṇe—

“Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ,
 Dhammena laddhaṃ supasannacitto.
 Abhisaddhaṃ kammaphalaṃ ulāraṃ,
 Sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatī”ti³.

1. Jinasāsanadhana (Sī, I)

2. Sukaṭhitampi (Sī, I), sukhuṭhitampi (Syā)

3. Ma 3. 300 piṭṭhe.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhurāṃ sīlavanūpagāṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti. Evameva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhurāṃ sīlavanūpagāṃ akāsi.

Dussīlapañho aṭṭhamo.

9. Udakasattaṭṭhapañha

9. Bhante Nāgasena imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccīṭāyati cīṭīṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ, kinnu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kīlāmānaṃ saddāyati, udāhu aññena paṭipīlitaṃ saddāyatīti. Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, natthi udae jīvo vā satto vā, api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīṭāyati saddāyati bahuvidhanti.

Bhante Nāgasena idhekacce titthiyā udakaṃ jīvātīti sītodakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekatikavekatikaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti “ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ viheṭhenti”ti, taṃ tesāṃ garaḥaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, natthi mahārāja udae jīvo vā satto vā, api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ.

Yathā mahārāja udakaṃ sobbhasarasarītadahataḷākakandarapadara-udapānaninnapokkharāṇigataṃ vātātapavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīṭāyati saddāyati bahuvidhanti. Na hi bhanteti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya, imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi “natthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīṭāyati saddāyati bahuvidhan”ti.

Aparampi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi “natthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati”ti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane aṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyati. Na hi bhante acalaṃ hoti santasantanti. Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggin ujjāletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantanti. Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hoti. Kissa pana taṃ mahārāja pākatiṃ udakaṃ na calati santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hoti. Pākatiṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya ciccīṭayati ciṭṭiṭayati saddāyati bahuvidhanti. Imināpi mahārāja kārāṇena jānāhi “natthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati”ti.

Aparampi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi, natthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavārakagataṃ pihitanti. Āma bhanteti. Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hoti. Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatiṃ udakavārakagataṃ udakanti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hoti, ussakkivā ossakkivā¹ velāya paharati saddāyati bahuvidhan”ti. Āma bhante sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbaṃca “mahāsamudde udakaṃ hatthasatampi dvepi hatthasatāni gagane ussakkati”ti. Kissa mahārāja udakavārakagataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati. Vātevegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavārakagataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ

1. “Ossakkivā”ti padaṃ Sī- I-potthakesu natthi.

kehici na calati na saddāyatīti. Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati. Evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Nanu mahārāja bheripokkharāṃ sukkhaṃ sukkhena gocammena onandhantīti. Āma bhante. Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja bherī saddāyatīti. Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vāyāmenāti. Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā tajjena vāyāmena bherī saddāyati. Evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati, imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi “natthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatī”ti.

Mayhampi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi, evameso paṇho suvinicchito hoti, kinnu kho mahārāja sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddāyatīti. Na hi bhante, sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyatīti. Tena hi mahārāja jahitosi sakasamayaṃ, paccāgatosi mama visayaṃ, natthi uduke jīvo vā satto vā. Yadi mahārāja sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttamidaṃ “udakaṃ jīvati”ti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti, yaṃ saddāyati, taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati, taṃ na jīvati. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya mahantānaṃ hatthināgānaṃ ussannakāyānaṃ pabbhinnānaṃ soḍḍāya ussiñcitvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ, tampi udakaṃ tesāṃ dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya, hatthasatikāpi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasahassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti. Tāhipi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantāpi macchā anekasatayojanikakāyā timī timiṅgalā timirapiṅgalā abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsattānāyā paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti Dhamanti ca, tesampi taṃ dantantarepi udarantarepi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja evarūpehi evarūpehi mahantehi paṭipīlanehi paṭipīlitaṃ udakaṃ na saddāyati. Tasmāpi natthi uduke jīvo vā satto vāti, evametam mahārāja dhārehīti.

Sādhu bhante Nāgasena dosāgato¹ pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, yathā nāma bhante Nāgasena mahagghaṃ maṇiratanam chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhitaṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomanam pasamsam, muttāratanam vā muttikaṃ dussaratanam vā dussikaṃ, lohitacandanam vā gandhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomanam pasamsam. Evameva kho bhante Nāgasena dosāgato¹ pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, evametam tathā sampañicchāmīti.

Udakasattajīvapañho navamo.

Buddhavaggo paṭhamo.

Imasmim vagge nava pañhā.

1. Desāgato (Sī, I)

2. Nippapañcavagga

1. Nippapañcapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā “nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino”ti, katamaṃ taṃ nippapañcanti. Sotāpattiphalaṃ mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ, anāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañcanti.

Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippapañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañcaṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallaṃ, navakammena palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, nanu te jinappaṭikkhitaṃ kammaṃ karontīti.

Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti paripucchanti Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallaṃ, navakammena palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabhāvaparissuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi nippapañcā honti.

Yathā mahārāja eko puriso khetto bījaṃ ropetvā attano yathābalavīriyena vinā pākāravatiyaṃ dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khetto bījaṃ ropetvā vanaṃ pavasiṭvā kaṭṭhaṃ sākhaṃ chinditvā vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya. Yā tattha tassa vatipākārapariyesanā, sā dhaññaṃ attahāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ puriso viya dhaññaṃ uddhāro. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ katvā puriso viya dhaññaṃ uddhāro.

Yathā vā pana mahārāja puriso mahatimahante ambarukkhamatthake phalapiṇḍi bhaveyya, atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ hareyya, yo pana tattha aniddhiṃ, so kaṭṭhaṃ valliṃ chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkaṃ abhiruhitvā phalaṃ hareyya. Yā

tattha tassa nisseṇipariyesanā, sā phalattthāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsana, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te iminā payogena saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya puriso rukkhaphalaṃ haranto.

Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiyo ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti. Eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vaḍḍhetvā pariṣāya atthaṃ sādheti. Yā tattha tassa parisapariyesanā, sā atthattthāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsana, te ekacittakkhaṇena chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi sāmāñnatthamabhisādhenti, pariṣāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddesopi mahārāja bahukāro, paripucchāpi bahukārā, navakammampi bahukāraṃ, dānampi bahukāraṃ, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amaccabhaṭṭabaladovārika-anīkatthapārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbepi upakārā honti. Evameva kho mahārāja uddesopi bahukāro, paripucchāpi bahukāro, navakammampi bahukāraṃ, dānampi bahukāraṃ, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbepi abhijātiparissuddhā bhaveyyuṃ, anusāsanena¹ karaṇīyaṃ na bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja savanena karaṇīyaṃ hoti, therō mahārāja Sāriputto aparimitamasāṅkheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭiṃ gato, sopi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ tathā uddesopi paripucchāpi. Tasmā uddesaparipucchāpi nippapañcā saṅkhatāti. Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evameva tathā sampañcchāmīti.

Nippapañcapañho paṭhamo.

1. Anusāsakena (Sī, I)

2. Khīṇāsavabhāvapañha

2. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha * “yo gihī arahattaṃ patto, dve vāssa gatiyo bhavanti anaññā, tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Na so divaso sakkā atikkametun”ti. Sace so bhante Nāgasena tasmim̐ divase ācariyaṃ vā upajjhāyaṃ vā pattacīvaraṃ vā na labhetha, api nu kho so arahā sayam̐ vā pabbajeyya divasaṃ vā atikkameyya, añño koci arahā iddhimā āgantvā taṃ pabbajeyya vā parinibbāyeyya vāti. Na so mahārāja arahā sayam̐ pabbajeyya, sayam̐ pabbajanto theyyam̐ āpajjati, na ca divasaṃ atikkameyya, aññassa arahantassa āgamaṇam̐ bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmim̐ yeva divase parinibbāyeyyāti. Tena hi bhante Nāgasena arahattassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvitahāro bhavatīti.

Visamaṃ mahārāja gihiliṅgaṃ, visame liṅge liṅgadubbalatāya arahattaṃ patto gihī tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, neso mahārāja doso arahattassa, gihiliṅgasseveso doso yadidaṃ liṅgadubbalatā.

Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyupālakaṃ jīvitarakkhakaṃ visamakoṭṭhassa mandadubbalagahaṇikassa avipākena jīvitam̐ harati, neso mahārāja doso bhojanassa, koṭṭhasseveso doso yadidaṃ aggidubbalatā. Evameva kho mahārāja visame liṅge liṅgadubbalatāya arahattaṃ patto gihī tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, neso mahārāja doso arahattassa, gihiliṅgasseveso doso yadidaṃ liṅgadubbalatā.

Yathā vā pana mahārāja parittaṃ tiṇasalākaṃ upari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalatāya bhijjitvā patati. Evameva kho mahārāja arahattaṃ patto gihī tena liṅgena arahattaṃ dharetum̐ asakkonto tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā.

Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārājjaṃ labhitvā khaṇena paripatati paridham̐sati osakkati, na sakkoti issariyaṃ dhāretum̐. Evameva kho mahārāja

* Hetṭhā 165 piṭṭhe.

arahattaṃ patto gihī tena liṅgena arahattaṃ dhāretuṃ na sakkoti, tena kāraṇena tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vāti. Sādhū bhante Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Khīṇāsavabhāvapañho duttiyo.

3. Khīṇāsavasatisammosapañha

3. Bhante Nāgasena atthi arahato satisammosoti. Vigatasatisammosā kho mahārāja arahanto, natthi arahantānaṃ satisammosoti. Āpajjeyya pana bhante arahā āpattinti. Āma mahārājāti. Kismiṃ vatthusminti. Kuṭikāre, mahārāja sañcaritte, vikāle kālasaññāya, pavārite appavāritasaññāya, anāritte atirittasaññāyāti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “ye āpattiṃ āpajjanti, te dvīhi kāraṇehi āpajjanti anādariyena vā ajānana vā”ti. Api nu kho bhante arahato anādariyaṃ hoti, yaṃ arahā āpattiṃ āpajjatīti. Na hi mahārājāti.

Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati, natthi ca arahato anādariyaṃ, tena hi atthi arahato satisammosoti. Natthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṃ ca arahā āpajjatīti.

Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehi, kiṃ tattha kāraṇanti. Dveme mahārāja kilesā lokavajjaṃ paṇṇattivajjañcāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjaṃ, dasa akusalakammapathā, idaṃ vuccati lokavajjaṃ. Katamaṃ paṇṇattivajjaṃ, yaṃ loke atthi samaṇānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjaṃ. Tattha Bhagavā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti “yāvajjivaṃ anatikkamaṇīyaṃ”ti. Vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Udaḥ sadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Iti evarūpāni evarūpāni

mahārāja Jinasāsane vajjāni, idaṃ vuccati paṇṇattivajjam. Lokavajjam abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum.

Yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjam, taṃ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbaṃ jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbaṃ jānitum. Anaññātaṃ mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmampi gottampi, maggopi tassa mahiyā anaññāto, vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷabhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya, sabbaññū mahārāja Tathāgatova sabbaṃ jānātīti. Sādhū bhante Nāgasena, evameva tathā sampañicchāmīti.

Khīṇāsavasatisammosapañho tatiyo.

4. Loke natthibhāvapañha

4. Bhante Nāgasena dissanti loke Buddhā, dissanti Paccekabuddhā, dissanti Tathāgatassa sāvakā, dissanti cakkavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajājalābujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dvipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kinnarā mahoragā nāgā supaṇṇā siddhā vijjādharā, atthi hatthī assā gāvo mahimsā¹ oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soṇā siṅgālā, atthi bahuvidhā sakunā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi saṅkho silā pavāḷaṃ lohitaṅko masāragallaṃ veḷuriyo vajiraṃ phalikaṃ kāḷalohaṃ tambalohaṃ vaṭṭalohaṃ kamsalohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sāṇaṃ bhaṅgaṃ kambalaṃ, atthi sāli vīhi yavo kaṅgu kudrūso varako

1. Mahisā (Sī, I)

godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho pattaṅgandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tiṇa latā gaccha rukkhā osadhi vanappati nadī pabbata samudda macchakacchapā sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke natthi, taṃ me kathehīti.

Tiṇimāni mahārāja loke natthi. Katamāni tiṇi, sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke natthi, saṅkhārānaṃ niccatā natthi, paramatthena sattūpaladdhi natthi, imāni kho mahārāja tiṇi loke natthīti. Sādhū bhante Nāgasena, evamevaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Loke natthibhāvapaṇho catuttho.

5. Akammajādipaṇha

5. Bhante Nāgasena dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā, yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ, taṃ me kathehīti. Dveme mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā. Katame dve, ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujāti.

Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā paṇhaṃ byākarohīti. Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi “mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā paṇhaṃ byākarohī”ti. Bhante Nāgasena yuttamidaṃ tāva vattum “ākāso akammajo ahetujo anutujo”ti. Anekaṣaṭhehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi “ahetujaṃ nibbānaṃ”ti. Saccaṃ mahārāja Bhagavatā aneṣaṭhehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhātoti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andhakārataṃ pavisāma, vanato vanataṃ pavisāma, gahanato gahanataṃ¹ pavisāma, yatra hi

1. Gahanantarato gahanantaṃ (Ka)

nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu natthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

Yathā pana bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pitunopi pitā icchitabbo. Yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassapi ācariyo icchitabbo. Yathā añkurassa bījaṃ atthi, tena kāraṇena bījassapi bījaṃ icchitabbaṃ. Evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjhampi atthi, mūlampi atthi. Evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabboti.

Anuppādanīyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhātoti. Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathāhaṃ jāneyyaṃ nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu natthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhukaṃ suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇaṃ, sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantāṃ pabbatarājaṃ upagantunti. Āma bhanteti. Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantāṃ pabbatarājaṃ idha āharitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ.

Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārimatīraṃ gantunti. Āma bhanteti. Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārimatīraṃ idha āharitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Kiṃ kāraṇā, asaṅkhatattā dhammassāti.

Asaṅkhataṃ bhante Nāgasena nibbānanti. Āma mahārāja asaṅkhataṃ nibbānaṃ na kehici kataṃ, nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ uppannanti vā anuppannanti vā uppādanīyanti vā atīṭanti vā anāgataṃ vā paccuppannanti vā cakkhuviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhāviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vāti. Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādanīyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jivhāviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha “natthi nibbāna”ti. Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena paṇītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammāpaṭipanno ariyasāvako nibbānaṃ passaṭīti.

Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṃ taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi, yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīyanti. Atthi mahārāja vāto nāmāti. Āma bhanteti. Ingha mahārāja vātaṃ dassehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rasaṃ vāti. Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto hatthaggaṇaṃ vā nimmaddanaṃ vā upeti, api ca atthi so vātoti. Yadi mahārāja nasakkā vāto upadassayitum, tena hi natthi vātoti. Jānāmahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupaviṭṭhaṃ, na cāhaṃ sakkomi vātaṃ upadassayitunti. Evameva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitum vaṇṇena vā saṇṭhānena vāti. Sādhu bhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, suniddiṭṭhaṃ kāraṇaṃ, evametaṃ tathā sampaṭicchāmi “atthi nibbāna”ti.

Akammajādipaṇho pañcama.

6. Kammajādipaṇha

6. Bhante Nāgasena katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā, na hetujā, na utujāti. Ye keci mahārāja satta sacetanā, sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni

ca bījajātāni hetujāni, pathavī ca pabbatā ca udakañca vāto ca, sabbe te utujā, ākāso ca nibbānañca ime dve akammajā ahetujā anutujā, nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ kammajanti vā hetujanti vā utujanti vā uppannanti vā anuppannanti vā uppādanīyanti vā atītanti vā anāgatanti vā paccuppannanti vā cakkhuviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhāviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vā, api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, yaṃ so sammāpaṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati uppacchinnā, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjāti.

Kammajādipaṇho chaṭṭho.

7. Yakkhapañha

7. Bhante Nāgasena atthi loke yakkhā nāmāti. Āma mahārāja atthi loke yakkhā nāmāti. Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyāti. Āma mahārāja cavanti te yakkhā tamhā yoniyāti. Kissa pana bhante Nāgasena tesāṃ matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati, kuṇapagandhopi na vāyatīti. Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kuṇapagandhopi tesāṃ vāyati, matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭaṅgavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. Ko hi bhante Nāgasena añño idaṃ pañhaṃ puṭṭho visajjeyya aññaṭṭa tavādisena buddhimatāti.

Yakkhapañho sattamo.

8. Anavasesasikkhāpadapañha

8. Bhante Nāgasena ye te ahesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā. Seyyathidaṃ, Nārado Dhammantarī¹ Aṅgirasō Kapilō Kaṇḍaraggi

1. Dhanvantarī (?)

sāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbepe te ācariyā sakim yeva roguppattiñca nidānañca sabhāvañca samuṭṭhānañca tikicchañca kiriyañca siddhāsiddhañca sabbañ tam¹ niravasesaṃ jānitvā “imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissanti”ti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttañ bandhiṃsu, asabbaññuno ete sabbe, kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgatañ kiriyañ Buddhañāṇena jānitvā “ettake nāma vatthusmiṃ ettakam nāma sikkhāpadañ paññapetabbañ bhavissati”ti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadañ na paññapesi, uppannuppanne vatthusmiṃ ayase pākaṭe dose vitthārike puthugate ujjhāyantesu manussesu tasmim tasmim kāle sāvakanam sikkhāpadañ paññapesīti.

Ñātametañ mahārāja Tathāgatassa “imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhiḃkaṃ diyaḃḃhasikkhāpadasatañ paññapetabbañ bhavissati”ti, api ca Tathāgatassa evaṃ ahosi “sace kho ahaṃ sādhiḃkaṃ diyaḃḃhasikkhāpadasatañ ekappahārañ paññapessāmi, mahājano santāsamāpajjissati ‘bahukaṃ idha rakkhitaḃbañ, dukkarañ vata bho samaṇassa Gotamassa sāsane pabbajitun’ti, pabbajitukāmāpi na pabbajissanti, vacanañca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavissanti. Uppannuppanne vatthusmiṃ dhammadeśanāya viññāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadañ paññapessāmi”ti. Acchariyañ bhante Nāgasena Buddhānañ, abbhutañ bhante Nāgasena Buddhānañ, yāva mahantañ Tathāgatassa sabbaññūtañāṇaṃ, evametañ bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatena, “bahukaṃ idha sikkhitabbañ”ti sutvā sattānañ santāso uppajjeyya, ekopi Jinasāsane na pabbajeyya, evametañ tathā sampaṭicchāmīti.

Anavasesasikkhāpadapañho aṭṭhamo.

9. Sūriyatapanapañha

9. Bhante Nāgasena ayaṃ sūriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, udāhu kiñcikālaṃ mandañ tapatīti. Sabbakālaṃ mahārāja sūriyo kaṭhinaṃ

1. Santañ (Ka)

tapati, na kiñcikālāṃ mandāṃ tapatīti. Yadi bhante Nāgasena sūriyo sabbakālāṃ kaṭhinaṃ tapati, kissa pana appekadā sūriyo kaṭhinaṃ tapati, appekadā mandāṃ tapatīti. Cattārome mahārāja sūriyassa rogā, yesaṃ aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapati. Katame cattāro, abbhāṃ mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapati. Mahikā mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapati. Megho mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapati. Rāhu mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapati. Ime kho mahārāja cattāro sūriyassa rogā, yesaṃ aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandāṃ tapatīti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sūriyassapi tāva tejosampannassa rogo uppajjissati, kimaṅgaṃ pana aññesaṃ sattānaṃ, natthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatāti.

Sūriyatapanapañho navamo.

10. Kaṭhinatapanapañha

10. Bhante Nāgasena kissa hemante sūriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimheti. Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallaṃ, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāsepi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattaṃ vāyati, te sabbe nānākulā samāyutā sūriyaraṃsiyo pidahanti, tena gimhe sūriyo mandāṃ tapati.

Hemante pana mahārāja heṭṭhā pathavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantaṃ hoti rajojallaṃ, reṇu ca santasantaṃ gagane carati, vīgatavalāhako ca hoti ākāso,

vāto ca mandamandaṃ vāyati, etesaṃ uparatiyā visuddhā¹ honti
 sūriyamaṃsiyo, upaghātavimuttassa sūriyassa tāpo ati viya tapati. Idamettha
 mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena sūriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā
 gimheti. Sabbātimutto bhante sūriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato
 kaṭhinaṃ na tapatīti.

Kaṭhinatapanapañho dasamo.

Nippapañcavaggo dutiyo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

3. Vessantaravagga

1. Vessantarapañha

1. Bhante Nāgasena sabbeva bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantareneva raññā puttadāraṃ dinnanti. Sabbepi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantareneva raññā puttadāraṃ dinnanti. Api ca kho bhante Nāgasena tesaṃ anumatena dentīti. Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya vilapimsu¹, yadi te atthato jāneyyūṃ, tepi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyunti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsathāya adāsi.

Idampi dutiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjīyante disvā ajjhupekkhi.

Idampi tatiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjamupagate punadeva latāya bandhitvā adāsi.

Idampi catutthaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so dārake “ayaṃ kho tāta yakkho khādituṃ neti amhe”ti vilapante “mā bhāyitthā”ti na assāsesi.

Idampi pañcamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā “alaṃ tāta Kaṇhājinaṃ nivattehi, ahameva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho”ti yācamānassa evaṃ na sampañicchi.

Idampi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa “pāsāṇasamaṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraññe yakkhena nīyamāne na nivāresi”ti vilapamānassa kāruṇṇiaṃ nākāsi.

1. Lālapimsu (Sī, I)

Idampi sattamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ tassa ruḷaruḷassa bhīmabhīmassa nīte dārake adassanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā, puññakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbaṃ hotīti.

Dukkarassa mahārāja katattā bodhisattassa kittisaddo dasasahassiyā lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā devabhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti, anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajjetarahi idha amhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ pakittentā vikopentā nisinnā Sudinnaṃ, udāhu duddinnanti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati. Katame dasa, agedhataṃ nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā Buddhadhammassa, so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikanti. Āma mahārāja kiṃ vattabbanti. Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavyeṃ pakkhahato vā piṭhasappī vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno, tarenaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desamanupāpeyya, api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya saggasaṃvattanikaṃ taṃ kammanti. Āma bhante kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya assayānaṃ vā rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhava bhava nibbatteyya, tadanucchavikāni tadanulomikāni cassa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, teneva kammābhisandena iddhiyānaṃ abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ

hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so puriso balibadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yathā paraḍukkāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ balim uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānanti. Āma bhante kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasahassaguṇaṃ labheyya. Rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ ati-arahā¹ bhaveyyāti. Tena hi mahārāja paraḍukkāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ piḷetvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasaṃ sukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi, atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ, yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttana bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena pathavī upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coraggahaṇamupagacchati, atibhayena nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atagginā odanaṃ uttarati, atisañcaraṇena na cirāṃ jīvati. Evameva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ, atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, na tattha kiñci phalaṃ icchitabbanti.

Atidānaṃ mahārāja loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasatthaṃ, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānaṃ denti², atidānadāyī loke kittiṃ pāpuṇāti.

1. Ati-arahanto (Syā, Ka)

2. Keci yādisaṃ tādisaṃ dānaṃ denti (Syā)

yathā mahārāja atipavaratāya dibbaṃ vanamūlaṃ gahitampi hatthapāse
 ʈhitānaṃ parajanānaṃ na dassayati, agado atijaccatāya¹ pīḷāya
 samugghātaḥ rogānaṃ antakaro, aggi atijotitāya ɖahati, udakaṃ atisītātāya
 nibbāpeti, padumaṃ parisuddhatāya na upalimpati vārikaddamena, maṇi
 atiguṇātāya kāmadado, vajiraṃ atitikhiṇātāya vijjhati maṇimuttāphalikaṃ,
 pathavī atimahantatāya naroragamigapakkhijala sela pabbata dume dhāreti,
 samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhāratāya acalo, ākāso
 ativitthāratāya ananto, sūriyo atippabhatāya timiraṃ ghātetī, sīho atijātītāya
 vigatabhato, mallo atibalavatāya paṭimallaṃ khippaṃ ukkhipati, rājā
 atipuññātāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāgayakkhanaramarūhi
 namassanīyo, Buddho ati-aggatāya² anupamo. Evameva kho mahārāja
 atidānaṃ nāma loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasatthaṃ, ye keci yādisaṃ
 kīdisaṃ dānaṃ denti, atidānadāyī loke kittiṃ pāpuṇāti, atidānena Vessantaro
 rājā dasasahassiyā lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, teneva
 atidānena Vessantaro rājā ajjetarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke ʈhapanīyaṃ dānaṃ, yaṃ dakkhiṇeyye
 anuppatte na dātabbanti. Dasa kho panimāni bhante Nāgasena dānāni, yāni
 loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so apāyagāmī hoti. Katamāni
 dasa, majjadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammatāni, yo taṃ dānaṃ
 deti, so apāyagāmī hoti. Samajjadānaṃ -pa- itthidānaṃ. Usabhadānaṃ.
 Cittakammadānaṃ. Satthadānaṃ. Visadānaṃ. Saṅkhalikadānaṃ.
 Kukkuṭasūkaradānaṃ. Tulākūṭamānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke
 adānasammatāni hoti, yo taṃ dānaṃ deti, so apāyagāmī hoti. Imāni kho
 bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so
 apāyagāmī hotīti.

Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammatāni pucchāmi, imaṃ khvāhaṃ
 mahārāja taṃ pucchāmi “atthi pana mahārāja loke ʈhapanīyaṃ dānaṃ, yaṃ
 dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban”ti. Natthi bhante Nāgasena loke
 ʈhapanīyaṃ dānaṃ,

1. Ati-usabhatāya (Ka)

2. Ativisiṭṭhatāya (Syā)

yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbāṃ, cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci sayanaṃ, kici āvasathaṃ, keci attharaṇapāvuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavatthūṃ, keci dvipadacatuppadaṃ, keci sataṃ sahaṣsaṃ sataṣaṣṣaṃ, keci mahārājaṃ, keci jīvitampi dentīti. Yadi pana mahārāja keci jīvitampi denti, kiṃ kāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ paripātesi Sudinne putte ca dāre ca.

Api nu kho mahārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ, labhati pitā puttāṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā¹ vikkiṇitūṃ vāti. Āma bhante labhati pitā puttāṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā vikkiṇitūṃ vāti. Yadi mahārāja labhati pitā puttāṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā vikkiṇitūṃ vā, Vessantaropi mahārāja rājā alabhamāno sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhammadhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkiṇi ca, iti mahārāja Vessantarena raññā aññesaṃ dinnāṃ yeva dinnāṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācānte niminitvā attānaṃ dātabbanti. Etaṃ kho mahārāja asabbhikāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācānte attānaṃ dadeyya, yaṃ yaṃ hi yācānte taṃ tadeva dātabbāṃ, etaṃ sappurisānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya, api nu so mahārāja puriso tassa kiccakārī assāti. Na hi bhante, yaṃ so āharāpeti, tameva tassa dento kiccakārī assāti. Evameva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe puttadāraṃ yācānte puttadāraṃ yeva adāsi. Sace mahārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so mahārāja attānaṃ rakkheyya na kampeyya na rajjeyya, tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yāceyya “dāsattaṃ

1. Ādhāpetum vā (Syā), ādhapitum vā (Ka)

me upehī”ti, dinnam pariccattam yevassa sarīram bhaveyya, na so datvā tapeyya¹, rañño mahārāja Vessantarassa kāyo bhusādhāraṇo.

Yathā mahārāja pakkā maṁsapesi bhusādhāraṇā, evameva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bhusādhāraṇo. Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagāṇasādhāraṇo, evameva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bhusādhāraṇo. Kim kāraṇā, evāham paṭipajjanto sammāsambodhim pāpuṇissāmīti.

Yathā mahārāja puriso adhano dhanatthiko dhanapariyesanam caramāno ajapatham saṅkupatham vettapatham gacchati, jalathalavāṇijjam karoti, kāyena vācāya manasā dhanam ārādheti, dhanappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho mahārāja Vessantaro dānapati adhano Buddhadhanena sabbaññutaññāratanaappaṭilābhāya yācakānam dhanadhaññam dāsīdāsam yānavāhanam sakalasāpateyyam sakam puttadāram attānaṇca cajitvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddādhikarānam yaṁ kiñci gehe dhanadhaññam hiraññasuvaṇṇam, tam sabbam datvāpi muddappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho mahārāja Vessantaro dānapati sabbam tam bāhirabbhantaradhanam datvā jīvitampi paresam datvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evam ahosi “yaṁ so brāhmaṇo yācati, tamevāham tassa dento kiccakārī nāma homī”ti. Evam so tassa puttadāramadāsi. Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāhmaṇassa puttadāramadāsi, na adassanakāmatāya puttadāramadāsi, na atibahukā me puttadārā, “na sakkomi te posetun”ti puttadāramadāsi, na ukkaṇṭhito “appiyā me”ti nīharitukāmatāya puttadāramadāsi. Atha kho sabbaññutaññāratanasseva piyattā sabbaññutaññāssa kāraṇā Vessantaro rājā evarūpaṁ atulaṁ vipulamanuttaram piyaṁ manāpaṁ dayitaṁ paṇasamaṁ puttadārādānavaram brāhmaṇassa adāsi.

1. Ṭapeyya (Sī)

Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevana **Cariyāpiṭake** *—

“Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā.
Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adāsahan”ti.

Tasmā mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ¹ datvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji. Tassa atipemena dukkhitassa balavasoko uppajji, hadayavatthu uṇhamahosi. Nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsapassāse vissajjesi, assūni parivattitvā lohitaḥḥindūni hutvā nettehi nikkhamimsu. Evameva kho mahārāja dukkhena Vessantaro rājā brāhmaṇassa puttadāramadāsi “mā me dānapatho parihāyī”ti.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi. Katame dve, dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti. Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā “na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ amhākampi gamanaṃ bhavissati”ti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti “ayaṃ kho brāhmaṇo jiṇṇo vuḍḍho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyaṇo khīṇāyuko parittapuñño, neso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitum”ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena² paribhuñjitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja imasmim loke candimasūriyappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitunti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanam subham jātimantaṃ aṭṭhamasam suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭanābhipariṇāhaṃ na sakkā kenaci

* Khu 4. 395 piṭṭhe.

1. Puttadāraṃ (Ka)

2. Paḍipaparibhogena (Syā)

pilotikāya veṭhetvā peḷāya pakkipitvā satthakanisānaparibhogena paribhuñjitum. Evameva kho mahārāja loka cakkavattirañño maṇiratanappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja tidhā pabhinno sabbaseto sattappaṭiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassanīyo uposatho nāgarājā nasakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkipitvā pariharitum vā. Evameva kho mahārāja loka uposathanāgarājappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja mahāsamuddo dīghaputhulavittihīṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogālho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogaṃ kātum, evameva kho mahārāja loka mahāsamuddappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahassayojanāyāmavittihāro caturāsītikūṭasahassappaṭimaṇḍito pañcannaṃ mahānadīsātānaṃ pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalaṅkato nabhe valāhako viya accuggato dissati. Evameva kho mahārāja loka Himavantapabbatarājappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā nasakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā-aggikkhandho suvidūrepi paññāyati, evameva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge

jalamāno mahā-aggiḁkhandho viya suvidūrepi pākaṭo paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṁ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evameva kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahasasehipi yāva akaniṭṭhabhavanam etthantare surāsuraḁarūlagandhabbayakkhasamahoraga kinnara-indabhavanesu kittisaddo abbuggato, sīlavaragandho cassa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Anusiṭṭho mahārāja Jālī kumāro pitarā Vessantarena raññā “ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇanto tam nikkhasahassam datvā nikkiṇātu, Kaṇhājinaṁ nikkiṇanto dāsasatam dāsisatam hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatanti sabbasatam datvā nikkiṇātu, yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇasseva anuyāyino hothā”ti, evamanusāsivā putte pesesi, tato Jālīkumāro gantvā ayyakena puṭṭho kathesi—

* “Sahassaggham hi mam tāta, brāhmaṇassa pitā adā.

Atho Kaṇhājinaṁ kaññam, hatthīnaṁca satena cā”ti.

Sunibbeḁhito bhante Nāgasena pañho, subhinnaṁ diṭṭhijālam, sumaddito paravādo, sakasamayo sudīpito, byañjanaṁ suparisodhitam, suvivhatto attho, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Vessantarapañho paṭhamo.

2. Dukkarakārikapañha

2. Bhante Nāgasena sabbeva bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti. Natthi

* Khu 6. 368 piṭṭhe.

mahārāja sabbesaṃ bodhisattānaṃ dukkarakārikā, Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti.

Bhante Nāgasena yadi evaṃ ayuttaṃ, yaṃ bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hotīti. Catūhi mahārāja ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Katamehi catūhi, kulavemattatā padhānavemattatā¹ āyuvemattatā pamāṇavemattatāti. Imehi kho mahārāja catūhi ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesampi mahārāja Buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraṃ dasatathāgatabale cha-asādhāraṇaṇāṇe cuddasabuddhañāṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca Buddhaguṇe² natthi vemattatā, sabbepi Buddhā Buddhadhammehi samasamāti.

Yadi bhante Nāgasena sabbepi Buddhā Buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti. Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammabhinikkhanto aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katāti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabbanti.

Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭṭisārī ahosi, tassa vippaṭṭisāriṣṣa arati uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro māraḥkāyiko devaputto “ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyā”ti vehāse ṭhatvā idaṃ vacanamabravi—

“Mārīsa mā kho tvaṃ ukkaṇṭhito ahosi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkaratanāṃ pātubhavissati sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, pathavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayameva upagacchissanti, dvisahassaparittadīparivāresu catūsu mahādīpesu ekamukhena āṇā pavattissati, parosahassaṇca te puttā bhavissanti sūrā vīraṅgarūpā

1. Addhānavemattatā (Sī, Syā, I)

2. Buddhadhamme (Sī, I)

parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catuddīpamanusāsissasī”ti.

Yathā nāma divasasantattaṃ ayosūlaṃ sabbattha upaḍahantaṃ kaṇṇasotaṃ paviseyya, evameva kho mahārāja bodhisattassa taṃ vacanaṃ kaṇṇasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajji.

Yathā pana mahārāja mahatimahā-aggiikkhandho jalamāno aññaṇa kaṭṭhena upaḍahito bhiyyosomattāya jaleyya, evameva kho mahārāja bodhisatto pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajji.

Yathā vā pana mahārāja mahāpathavī pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallaajāta punadeva mahāmeghe abhivuṭṭhe bhiyyosomattāya cikkhallatarā assa, evameva kho mahārāja bodhisatto pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgasena bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, paṇinivatteyya bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatteti. Na hi mahārāja sattame divase bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ, yadipi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, bodhisatto na nivatteyya, kiṃ kāraṇam “aniccaṇ”ti mahārāja bodhisatto dāḥam aggahesi, “dukkham anattī”ti dāḥam aggahesi, upādānakkhayaṃ patto.

Yathā mahārāja Anotattadahato udakaṃ Gaṅgaṃ nadiṃ pavisati, Gaṅgāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato pātālamukhaṃ pavisati, api nu mahārāja taṃ udakaṃ pātālamukhagataṃ paṇinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gaṅgaṃ nadiṃ paviseyya, Gaṅgāya nadiyā puna Anotattaṃ paviseyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja bodhisattena kappānaṃ satasahassaṃ caturo ca asaṅkhyeyye kusalaṃ paripācitaṃ imassa bhavassa kāraṇā, soyaṃ antimabhavo

anuppatto paripakkaṃ bodhiññaṃ chahi vassehi Buddho bhavissati
sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja bodhisatto
cakkaratanakāraṇa¹ paṭinivatteyyāti². Na hi bhanteti.

Api ca mahārāja mahāpathavī parivatteyya sakānanā sapabbatā, natveva
bodhisakko paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Āroheyyapi ce
mahārāja Gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ, natveva bodhisatto paṭinivatteyya
apatvā sammāsambodhiṃ, visusseyyapi ce mahārāja mahāsamuddo
aparimitajaladharo gopade udakaṃ viya, natveva bodhisatto paṭinivatteyya
apatvā sammāsambodhiṃ. Phaleyyapi ce mahārāja Sinerupabbatarāja
satadhā vā sahasadhā vā, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā
sammāsambodhiṃ. Pateyyumpi ce mahārāja candimasūriyā satārakā leḍḍu
viya chamāyaṃ, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā
sammāsambodhiṃ. Samvatteyyapi ce mahārāja ākāso kilañjamiva, natveva
bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ, kiṃ kāraṇa, padālitattā
sabbabandhanānanti.

Bhante Nāgasena kati loke bandhanānīti. Dasa kho panimāni mahārāja
loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti
nikkhamitvāpi paṭinivattanti. Katamāni dasa, mātā mahārāja loke
bandhanaṃ, pitā mahārāja loke bandhanaṃ, bhariyā mahārāja loke
bandhanaṃ, puttā mahārāja loke bandhanaṃ, ñātī mahārāja loke
bandhanaṃ, mittā mahārāja loke bandhanaṃ, dhanā mahārāja loke
bandhanaṃ, lābhasakkāro mahārāja loke bandhanaṃ, issariyaṃ mahārāja
loke bandhanaṃ, pañca kāmaguṇā mahārāja loke bandhanaṃ, imāni kho
mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na
nikkhamanti nikkhamitvāpi paṭinivattanti, tāni dasa bandhanāni
bodhisattassa chinnāni padālitāni, tasmā mahārāja bodhisatto na
paṭinivattatīti.

Bhante Nāgasena yadi bodhisatto uppanne araticitte devatāya vacanena
aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammabhinikkhanto,

1. Cakkaratanassa kāraṇa (Sī, Syā, I)

2. Parinivatteyyāti (Sī, I, Ka)

kiṃ tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabbaṃ
ñānaparipākaṃ āgamayamānenāti.

Dasa kho panime mahārāja puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā
khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Katame dasa, itthi mahārāja vidhavā
lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā.
Dubbalo mahārāja puggalo -pa-. Amittaṇāti mahārāja puggalo. Mahagghaso
mahārāja puggalo. Agarukulavāsiko mahārāja puggalo. Pāpamitto mahārāja
puggalo. Dhanahīno mahārāja puggalo. Ācārahīno mahārāja puggalo.
Kammahīno mahārāja puggalo. Payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ
oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho
mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā
paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa ṭhānāni anussaramānassa
bodhisattassa evaṃ saññā uppajji “māhaṃ kammahīno assaṃ payogahīno
garahito devamanussānaṃ, yannūnāhaṃ kammassāmī assaṃ kammagaru
kammādhipeyyo kammaṣīlo kammadhorayho kammaniketavā appamatto
vihareyyaṇ”ti, evaṃ kho mahārāja bodhisatto ñāṇaṃ paripācento
dukkarakārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena bodhisatto dukkarakārikaṃ karonto evamāha “na kho
panāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttarimanussadhammaṃ alamariyaññadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño
maggo bodhāyāti. Api nu tasmīṃ samaye bodhisattassa maggaṃ ārabha
satisammoso ahoṣī”ti.

Pañcavīsati kho panime mahārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā, yehi
dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Katame
pañcavīsati, kodho mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo, yena
dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, upanāho
-pa-. Makkho. Paḷāso. Issā. Macchariyaṃ. Māyā. Sāṭheyyaṃ. Thambho.
Sārambho. Māno.

Atimāno. Mado. Pamādo. Thinamiddham. Tandi¹. Ālasyaṃ. Pāpamittatā. Rūpā. Saddā. Gandhā. Rasā. Phoṭṭhabbā. Khudāpipāsā. Arati mahārāja cittadubbalikaraṇo dhammo, yena dubbalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, ime kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalikaraṇā dhammā, yehi dubbalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya.

Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā² kāyaṃ pariyādiyiṃsu, kāye pariyādinne cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja kappānaṃ³ caturo ca asaṅkhyeyye kappe bodhisatto catunnaṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu jātisu, kiṃ panassa pacchime bhava abhisamaya jātiyaṃ maggaṃ ārabba satisammoso hessati, api ca mahārāja bodhisattassa saññāmataraṃ uppajji “siyā nu kho añño maggo bodhāya”ti. Pubbe kho mahārāja bodhasatto ekamāsiko samāno pitu sakkassa kammante sītāya jambucchāyāya sirisayane pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekaṃ pītisukhaṃ paṭhamāṃ jhānaṃ upasampajja vihāsi -pacatutthaṃ jhānaṃ upasampajja vihāsīti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampaṭicchāmi, ñāṇaṃ paripācento bodhisatto dukkarakārikaṃ akāsīti.

Dukkarakārikapañho dutiyo.

3. Kusalākusalabalavatarapañha

3. Bhante Nāgasena katamaṃ adhimattaṃ balavataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vāti. Kusalaṃ mahārāja adhimattaṃ balavataṃ, no tathā akusalanti. Nāhaṃ bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi “kusalaṃ adhimattaṃ balavataṃ, no tathā akusalan”ti, dissanti bhante Nāgasena idha pāṇātipātino adinnādāyino kāmesumicchācārino musāvādino gāmaghātikā panthadūsakā nekatikā vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ

1. Nandī (I, Ka)

2. Khuppipāsā (Ka)

3. Kappe (Ka)

kaṇṇanāsacchedaṃ bilaṅgathālikaṃ saṅkhamuṇḍikaṃ rāhumukhaṃ
 jotimālikaṃ hatthapajjotikaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakaṃ
 baḷisamaṃsikaṃ kahāpaṇikaṃ khārāpatacchikaṃ palighaparivattikaṃ
 palālapīṭhakaṃ tattenapi telena osiṇcanaṃ sunakhehipi khādāpanaṃ
 jīvasūlāropanaṃ asināpi sīsacchedaṃ, keci rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva
 vipākaṃ anubhavanti, keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā
 katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva anubhavanti, keci
 dve tayo divase vītivatte anubhavanti, sabbepi te diṭṭheva dhamme vipākaṃ
 anubhavanti. Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnāṃ vā tiṇṇāṃ
 vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa vā saḥassassa vā
 sataḥassassa vā saparivāraṃ dānaṃ datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā
 yasaṃ vā sukhaṃ vā anubhavitā sīlena vā uposathakammēna vāti.

Atthi mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā
 uposathakammaṃ katvā diṭṭheva dhamme teneva sarīradehena tidasapure
 samanuppattāti¹. Ko ca ko ca bhanteti. Mandhātā mahārāja rājā Nimi rājā
 Sādhīno rājā Guttilo ca gandhabboti.

Bhante Nāgasena anekehi taṃ bhavasahasseehi antaritaṃ, dvinnampetaṃ
 amhākaṃ² parokkhaṃ, yadi samatthosi vattamānake bhavē Bhagavato
 dharamānakāle kathehīti. Vattamānakepi mahārāja bhavē Puṇṇako dāso
 therassa Sāriputtassa bhojanaṃ datvā tadaheva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so
 etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi, Gopālamātā devī attano kesse vikkīṇitvā
 laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa
 piṇḍapātaṃ datvā tadaheva rañño Candapajjotassa³ aggamaheṣiṭṭhānaṃ
 pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumaṃsena
 paṭicchādanīyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūḷhavaṇā sañchavī⁴ arogā jātā.
 Millikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadaheva rañño
 Kosalassa aggamaheṣi jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi
 sumanapupphamuṭṭhihi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva
 mahāsampattiṃ patto.

1. Yasamanupattāti (Sī, I)

3. Udenassa (Sī, I)

2. Dīpitaṃ, amhākampetaṃ (Ka)

4. Sacchavī (Sī, I)

Ekasāṭako brāhmaṇo uttarasāṭakena Bhagavantam pūjetvā tam divasaṃ yeva sabbatṭhakaṃ labhi, sabbepete mahārāja diṭṭhadhammikaṃ bhogañca yasañca anubhavimsūti.

Bhante Nāgasena vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. Āma mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalam, ahañhi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasapi purise passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente, vīsampi timsampi cattālīsampi paññāsampi purisasatampi purisasahassampi passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi, tena ca raññā Candaguttena saṅgāmo samupabyūḷho ahosi, tasmim kho pana bhante Nāgasena saṅgāme ubhato balakāye asitikabandharūpani ahesum, ekasmim kira sīsakabandhe paripāte¹ ekaṃ kabandharūpaṃ uṭṭhahati, sabbepete pāpasseva kammassa vipākena anayabyasanaṃ āpannā, imināpi bhante Nāgasena kāraṇena bhaṇāmi akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalanti.

Suyyati bhante Nāgasena imasmim Buddhasāsane Kosalena raññā asadisadānaṃ dinnanti. Āma mahārāja suyvatīti. Api nu kho bhante Nāgasena Kosalarājā tam asadisam dānaṃ datvā tatonidānaṃ kañci diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā paṭilabhīti². Na hi mahārājāti. Yadi bhante Nāgasena Kosalarājā evarūpaṃ anuttaram dānaṃ datvāpi na labhi³ tatonidānaṃ kañci diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalanti.

Parittattā mahārāja akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati, upamāyapi mahārāja etaṃ upaparikkhitabbaṃ. Yathā mahārāja Aparante janapade Kumudabhaṇḍikā nāma dhaññajāti māsālunā⁴ antogehagatā hoti, sālāyo chappañcamāsehi

1. Paripuṇṇe (sabbattha)

3. Na labhati (Ka)

2. Paṭilabhatīti. (Ka)

4. Māsapūrā (Ka)

pariṇamanti, kiṃ panettha mahārāja antaraṃ ko viseso Kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañcāti. Parittattā bhante Kumudabhaṇḍikāya vipulattā ca sālīnaṃ, sālayo bhante Nāgasena rājārahā rājabhojanaṃ, Kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānaṃ bhojananti. Evameva kho mahārāja parittattā akusalaṃ khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalaṃ dīghena kālena pariṇamatīti.

Yaṃ tattha bhante Nāgasena khippaṃ pariṇamati, taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataṃ, tasmā akusalaṃ balavataṃ, no tathā kusalaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatimahāyuddhaṃ pavisitvā paṭisattuṃ upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataraṃ sāmīno upaneyya, so yodho loke samatto sūro nāma. Yo ca bhisakko khippaṃ sallaṃ uddharati rogamaṇeti, so bhisakko cheko nāma. Yo gaṇako sīghasīghaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati, so gaṇako cheko nāma. Yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānaṃ pāṭeti, so mallo samatto sūro nāma. Evameva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalaṃ vā akusalaṃ vā, taṃ loke adhimattaṃ balavataranti.

Ubhayampi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedanīyameva, api ca kho akusalaṃ sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedanīyaṃ hoti, pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo “yo pāṇaṃ hanati, so daṇḍāraho. Yo adinnaṃ ādiyati. Yo paradāraṃ gacchati. Yo musā bhaṇati. Yo gāmaṃ ghāteti. Yo panthaṃ dūseti. Yo nikatiṃ karoti. Yo vañcanaṃ karoti, so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo”ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca, api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo “yo dānaṃ vā deti, sīlaṃ vā rakkhati, uposathakammaṃ vā karoti, tassa dhanam vā yasaṃ vā dātabban”ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasaṃ vā denti, corassa katakammaṃ vadhābandhanaṃ viyāti. Na hi bhanteti. Yadi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasaṃ vā dadeyyuṃ, kusalampi diṭṭhadhammavedanīyaṃ bhaveyya, yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti “dhanam vā yasaṃ vā dassāmā”ti, tasmā kusalaṃ na diṭṭhadhammavedanīyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ,

samparā yeva so adhimattaṃ balavataṃ vedanaṃ vedayatīti. Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā neso pañho sunibbeḥhiyo, lokikaṃ bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitanti.

Kusalākusalabalavatarapañho tatiyo.

4. Pabbapetādisapañha

4. Bhante Nāgasena ime dāyakā dānaṃ datvā pabbapetānaṃ ādisanti¹ “idaṃ tesāṃ pāpuṇātū”ti, api nu te kiñci tatonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhanti. Keci mahārāja paṭilabhanti, keci nappaṭilabhanti. Ke bhante paṭilabhanti, ke nappaṭilabhanti. * Nirayūpapannā mahārāja nappaṭilabhanti, saggagatā nappaṭilanti, tiracchānayonigatā nappaṭilabhanti, catunnaṃ petānaṃ tayo petā nappaṭilabhanti vantāsikā khuppiāsino Nijjhāmataphikā, labhanti petā paradattūpajivino, tepi saramānā yeva labhanti.

Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ visositam² hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te nappaṭilabhanti. Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. Tena hi bhante Nāgasena kāraṇena maṃ saññāpehīti. Idha mahārāja keci manussā macchamaṃsasurābhattakhajjakāni paṭiyādetvā nātikulaṃ gacchanti, yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaṭiccheyyūṃ, api nu taṃ upāyanaṃ visositam gaccheyya vinasseyya vāti. Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti, evameva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. Yathā pana mahārāja puriso gabbhaṃ pavittṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. Pavittṭheneva bhanteti. Evameva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. Hotu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmi, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti, na mayaṃ taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

1. Uddisanti (Ka, Sī)

* Am 3. 478 piṭṭhe.

2. Visotam (Sī, I)

Bhante Nāgasena yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnadānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti, te ca tassa vipākaṃ anubhavanti. Tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇī paduṭṭhamanasaṅkappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya “imassa me kammassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātū”ti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. Na hi mahārājāti.

Bhante Nāgasena ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ, yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. Neso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja “visajjako atthi”ti apucchitabbaṃ pucchi, “kissa ākāso nirālambo, kissa Gaṅgā uddhammukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dvipadā migā catuppadā”ti tampi maṃ tvaṃ pucchissatīti. Nāhaṃ taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya¹ sandehassa pucchāmi, bahū manussā loke vāmagāmino² vicakkhukā, “kinti te otāraṃ na labheyyūn”ti evāhaṃ taṃ pucchāmīti. Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum.

Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūrampi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato³ nibbāhanena yathicchitaṃ haritunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telenā padīpo jāletum, api nu mahārāja sakkā udakena padīpo jāletunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā taḷākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti. Api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakko akusalaṃ saṃvibhajitunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho

1. Nibbānatthāya (Ka)

2. Pāpagāhino (Syā)

3. Pabbatato (Ka)

anāloko sutvā vedissāmīti. Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharatīti. Opammaṃ karohīti.

Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udakabindu pathaviyaṃ nipateyya, api nu kho taṃ mahārāja udakabindu dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyāti. Na hi bhante, yattha taṃ udakabindu nipatitaṃ, tattheva pariyādiyātīti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante udakabindussāti. Evameva kho mahārāja parittaṃ akusalaṃ parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum.

Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharaṇitalaṃ, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. Āma bhante pūrayitvā so mahāmegho sobbha sara saritasākhākandarapadara daha taḷāka¹ udapānapokkharāṇiyo dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyāti. Kena kāraṇena mahārājāti. Mahantattā bhante meghassāti. Evameva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehipi saṃvibhajitunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ kusalaṃ bahutaranti. Idha mahārāja yo koci dānaṃ deti, sīlaṃ samādiyati, uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahaṭṭho hasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti, tassa aparāparaṃ pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati.

Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunṇe ekena desena udakaṃ paviseyya, ekena nikkhameyya, nikkhamantepi aparāparaṃ uppajjati, na sakkā hoti khayaṃ pāpetum. Evameva kho mahārāja kusalaṃ bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasatepi ce mahārāja puriso kataṃ kusalaṃ āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati. Tassa taṃ kusalaṃ sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ saṃvibhajitum, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena kusalaṃ bahutaraṃ.

1. Mātikātaḷāka (Ka)

Akusalaṃ pana mahārāja karonto pacchā vipphaṇṇasārī hoti, vipphaṇṇasārino cittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpūlināya unnatāvanatāya kuṭilasaṅkuṭilāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantam hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati. Evameva kho mahārāja akusalaṃ karontassa cittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akusalaṃ thokanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmi.

Pubbapetādisapañho catuttho.

5. Supinapañha

5. Bhante Nāgasena imasmiṃ loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇampi pāpakampi, diṭṭhapubbampi adiṭṭhapubbampi, katapubbampi akatapubbampi, khemampi sabhayampi, dūrepi santikepi, bahuvidhānapi anekavaṇṇasahassāni dissanti, kiñcetaṃ supinaṃ nāma, ko cetaṃ passatīti. Nimittametaṃ mahārāja supinaṃ nāma, yaṃ cittassa āpāta¹ mupagacchati. Chayime mahārāja supinaṃ passanti, vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samudāciṇṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati, tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati, taṃ yeva saccam, avasesam micchāti.

Bhante Nāgasena yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, taṃ vā nimittaṃ cittassa āpātamupagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittaṃ cittassa āpātamupagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño

1. Āpātha (Sī, I)

koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti¹, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātamupagacchati, evameva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayāṃ gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittassa āpātamupagacchati.

Bhante Nāgasena yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti “evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti. Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti “evaṃvipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti, nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Ingaha bhante Nāgasena kāraṇaṃ me dassehīti. Yathā mahārāja sarīre tilakā pīlakā daddūni utthahanti lābhāya vā alābhāya vā, yasāya vā ayasāya vā, nindāya vā pasaṃsāya vā, sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja pīlakā jānitvā uppajjanti “imaṃ nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmi”ti. Na hi bhante, yādisse tā okāse pīlakā sambhavanti, tattha tā pīlakā disvā nemittakā byākaronti “evaṃ nāma vipāko bhavissati”ti. Evameva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati, na taṃ cittaṃ jānāti “evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti, nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Bhante Nāgasena yo supinaṃ passati, so niddāyanto, udāhu jāgaranto² passati. Yo so mahārāja supinaṃ passati, na so niddāyanto passati, nāpi jāgaranto passati. Api ca okkante middhe asampatte bhavaṅge etthantare supinaṃ passati. Middhasamārūḷhassa mahārāja cittaṃ bhavaṅgagataṃ hoti, bhavaṅgagataṃ cittaṃ nappavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhaṃ nappajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati.

Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse superisuddhepi ādāse chāyā na dissati, evameva kho mahārāja middhasamārūḷhe citte bhavaṅgagate tiṭṭhamānepi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na

1. Āroceti (Ka)

2. Jagganto (Sī, I)

passati. Yathā mahārāja ādāso, evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ yathā andhakāro, evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā āloko, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa sūriyassa pabhā na dissati santā yeva sūriyarasmi appavattā hoti, appavattāya sūriyarasmiyā āloko na hoti, evameva kho mahārāja middhasamārūlhassa cittaṃ bhavaṅgagataṃ hoti, bhavaṅgagataṃ cittaṃ nappavattati, appavatte citta supinaṃ na passati. Yathā mahārāja sūriyo, evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ, evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā sūriyarasmi, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ.

Dvinnāṃ mahārāja santēpi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, middhasamārūlhassa bhavaṅgagatassa santēpi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, nirodhasamāpannassa santēpi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭaṃ pākaṭaṃ anibaddhaṃ, evarūpassa citte nimittaṃ āpātaṃ na upeti, yathā mahārāja purisaṃ vivaṭaṃ pākaṭaṃ akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evameva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussīlaṃ kusītaṃ hīnavīriyaṃ kusalā bodhipakkhiyā dhammā āpātaṃ na upeti, evameva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena atthi middhassa ādimajjhapariyosānanti. Āma mahārāja atthi middhassa ādimajjhapariyosānanti. Katamaṃ ādi, katamaṃ majjhaṃ, katamaṃ pariyosānanti. Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi, yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggaṭi¹, idaṃ middhassa majjhaṃ. Bhavaṅgagati pariyosanaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto t̥hitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanamajjhogāhitvā sukhumaṃ atthaṃ cintayati, na ca so tattha middhaṃ okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumaṃ atthaṃ paṭivijjhati, evameva kho mahārāja jāgaro na

1. Vokiṇṇataṃ gacchati (Nisya)

middhasamāpanno majjhūpagato kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo, evaṃ jāgaram daṭṭhabbam, yathā vivittam vanam, evaṃ kapiniddāpareto daṭṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhatabhūto sukhumaṃ attham paṭivijjhati, evaṃ jāgaro na middhasamāpanno kapiniddāpareto supinaṃ passatīti. Sādhū bhante Nāgasena, evametam tathā sampañicchāmīti.

Supinapañho pañcama.

6. Akālamaraṇapañha

6. Bhante Nāgasena ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akālepi marantīti. Atthi mahārāja kālepi maraṇam, atthi akālepi maraṇanti.

Bhante Nāgasena ke kāle maranti, ke akāle marantīti. Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā, aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. Āma bhanteti. Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti, sabbāni tāni kāle yeva patanti, udāhu akālepi. Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti, sabbāni tāni kāle patanti. Yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici laguḷahatāni¹ patanti, kānici vātappahatāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. Evameva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti, te yeva kāle maranti, avasesā keci kammappaṭibālā maranti, keci gatippaṭibālā maranti, keci kiriyappaṭibālā marantīti.

Bhante Nāgasena ye te kammappaṭibālā maranti, yepi te gatippaṭibālā maranti, yepi te kiriyappaṭibālā maranti, yepi te jarāvegappaṭibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, yopi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Yopi vijātaghare marati, so tassa kālo, sopi kāle yeva marati. Yopi

1. Sakuṇapahatā (Syā), lakuḷahatāni (Sī, I, Ka)

māsiko marati -pa-. Yopi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati, tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti, ye keci maranti, sabbe te kāle yeva marantīti.

Sattime mahārāja vijjamānepi uttarim āyusmim akāle maranti. Katame satta, jighacchito mahārāja bhojanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, pipāsito mahārāja pānīyaṃ alabhamāno parisukkhahadayo vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, ahinā daṭṭho mahārāja visavegābhīhato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, visamāsito mahārāja ḍayhantesu aṅgapaccaṅgesu agadaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, udakagato mahārāja patiṭṭhaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, ime kho mahārāja satta vijjamānepi uttarim āyusmim akāle maranti. Tatrāpāhaṃ mahārāja ekamsena vadāmi.

Aṭṭhavidhena mahārāja sattānaṃ kālaṃkiriyaṃ hoti, vātasamuṭṭhānena pittasamuṭṭhānena semhasamuṭṭhānena sannipātikena utuvipariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālaṃkiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yadidaṃ kammavipākena kālaṃkiriyaṃ, sā yeva tattha sāmāyikā¹ kālaṃkiriyaṃ, avasesā asāmahikā kālaṃkiriyaṃ. Bhavati ca—

“Jighacchāya pipāsāya, ahidaṭṭhā² visena ca.

Aggi-udakasattīhi, akāle tattha mīyati.

Vātapittena semhena, sannipātenutūhi ca.

Visamopakkamakammehi, akāle tattha mīyati”ti.

1. Sāmāyikā (Ka)

2. Ahidaṭṭho (Sī), ahinā daṭṭho (I)

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkhamilātahadayo bubhukkhito¹ visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo pubbe pare pipāsāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā Nijjhāmatanīhiko samāno lūkho kiso parisukkhatahadayo pipāsāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo pubbe pare ahinā dāmsāpetvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukheneva ajagaramukhaṃ kaṇhasappamukheneva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi dattho yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo pubbe pare visāṃ datvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni dayhantehi āṇapaccaṅgehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto viseneva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo bubbe pare agginā māreti, so bahūni vassasatasahassāni āṇārapabbateneva āṇārapabbataṃ yamavisayeneva yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍhavidadaḍḍhagatto agginā yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo pubbe pare udakena māreti, so bahūni vassasatasahassāni hataviluttabhaggadubbalaḡatto khubbhitacitto² udakeneva³ marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

Yo pubbe pare sattiyā māreti, so bahūni vassasatasahassāni chinnabhinnakoṭṭitavikoṭṭito sattimukhasamāhato sattiyā yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamarāṇaṃ.

1. Sukkhito (Sī, I, Ka)

2. Khubhitacitto (Sī, I)

3. Udale yeva (bahūsu)

Bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ atthīti yaṃ vadesi, iṅha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ atidisāti. Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho ādinnati -ṇakaṭṭhasākhāpalāso pariyādinabhakkho upādānasāṅkhayā nibbāyati, so aggi vuccati “anītiko anupaddavo samaye nibbuto nāma”ti, evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja mahatimahā-aggikkhandho ādinnatiṇakaṭṭhasākhāpalāso assa, taṃ apaniyādinne yeva tiṇakaṭṭhasākhāpalāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho mahārāja mahā-aggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. Āgantukena bhante megghena paṭipīlito so aggikkhandho asamaye nibbutoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā ninnaṇca thalaṇca paripūrayanto abhivassati, so vuccati “megho anītiko anupaddavo vassatī”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā antarāyeva mahatā vātena abbatthaṃ gaccheyya, api nu kho so mahārāja mahāvalāhako samaye vigato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. Ā gantukena bhante vātena paṭipīlito so valāhako asamayappatto yeva

vigatoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kiñcideva purisaṃ ḍaṃseyya, tassa taṃ visaṃ anītikaṃ anupaddavaṃ maraṇaṃ pāpeyya, taṃ visaṃ vuccati “anītikamanupaddavaṃ koṭigatan”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvītvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikaṃ maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena daṭṭhassa antarāyeva āhituṇḍiko agadaṃ datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visaṃ samaye vigataṃ nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visaṃ purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. Āgantukena bhante agadena paṭipīlitaṃ visaṃ akoṭigataṃ yeva vigatanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja issāso saraṃ pāteyya, sace so saro yathāgatigamanapathamattakamāṃ gacchati, so saro vuccati “anītico anupaddavo yathāgatimanapathamattakamāṃ gato nāmā”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvītvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja issāso saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgatigamanapathamattakamāṃ gato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sarena samasamagatiko nāhosīti. Āgantukena bhante gahaṇena tassa

sarassa gamanaṃ upacchinnanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivagappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattivā yathāgatigamanapathamattakam gacchati, so saddo vuccati “anītiko anupaddavo yathāgatigamanapathamattakam gato nāma”ti. Evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “anītiko anupaddavo samaye maraṇamupāgato”ti.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saha āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgatigamanapathamattakam gato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamagatiko nāhosīti. Āgantukena bhante āmasanena so saddo uparatoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivagappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhañṇabijaṃ sammā pavattamānena vassena otatavitata-ākiṇṇabahuphalam hutvā¹ sassuṭṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhañṇaṃ vuccati “anītikamanupaddavaṃ samayasampattam nāma hotī”ti. Evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “anītiko anupaddavo samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhañṇabijaṃ udakena vikalam mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhañṇaṃ samayasampattam nāma hotīti.

1. Uṭṭhita-ākiṇṇabahuphalam bhavitvā (Syā)

Na hi bhanteti. Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññaṃ samasamagatikam nāhosīti. Āgantukena bhante uñhena paṭipīḷitaṃ taṃ dhaññaṃ matanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīḷito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīḷito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “sampannataruṇasassaṃ kimayo uṭṭhahitvā samūlaṃ nāsenti”ti. Sutapubbañceva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañcāti. Kinu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhanti. Akāle bhante, yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyum, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. Kiṃ pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīḷito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīḷito vā marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “sampanne sasse phalabhāraṇamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotī”ti. Sutapubbañceva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañcāti. Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhanti. Akāle bhante, yadi kho taṃ bhante sassaṃ karakavassaṃ na vasseyya sassuddharaṇasamayaṃ āpuṇeyyāti. Kiṃ pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīḷito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīḷito vā akāle marati. Yadi pana āgantukena rogena paṭipīḷito na bhaveyya, samayeva maraṇaṃ pāpuṇeyya, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, sudassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya, “atthi akāle maraṇaṃ”ti uttānīkataṃ pākaṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ, acittavikkhittakopi bhante Nāgasena manujo ekamekenapi tāva opammena niṭṭhaṃ gaccheyya “atthi akāle maraṇaṃ”ti. Kiṃ pana manujo sacetano, paṭhamopammenevāhaṃ bhante saññatto “atthi akāle maraṇaṃ”ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampāṭicchinti.

Akālamarapañho chaṭṭho.

7. Cetiyaṇipāṭihāriyapañha

7. Bhante Nāgasena sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Katamesaṃ tiṇṇannaṃ, idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhantova adhiṭṭhāti “evaṃnāma cetiye pāṭihīraṃ hotū”ti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti, evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Puna caparaṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti “iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahito bhavissati, manussā ca pasannā kusaleṇa abhivaḍḍhissanti”ti, evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Puna caparaṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññatarānaṃ vā kiñci adhiṭṭhahitvā cetiye ukkhipati “evaṃnāma hotū”ti, tassapi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Yadi mahārāja tesaṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassapi chaḷabhiññaṃ cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti, asatipi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā suparisuddhaṃ okappetabbaṃ niṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ “suparinibbuto ayaṃ Buddhaputto”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Cetiyaṇipāṭihīriyapañho sattamo.

8. Dhammābhisamayapañha

8. Bhante Nāgasena ye te sammā paṭipajjanti, tesaṃ sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci na hotīti. Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti. Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. Tiracchānagatassa mahārāja suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, pettivisayūpapannassa. Micchādiṭṭhikassa. Kuhakassa. Mātughātakassa. Pitughātakassa. Arahantaghātakassa. Saṃghabhedakassa. Lohituppādakassa. Theyyasamvāsakassa. Titthiyapakantassa. Bhikkhunidūsakassa. Terasannaṃ garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā avuṭṭhitassa. Paṇḍakassa. Ubhatobyañjanakassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yopi manussadaharako ūnakasattavassiko, tassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ suppaṭipannānampi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena ye te pannarasa puggalā viruddhā yeva, tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu, atha kena kāraṇena manussadaharakassa ūnakasattavassekassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, ettha tāva pañho bhavati “nanu nāma daharakassa na rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na micchādiṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti, amissito kilesehi, so nāma daharako yutto ca patto ca arahati ca cattāri saccāni ekappaṭivedhena paṭivijjhitaṃ”ti.

Taññevettha mahārāja kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāraṇena bhaṇāmi
 “ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti”ti. Yadi
 mahārāja ūnakasattavassiko rajanīye rajjeyya, dussanīye dusseyya,
 mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, diṭṭhiṃ vijāneyya, ratiṇca
 aratiṇca vijāneyya, kusalākusalaṃ vitakkeyya, bhaveyya tassa
 dhammābhisamayo, api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ
 dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asaṅkhatā
 nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko mahārāja
 tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ
 bhārukaṃ vipulaṃ mahatiṃ asaṅkhatam nibbānadhātum paṭivijjhitum.

Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api
 nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākatikena thāmaḥbalavīriyena
 sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitunti. Na hi bhanteti. Kena
 kāraṇena mahārājāti. Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā
 Sinerupabbatarājāssāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ
 abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asaṅkhatā
 nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko tena
 dubbalena cittena parittena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ
 bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asaṅkhatam nibbānadhātum paṭivijjhitum, tena
 kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
 hoti.

Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpathavī dīghā āyatā puthulā vitthatā
 visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpathaviṃ
 sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātunti. Na hi
 bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante udakabindussa,
 mahantattā mahāpathaviyāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa
 cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ,
 asaṅkhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā
 mahantā. Ūnakasattavassiko tena dubbalena cittena parittakena mandena
 avibhūtena na sakkoti mahatiṃ asaṅkhatam

nibbānadhātum paṭivijjhitum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja abaladubbalaparitta-appathokamandaggi bhavēyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena agginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassetunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Mandattā bhante aggissa, lokassa mahantattāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ. Tasmā dukkaraṃ nāṇālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇuparimitakāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhā pabhinnaṃ navāyataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ aṭṭharatanikaṃ sakaṭṭhānamupagataṃ disvā gilitum parikaḍḍheyya, api nu kho so mahārāja sālakakimi sakkuṇēyya taṃ hatthināgaṃ gilitunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante sālakakimissa, mahantattā hatthināgassāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asaṅkhatā nibbānadhātu. So tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti mahatiṃ asaṅkhatam nibbānadhātum paṭivijjhitum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Dhammābhisamayapañho aṭṭhamo.

9. Ekantasukhanibbānapañha

9. Bhante Nāgasena kiṃ ekantasukhaṃ nibbānaṃ, udāhu dukkhena missanti. Ekantasukhaṃ mahārāja nibbānaṃ, dukkhena amissanti.

Na mayaṃ taṃ bhante Nāgasena vacanaṃ saddahāma “ekantasukhaṃ nibbānaṃ”ti, evamettha mayaṃ bhante Nāgasena paccema “Nibbānaṃ dukkhena missan”ti, kāraṇaṇcetta upalabhāma “Nibbānaṃ dukkhena missan”ti. Katamaṃ ettha

kāraṇaṃ, ye te bhante Nāgasena nibbānaṃ pariyesanti, tesaṃ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo paritāpo
 ṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhārapariggaho middhassa ca uparodho
 āyatanānaṃ paṭipīḷanaṃ dhanadhaññapiyañātimitappajhanaṃ. Ye keci loke sukhitā sukhasamappitā, te sabbepi pañcahi kāmaguṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpikamanāpikabahuvidhasubhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikagītavāditaḥbahuvidhasubhanimittena saddena sotāṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikapupphaphalapattatacamūlasārābahuvidhasubhanimittena gandhena ghānaṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikakhajjabhojjaleyyapeyya-sāyanīyabahuvidhasubhanimittena rasena jivhaṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikasaṇhasukhumamudumaddavabahuvidhasubhanimittena phassena kāyaṃ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikakalyāṇapāpakasubhāsubhabahuvidhavittakkamanasikārena manaṃ ramenti brūhenti. Tumhe taṃ cakkhusotagāhānājivhākāyamanobrūhanaṃ hanatha upahanatha, chindatha upacchindatha, rundhatha uparundhatha. Tena kāyopi paritapati, cittampi paritapati, kāye paritatte kāyikadukkhavedanaṃ vediyati, citte paritatte cetasikadukkhavedanaṃ vedayati. Nanu Māgaṇḍiyopi¹ paribbājako Bhagavantaṃ garahamāno evamāha * “bhūnahū² samaṇo Gotamo”ti. Idamettha kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāraṇena brūmi “Nibbānaṃ dukkhena missaṃ”ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi “Nibbānaṃ dukkhaṃ”ti. Netaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ, ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Ettha kāraṇaṃ vadāmi, atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. Āma bhante atthi rājūnaṃ rajjasukhanti. Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesaṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccehi pariṇāyakehi bhaṭṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā ḍaṃsamakasavātātapapaṭipīḷitā samavisame paridhāvanti, mahāyuddhaṃ karonti, jīvitasamsayaṃ pāpuṇantīti. Netaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso, dukkhena bhante Nāgasena

1. Māgaṇḍiyopi (Sī, I)

* Ma 2. 169 piṭṭhe.

2. Bhūtahacco (I), bhūnahacco (Ka)

rājāno rajjam pariyesitvā rajjasukham anubhavanti, evam bhante Nāgasena rajjasukham dukkhena amissam, aññam tam rajjasukham, aññam dukkhanti. Evameva kho mahārāja ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam. Ye pana tam nibbānam pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvā ṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhāram pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajitvā dukkhena nibbānam pariyesitvā ekantasukham nibbānam anubhavanti, nihatapaccāmittā viya rājāno rajjasukham. Evam mahārāja ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam nibbānam, aññam dukkhanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇam suṇohi ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbānanti, atthi mahārāja ācariyānam sippavantānam sippasukham nāmāti. Āma bhante atthi ācariyānam sippavantānam sippasukhanti. Api nu kho tam mahārāja sippasukham dukkhena missanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja ācariyā¹ ācariyānam abhivādanapaccuṭṭhānena udakāharaṇaḥarasammajjanadantakaṭṭhamukhodakānuppādānena ucchiṭṭhapaṭiggahaṇa-ucchādananahāpanapādaparikammena sakacittam nikkhipitvā paracittānuvattanena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyam ātāpentīti. Netam bhante Nāgasena sippasukham nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso, dukkhena bhante Nāgasena ācariyā sippam pariyesitvā sippasukham anubhavanti, evam bhante Nāgasena sippasukham dukkhena amissam, aññam tam sippasukham, aññam dukkhanti. Evameva kho mahārāja ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam. Ye pana tam nibbānam pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvāṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhāram pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajitvā dukkhena nibbānam pariyesitvā ekantasukham nibbānam anubhavanti, ācariyā viya sippasukham. Evam mahārāja ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbānanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Ekantasukhanibbānapaṇho navamo.

1. Idam padam Si-I-potthakesu natthi.

10. Nibbānarūpasanṭhānapañha

10. Bhante Nāgasena “Nibbānaṃ nibbānaṃ”ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Etampāhaṃ bhante Nāgasena na sampaṭicchāmi, yaṃ atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaññāpanaṃ, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Hotu mahārāja kāraṇena taṃ saññāpessāmi, atthi mahārāja mahāsamuddo nāmati. Āma bhante attheso mahāsamuddoti. Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya “kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasanti”ti, evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kinti tassa byākareyyāsīti. Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya “kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasanti”ti. Tamahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ “apucchitabbaṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, nesā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso pañho. Avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsamupagatāti evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan”ti.

Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā¹ tassa ācikkhitabbaṃ “ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ, ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasanti”ti. Na sakkā bhante avisayo eso pañhoti.

Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigaṇetum² sattā vā ye tattha vāsamupagatā. Evameva kho mahārāja atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ

1. Minitvā (Ka)

2. Pariminitum (Ka)

tatrāsaye ca satte, na tveva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devāti. Āma bhante suyayati “atthi devesu arūpakāyikā nāma devā”ti. Sakkā pana mahārāja tesam arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja natthi arūpakāyikā devāti. Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesam rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Evameva kho mahārāja atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti.

Bhante Nāgasena hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ, na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aññehi anupaviṭṭhaṃ kiñci opammanidassanamattanti. Sarūpato mahārāja natthi, guṇato pana sakkā kiñci opammanidassanamattaṃ upadassayitunti. Sādhu bhante Nāgasena, yathāhaṃ labhāmi nibbānassa guṇatopi ekadesaparidīpanamattaṃ, tathā sīghaṃ brūhi, nibbāpehi me hadayapariḷāhaṃ vinaya sītalamadhuravacanamālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsaṃ dasa guṇā, maṇiratanassa tayo

guṇā, lohitacandanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho”ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhoti. Yathā mahārāja padumaṃ anupalittaṃ udakena, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakileshehi anupalittaṃ. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhoti.

Bhante Nāgasena “udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja udakaṃ sītalaṃ pariḷāhanibbāpanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sītalaṃ sabbakilesapariḷāhanibbāpanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja udakaṃ kilantatasitapipāsitaḥhammābhitattānaṃ janapasupajānaṃ pipāsāvinayanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kāmataṇhābhavataṇhāvibhavataṇhāpipāsāvinayanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja agado visapīḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisapīḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja agado amataṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evameva kho

mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na paripūrati sabbasavantīhi, evameva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūrati sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evameva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavabalappattavasībhūtamahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo aparimitavividhaviṇṇavipulavīcipupphasaṃkusumito, evameva kho mahārāja nibbānaṃ aparimitavividhaviṇṇavipulaparissuddhaviṇṇavimuttipupphasaṃkusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarāmaraṇaṇāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajānaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajānaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamaṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalyapaṭivinodanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkhajighacchādubbalyapaṭivinodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja ākāso na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasaho, acorāharaṇo, anissito, vihaga-gamano, nirāvaraṇo, ananto. Evameva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasahaṃ, acorāharaṇaṃ, anissitaṃ, ariyagamaṇaṃ, nirāvaraṇaṃ, anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “maṇiratanassa tayo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja maṇiratanāṃ kāmadaḍaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaḍaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja maṇiratanāṃ hāsakaraṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja maṇiratanāṃ ujjotattakaraṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotattakaraṃ¹. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja lohitacandanaṃ dullabhaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja lohitacandanaṃ asamasugandhaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ, anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja lohitacandanaṃ sajjanapasatthaṃ², evameva kho mahārāja nibbānaṃ ariyasajjanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

1. Ujjotattakaraṃ (Sī, I), ujjotitattakaraṃ (Syā)

2. Sabbajanapasatthaṃ (Syā)

Bhante Nāgasena “sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharaṃ duradhirohaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharaṃ anumayappaṭighavippamuttaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ anumayappaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Nibbānarūpasanṭhānapañho dasamo.

11. Nibbānasacchikaraṇapañha

11. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Nibbānaṃ na atītaṃ, na anāgataṃ, na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādanīyaṃ”ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti, so uppannaṃ sacchikaroti, udāhu uppādetvā sacchikarotīti. Yo koci mahārāja sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti, so na uppannaṃ sacchikaroti, na uppādetvā sacchikaroti, api ca mahārāja atthesā nibbānadhātu yaṃ so sammāpaṭipanno sacchikarotīti.

Mā bhante Nāgasena imaṃ pañhaṃ paṭicchannaṃ katvā dīpeti, vivaṭaṃ pākaṭaṃ katvā dīpehi chandajāto ussāhajāto, yaṃ te sikkhitaṃ, taṃ sabbaṃ etthevākiraṇhi, etthāyaṃ jano sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhando, bhindetaṃ antodosasallanti. Atthesā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā pañītā, taṃ sammāpaṭipanno Jinānusiṭṭhiyā saṅkhāre sammasanto paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko ācariyānusiṭṭhiyā vijjaṃ paññāya sacchikaroti, evameva kho mahārāja sammāpaṭipanno Jinānusiṭṭhiyā paññāya nibbānaṃ sacchikaroti.

Kathaṃ pana taṃ nibbānaṃ daṭṭhabbanti. Anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato pañītato sucito sītalato daṭṭhabbaṃ.

Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjena jalitakaṭṭhitena agginā dayhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ lebheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatatividhaggisantāpaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi, evaṃ tividhaggi daṭṭhabbo, yathā aggigato puriso, evaṃ sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā niraggikokāso, evaṃ nibbānaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja puriso ahikukkura manussakuṇapasarīra vaḷaṇjakoṭṭhāsarāsigo kuṇapajaṭṭajātitaṇṭarāmanupaviṭṭho vāyāmena tato muñcitvā nikkuṇapokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ lebheyya,

evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesakuṇapaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti, yathā mahārāja kuṇapaṃ, evaṃ pañca kāmagaṇā daṭṭhabbā, yathā kuṇapagato puriso, evaṃ sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā nikkuṇapokāso, evaṃ nibbānaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparītavibbhantacitto vāyāmena tato muñcivā thiraṃ acalaṃ abhayaṭṭhānaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikāyena byapagatabhayasantāsaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayaṃ, evaṃ jātijaṛabyādhimaraṇaṃ paṭicca aparāparaṃ pavattabhayaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā bhīto puriso, evaṃ sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā abhayaṭṭhānaṃ, evaṃ nibbānaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhamalinakalalakaddamadese patito vāyāmena taṃ kalalakaddamaṃ apavāhetvā parisuddhavimaladesamupagantvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesamalakaddamaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalaṃ, evaṃ lābhasakkārasiloko daṭṭhabbo, yathā kalalagato puriso, evaṃ sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā parisuddhavimaladeso, evaṃ nibbānaṃ daṭṭhabbaṃ.

Taṃca pana nibbānaṃ sammāpaṭipanno kinti sacchikaroti, yo so mahārāja sammāpaṭipanno, so saṅkhārānaṃ pavattaṃ sammasati. Pavattaṃ sammasamāno tattha jātīm passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati āditopi majjhatopi pariyosānatopi. So tattha kiñci na gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭṭhite āditopi majjhatopi pariyosānatopi na kiñci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evameva kho mahārāja yo saṅkhārānaṃ pavattaṃ sammasati, so pavattaṃ sammasamāno tattha jātīm passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati āditopi majjhatopi pariyosānatopi. So tattha¹ na kiñci gayhūpagaṃ passati, tassa

1. Idam padadvayaṃ Si-I-potthakesu natthi.

gayhūpagam̐ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim̐ dāho okkamati, so atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

Yathā mahārāja puriso jalitajālam mahantaṃ aggikkhandham paviseyya, so tattha atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto aggimhi nibbindeyya, evameva kho mahārāja tassa gayhūpagam̐ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim̐ dāho okkamati, so atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati “santattaṃ kho panetaṃ pavattaṃ ādittaṃ samajjalitaṃ bahudukkham̐ bahūpāyāsaṃ, yadi koci labhetha appavattaṃ etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārāsamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ”ti. Iti hetam̐¹ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsayati tusayati² “paṭiladdham̐ kho me nissaraṇaṃ”ti.

Yathā mahārāja puriso vippanaṭṭho videsapakkhando nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati pasīdati pahaṃsayati tusayati² “paṭiladdho me nibbāhanamaggo”ti, evameva kho mahārāja pavatte bhayadassāvissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsayati tusayati² “paṭiladdham̐ kho me nissaraṇaṃ”ti.

So appavattatthāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulīkaroti, tassa tadatthaṃ sati santiṭṭhati, tadatthaṃ vīriyaṃ santiṭṭhati, tadatthaṃ pīti santiṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati, appavattamanuppatto mahārāja sammāpaṭipanno “Nibbānaṃ sacchikaroti”ti vuccatīti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Nibbānasacchikaraṇapañho ekādasamo.

1. Hitaṃ (Sī), hi idaṃ (I)

2. Pahaṃsīyati kuhīyati (Sī, I)

12. Nibbānasannihitapañha

12. Bhante Nāgasena atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitanti. Natthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitanti.

Yadi bhante Nāgasena natthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi natthi nibbānaṃ. Yesañca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā micchā, kāraṇaṃ tattha vakkhāmi, yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchatī, so tattha gantvā taṃ taṃ haratī, evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa uṭṭhānokāso pi icchitabbo, yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa uṭṭhānokāso natthi, tasmā natthi nibbānanti brūmi, yesañca nibbānaṃ sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā micchātī.

Natthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi cetāṃ nibbānaṃ, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotī. Yathā pana mahārāja atthi aggi nāma, natthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni saṅghaṭṭento aggiṃ adhigacchati. Evameva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotī.

Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma. Seyyathidaṃ, cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanāṃ maṇiratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanāṃ, na ca tesaṃ ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammāpaṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti. Evameva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. Āma

mahārāja atthi taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti.

Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Sakkayavanepi Cīnavilātepi Alasandepi Nigumbepi¹ Kāsikosalepi Kasmīrepi Gandhārepi nagamuddhanipi brahmalokepi yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci cakkhumā puriso sakayavanepi Cīnavilātepi Alasandepi Nigumbepi Kāsikosalepi Kasmīrepi Gandhārepi nagamuddhanipi brahmalokepi yattha katthacipi ṭhito ākāsaṃ passati, evameva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto sakayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti.

Yathā vā pana mahārāja sakayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhitassa pubbadisā atthi, evameva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Sakkayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhitassa sammāpaṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyāti. Sādhū bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṇṭhapitā dhammanetti, avaṇṇho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evametam gaṇivarapavara tathā sampāṭicchāmīti.

Nibbānasannihitapaṇho dvādasamo.

Vessantaravaggo tatiyo.

Imasmim vagge dvādasa paṇhā.

1. Nikumbepi (Sī, Syā, I)

4. Anumānavagga

1. Anumānapañha

1. Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā ñātukāmo sotukāmo dhāretukāmo ñāṇālokaṃ daṭṭhukāmo aññāṇaṃ bhinditukāmo ñāṇālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo adhimattaṃ dhitiṇca ussāhaṇca satiṇca sampajaññaṇca upaṭṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena kiṃ pana Buddho tayā diṭṭho”ti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana te ācariyehi Buddho diṭṭhoti. Na hi mahārājāti. Bhante Nāgasena na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho, tena hi bhante Nāgasena natthi Buddho, na hettha Buddho paññāyatīti.

Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā, ye te tava khattiyavaṃsassa pubbaṅgamāti. Āma bhante. Ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā, ye mama khattiyavaṃsassa pubbaṅgamāti. Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyāti. Na hi bhanteti. Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbāti. Na hi bhanteti. Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, tena hi natthi pubbakā khattiyā, na hettha pubbakā khattiyā paññāyantīti.

Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathīdaṃ, setacchattaṃ uṇhisaṃ pādukā vālabījaṇi khaggaratanaṃ mahārahāni ca sayanāni. Yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma “atthi pubbakā khattiyā”ti. Evameva kho mahārāja mayampetaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma saddaheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ, yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma “atthi so Bhagavā”ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ, atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā Arahatā Sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathīdaṃ, cattāro

satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgito maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati “atthi so Bhagavā”ti, iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbo “atthi so Bhagavā”ti.

“Bahū jane tārayitvā, nibbuto upadhikkhaye.

Anumānena ñātabbāṃ, atthi so dvipaduttamo”ti.

Bhante Nāgasena opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagraṇaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamāṃ tāva samaṃ anunnatamanonataṃ asakkharapāsāṇaṃ nirupaddavamanavajjaṃ ramaṇīyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ, taṃ samaṃ kārapetvā khāṇukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇaparikhāpākāraṃ daḷhagopuraṭṭālakotṭakaṃ puthucaccaracatukkasandhisīṅghāṭakaṃ sucisamatalarājamaggaṃ suvibhatta-antarāpaṇaṃ āramuyyānataḷākāpakkharaṇi-udapānasampannaṃ bahuvidhadevaṭṭhānappaṭimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so tasmaṃ nāgare sabbathā vepullattaṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya phītaṃ subhikkhaṃ khemaṃ samiddhaṃ sivaṃ anītikaṃ nurupaddavaṃ nānājanasamākulaṃ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā hatthāroha assāroha rathikā pattikā dhanuggahā tharuggahā celakā calakā piṇḍadāyakaṃ uggā rājaṇḍitaṃ pakkhandino mahānāgaṃ sūrā vammīno yodhino dāsikaṇḍitaṃ bhaṭṭikaṇḍitaṃ¹ mallakā gaṇakā āḷārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā mālākā suvaṇṇakā sajjhukā sīsakā tipukā lohakā vaṭṭakā ayokā maṇikā pesakā kumbhakā veṇukā loṇakā cammakā rathakā dantakā rajjukā kocchakā suttakā vilivakā dhanukā jiyakā usukā cittaṇḍitaṃ raṅgakā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhathakā paṇṇikā phalikā² mūlikā okanikā pūvikā macchikā māmsikā majjikā naṭakā naccakā laṅghakā indajālikā vetālikā

1. Dāsapaṭṭā bhaṭṭikaṇḍitaṃ (Sī, I)

2. Phallikā (Sī, I)

mallā chavaḍḍahakā pupphachaḍḍakā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Sakkayavanacīnavilātā Ujjenakā Bhārukacchakā Kāsikosālā
 Parantakā Māgadhakā Sāketakā Soreyyakā¹ Pāveyyakā
 Koṭumbaramāthurakā Alasandakasmīragandhārā taṃ nagaram vāsāya
 upagatā nānāvisayino janā navam suvivhattam adosamanavajjam ramaṇīyam
 tam nagaram passitvā anumānena jānanti “cheko vata bho so
 nagaravaḍḍhakī, yo imassa nagarassa māpetā”ti. Evameva kho mahārāja so
 Bhagavā asamo asamasamo appaṭisamo asadiso atulo asaṅkhyeyo
 appameyyo aparimeyyo amitaguṇo guṇapāramippatto anantadhiti anantatejo
 anantavīriyo anantabalo Buddhabalapāramim gato sasenamāram parājetvā
 diṭṭhijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam
 dhārayitvā sabbaññutam pāpuṇitvā vijitasāṅgāmo dhammanagaram māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sīlapākāram hiriparikham
 ñāṇadvārakoṭṭhakam vīriya-aṭṭālakam saddhā-esikam satidovārikam
 paññāpāsādam suttantacaccaram abhidhammasiṅghātakam
 vinayavinicchayam satipaṭṭhānavīthikam, tassa kho pana mahārāja
 satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti. Seyyathīdam,
 pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam
 amatāpaṇam ratanāpaṇam sabbāpaṇanti.

Bhante Nāgasena katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇanti. Atthi
 kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā Arahātā
 Sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Seyyathīdam,
 aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā asubhasaññā ādīnavasaññā
 pahānasaññā virāgasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratisaññā
 sabbasaṅkhāresu aniccasaññā ānāpānassati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā
 vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā
 hatavikkhittakasaññā lohitakasaññā puḷavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā
 karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇanussati kāyagatāsati, ime
 kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo
 koci jarāmaraṇa muccitukāmo, so tesu

aññataram ārammaṇam gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, saṃsāram tarati, taṇhāsotam nivāreti, tividham malam visodheti, sabbakilese upahantvā amalam virajam suddham paṇḍaram ajātiṃ ajaram amaram sukham sītibhūtam abhayam nagaruttamam nibbānanagaram pavisitvā arahatte cittam vimoceti, idam vuccati mahārāja “Bhagavato pupphāpaṇan”ti.

Kammamūlam gahetvāna, āpaṇam upagacchatha.
 Ārammaṇam kiṇitvāna, tato muccatha muttiyāti.

Bhante Nāgasena katamam Buddhassa Bhagavato gandhāpaṇanti. Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bhagavato puttā sadevakam lokam sīlagandhena dhūpentī sampadhūpentī, disampi anudisampi anuvātampi paṭivātampi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Katamā tā sīlavibhattiyo, saraṇasīlam pañcaṅgasīlam aṭṭhaṅgasīlam dasaṅgasīlam pañcuddesapariyāpannam pātimokkhasamvarasīlam, idam vuccati mahārāja “Bhagavato gandhāpaṇan”ti. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na pupphagandho paṭivātameti,
 Na candanam taggaramallikā vā.
 Sataṅca gandho paṭivātameti,
 Sabbā disā sappuriso pavāyati¹.

Candanam tagaram vāpi, uppalam aṭṭha vassikī.
 Etesam gandhajātānam, sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayam gandho, yvāyam tagaracandanam.
 Yo ca sīlavatam gandho, vāti devesu uttamo”ti.

Bhante Nāgasena katamam Buddhassa Bhagavato phalāpaṇanti. Phalāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni. Seyyathidam, sotāpattiphalam sakadāgāmiphalam anāgāmiphalam arahattaphalam suññataphalasamāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamāpatti. Tattha yo koci

1. Pavāti (Sī, I) Am 1. 227; Khu 1. 21 piṭṭhe.

yaṃ phalaṃ icchati, so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti. Yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ, yadi arahatta-phalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhaveyya, so na tāva tato phalāni pāṭeti, yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ ācikkhati “ambho purisa eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi, ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi salāṭukaṃ vā dovilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā”ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati, salāṭukaṃ gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati, dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesikaṃ icchati, kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmakaṃ icchati, āmakaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati, pakkaṃ gaṇhāti. Evameva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati, so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpatti-phalaṃ -pa- yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato phalāpaṇaṃ”ti.

Kammamūlaṃ janā datvā, gaṇhanti amatapphalaṃ.

Tena te sukhitaṃ honti, ye kīṭa amatapphalanti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato agadāpaṇanti. Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakam lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni, yānimāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni. Seyyathīdaṃ, dukkhaṃ ariyasaccaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ, tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccanti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato agadāpaṇaṃ”ti.

Ye keci agadā loke¹, visānaṃ paṭibāhakā.

Dhammāgadasamaṃ natthi, etaṃ pivatha bhikkhavoti.

1. Loke agadā (I)

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato osadhāpaṇanti. Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikicchatī. Seyyathīdaṃ, cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, etehi osadhehi Bhagavā micchādiṭṭhiṃ vireceti, micchāsaṅkappaṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ vireceti, micchā-ājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti, micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhavamaṇaṃ kāreti, dosavamaṇaṃ kāreti, mohavamaṇaṃ kāreti, mānavamaṇaṃ kāreti, diṭṭhivamaṇaṃ kāreti, vicikicchāvamaṇaṃ kāreti, uddhaccavamaṇaṃ kāreti, thinamiddhavamaṇaṃ kāreti, ahirikānottappavamaṇaṃ kāreti, sabbakilesavamaṇaṃ kāreti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato osadhāpaṇaṃ”ti.

Ye keci osadhā loke, vijjanti vividhā bahū.

Dhammosadhasamaṃ natthi, etaṃ pivatha bhikkhavo.

Dhammosadhaṃ pivitvāna, aṇaṃ amaraṇā siyūṃ.

Bhāvayitvā ca passitvā, nibbutā upadhikkhayeti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato amatāpaṇanti. Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ abhisīci, yena amatena abhisittā devamanussā jātijaṛābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccimsu. Katamaṃ taṃ amataṃ, yadidaṃ kāyagatāsati. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena * “amataṃ te bhikkhave paribhuñjanti, ye kāyagatāsatiṃ paribhuñjanti”ti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato amatāpaṇaṃ”ti.

Byādhitaṃ janataṃ disvā, amatāpaṇaṃ pasārayi.

Kammaṇa taṃ kiṇitvāna, amataṃ ādetha bhikkhavoti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato ratanāpaṇanti. Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi vibhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ virocanti obhāsenti pabhāsenti jalanti pajjalanti uddhaṃ adho tiriyaṃ ālokaṃ dassenti. Katamāni

* Am 1. 47 piṭṭhe.

tāni ratanāni, sīlaratanam samādhiratanam paññāratanam vimuttiratanam vimuttiñāṇadassanaratanam paṭisambhidāratanam bojjhaṅgaratanam.

Kataman mahārāja Bhagavato sīlaratanam, pātimokkhasamvarasīlam indriyasamvarasīlam ājīvapārisuddhisīlam paccayasannissitasīlam cūlasīlam majjhimasīlam mahāsīlam maggasīlam phalasīlam. Silaratanena kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā pihayati pattheti, sīlaratanapiḷandho kho mahārāja bhikkhu disampi anudisampi uddhampi adhopi tiriyaampi virocati ativirocati¹, heṭṭhato Avīcim uparito bhavaggaṃ upādāya etthantare sabbaratanāni atikkamitvā abhibhavitvā² ajjhottharivitvā tiṭṭhati, evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato sīlaratanan”ti.

Evarūpāni sīlāni, santi Buddhassa āpaṇe.

Kammena taṃ kiṇitvāna, ratanam vo piḷindhathāti.

Kataman mahārāja Bhagavato samādhiratanam, savitakkasavicāro samādhi avitakkavicāramatto samādhi avitakka-avicāro samādhi suññato samādhi animitto samādhi appaṇihito samādhi, samādhiratanam kho mahārāja piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkabyāpādavitakka vihiṃsāvitakkamānuddhaccadiṭṭhivicikicchākilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni, te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamṃsanti na saṇṭhanti³ na upalimpanti⁴. Yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddhamṃsati na saṇṭhāti na upalimpati, taṃ kissa hetu, parisuddhattā padumassa. Evameva kho mahārāja samādhiratanam piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkabyāpādavitakka vihiṃsāvitakka mānuddhacca diṭṭhi vicikicchā kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni, te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamṃsanti na saṇṭhanti na upalimpanti, taṃ kissa hetu, parisuddhattā samādhissa, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato samādhiratanan”ti, evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

1. Atirocati (Sī, I)

3. Na saṇṭhahanti (Sī)

2. Atisayitvā (Sī, I)

4. Na upalippanti (Sī, I)

Samādhiratanamālassa, kuvitakkā na jāyare.

Na ca vikkhipate cittaṃ, etaṃ tumhe piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ, yāya mahārāja paññāya ariyasāvako “idaṃ kusalan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ akusalan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ sāvajjaṃ, idaṃ anavajjaṃ, idaṃ sevitaḥḥaṃ, idaṃ na sevitaḥḥaṃ, idaṃ hīnaṃ, idaṃ paṇītaṃ, idaṃ kaṇhaṃ, idaṃ sukkaṃ, idaṃ kaṇhasukkasappaṭibhāgaṃ”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ dukkhaṃ”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāmini paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato paññāratanaṃ”ti.

Paññāratanaṃ, na ciraṃ vattate bhavo.

Khippaṃ phasseti¹ amataṃ, na ca so rocate bhaveti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam, vimuttiratanam² kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ patto kho mahārāja bhikkhu “vimuttiratanam piḷandho”ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākālāpamaṇikalāpapavāḷakālāpābharaṇappaṭimaṇḍito³ agalutagaratālīsakalohitacandanānūlittagatto nāgapunnāga sāla salaḷa campaka yūthikātimuttakapāḷaluppavassikamallikāvicitto sesajane atikkamitvā viroceti ativirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālāgandharatanābharaṇehi. Evameva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimuttiratanapiḷandho upādāyupādāya vimuttānaṃ bhikkhūnaṃ atikkamitvā samatikkamitvā viroceti ativirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā, taṃ kissa hetu, aggaṃ mahārāja etaṃ piḷandhanaṃ sabbapiḷandhanānaṃ, yadidaṃ vimuttiṭṭhiḥpiḷandhanaṃ, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato vimuttiratanam”ti.

Maṇimālādharmaṃ geḥa, jano⁴ sāmiṃ udikkhati.

Vimuttiratanamālantu, udikkhanti sadevakāti.

1. Phusseti (Syā), passati (Ka)

3. Pavāḷābharaṇappaṭimaṇḍito (Sī, I)

2. Vimuttiratananti (Sī, I)

4. Geḥaṃ, jano (Ka)

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanaṃ,
paccavekkhaṇañāṇaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratananti
vuccati, yena ñāṇena ariyasāvako maggaphalanibbānāni
pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti, ariyā katakiccataṃ.

Taṃ ñāṇaratanaṃ laddhuṃ, vāyametha Jinorasāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanaṃ, catasso kho
mahārāja paṭisambhidāyo atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā
niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti, imehi kho mahārāja catūhi
paṭisambhidāratanehi samalaṅkato bhikkhu yaṃ yaṃ parisāṃ upasaṅkamati,
yadi khattiyaparisaṃ, yadi brāhmaṇaparisaṃ, yadi gahapatiparisaṃ, yadi
samaṇaparisaṃ, visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto abhīru acchambhī
anutrāsī vigatalomahaṃso parisāṃ upasaṅkamati.

Yathā mahārāja yodho saṅgāmasūro sannaddhapañcāvudho
acchambhito¹ saṅgāmaṃ otarati, sace amittā dūre bhavissanti usunā
pāṭayissāmi, tato orato bhavissanti sattiyaṃ paharissāmi, tato orato bhavissanti
kaṇayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi,
kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmīti², evameva kho mahārāja
catupaṭisambhidāratanaṃ dīdāto bhikkhu acchambhito parisāṃ
upasaṅkamati, yo koci maṃ atthapaṭisambhida pañhaṃ pucchissati, tassa
atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ
kathayissāmi, nayena nayaṃ kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena.

Yo koci maṃ dhammapaṭisambhida pañhaṃ pucchissati, tassa
dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi,
asaṅkhatena asaṅkhatāṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānaṃ kathayissāmi,
suññatena suññatāṃ kathayissāmi, animittena animittaṃ kathayissāmi,
appaṇihitena appaṇihitaṃ kathayissāmi, anejaṇa anejaṃ kathayissāmi,
nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi
pañhaveyyākaraṇena.

1. Asambhito (Sī, I)

2. Vijjhissāmīti (Sī)

Yo koci maṃ niruttipaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ kathayissāmi, padena padaṃ kathayissāmi, anupadena anupadaṃ kathayissāmi, akkharena akkharaṃ kathayissāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanaṃ byañjanaṃ kathayissāmi, anubyañjanaṃ anubyañjanaṃ kathayissāmi, vaṇṇena vaṇṇaṃ kathayissāmi, sarena saraṃ kathayissāmi, paññattiyā paññattiṃ kathayissāmi, vohārena vohāraṃ kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena.

Yo koci maṃ paṭibhānapaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa paṭibhānena paṭibhānaṃ kathayissāmi, opammena opammaṃ kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇaṃ kathayissāmi, rasena rasaṃ kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇenāti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato paṭisambhidāratanan”ti.

Paṭisambhidā kiṇitvāna, nāṇena phassayeyya yo.

Acchambhito anubbiggo, atirocati sadevaketi.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato bojjhaṅgaratanaṃ. Sattime mahārāja bojjhaṅgā, satisambojjhaṅgo dhammavicayasambojjhaṅgo vīriyasambojjhaṅgo pīṭisambojjhaṅgo passaddhisambojjhaṅgo samādhisambojjhaṅgo upekkhāsambojjhaṅgo, imehi kho mahārāja sattahi bojjhaṅgaratanehi paṭimaṇḍito bhikkhu sabbaṃ tamaṃ abhibhuyya sadevakaṃ lokaṃ obhāseti pabhāseti ālokaṃ janeti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato bojjhaṅgaratanan”ti.

Bojjhaṅgaratanamālassa, uṭṭhahanti¹ sadevakā.

Kammena taṃ kiṇitvāna, ratanaṃ vo piḷandhathāti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇanti. Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni saṅgharatanaṇca, sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānusikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā,

1. Upaṭṭhahanti (Ka), udikkhanti (Syā)

nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti, te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti, appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tilamuggamāse parittakenapi taṇḍulamuggamāsenā appakenapi mūlena upādāyupādāya gaṇhanti. Evameva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato sabbapaṇaṇ”ti.

Āyu arogatā vaṇṇaṃ, saggaṃ uccākulīnatā.

Asaṅkhataṇca amataṃ, atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi, kammamūlena gayhati.

Kiṇitvā saddhāmūlena, samiddhā hotha bhikkhavoti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā janā paṭivasanti, suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimabhāṇakā Saṃyuttabhāṇakā Āṅguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā sīlasampanṇā samādhisampanṇā paññāsampanṇā bojjhaṅgabhāvanāratā vipassakā sadatthamanuyuttā āraññikā rukkhāmulikā abbhokāsikā palālapuñjikā sosānikā nesajjikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekkhā phalasamaṅgino sotāpanṇā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷabhiññā iddhimanto paññāya pāramiṃgatā satipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipā-da-indriyabalabojjhaṅgamaggavarajhānavimokkharūpārūpasantasukhasamāpatti kusalā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samākiṇṇaṃ naḷavanasaravanamiva dhammanagaraṃ ahosi. Bhavatīha—

Vītarāgā vītadosā, vītamohā anāsavā.

Vītataṇhā anādānā, dhammanagare vasanti te.

Āraññikā dhutadharā, jhāyino lūkhacivarā.

Vivekābhiratā dhīrā, dhammanagare vasanti te.

Nesajjikā santhatikā, athopi ṭhānacaṅkamā.

Paṃsukūladharā sabbe, dhammanagare vasanti te.

Ticīvaradharā santā, cammakhaṇḍacatutthakā.

Ratā ekāsane viññū, dhammanagare vasanti te.

Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā.

Lābhālābhena santuṭṭhā, dhammanagare vasanti te.

Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.

Ākiñcaññaṃ patthayānā, dhammanagare vasanti te.

Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekkhā phalasamaṅgino.

Āsīsakā¹ uttamatthaṃ, dhammanagare vasanti te.

Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye.

Anāgāmī ca arahanto, dhammanagare vasanti te.

Satipaṭṭhānakusalā, bojjhaṅgabhāvanārātā.

Vipassakā dhammadharā, dhammanagare vasanti te.

Iddhipādesu kusalā, samādhibhāvanārātā.

Sammappadhānānuyuttā, dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.

Antalikkhamhi caraṇā, dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇī, guttadvārā susaṃvutā.

Sudanto uttame damme², dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā.

Paññāya pāramippattā, dhammanagare vasanti teti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimitaññaṇavaradharā asaṅgā atulaguṇā³
atulayasā atulabalā atulatejā dhammacakkānuppavattakā paññāpāramiṃ
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare
“**Dhammasenāpatino**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū iddhimanto
adhigatappaṭisambhidāpattavesārajjā gaganacarā durāsadā duppasahā
anālambacarā sasāgaramahidharapathavikampakā candasūriyaparimajjakā
vikubbanādhiṭṭhānābhinihārakusalā

1. Āsīmsakā (Sī, I)

2. Dhamme (Sī, I)

3. Atuliyaguṇā (Sī, I, Ka)

iddhiyā pāramiṃ gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**purohitā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhutaṅgamanugatā appicchā santuṭṭhā viññattimanesanajigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bhamarāva gandhamanughāyitvā pavisanti vivittakānanam, kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattamanuppattā dhutaṅgaguṇe agganikkhattā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**akkhadassā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṃ gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**nagarajotakā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādhārā sithiladhanitadīgharassagarukalahukakkharaparicchedakusalā navaṅgasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**dhammarakkhā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā ṭhānāṭṭhānakusalā¹ āpattānāpattigarūkalahukasatekiccha-atekicchavutṭhānadesanāniggahapaṭikamma-osāraṇanissāraṇapaṭisāraṇakusalā vinaye pāramiṃ gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**rūparakkhā**”ti² vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivarakusumamālabaddhā varapavaramahagghaseṭṭhabhāvanamanuppattā bahujanakantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**pupphāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamayappaṭividdhā diṭṭhasaccā viññātasāsanā catūsu sāmāññaphalesu tiṇṇavicikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesampi paṭipannānam te phale saṃvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**phalāpaṇikā**”ti vuccanti.

1. Nidānapaṭhanakusalā (Sī, I), nidānavatthukusalā (Syā)

2. Rūpadakkhāti (Sī, Syā, I)

Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlasamvaragandhamanulittā¹
 anekavidhabahugunadharā kilesamaladuggandhavidhamakā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**gandhāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā
 abhidhamme abhivinaye uḷārapāmojjā araṇṇagatāpi rukkhamaḷagatāpi
 suñṇāgāragatāpi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā
 dhammavararasamogālhā adhimattapaṭibhānā dhammesu
 dhammesanappaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā
 santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā
 samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā, tattha
 tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
 Bhagavato dhammanagare “**soṇḍā pipāsā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ
 jāgariyānuyogamanuyuttā nisajjaṭṭhānacaṅkamehi rattindivaṃ vītināmenti,
 bhāvanānuyogamanuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthappasutā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**nagaraguttikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū navaṅgaṃ Buddhavacanāṃ atthato ca
 byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharaṇato ca vācenti
 anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato
 dhammanagare “**dhammāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena
 āgamapariyattisutabhogena bhogino dhanino
 niddiṭṭhasarabyañjanalakkaṇappaṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**dhammasetṭhino**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū uḷāradesanāpaṭivedhā
 paricīṇṇārammaṇavibhattiniddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**vissutadhammikā**”ti vuccanti.

Evam suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ evaṃ
 sumāpitaṃ evaṃ suvihitaṃ evaṃ suparipūritaṃ evaṃ suvavatthāpitaṃ
 evaṃ surakkhitaṃ evaṃ sugopitaṃ

1. Sīlavarasugandhamanulittā (Sī, I)

evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi, iminā mahārāja kāraṇena
iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbaṃ atthi so Bhagavāti.

“Yathāpi nagaraṃ disvā, suvibhattaṃ manoramaṃ.

Anumānena jānanti, vaḍḍhakissa mahattanaṃ.

Tatheva Lokanāthassa, disvā dhammapuraṃ varaṃ.

Anumānena jānanti, atthi so Bhagavā iti.

Anumānena jānanti, ūmiṃ disvāna sāgare.

Yathāyaṃ dissate ūmi, mahanto so bhavissati.

Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ, sabbattha maparājitaṃ.

Taṇhakkhayamanupattaṃ, bhavasamsāramocanaṃ.

Anumānena ñātabbaṃ, ūmiṃ disvā sadevake.

Yathā dhammūmivipphāro, aggo Buddho bhavissati.

Anumānena jānanti, disvā accuggataṃ girim.

Yathā accuggato eso, Himavā so bhavissati.

Tathā disvā dhammagirim, sītībhūtaṃ nirūpadhiṃ.

Accuggataṃ Bhagavato, acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ.

Anumānena ñātabbaṃ, disvāna dhammapabbataṃ.

Tathā hi so mahāvīro, aggo Buddho bhavissati.

Yathāpi gajarājassa, padaṃ disvāna mānusa.

Anumānena jānanti, mahā eso gajo iti.

Tatheva Buddhanāgassa, padaṃ disvā vibhāvino.

Anumānena jānanti, uḷāro so bhavissati.

Anumānena jānanti, bhīte disvāna kummige.

Migarājassa saddena, bhītāme kummigā iti.

Tatheva titthiye disvā, vitthate bhītamānase.

Anumānena ñātabbaṃ, Dhammarājena gajjitaṃ.

Nibbutaṃ pathaviṃ disvā, haritapattaṃ mahodikaṃ.

Anumānena jānanti, mahāmeghena nibbutaṃ.

Tathevimaṃ janaṃ disvā, āmoditapamoditaṃ.

Anumānena ñātappaṃ, dhammameghena tappitaṃ.

Laggaṃ disvā bhusaṃ paṅkaṃ, kalaladdagataṃ mahiṃ.

Anumānena jānanti, vārikkhandho mahā gato.

Tathevimaṃ janaṃ disvā, rajapaṅkasamohitaṃ.

Vahitaṃ dhammanadiyā, viṣaṭṭhaṃ dhammasāgare.

Dhammāmatagataṃ disvā, sadevakamimaṃ mahiṃ.

Anumānena ñātappaṃ, dhammakkhando mahā gato.

Anumānena jānanti, ghāyitvā gandhamuttamaṃ.

Yathāyaṃ vāyate gandho, hessanti pupphitaṃ dumā.

Tathevāyaṃ sīlagandho, pavāyati sadevake.

Anumānena ñātappaṃ, atthi Buddho anuttaro”ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahassena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ upadassayitum, yathā mahārāja dakkho mālākāro nānāpuppharāsīmā ācariyānusiṭṭhiyā paccattapurisakārena vicittaṃ mālāguṇarāsiraṃ kareyya, evameva kho mahārāja so Bhagavā vicittapuppharāsi viya anantaḡuṇo appameyyaḡuṇo, ahametarahi Jinasāsane mālākāro viya pupphaganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggenapi mayhaṃ buddhibalenapi asaṅkhyeyyenapi kāraṇena anumānena Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ panettha chandaṃ janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kāraṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbutosmi bhante Nāgasena tumhākaṃ paramavicittena paṇhaveyyākaraṇenāti.

Anumānapañho paṭhamo.

2. Dhutaṅgapāṇha

“Passatāraññake bhikkhū, ajjhogāḷhe dhute guṇe.

Puna passati gihī rājā, anāgāmiphale ṭhite.

Ubhopi te viloketvā, uppajji saṁsayo mahā.

Bujjheyya ce gihī dhamme, dhutaṅgaṁ nipphalaṁ siyā.

Paravādivādamathanaṁ, nipuṇaṁ piṭakattaye.

Handa pucche kathiseṭṭhaṁ, so me kaṅkhaṁ vinessatī”ti.

Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami,
upasaṅkamitvā ayasmantaṁ Nāgasenaṁ abhivādetvā ekamantaṁ nisīdi,
ekamantaṁ nisīno kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etadavoca
“bhante Nāgasena atthi koci gihī agāriko kāmabhogī
puttadārasambādhasayanaṁ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṁ paccanubhonto
mālāgandhavilepanaṁ dhārayanto jātarūparajataṁ sādīyanto
maṇimuttākaṅcanavicittamoḷibaddho yena santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ
sacchikatan”ti.

Na mahārāja ekaññeva sataṁ na dve satāni na tīṇi cattāri pañca satāni
na sahasaṁ na satahasaṁ na koṭisataṁ na koṭisahasānaṁ na
koṭisatasahasānaṁ, tiṭṭhatu mahārāja dasannaṁ vīsatiyā satassa sahasassa
abhisamayo, katamena te pariyāyena anuyogaṁ dammīti.

Tvameve taṁ brūhīti. Tenahi te mahārāja kathayissāmi satena vā
sahasena vā satahasasena vā koṭiyā vā koṭisatena vā koṭisahasena vā
koṭisatasahasena vā, yā kāci navaṅge Buddhavacane
sallekhitācārappaṭipattidhutavaraṅgaguṇanissitā¹ kathā, tā sabbā idha
samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnatasamavisamathalāthaladesabhāge
abhivutṭhaṁ udakaṁ, sabbaṁ taṁ tato vinigāḷitvā mahodadhiṁ sāgaram
samosarati. Evameva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navaṅge
Buddhavacane sallekhitācārappaṭipattidhutaṅgaguṇadharanissitā kathā, tā
sabbā idha samosarissanti.

1. Dhutaṅgaguṇadharanissitā (Ka)

Mayhampettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhācariyo anusīṭṭho lekhaṃ osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekhaṃ paripūreti, evaṃ sā lekhā samattā paripuṇṇā anūnikā bhavissati. Evameva mayhampettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvatthiyā pañcakoṭimattā ariyasāvakā Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni anāgāmiphale patiṭṭhitā, te sabbepi gihī yeva na pabbajitā. Puna tattheva Kaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pāṇakoṭiyo abhisamimsu, pana Cūḷarāhulovāde¹, Mahāmaṅgalasuttante, Samacittapariyāye, Parābhavasuttante, Purābhedasuttante, Kalahavivādasuttante, Cūḷabyūhasuttante, Mahābyūhasuttante, Tuvaṭakasuttante, Sāriputtasuttante gaṇanapathamatītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi.

Nagare Rājagahe paññāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni ariyasāvakā Bhagavato upāsaka-upāsikāyo, puna tattheva Dhanapālahatthināgadamane navuti pāṇakoṭiyo, Pārāyanasamāgame Pāsāṇakacetiye cuddasa pāṇakoṭiyo, puna Indasālaguhāyaṃ asīti devatākoṭiyo, puna Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārāsa brahmakōṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohaṇe Saṅkassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ naramarūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamimsu.

Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapathamatītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo

1. Mahārāhulovāde (Sī, I)

ahosi. Puna Sumanamālākārasamāgame, Garahadinnasamāgame, Ānandaseṭṭhisamāgame, Jambukājīvakasamāgame, Maṇḍukadevaputtasamāgame, Maṭṭhakuṇḍalidevaputtasamāgame, Sulasānagarasobhīnisamāgame, Sirimānagarasobhīnisamāgame, Pesakāradhītusamāgame, Cūlasubhaddāsamāgame, Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadassanasamāgame, Sūnāparantakasamāgame, Sakkapañhasamāgame, Tirokuṭṭasamāgame¹, Ratanasuttasamāgame paccekam caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, yāvata mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi, tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi, tattha tattha yebhuyyana dve tayo cattāro pañca sataṃ sahaṣsaṃ sataṣaṣṣaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsu. Ye te mahārāja devā gihī ye va na te pabbajitā, etāni ceva mahārāja aññāni ca anekāni devatākoṭṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutaṅgāni kimatthaṃ sādheṇti, tena kāraṇena dhutaṅgāni akiccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādīnā sarīradubbalaḥkaraṇena. Yadi muṭṭhīhi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asisattisaradhanukodaṇḍalaguḷamuggarehi. Yadi gaṇṭhikuṭṭasirakaṇṭhalatāsākhā ālambitvā rukkhamaḥbhīruhaṇaṃ bhavati, kiṃ dīghadaḥhanisṣeṇipariyesanena, yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassamahatimahāsirisayanapariyesanena. Yadi ekako sāsāṅkasappaṭibhayavisamakantāratarāṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajjamahatimahāsattapariyesanena. Yadi nadisaraṃ bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetunāvāpariyesanena. Yadi sakasantakena ghāsacchādanam kātum pahoti, kiṃ parūpasevanapiyasamullāpapacchāpuredhāvanena. Yadi akhātataḷāke udakam labhati, kiṃ udapānataḷākapokkharāṇikhaṇanena. Evameva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, kiṃ dhutaṅgavarasamādiyanenāti.

1. Tirokuṭṭasamāgame (Sī, I)

Aṭṭhavīsati kho panime mahārāja dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā, yehi guṇehi dhutaṅgāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Katame aṭṭhavīsati, idha mahārāja dhutaṅgaṃ suḍḍhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjaṃ na paraḍukkāpanaṃ abhayaṃ asampīḷanaṃ ekantavaḍḍhikaṃ aparihāniyaṃ amāyaṃ āraḁkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇaṃ saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip̐pamuttaṃ rāgaḁkhayaṃ doṣaḁkhayaṃ mohaḁkhayaṃ māṇappaḁānaṃ kuṇitakkaḁchedanaṃ kaṅkhāvitaraṇaṃ koṣajjaṇiddhaṃsaṇaṃ aratippaḁānaṃ khaṇaṇaṃ atulaṃ appamaṇaṃ sabbaduḁkhakḁhayagamaṇaṃ, ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā yehi guṇehi dhutaṅgāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni.

Ye kho te mahārāja dhutaḁuṇe sammā upasevanti, te aṭṭhārasahi guṇehi samupetā bhavanti. Katamehi aṭṭhārasahi, ācāro tesāṃ suvisuddho bhoṭi, paṭipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, maṇosaṃācāro suvisuddho hoti, vīriyaṃ supaggaḁhitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhiḁapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upaṭṭhitā hoti, āhāro pariṇṇāto hoti, sabbasattāṇaṃ gaṛukato hoti, bhojane mattaṇṇū hoti, jāgaṛiyamaṇuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tattha viḁhārī hoti, pāpaḁjegucchī hoti, vivekāṛāmo hoti, satataṃ appamatto hoti, ye te mahārāja dhutaḁuṇe sammā upasevanti, te imehi aṭṭhārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaḁuṇārahā. Katame dasa, saddho hoti hiriṃā dhiṭiṃā akuho atthavaṣī alolo sikkhākāmo daḁhasamaḁdāṇo anujjhāṇabahuḁo mettāvihārī, ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaḁuṇārahā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmaḁbhogino santaṃ paramatthaṃ nibbāṇaṃ sacchikaṛonti, sabbe te purimāsu jāṭisu terasasu dhutaḁuṇesu katūpāsaṇā katabhūṃikammā, te tattha cāraṇca paṭipattiṇca soḁhayitvā ajjetaraḁhi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbāṇaṃ sacchikaṛonti.

Yathā mahārāja kusalo issāso antevāsike paṭhamam tāva
 upāsanasālāyam cāpabhedacāpāropanaggahaṇamuṭṭhippaṭipīḷana-
 aṅgulivināmanapādaṭhapanasaraḅḅagahaṇasannahana-
 ākaḍḍhanasandhāraṇalakkhaniyamanakhipane tiṇapurisakachakaṇa¹
 tiṇapalālamattikāpuṇḍjaphalakalakkhavedhe anusikkhāpetvā rañño santike
 upāsanaṃ ārādhayitvā ājaññarathagajaturaṅgadhanadhañña-
 hiraññasuvaṇṇadāsīdāsabhariyagāmaṇavaṇṇam labhati. Evameva kho mahārāja
 ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramattham nibbānam
 sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātīsu terasasu dhutaḅḅesu katūpāsanaṃ
 katabhūmikammā, te tattheva cāraṇa paṭipattiṇca sodhayitvā ajjetarahi gihī
 yeva santā santaṃ paramattham nibbānam sacchikaronti. Na mahārāja
 dhutaḅḅesu pubbāseṇaṃ vinā ekissā yeva jātīyā arahattaṃ sacchikiriyā
 hoti, uttamaṇa pana vīriyena uttamāya paṭipattiyā tathārūpeṇa ācariyena
 kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyā hoti.

Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā
 vattappaṭipattiyā vā ārādhettvā
 satthaggaḅḅachedanalekhanavedhanasalluddharaṇavaṇṇa dhovana
 sosanabhesajjā nulinpanavamanavirecanānuvāsanaḅḅakiriyamanusikkhitvā
 vijjāsu katasikkho katūpāsano katahattho āture upasaṅkamati tikicchāya.
 Evameva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ
 paramattham nibbānam sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātīsu terasasu
 dhutaḅḅesu katūpāsanaṃ katabhūmikammā, te tattheva cāraṇa paṭipattiṇca
 sodhayitvā ajjetarahi gihī yeva santā santaṃ paramattham nibbānam
 sacchikaronti, na mahārāja dhutaḅḅeḅi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo
 hoti.

Yathā mahārāja udakassa aseṇaṇa bījānaṃ avirūhanaṃ hoti, evameva
 kho mahārāja dhutaḅḅeḅi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṃ akatakalyāṇānaṃ
 sugatigamaṇaṃ na hoti, evameva kho mahārāja dhutaḅḅeḅi avisuddhānaṃ
 dhammābhisamayo na hoti.

Pathavisamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
patiṭṭhānaṭṭhena.

Āposamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesamaladhovanaṭṭhena.

Tejosamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesavanajjhāpanaṭṭhena.

Vāyosamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesamalarajopavāhanaṭṭhena.

Agadasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesabyādhivūpasamanaṭṭhena.

Amatasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesavisanāsaṇaṭṭhena.

Khettsamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbasāmaññaṇaṇasassavirūhanaṭṭhena.

Manoharasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
patthiticchitasabbasampattivaradadaṭṭhena.

Nāvāsamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
saṃsāramahaṇṇavapāragamanaṭṭhena.

Bhīruttāṇasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
jarāmarañabhītānaṃ assāsakaraṇaṭṭhena.

Mātusamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesadukkhappaṭipīṭānaṃ anuggāhakaṭṭhena.

Pitusamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kusalavaḍḍhikāmaṇaṃ sabbasāmaññaṇaṇajanakaṭṭhena.

Mittasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbasāmaññaṇaṇapariyesana-avisaṃvādaṭṭhena.

Padumasamañ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbakilesamalehi anupalittaṭṭhena.

Catujjātiyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesaduggandhapaṭivinodanaṭṭhena.

Girirājavarasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
aṭṭhalokadhammavātehi akampiyaṭṭhena.

Ākāśasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ sabbattha
gahaṇāpagata-uruvisaṭavittathatamahantaṭṭhena.

Nādisamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesamalapavāhanaṭṭhena.

Sudesakasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
jātikantārakilesavanagahananitttharaṇaṭṭhena.

Mahāsattavāhasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbabhayaṣuññakhema-abhayavarapavaraniḃbānanagarasampāpanaṭṭhena.

Sumajjitavimalādāsasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
saṅkhārānaṃ sabhāvadassanaṭṭhena.

Phalakasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesalaṅgulasarasattipaṭibāhanaṭṭhena.

Chattasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesavassatividhaggisantāpātapapaṭibāhanaṭṭhena.

Candasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
pihayitapatthitaṭṭhena.

Sūriyasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
mohatamatimiranāsanaṭṭhena.

Sāgarasamaṃ mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
anekavidhasāmaññaṇavararatanuṭṭhānaṭṭhena, aparimita-asāṅkhyeyya-
appameyyaṭṭhena ca.

Evam kho mahārāja dhutaṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ bahūpakāraṃ
sabbadarathapariḷāhanudaṃ aratinudaṃ bhayanudaṃ bhavanudaṃ
khīlanudaṃ malanudaṃ sokaṇudaṃ dukkhanudaṃ rāganudaṃ dosanudaṃ
mohanudaṃ mānanudaṃ diṭṭhinudaṃ sabbākusaladhammanudaṃ
yasāvahaṃ hitāvahaṃ sukhāvahaṃ phāsukaraṃ pītikaraṃ
yogakkhemakaraṃ anavajjaṃ iṭṭhasukhavipākaṃ ṇaṇarāsigaṇapuñja
aparimita-asāṅkhyeyya appameyyaṇaṃ varaṃ pavaraṃ aggaṃ.

Yathā vā pana mahārāja udakaṃ bijavirūhanāya, aggi jhāpanāya, āhāro
balāharaṇāya, latā bandhanāya, satthaṃ chedanāya, pāṇīyaṃ
pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ
byādhivūpasamanāya, yānaṃ sukhagamanāya, bhīruttāṇaṃ
bhayavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalaṃ
daṇḍaleḍḍulaguḷasarasattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā
posanāya, ādāso olokanāya, alaṅkāro sobhanāya, vatthaṃ paṭicchādanāya,
nissenī ārohanāya, tulā visamavikkhepanāya², mantā pariappanāya,
āvudhaṃ tājjanīyapaṭibāhanāya, paḍīpo andhakāravidhamanāya, vāto
pariḷāhanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanāya, agadaṃ jīvitarakkhaṇāya,
ākaro ratanuppādanāya, ratanaṃ alaṅkārayā, āṇā anatikkamanāya, issariyaṃ
vasavattanāya. Evameva kho mahārāja dhutaguṇaṃ sāmāññabijavirūhanāya,
kilesamalajhāpanāya, iddhibalāharaṇāya, satisaṃvaranibandhanāya,
vimativicikicchāsamucchedanāya, taṇhāpipāsāvinayanāya, abhisamaya-
assāsakaraṇāya, caturghanittharaṇāya, kilesabyādhivūpasamāya,
nibbānasukhappaṭilābhāya,
jātijarābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsabhayavino
danāya, sāmāññaguṇaparirakkhaṇāya, aratikuvitakkapaṭibāhanāya,
sakalasāmāññatthānusāsanāya, sabbasāmāññaguṇaposaṇāya,
samathavipassanāmaggaḥalanibbānadassanāya,
sakalalokathutathomitamahāsobhanakaraṇāya, sabbāpāyapidahanāya,
sāmāññatthaselasikharamuddhani abhirūhanāya,
vaṅkakuṭilavisamacittavikkhepanāya³, sevitaḥṣevitaḥṣabbadhamme
sādhusajjhāyakaranāya,

1. Patitthānavasena (Ka) 2. Nikkhepanāya (Sī, I) 3. Cittanikkhepanāya (Sī, I)

sabbakilesapaṭisattutajjanāya, avijjandhakāraavidhamanāya,
 tividhaggisantāpapariḷāhanibbāpanāya,
 saṇhasukhumasantasamāpattinipphādanāya,
 sakalasāmaññaḡuṇaparirakkhaṇāya, bojjaṇḡavararatanuppādanāya,
 yogijanālaṇkaraṇāya, anavajjanipuṇasukhumasantisukhamanatikkamanāya,
 sakalasāmañña-ariyadhammavasavattanāya. Iti mahārāja imesaṁ ḡuṇānaṁ
 adhigamāya yadidaṁ ekamekaṁ dhutaḡuṇaṁ, evaṁ mahārāja atuliyāṁ
 dhutaḡuṇaṁ appameyyāṁ asaṁaṁ appaṭisamaṁ appaṭibhāḡaṁ
 appaṭiseṭṭhaṁ uttaraṁ seṭṭhaṁ viṣiṭṭhaṁ adhikaṁ āyataṁ puthulaṁ viṣaṭaṁ
 vitthataṁ ḡarukaṁ bhāriyaṁ mahantaṁ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko
 lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho
 appatirūpo dhutaṇḡaṁ¹ samādiyati, so diḡuṇaṁ daṇḡamāpajjati,
 sabbagūṇaghātamāpajjati, diṭṭhadhammikaṁ hīḷanaṁ khīḷanaṁ ḡarahaṇaṁ
 upaṇḡanaṁ khipanaṁ asambhogaṁ nissāraṇaṁ nicchubhanaṁ pavāhanaṁ
 pabbājanaṁ paṭilabhati, samparāyepi satayojanike Avīcimahāniraye
 uṇhakaṭṭhitatattasantatta-accijālāmālake anekavassakoṭisatasahassāni
 uddhamadho tiriyaṁ pheṇuddehakaṁ samparivattakaṁ paccati, tato
 muccitvā² kisapharusakālaṇḡapaccaṇḡo sūnuddhumātasusiruttamaṇḡo³
 chāto pipāsito visamabhīmarūpavaṇṇo bhaggakaṇṇasoto
 ummilitanimīlitanettanayano arugattapakagatto pulavākiṇṇasabbakāyo
 vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno atāṇo
 asaraṇo āruṇṇaruṇṇakāruṇṇaravaṁ paridevamāno Nijjhāmatāṇhiko
 samaṇamahāpeto hutvā āhiṇḡamāno mahiyā aṭṭassaraṁ karoti.

Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo
 hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisiṇcati, so labhati hatthacchedaṁ
 pādacchedaṁ hatthapādacchedaṁ kaṇṇacchedaṁ nāsacchedaṁ
 kaṇṇanāsacchedaṁ bilaṇḡathālikaṁ saṅkhamuṇḡikaṁ rāhumukhaṁ
 jotimālikaṁ hatthapajjotikaṁ erakavattikaṁ cīrakavāsikaṁ eṇeyyakaṁ
 baḷisamaṁsikaṁ kahāpaṇakaṁ khārāpatacchikaṁ palighaparivattikaṁ
 palālapīṭhakaṁ tattenā

1. Tadhugūṇaṁ (Ka) evamuparipi.

2. Muṇcitvā (Ka)

3. Sūnuddhumātasūcimukhapamāṇasusiruttamaṇḡo (Sī, I)

kelena osiñcanam sunakhehi khādāpanam jīvasūlāropanam asinā
 sīsacchedam anekavihitampi kammakāraṇam anubhavati, kim kāraṇā ayutto
 appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
 ṭhāne attānam ṭhapesim, velam ghātesi, evameva kho mahārāja yo koci
 puggalo pāpiccho -pa- mahiyā aṭṭassaram karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko araho patirūpo
 appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āraddhavīriyo pahitatto asaṭṭho
 amāyo anodariko alābhakāmo ayasakāmo akittikāmo saddho
 saddhāpabbajito jarāmarañā muccitukāmo “sāsanaṃ paggaṇhissāmī”ti
 dhutaṅgam samādiyati, so diguṇam pūjam arahati devānañca piyo hoti
 manāpo pihayito patthito, jātisumanamallikādīnam viya puppham
 nahātānulittassa, jighacchitassa viya paṇṭabhojanam, pipāsītassa viya
 sītalavimalasurabhipānīyam, visagatassa viya osadhavaram,
 sīghagamanakāmassa viya ājaññarathavaruttamam, atthakāmassa viya
 manoharamaṇiratanam, abhisiñcitukāmassa viya
 paṇḍaravimalasetacchattam, dhammakāmassa viya
 arahattaphalādhigamamanuttaram. Tassa cattāro satipaṭṭhānā
 bhāvanāpāripūrim gacchanti, cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā
 pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo
 bhāvanāpāripūrim gacchati, samathavipassānā adhigacchati,
 adhigamappaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā
 tisso vijjā chaḷabhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tassādheyyā honti,
 vimuttiapaṇḍaravimalasetacchattena abhisiñcati.

Yathā mahārāja rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa
 khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saratṭhanegamaajānapadabhaṭṭabala¹
 aṭṭhattimsā ca rājaparisā naṭanaccakā mukhamaṅgalikā sotthivācakā
 samaṇabrāhmaṇasabbapāsaṇḍagaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci pathaviyā
 paṭṭanaratanākaranagarasuṅkaṭṭhānaverajjakachejjabhejjajanamanusāsanaṃ
 sabbattha sāmiko bhavati, evameva kho mahārāja yo koci puggalo yutto
 patto -pa- vimuttiapaṇḍaravimalasetacchattena abhisiñcati.

1. Balatthā (Sī, I)

Terasimāni mahārāja dhutaṅgāni, yehi suddhikato nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhaṃ dhammakīḷamabhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṇṇeti, iddhividhaṃ dibbasotadhātuṃ paracittavijānanāṃ pubbenivāsānussatiṃ dibbacakkhuṃ sabbāsavakkhayaṇca pāpuṇāti. Kateme terasa, paṃsukūlikaṅgaṃ tecīvarikaṅgaṃ piṇḍapātikaṅgaṃ sapadānacārikaṅgaṃ ekāsanikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅgaṃ āraññikaṅgaṃ rukkhamūlikaṅgaṃ abbhokāsikaṅgaṃ sosānikaṅgaṃ yathāsanthatikaṅgaṃ nesajjikaṅgaṃ, imehi kho mahārāja terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane suṭṭhu katasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā vaṅgaṃ takkolaṃ cīnaṃ sovīraṃ suraṭṭhaṃ Alasandaṃ kolapaṭṭanaṃ suvaṇṇabhūmiṃ gacchati aññaṃpi yaṃ kiñci nāvāsaṅcaraṇaṃ. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako paṭhamāṃ khattadosāṃ tiṇakaṭṭhapāsāṇaṃ apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavanamaddanena bahudhaññaṃko hoti, tassādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daliddā duggatajanā. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi -pa- kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulīno chejjabhejjajananamanusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca mahāpathavī tassādheyyā hoti. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca samaṇaṅgaṇā tassādheyyā honti.

Nanu mahārāja * therā Upaseno Vaṅgantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattihīya saṅghassa katikaṃ sapariso naradammasārathim paṭisallānagataṃ upasaṅkamtivā Bhagavato pāde sirasāvanditvā ekamantaṃ nisīdi, Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ parisāṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo parisāya saddhim sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etadavoca “pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena parisā, kathaṃ tvaṃ Upasena parisāṃ vinesī”ti. Sopi sabbaññunā Dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūtasabhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etadavoca—

Yo koci maṃ bhante upasaṅkamtivā pabbajjaṃ vā nissayaṃ vā yācati, tamahaṃ evaṃ vadāmi “ahaṃ kho āvuso ārañṇiko piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko. Sace tvampi ārañṇiko bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko, evāhaṃ taṃ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi”ti, sace so me bhante paṭissuṇitvā nandati oramati, evāhaṃ taṃ pabbājemi nissayaṃ demi, sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi, na nissayaṃ demi, evāhaṃ bhante parisāṃ vinemīti. Evaṃ kho¹ mahārāja dhutaguṇavarasamādiṇṇo Jinasāsanavare issaro hoti. Vasavattī sāmiko icchākaraṇo, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddhaparisuddha-udiccajātippabhavaṃ siniddhaṃ mudu lobhanīyaṃ sugandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddamamanupalittaṃ aṇupattakesarakaṇṇikābhimaṇḍitaṃ bhamaragaṇasevitaṃ sītalasalilasaṃvaddhaṃ, evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako timsaguṇavarehi samupeto hoti.

Katamehi timsaguṇavarehi, siniddhamudumaddavamettacitto hoti, ghātitaḥatavihatakilesa hoti, hatanihatamānadabbo hoti, acaladaḥhaniviṭṭhanibbematikasaddho hoti, paripuṇṇapāṇitapahaṭṭhalobhanīyasantasukhasamāpattilābhī hoti, sīlavarapavara-asamasucigandhaparibhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava-ariyavarapuggalapatthito, devamanussānaṃ vanditapūjito, budhavibudhapaṇḍitajānānaṃ

* Vi 1. 336 piṭṭhe.

1. Evampi (Ka)

thutathavitathomitapasattho, idha vā huram vā lokena anupalitto,
 appathokavajjepi¹ bhayadassāvī, vipulavarasampattikāmānam
 maggaphalavaratthasādhano, āyācitavipulapaṇītapaccayabhāgī,
 aniketasayano, jhānājjhositatappavaravihārī, vijaṭṭhikilesajālavatthu,
 bhinnabhaggasaṅkuṭṭitasāñchinnagatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso,
 anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇasabbavicikiccho, vimuttijjhositattho²,
 diṭṭhadhammo, acaladaḷhabhīruttāṇamupagato, samucchinnānusayo,
 sabbāsavakkhayaṃ patto, santasukhasamāpattivihārabahulo,
 sabbasamaṇaguṇasamupeto, imehi tiṃsaguṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahassilokadhātuyā aggapuriso
 ṭhapetvā Dasabalam lokācariyaṃ, sopi aparimitamasāṅkhyeyyakappe
 samācītakusalamūlo³ brāhmaṇakulakulīno manāpikaṃ kāmaraṭṭim
 anekasatasāṅkham dhanavaraṇca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi
 dhutaṅṇehi kāyavacīcittam damayitvā ajjetarahi anantaṅṇasamannāgato
 Gotamassa Bhagavato sāsanaṇare dhammacakkamanuppavattako jāto.
 Bhāsītaṇpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena
 ekaṅguttaranikāyavaralaṇchake—

* “Nāham bhikkhave aññaṃ ekapuggalampi samanupassāmi, yo
 evaṃ Tathāgatenā anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ sammadeva
 anuppavatteti, yathayidaṃ bhikkhave Sāriputto, Sāriputto bhikkhave
 Tathāgatenā anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ sammadeva
 anuppavatteti”ti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ, yā ca
 lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigamavipulavarasampattiyo, sabbaṃ taṃ
 terasasu dhutaṅṇesu samodhānopagata⁴nti.

Dhutaṅgapañho dutiyo.

Anumānavaggo catuttho.

1. Appasāvajjepi (Ka)

2. Vimuttijjhāsītatto (Sī, I)

3. Samācīṇṇakusalamūlo (Ka)

4. Samodhānettabbaṃ (Ka)

* Am 1. 23 piṭṭhe.

6. Opammakathāpañha

Mātikā

Bhante Nāgasena katihan̄gehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti.

Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā—

Gadrabhassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Dīpikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Kummassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Vamsassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Cāpassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Vāyasassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Padumassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Bijassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Nāvālagganakassa² dve aṅgāni gahetabbāni.

1. Ghorassarassa (Sī, Syā, I)

2. Nāvālaganakassa (Sī, I)

Kūpassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Niyāmakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Samuddavaggo dutiyo.

Pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Āpassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Tejassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Vāyussa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Ākāśassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Candassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Sūriyassa satta aṅgāni gahetabbāni.
 Sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbāni.
 Pathavīvaggo tatiyo.

Upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Biḷārassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Undūrassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Vicchikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Jarasiṅgālassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Migassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.
 Varāhassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Hatthissa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Upacikāvaggo catuttho.

Sīhassa satta aṅgāni gahetabbāni.
 Cakkavākassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Peṇāhikāya dve aṅgāni gahetabbāni.
 Gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Ulūkassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Vaggulissa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Jalūkāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Ajaḡarassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Sīlavaggo pañcamo.

Panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Thanasitadārakassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Cittakadharakummassa² ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Pavanassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Rūkkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Meghassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Maṇṇiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

1. Thanapīṭadārakassa (Syā)

2. Cittakathalakummassa (Ka)

Māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Bālīsikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tacchakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkaṭavaggo chaṭṭho.

Kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Kālāyasassa¹ dve aṅgāni gahetabbāni.

Chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Khettassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Agadassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Kumbhavaggo sattamo.

Rañño cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Dovārikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Nisadāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Padīpassa dve aṅgāni gahetabbāni,

Mayūrassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Turaṅgassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Soṇḍikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Indakhīlassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tulāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Khaggassa dve aṅgāni gahetabbāni.

1. Kālāhamsassa (Ka)

Macchassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Iṇaggāhakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Byādhitassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Matassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Nadiyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Usabhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Maggassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Suṅkasāyikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Corassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Sakuṇagghiyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Sunakhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Tikicchakassa tīṇi aṅgani gahetabbāni.
 Gabbhiniyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Camariyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Kikiyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Kapotikāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Ekanayanassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Kassakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Jambukasiṅgāliyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Caṅgavārakassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Dabbiyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Iṇasādhakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Anuvicinakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
 Sārathissa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tunnavāyassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Nāvikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Bhamarassa dve aṅgāni gahetabbānīti.

Mātikā niṭṭhitā.

1. Gadrabhavagga 1. Gadrabhaṅgapaṇha

1. Bhante Nāgasena “gadrabhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja gadrabho nāma saṅkārakūṭepi carukkepi siṅghātakepi gāmadvārepi thusarāsīmhipi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiṇasanthārepi paṇṇasanthārepi kaṭṭhamañcakepi chamāyapi tattha katthaci cammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha katthaci sayitabbam, na sayanabahulena bhavitabbam. Idaṃ mahārāja gadrabhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena *
“Kaliṅgarūpadhānā bhikkhave mahārāja etarahi mama sāvakā viharanti appamattā ātāpino padhānasmin”ti. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatināpi—

+ “Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇukenābhivassati.

Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Gadrabhaṅgapaṇho paṭhamo.

2. Kukkuṭaṅgapaṇha

2. Bhante Nāgasena “kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja

* Saṃ 1. 458 piṭṭhe.

+ Khu 2. 344 piṭṭhe.

kukkuṭo kālena samayena paṭisallīyati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayeneva cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā vuḍḍhānaṃ bhikkhūnaṃ dassanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayeneva vuṭṭhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayeneva vuṭṭhahitvā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā cetiyaṃ vanditvā punadeva suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo pathaviṃ khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya, iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena—

* “Kantāre puttamaṃsaṃva, akkhassabbhañjanaṃ yathā.

Evam āhāri āhāraṃ, yāpanatthamamucchito”ti.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhukopi rattiṃ andho hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anandheneva andhena viya bhavitabbaṃ, araññepi gocaragāme piṇḍāya carantenapi rajanīyesu rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu andhena badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gahetabbaṃ, nānubyañjanaṃ gahetabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Mahākaccāyana—

+ “Cakkhumāssa yathā andho, sotavā badhiro yathā.

Paññavāssa¹ yathā mūgo, balavā dubbaloriva.

Atta-atthe² samuppanne, sayetha matasāyika n”ti.

* Visuddhi 1. 43 piṭṭhe.

1. Jivhāvassa (Sī, I)

+ Khu 2. 295 piṭṭhe.

2. Atha atthe (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍudaṇḍalaguḷamuggarehi paripāṭiyantopi sakaṃ gehaṃ na vijahati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvarakammaṃ karontenapi navakammaṃ karontenapi vattappaṭivattaṃ karontenapi uddisantenapi uddisāpentenapi yoniso manasikāro na vijahitabbo, sakaṃ kho paṇetaṃ mahārāja yogino gehaṃ, yadidaṃ yoniso manasikāro. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena * “ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo, yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā”ti. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatināpi—

“Yathā sudanto mātaṅgo, sakaṃ soṇḍaṃ na maddati.

Bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ.

Tatheva Buddhaputtena, appamattena vā pana.

Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravaruttamaṃ”ti.

Kukkuṭaṅgapañho dutiyo.

3. Kalandakaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante naṅguṭṭhaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā teneva naṅguṭṭhalaguḷena paṭisattum paṭibāhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalaguḷaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā teneva satipaṭṭhānalaguḷena sabbakisesā paṭibāhitabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Cūḷapanthakena—

“Yadā kilesā opatanti, sāmaññaṅgaṇadhamāsanā.

Satipaṭṭhānalaguḷena, hantabbā te punappunan”ti.

Kalandakaṅgapañho tatiyo.

* Saṃ 3. 128 piṭṭhe.

4. Dīpiniyaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja dīpinī sakim̐ yeva gabbhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyatim̐ paṭisandhim̐ uppattim̐ gabbhaseyyaṃ cutim̐ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatim̐ visamaṃ sampīlitaṃ disvā “punabbhave nappaṭisandahissāmī”ti yoniso manasikāro karaṇīyo. Idaṃ mahārāja dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte*—

“Usabhoriva chetva bandhanāni,
Nāgo pūtilataṃva dālayitvā.
Nāhaṃ punupessaṃ gabbhaseyyaṃ,
Atha ce patthayaṣī pavassa devā”ti.

Dīpiniyaṅgapañho catuttho.

5. Dīpikaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “dīpikassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tiṇagahanaṃ vā vanagahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya nilīyitvā mige gaṇhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vivekaṃ sevitabbaṃ araṇṇaṃ rukkhamaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijanavātaṃ manussarāhaseyyakaṃ paṭisallānasārappaṃ vivekaṃ sevamāno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirasseva chaḷabhiññāsu ca vasibhāvaṃ pāpuṇāti. Idaṃ mahārāja dīpikassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja therehi dhammasaṅgāhakehi—

* Khu 1. 283 piṭṭhe.

* “Yathāpi dīpiko nāma, niliyitvā gaṇhate¹ mige.
 Tathevāyaṃ Buddhaputto, yuttayogo vipassako.
 Araññaṃ pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttaman”ti.

Puna caparaṃ mahārāja dīpiko yaṃ kiñci pasuṃ vadhitvā vāmena passena patitaṃ na bhakkheti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sinānadānena vā mattikādānena vā cuṇṇadānena vā dantakaṭṭhadānena vā mukhodakadānena vā cātukamyatāya vā muggasupyatāya² vā pāribhaṭṭyatāya³ vā jaṅghapesanīyena vā vejjakammena vā dūtakammena vā paṇḍagamanena vā piṇḍapaṭipīṇḍena vā dānānuppādānena vā vatthuvijjāya vā nakkhattavijjāya vā aṅgavijjāya⁴ vā aññataraññatarena vā Buddhappaṭikuṭṭhena micchājīvena nipphāditaṃ bhojanaṃ na bhuñjitabbaṃ⁵ vāmena passena patitaṃ pasuṃ viya dīpiko. Idaṃ mahārāja dīpikassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* “Vacīviññattivipphārā, uppannaṃ madhupāyasaṃ.
 Sace bhutto bhavyeyāhaṃ, sājīvo garahito mama.
 Yadi pi me antagaṇaṃ, nikkhamitvā bahī care.
 Neva bhindeyyamājīvaṃ, cājamānopi jīvitan”ti.

Dīpikaṅgapañho pañcama.

6. Kummaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “kummassa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja kummo udakacaro udake yeva vāsaṃ kappeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbapāṇabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena sabbāvantam lokam pharitvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

* 1. Gaṇhātī (Sī, I), Visuddhi 1. 262; Vi-Ṭṭha 2. 12; Dī-Ṭṭha 2. 354; Ma-Ṭṭha 1. 253, Patisam-Ṭṭha 2. 89 piṭṭhādīsu.

2. Muggasuppatāya (Sī, I); Khu 7. 290; Khu 8. 258 piṭṭhesu.

3. Pāribhaṭṭatāya (Sī, I)

5. Paribhuñjitabbaṃ (Sī, I)

4. Nagavijjāya (Ka)

* Visuddhi 1. 40 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja kummo udake uppilavanto sīsaṃ ukkhipitvā yadi koci passati, tattheva nimujjati gālhamogāhati “mā maṃ te puna passeyyun”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gālhamogāhitabbaṃ “mā maṃ kilesā puna passeyyun”ti. Idaṃ mahārāja kummassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajjaṭṭhānasayanacaṅkamato mānaṃ nīharitvā sammappadhāne mānaṃ otāpetabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kummo pathaviṃ khaṇitvā vivitte vāsaṃ kappeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanighosaṃ pavivittamogāhitvā vivitte yeva vācaṃ upagantabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtana—

* “Vivittaṃ appanighosaṃ, vāḷamiganisevitaṃ.

Seve senāsaṇaṃ bhikkhu, paṭisallānakāraṇā”ti.

Puna caparaṃ mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kiñci passati vā, saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipaṇcamāni aṅgāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṇhībhūto tiṭṭhati kāyamanurakkhanto. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvarakavāṭaṃ anugghāṭetvā mānaṃ samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samaṇadhammaṃ anurakkhamānena. Idaṃ mahārāja kummassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpamasuttante—

* Khu 2. 305 piṭṭhe.

* “Kummoḃa añḡāni sake kapāle,
 Samedahaṃ bhikkhu manovitaḡḡe.
 Anissito añṇamaheṡḡayāno,
 Parinibbutonūpavedeyya kañcī”ti.

Kummaṅgapañho chaṡṡho.

7. Vaṃsaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “vaṃsassa ekaṃ añḡaṃ ḡaḡetabban”ti yaṃ vadesi,
 katamaṃ taṃ ekaṃ añḡaṃ ḡaḡetabbanti. Yathā mahārāja vaṃso yatṡṡa vāto,
 tatṡṡa anulometi, nāñṇatṡṡamanudhāvati. Evameva kho mahārāja yoginā
 yogāvacarena yaṃ Buddhena Bhagavatā bhāsitaṃ navaṅgaṃ Saṡṡṡu
 sāsanaṃ, taṃ anulomayitvā kappiye anavajje ṡṡatvā samaṇadhammaṃ yeva
 pariyesitaḡṡaṃ. Idaṃ mahārāja vaṃsassa ekaṃ añḡaṃ ḡaḡetabbaṃ.
 Bhāsitaṃpetamaṃ mahārāja therena Rāhulena__

“Navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ, anulometvāna sabbadā.
 Kappiye anavajjasmiṃ, ṡṡatvāpāyaṃ samuttarin”ti.

Vaṃsaṅgapañho sattamo.

8. Cāpaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “cāpassa ekaṃ añḡaṃ ḡaḡetabban”ti yaṃ vadesi,
 katamaṃ taṃ ekaṃ añḡaṃ ḡaḡetabbanti. Yathā mahārāja cāpo sutacchito
 namito¹ yāvaggamūlaṃ samakameva anunamati nappaṡiṡṡṡambhati.
 Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranavamaṡṡṡhimasamakesu
 anunamitaḡṡaṃ nappaṡiṡṡṡpharitaḡṡaṃ. Idaṃ mahārāja cāpassa ekaṃ añḡaṃ
 ḡaḡetabbaṃ. Bhāsitaṃpetamaṃ mahārāja Bhagavatā devāṡidevena
 Vudhura(Puṇṇaka) jāṡake—

* Saṃ 2. 386 piṡṡṡe.

1. Mito (Sī, I, Ka)

“Cāpovūnudaro dhīro, vaṁso vāpi pakampaye¹.
Paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase”ti.

Cāpaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Vāyasaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “vāyasassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vāyaso āsaṅkitaparisaṅkito yattappayatto carati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsaṅkitaparisaṅkitena yattapayattena upaṭṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṁ. Idaṁ mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṁ.

Puna caparam mahārāja vāyaso yaṁ kiñci bhojanam disvā ñātīhi saṁvibhajitvā bhuñjati. Evameva kho mahārāja yoginā yogācarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattampi, tathārūpehi lābhehi paṭivibhattabhoginā bhavitabbaṁ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idaṁ mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbaṁ. Bhāsitaṁpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Sace me upanāmenti, yathāladdham tapassino.
Sabbe saṁvibhajitvāna, tato bhuñjāmi bhojanam”ti.

Vāyasaṅgapañho navamo.

10. Makkaṭaṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja makkaṭo vāsamupagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbaṭṭhakasākhe² bhīruttaṅge vāsamupagacchati. Evameva kho

1. Cāpo vā nuna me dhīro, vaṁsova anulomayaṁ. (Sī, I, Ka) Khu 6. 292 piṭṭhe.

2. Sabbatthakasākhe (Syā), sabbaṭṭhasākhe (Ka)

mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ vinayadharaṃ piyaṃ garubhāvanīyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahaṃsakaṃ evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ nissāya viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja makkaṭassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja makkaṭo rukke yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi niddaṃ okkamati, tattheva rattiṃ vāsamanubhavati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva ṭhānacaṅkamanisajjāsayaṇaṃ niddaṃ okkamitabbaṃ, tattheva satipaṭṭhānamanubhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja makkaṭassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Caṅkamantopi tiṭṭhanto, nisajjāsayaṇena vā.
Pavane sobhate bhikkhu, pavanantaṃva vaṇṇitaṃ”ti.

Makkaṭaṅgapañho dasamo.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Tassuddānaṃ

Gadrabho ceva¹ kukkuṭo, kalando dīpini dīpiko.
Kummo vaṃso ca cāpo ca, vāyaso atha makkaṭoti.

1. Ghorassaro ca (Sī, Syā, I)

2. Samuddavagga

1. Lābulataṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja lābulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇaṃ ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetamaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathā lābulatā nāma, tiṇe kaṭṭhe latāya vā.

Ālambitvā soṇḍikāhi, tato vaḍḍhati uppari.

Tatheva Buddhaputtena, arahattaphalakāminā.

Ārammaṇaṃ ālambitvā, vaḍḍhitabbaṃ asekkhaphale”ti.

Lābulataṅgapañho paṭhamo.

2. Padumaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “padumassa tiṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja padumaṃ udake jātamaṃ udake saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalittena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja padumaṃ udakā accuggamma ṭhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme ṭhātabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja padumaṃ appamattakenapi anilena eritaṃ calati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesupi kilesesu saṃyamo karaṇīyo, bhayadassāvinā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena * “aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesū”ti.

Padumaṅgapaṇho dutiyo.

3. Bijaṅgapaṇha

3. Bhante Nāgasena “bījassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja bījaṃ appakampi samānaṃ bhaddake khetto vuttaṃ deve sammā dhāraṃ pavecchante subahūni phalāni anudassati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditāṃ sīlaṃ kevalaṃ sāmāññaphalamanudassati. Evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja bījassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bījaṃ suparisodhite khetto ropitaṃ khippameva saṃvirūhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānaṃ supariṅgahitaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhānakhattavare khittaṃ khippameva virūhati. Idaṃ mahārāja bījassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Anuruddhena—

“Yathāpi khetto¹ parisuddhe, bījaṅgassa paṭiṭṭhitaṃ.
Vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ.
Tatheva yoginā cittaṃ, suññāgāre visodhitaṃ.
Satipaṭṭhānakhattamhi, khippameva virūhati”ti.

Bijaṅgapaṇho tatiyo.

* Abhi 2. 253; Dī 1. 59; Ma 1. 39; Saṃ 3. 163; Aṃ 1. 65 piṭṭhādīsu.

1. Yathā khetto (Sī)

4. Sālakalyāṇikaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja sālakalyāṇikā nāma antopathaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hatthasatampi bhiyyopi. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷabhiññāyo kevalaṅca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Rāhulena—

“Sālakalyāṇikā nāma, pādapo dharaṇīruho.
Antopathaviyaṃ yeva, satahatthopi vaḍḍhati.
Yathā kālamhi sampatte, paripākena so dumo.
Uggañchitvāna ekāhaṃ, satahatthopi vaḍḍhati.
Evamevāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya.
Abbhantare suññāgāre, dhammato abhivaḍḍhayin”ti.

Sālakalyāṇikaṅgapañho catuttho.

5. Nāvāṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja nāvā bahuvidhadārusaṅghāṭasamavāyena bahumpi janaṃ tārāyati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭivattabahuvidhadhammasaṅghāṭasamavāyena sadevako loko tārāyitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvā bahuvidha-
ūmitthanitavegavisaṭamaṭṭavegaṃ sahati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bahuvidhakilesa-ūmivegaṃ
lābhasakkārayasasilokapūjanavandanā parakulesu
nindāpasamsāsukhadukkhasammānanavimānanabahuvidhadosa-ūmivegaṅca
sahitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nāvāya dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvā
 aparimitamanantamapāramakkhobhitagambhīre mahatimahāghose
 timitimiṅgalamakaramacchagaṇākule mahatimahāsamudde carati. Evameva
 kho yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭadvādasākāra
 catusaccābhisamayappaṭivedhe mānasam sañcārayitabbaṃ. Idam mahārāja
 nāvāya tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte—

* “Vitakkentā ca kho tumhe bhikkhave “idaṃ dukkhan”ti
 vitakkeyyātha, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti vitakkeyyātha, “ayaṃ
 dukkhanirodho”ti vitakkeyyātha, “ayaṃ dukkhanirodhagāmini
 paṭipadī”ti vitakkeyyāthi”ti.

Nāvaṅgapañho pañcamo.

6. Nāvālagganakaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “nāvālagganakassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ
 vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja
 nāvālagganakaṃ bahu-ūmijālākulavikkhobhitasalilatale mahatimahāsamudde
 nāvam laggeti ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ harituṃ. Evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena rāgadosamogūmijāle mahatimahāvitakkasampahāre
 cittaṃ laggetabbaṃ, na dātabbaṃ disāvidisaṃ harituṃ. Idam mahārāja
 nāvālagganakassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvālagganakaṃ na plavatī¹ visīdati,
 hatthasatepi uduke nāvam laggeti ṭhānamupaneti. Evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena lābhayasasakkāramānanavandanapūjana-apacitīsu
 lābhagayyasaggepi na plavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ
 ṭhapetabbaṃ. Idam mahārāja nāvālagganakassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* Saṃ 3. 366 piṭṭhe.

1. Na pilavatī (Sī, I)

“Yathā samudde lagganakaṃ, na plavati visīdati.
Tatheva lābhasakkāre, mā plavatha visīdathā”ti.

Nāvālagganakaṅgapañho chaṭṭho.

7. Kūpaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “kūpassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kūpo rajjuñca varattañca laṅkārañca dhāreti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajaññasamannāgatena bhavitabbaṃ. abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṇhībhave sampajānakārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kūpassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena * “sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anusāsani”ti.

Kūpaṅgapañho sattamo.

8. Niyāmakaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “niyāmakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja niyāmako rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamatto yattappayatto nāvaṃ sāreti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittaṃ niyāmayamānena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamattena yattappayattena yoniso manasikārena cittaṃ niyāmetabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyāmakassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade—

+ “Appamādaratā hotha, sacittamanurakkhatha.

Duggā uddharatha’ttānaṃ, paṅke sannova¹ kuñjaro”ti.

* Saṃ 3. 123 piṭṭhe.

+ Khu 1. 60 piṭṭhe.

1. Sattova (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja niyāmakassa yaṃ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā, sabbaṃ taṃ viditaṃ hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīnappaṇītaṃ kaṇhasukkasappaṭibhāgaṃ vijānitaṃ. Idaṃ mahārāja niyāmakassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahettabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja niyāmakko yante muddikaṃ deti “mā koci yantaṃ āmasitthā”ti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte samvaramuddikā dātabbā “mā kiñci pāpakaṃ akusalavitakkaṃ vitakkesī”ti, idaṃ mahārāja niyāmakassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahettabbaṃ. Bhāsitaṃ petarā mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare * “mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkeyyātha. Seyyathidaṃ, kāmavitakkaṃ byāpādatakkaṃ vihimāsavitakkaṃ”ti.

Niyāmakaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Kammakāraṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kammakāro evaṃ cintayati “bhatako ahaṃ imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetaṇaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ cintayitabbaṃ “imaṃ kho ahaṃ cātumahābhūtikaṃ kāyaṃ sammasanto satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhitassati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jātijaṛābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo”ti, idaṃ mahārāja kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petarā mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Kāyaṃ imaṃ sammasatha, pariṇānātha punappunaṃ.
Kāye sabhāvaṃ disvāna, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Kammakāraṅgapañho navamo.

* Saṃ 3. 366 piṭṭhe.

10. Samuddaṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni”¹ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇapena saddhiṃ na saṃvasati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhimakkhapalāsa-issāmacchariyamāyāsāṭṭheyya-kuṭilavisamaduccaritakilesamalehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ, idaṃ mahārāja samuddassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo
muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷa-phalikamaṇivividharatananicayaṃ
dhārento pidahati, na bahi vikirati, evameva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena
maggaphalajhānavimokkhasamādhisamāpattivipassanābhiññāvividhaguṇarat
anāni adhigantvā padahitabbāni, na bahi nīharitabbāni, idaṃ mahārāja
samuddassa dutiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahantehi mahābhūtehi
saddhiṃ saṃvasati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appicchaṃ
santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekhevuttim ācārasampannaṃ lajjim pesalaṃ
garuṃ bhāvanīyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagarahim
ovādakaṃ anusāsakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ
samuttejakaṃ sampahamsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ nissāya
vasitabbaṃ, idaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo navasalilasampuṇṇāhi
Gaṅgāyamunā-aciravatīsarabhūmahī-ādīhi nadīsatasaḥassehi antalikkhe
saliladhārāhi ca pūritopi sakaṃ velaṃ nātivattati, evameva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokavandanamānanapūjanakāraṇā
jīvitahetupi sañcicca sikkhāpadavītikkamo na karaṇiyo, idaṃ mahārāja
mahāsamuddassa catutthaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja
Bhagavatā devātidevena—

* “Seyyathāpi mahārāja¹ mahāsamuddo ṭhitadhammo velaṃ
nātikkamati evameva kho mahārāja yaṃ mayā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ
paññattaṃ, taṃ mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamanti”²ti.

* Vi 4. 421; Am 3. 41; Khu 1. 142 piṭṭhesu.

1. Pahārādha (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo sabbasavantīhi Gaṅgāyamunā-aciravatīsarabhūmahīhi antalikkhe udakarāhipi na paripūrati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesaparipucchāsavanadhāraṇavinicchaya-abhidhammavinaya-gāḷhasuttantaviggahapadanikkhepapadasandhi padavibhatti navaṅgajinasāsanavaraṃ suṇantenāpi na tappitabbaṃ, idaṃ mahārāja mahāsamuddassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka—

* “Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṃ dahanto,
Na tappati sāgaro vā nadīhi.
Evampi ce¹ paṇḍitā rājaseṭṭha,
Sutvā na tappanti subhāsitenā”ti.

Samuddaṅgapāṇho dasamo.

Samuddavaggo dutiyo.

Tassuddānaṃ

Lābulatā ca padumaṃ, bījaṃ sālakalyāṇikā.
Nāvā ca nāvālaggaṇaṃ, kūpo niyāmakko tathā.
Kammakāro samuddo ca, vaggo tena pavuccatīti.

* 1. Evampi ve (Syā), evaṃ hi me (Ka) Khu 6. 137 piṭṭhe.

3. Pathavīvagga

1. Pathavī-aṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja pathavī iṭṭhāniṭṭhāni kappūrāgarutagaracandanakuṅkumādīni ākirantepi pittasemhapubbaruhirasedamedakheḷasiṅghāṇikalasikamuttakarīsādīni ākirantepi tādīsā yeva, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena iṭṭhāniṭṭhe lābhālābhe yasāyase nindāpasamsāya sukhadukkhe sabbattha tādīnā yeva bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī maṇḍanavibhūsanāpagatā sakagandhaparibhāvitā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpagatena sakasīlagandhaparibhāvitena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā duttiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī nirantarā akhaṇḍacchiddā asusirā bahalā ghanā vitthiṇṇā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirantaramakhaṇḍacchiddamasusirabahalaghanavitthiṇṇasīlena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī gāmanigamanagarajanapadarukkhapabbatana-dītaḷākapokkharāṇimigapakkhimanujanaranāriḡaṇam dhārentīpi akilāsu hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantenapi anusāsantenapi viññāpentenapi sandassentenapi samādapentenapi samuttejentenapi sampahamsentenapi dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā catuttham aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī anunayappaṭighavippamuttā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anunayappaṭighavippamuttena pathavisamena cetasā viharitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā pañcamam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja upāsikāya Cūḷasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya—

“Ekañce bāhaṃ vāsiyā, tacche kupitamānasā¹.
 Ekañce bāhaṃ gandhena, ālimpeyya pamoditā².
 Amusmiṃ paṭigho natthi, rāgo asmiṃ na vijjati.
 Pathavīsamacittā te, tādīsā samaṇā mamā”ti.

Pathavī-aṅgapañho paṭhamo.

2. Āpaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “āpassa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja āpo susaṅṭhitamakampitamaluḷitasabhāvaparissuddho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhanalapananemittaka nippesikataṃ apanetvā susaṅṭhitamakampitamaluḷitasabhāvaparissuddhācārena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṅṭhito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khantimettānuddayasampannena hitesinā anukampekkena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye upajjhāyamattesu ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbaṃ anavasesakārīnā, idaṃ mahārāja āpassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo bahujanapatthito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appicchasantuṭṭhapavivittapaṭisallānena satataṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

1. Kupitamānaso (Ka)

2. Pamodito (Ka)

Puna caparaṃ mahārāja āpo na kassaci ahitamupadahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
 parabhaṇḍanakalahaviggahavivādarittajjhāna-aratijananam kāyavacīcittēhi
 pāpakam na karaṇīyam, idaṃ mahārāja āpassa pañcamaṃ aṅgaṃ
 gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena
 Kaṇhajātake—

* “Varaṇce me ado sakka, sabbabhūtānamissara.
 Na mano vā sarīraṃ vā, maṃ-kate sakka kassaci.
 Kadāci upahaññetha, etaṃ sakka varam vare”ti.

Āpaṇḍapañho dutiyo.

3. Tejaṇḍapañha

3. Bhante Nāgasena “tejassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi,
 katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja tejo
 tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ ḍahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
 ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā iṭṭhāniṭṭhārammaṇānubhavanā, sabbe te
 ñāṇagginā ḍahitabbā, idaṃ mahārāja tejassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇānuddayā na kātabbā, idaṃ
 mahārāja tejassa dutiyam aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo sītaṃ paṭihanati, evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena vīriyasantāpatejaṃ abhijanetvā kilesā paṭihantabbā,
 idaṃ mahārāja tejassa tatiyam aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo anunayappaṭighavippamutto
 uḥhamabhijaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
 anunayappaṭighavippamuttēna tejosamena cetasā viharitabbam, idaṃ
 mahārāja tejassa cututtham aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo andhakāraṃ vidhamitvā¹ ālokaṃ dassayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāraṃ vidhamitvā ñāṇālokaṃ dassayitabbaṃ, idaṃ mahārāja tejassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaṃ puttāṃ Rāhulaṃ ovaḍantena—

“Tejosamaṃ² Rāhula bhāvanaṃ bhāvehi, tejosamaṃ hi te rāhula bhāvanaṃ bhāvayato uppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassanti”ti.

Tejaṅgapañho tatiyo.

4. Vāyuṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “vāyussa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaraṃ abhivāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttivarakusumapupphitārammaṇavanantare ramitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu dharaṇīruhapāḍapagaṇe mathayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vanantaragatena saṅkhāre vicināntena kilesā mathayitabbā. Idaṃ mahārāja vāyussa duttiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu ākāse carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokuttaradhammesu mānaṣaṃ saṅcārayitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu gandhaṃ anubhavati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena attano sīlavarasurabhigandho³ anubhavitaḍḍo, idaṃ mahārāja vāyussa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu nirālayo aniketavāsī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirālayamaniketamasanthavena

1. Vidhamati (Sī, I, Ka)

2. Ma 2. 87 piṭṭhe.

3. Sīlasurabhigandho (Sī, I)

sabbattha vimuttana bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa pañcamāṃ aṅgaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena
Suttanipāte—

* “Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo.
Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti.

Vāyugaṇapañho catuttho.

5. Pabbataṅgapaṇha

5. Bhante Nāgasena “pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ
vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja pabbato
acalo akampito¹ asampavedhī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase
nindāya paṣāṃsāya sukhe dukkhe itthāniṭṭhesu sabbattha
rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu rājanīyesu na rajjitabbaṃ,
dussanīyesu na dussitabbaṃ, muyhanīyesu na muyhitabbaṃ, na
kampitabbaṃ na calitabbaṃ, pabbatena viya acalena bhavitabbaṃ, idaṃ
mahārāja pabbatassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Selo yathā ekagghano², vātena na samīrati.
Evaṃ nindāpaṣāṃsāsu, na samīñjanti paṇḍitā”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭṭho, evameva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena thaddhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbaṃ,
na kenaci saṃsaggo karaṇīyo, idaṃ mahārāja pabbatassa dutiyaṃ aṅgaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

+ “Asaṃsaṭṭhaṃ gahaṭṭhehi, anāgārehi cūbhayaṃ.
Anokasārimappicchaṃ, tamaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbate bījaṃ na virūhati, evameva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena sakamānase kilesā na virūhāpetabbā, idaṃ
mahārāja pabbatassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja
therena Subhūtinā—

* Khu 1. 309 piṭṭhe.

2. Ekagghano (Ka) Khu 1. 25 piṭṭhe Dhammapade.

1. Akampiyo (Sī, I)

+ Khu 1. 71, 376 piṭṭhesu.

* “Rāgūsamhitam cittaṃ, yadā uppajjate mama.
 Sayamva paccavekkhāmi¹, ekaggo² taṃ damemahaṃ.
 Rajjase³ rajanīye ca, dussanīye ca dussase.
 Muyhase⁴ mohanīye ca, nikkhamassu vanā tuvaṃ.
 Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassināṃ.
 Mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vanā tuvaṃ”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbato accuggato, evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena nāṇaccuggatena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja
 pabbatassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja
 Bhagavatā devātidevena—

+ “Pamādaṃ appamādena, yadā nudati paṇḍito.
 Paññāpāsādamāruya, asoko sokiniṃ pajaṃ.
 Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe⁵, dhīro bāle avekkhatī”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbato anunnato anonato, evameva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāvanati na karaṇīyā, idaṃ mahārāja
 pabbatassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpataṃ mahārāja
 upāsikāya Cūlasubbhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya—

“Lābhena unnato loko, alābhena ca onato.
 Lābhālābhena ekaṭṭhā⁶, tādīsā samaṇā mama”ti.

Pabbataṅgapañho pañcama.

6. Ākāsaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “ākāsassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi,
 katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja ākāso sabbaso
 agayho, evameva kho mahārāja yoginā

* Khu 3. 74 piṭṭhe Apadāne.

2. Ekako (sabbattha)

4. Muyhasi (Sī)

5. Bhummaṭṭhe (Sī, I)

1. Paccavekkhitvā (sabbattha)

3. Rajjasi (Sī), rañjasi (I)

+ Khu 1. 17 piṭṭhe Dhammapade.

6. Ekatthā (Ka) Dhammapada-Ṭṭha 2. 292 piṭṭhe.

yogāvacarena sabbaso kilesehi agayhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso isitāpasabhūṭadijagaṇānusañcarito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti saṅkhāresu mānaṃ sañcārayitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāsaṃ duttiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso santāsanīyo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhīsu mānaṃ ubbejayitabbaṃ, assādo na kātabbo, idaṃ mahārāja ākāsaṃ tatiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparidhitañāṇena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāsaṃ catutthāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso alaggo asatto appatitṭhito apalibuddho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbaṃ, anāsattena appatitṭhitena apalibuddhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāsaṃ pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaṃ puttaṃ Rāhulaṃ ovaḍantena—“seyyathāpi Rāhula¹ ākāso na katthaci patitṭhito, evameva kho tvaṃ Rāhula ākāsaṃ bhavanaṃ bhāvehi, ākāsaṃ hi te Rāhula bhāvanaṃ bhāvayato uppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassanti”ti.

Ākāsaṅgapañho chaṭṭho.

7. Candaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “candassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja cando

1. Ma 2. 87 piṭṭhe.

sukkapakkhe udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā āgamādhigame paṭisallāne satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando ulārādhipati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulārena chandādhipatinā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando nisāya carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando vimānaketu, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa catuttham aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando āyācitapathito udeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācitapathitena kulāni upasaṅkamitabbāni, idaṃ mahārāja candassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—“candūpamā bhikkhave kulāni upasaṅkamatha, apakasseva kāyam apakassa cittam niccanavakā kulesu appagabbhā”ti¹.

Candaṅgapañho sattamo.

8. Sūriyaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “sūriyassa² satta aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja sūriyo sabbaṃ udakam parisoseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesā anavasesam parisosetabbā, idaṃ mahārāja sūriyassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

1. Appagabbāti (Ka) Saṃ 1. 401 piṭṭhe.

2. Suriyassa (Sī, Syā, I)

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ duccharitatamaṃ vidhamayitabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo abhikkhaṇaṃ carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo, idaṃ mahārāja sūriyassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo raṃsimālī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇamālinā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā jhānavimokkhasamādhisamāpatti-indriyabalabojjhaṅgasatipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo, idaṃ mahārāja sūriyassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo rāhubhayā bhīto carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharitaduggativisamakantāravipākavinipātakilesajālaṇṇaṃ diṭṭhisāṅghāṭapaṭimukke kupathapakkhande kumaggapaṭipanne¹ satte disvā mahatā saṃvegabhayena mānaṃ saṃvejetabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa chaṭṭhaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo kalyāṇapāpake dasseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabalabojjhaṅgasatipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipādalokiyalokuttaradhammā dassetabbā, idaṃ mahārāja sūriyassa sattamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja therena Vaṅṅīsenā—

“Yathāpi sūriyo udayanto, rūpaṃ dasseti pāṇinaṃ.
Suciṇṇa asuciṇṇāpi, kalyāṇaṇṇāpi pāpakaṃ.

1. Kumaggapaṭipanne (Syā, Ka)

Tathā bhikkhu dhammadharo, avijjāpihitaṃ jaṇaṃ.
Pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādiccovudayaṃ yathā”ti.

Sūriyaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Sakkaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “Sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiratena bhavitaḥ, idaṃ mahārāja Sakkassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti, hāsamabhijaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnamatanditaṃ santaṃ mānaṃ paggaṇhetaṃ, hāsamabhijanetaṃ, uṭṭhahitaṃ ghaṭitaṃ vāyamitaṃ, idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja Sakkassa anabhirati nuppajjati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā, idaṃ mahārāja Sakkassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja therena Subhūtinā—

“Sāsane te mahāvīra, yato pabbajito ahaṃ.
Nābhijānāmi uppannaṃ, mānaṃ kāmasaṃhitaṃ”ti.

Sakkaṅgapañho navamo.

10. Cakkavattiṅgapañha

30. Bhante Nāgasena “cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānīti. Yathā

mahārāja cakkavattī catūhi saṅgahavatthūhi janāṃ saṅgaṇhāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ saṅgahetabbaṃ anuggahetabbaṃ sampahaṃsetabbaṃ, idaṃ mahārāja cakkavattissa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na uṭṭhahanti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāmarāgabyāpādavihiṃsāvitakkā na uppādetabbā, idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Vitakkūpasame ca yo rato,
Asubhaṃ bhāvayate¹ sadā sato.
Esa kho byantikāhiti,
Esa checchati mārabandhanan”ti.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattī divase divase samuddapariyantaṃ mahāpathaviṃ anuyāyati kalyāṇapāpakāni vicinamāno, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase divase paccavekkhitabbaṃ “kinnu kho me imehi tīhi ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatī”ti, idaṃ mahārāja cakkavattissa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena Aṅguttaranikāyavare—

* “Kathambhūtassa me rattindivā vītivattantīti² pabbajitena abhiñhaṃ paccavekkhitabban”ti.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susaṃvihitā hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo,

1. Bhāvayati (Syā) Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

* Am 3. 325 piṭṭhe.

2. Vītipatantīti (Sī, I)

idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ aṅgaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

* “Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharatī”ti.

Cakkavattiṅgapāṇho dasamo.

Pathavīvaggo tatiyo.

Tassuddānaṃ

Pathavī āpo ca tejo ca, vāyo ca pabbatena ca.

Ākāso candasūriyo ca, sakko ca cakkavattināti.

* Am 2. 481 piṭṭhe.

4. Upacikāvagga

1. Upacikaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja upacikā upari chadanaṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasaṃvarachadanaṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ, sīlasaṃvarachadanaṃ kho mahārāja yogī yogāvacaro sabbabhayaśamatikkanto hoti, idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ, bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtena—

“Sīlasaṃvarachadanaṃ, yogī katvāna mānaṃ.
Anupalitto lokena, bhayā ca parimuccatī”ti.

Upacikaṅgapañho paṭhamo.

2. Biḷārāṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “biḷārassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja biḷāro guhāgatopi susiragatopi hammiyantaragatopi undūraṃ yeva pariyesati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇāgatenāpi rukkhamaḷagatenāpi suñṇāgāragatenāpi satataṃ samitaṃ appamattena kāyagatāsatiḥhojanaṃ yeva pariyesitabbaṃ, idaṃ mahārāja biḷārassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja biḷāro āsanne yeva gocaraṃ pariyesati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbaṃ “iti rūpaṃ iti rūpassa samudayo iti rūpassa atthaṅgamo, iti vedanā iti vedanāya samudayo iti vedanāya atthaṅgamo, iti saññā iti saññāya

samudayo iti saññāya atthaṅgamo, iti saṅkhārā iti saṅkhārānaṃ samudayo iti saṅkhārānaṃ atthaṅgamo, iti viññāṇaṃ iti viññāṇassa samudayo iti viññāṇassa atthaṅgamo”ti. Idam mahārāja biḷārassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na ito dūre bhavitabbaṃ, bhavaggaṃ kiṃ karissati.
Paccuppannamhi vohāre, sake kāyamhi vindathā”ti.

Biḷāraṅgapañho dutiyo.

3. Undūraṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “undūrassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja undūro itocito ca vicaranto āhārūpāsīsako yeva carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena itocito ca vicarantena yoniso manasikārūpāsīsakeneva bhavitabbaṃ, idam mahārāja undūrassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaṃputtena—

“Dhammāsīsaṃ² karitvāna, viharanto vipassako.
Anolīno viharati, upasanto sadā sato”ti.

Undūraṅgapañho tatiyo.

4. Vicchikaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “vicchikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja vicchiko naṅgulāvudho naṅgulaṃ ussāpetvā carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇāvudhena bhavitabbaṃ, nāṇaṃ ussāpetvā

1. Undurassa (Syā, Ka)

2. Dhammasīsaṃ (Sī, I)

viharitabbaṃ, idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtēna—

“Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna, viharanto vipassako.
Parimuccati sabbabhaya, duppasaho ca so bhava”ti.

Vicchikaṅgapañho catuttho.

5. Nakulaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja nakulo uragamupagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragamupagacchati gahetuṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabhulāṃ kalahaviggahavivādavirodhābhībhūtaṃ lokamupagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ, idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Sāriputtēna Dhammasenāpatinā—

“Tasmā sakaṃ paresampi, kātabbā mettabhāvanā.
Mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ Buddhāna sāsanaṃ”ti.

Nakulaṅgapañho pañcama.

6. Jarasiṅgālaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “jarasiṅgālassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja jarasiṅgālo bhojanaṃ paṭilabhivā ajigucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhivā ajigucchamānena sarīrayāpanamattameva paribhuñjitabbaṃ, idaṃ mahārāja jarasiṅgālassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Mahākassapēna—

* “Senāsanamhā oruyha, gāmaṃ piṇḍāya pāvisiṃ.
Bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhaṃ, sakkacca naṃ upaṭṭhahiṃ.

So me pakkena hatthena, ālopaṃ upanāmayi.
 Ālopaṃ pakkhipantassa, aṅgulipettha chijjatha.
 Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopaṃ taṃ abhuñjisaṃ.
 Bhuñjamāne vā bhutte vā, jegucchaṃ me na vijjatī”ti.

Puna caparaṃ mahārāja jarasiṅgālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti lūkhaṃ vā paṇītaṃ vāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinitabbaṃ “lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā”ti, yathā laddhena santussitabbaṃ, idaṃ mahārāja jarasiṅgālassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaṃputtena—

* “Lūkhenapi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ.
 Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramate¹ mano.
 Itarītarena santuṭṭho², sāmāññaṃ paripūrati”ti.

Jarasiṅgālaṅgapañho chaṭṭho.

7. Migaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “migassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattiṃ abbhokāse, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattiṃ abbhokāse, idaṃ mahārāja migassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena ⁺
 lomahaṃsanapariyāye—

“So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattiyo sītā hemantikā antaraṭṭhakā himapātasamayā³, tathārūpāsu ratthīsu rattiṃ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe. Gimhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattiṃ vanasaṇḍe”ti.

* Khu 2. 305 piṭṭhe.

1. Ramatī (Sī, I)

2. Santuṭṭhe (Sī, I)

3. Antaraṭṭhake himapātasamaye (Sī, I, Ka)

⁺ Ma 1. 113 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti¹ palāyati, na kāyamupaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbaṃ² palāyitabbaṃ, na cittamupanetabbaṃ, idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati “mā maṃ te addasaṃsū”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍanakalahaviggahavivādasīle dussīle kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbaṃ “mā maṃ te addasaṃsu, ahañca te mā addasan”ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* “Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.
Appassuto anācāro, sammato³ ahu katthaci”ti.

Migaṅgapañho sattamo.

8. Gorūpaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vedesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vijahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo “aniccucchādana parimaddanabhedana vikiraṇaviddhaṃsanadhammo ayaṃ kāyo”ti. Idaṃ mahārāja gorūpassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo ādinnadhuro sukhadukkhena dhuraṃ vahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ādinnabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvatapariyādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ mahārāja gorūpassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pāṇiyaṃ pivati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācariyupajjhāyānaṃ

1. Vajjeti (Ka)

2. Vajjayitabbaṃ (Ka)

* Khu 2. 344 piṭṭhe.

3. Sameto (Sī, I)

anusitṭhi chandena pemena pasādena ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idam mahārāja gorūpassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati,
evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
theranavamajjhimbhikkhūnampi gihi-upāsakassāpi ovādānusāsānī sirasā
sampaṭicchitabbā. Idam mahārāja gorūpassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko.
Sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake¹.
Tibbam chandañca pemañca, tasmim disvā upaṭṭhabe.
Thapeyyācariyaṭṭhāne, sakkacca naṃ punappunan”ti.

Gorūpaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Varāhaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “vārāhassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi,
katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja varāho
santattakaṭṭhite² gimhasamaye sampatte udakaṃ upagacchati, evameva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena dosena citte āluḷitakhalitavibbhantasantatte
sītalāmatapaṇītamettābhāvanam upagantabbam. Idam mahārāja varāhassa
paṭhamam aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja varāho cikkhallaṃmudakamupagantvā nāsikāya
pathaviṃ khaṇitvā doṇam katvā doṇikāya sayati, evameva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantaragatena
sayitabbam. Idam mahārāja varāhassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam.
Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena—

“Kāye³ sabhāvaṃ disvāna, vicinitvā vipassako.
Ekākiyo adutiyo, seti ārammaṇantare”ti.

Varāhaṅgapañho navamo.

1. Muddhanā (Sī)

2. Santattakaṭṭhine (Sī, I)

3. Kāyena (Ka)

10. Hatthiṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “hatthissa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pathaviṃ dāleti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyaṃ sammāsamaneneva sabbe kilesā dāletabbā, idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja hatthī sabbakāyeneva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā viloketi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakāyena apalokinā bhavitabbāṃ, na disāvidisā viliketabbā, na uddhaṃ ulloketabbāṃ, na adho oloketabbāṃ, yugamattappekkhinā bhavitabbāṃ, idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāyamanugantvā na tameva desaṃ vāsathamupagacchati, na dhuvappatiṭṭhālayo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anibaddhasayanena bhavitabbāṃ, nirālayena piṇḍāya gantabbāṃ, yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ rucitadesa bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṇḍapaṃ vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tattheva vāsamupagantabbāṃ, dhuvappatiṭṭhālayo na kātabbo, idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja hatthī udakaṃ ogāhitvā sucivimalasītalasāliparipuṇṇaṃ kumuduppalapadumapuṇḍarīkasañchannaṃ mahatimahantaṃ padumasaraṃ ogāhitvā kīḷati gajavarakīḷaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucivimalavippasannaṃ āviladhammavaravāriputṭhaṃ vimuttikusumasañchannaṃ mahāsatiṭṭhānapokkharāṇaṃ ogāhitvā nāṇa saṅkhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogāvacarakīḷā kīḷitabbā, idaṃ mahārāja hatthissa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja hatthī sato pādaṃ uddharati, sato pādaṃ nikkhipati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena pādaṃ uddharitabbāṃ, satena sampajānena pādaṃ nikkhipitabbāṃ, abhikkamaṭṭhikame samīṇjanapasāraṇe sabbattha satena sampajānena bhavitabbāṃ, idaṃ mahārāja

hatthissa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja
Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—

* “Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro.
Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro.
Sabbattha saṃvuto lajjī, rakkhitoti pavuccatī”ti.

Hatthiṅgapañho dasamo.

Upacikāvaggo catuttho.

Tassuddānam

Upacikā bilāro ca, undūro vicchikena ca.
Nakulo siṅgālo migo.
Gorūpo varāho hatthinā dasāti.

* Sam 1. 73; Khu 1. 65 piṭṭhesu.

5. Sīhavagga

1. Sīhaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “sīhassa satta aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja sīho nāma setavimalaparīsuddhapaṇḍaro, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena setavimalaparīsuddhapaṇḍaracittena byapagatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho catucaraṇo vikkantacārī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ sīho abhirūparucirakesarī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūparucirasīlakesarinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho jīvitapariyādānēpi na kassaci onamati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārapariyādānēpi na kassaci onamitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa catuttam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho sapaḍānabhakkho yasmiṃ okāse nipatati, tattheva yāvadattham bhakkhayati, na varamāṃsaṃ vicināti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapaḍānabhakkhena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubbagehaṃ hitvā kulāni upasaṅkamitabbāni, na bhojanaṃ vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabaḷam ādiyati, tasmim yeva okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanattham¹, na varabhojanaṃ vicinitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho asannidhibhakkho, sakim gocaraṃ bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

1. Sarīrayāpanamattam (Si, I)

asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa chaṭṭhaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho bhojanaṃ aladdhā na paritassati. Laddhāpi bhojanaṃ agadhito¹ amucchito anajjhosanno paribhuñjati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ aladdhā na paritassitabbaṃ, laddhāpi bhojanaṃ agadhitena amucchitena anajjhosannena ādīnavadassāvinā nissaraṇapaññaṇa paribhuñjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa sattamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare therāṃ Mahākassapaṃ parikittayamānena—

* “Santuṭṭhoyaṃ bhikkhave Kassapo itarītarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātaheṭṭhaṃ anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātaṃ na paritassati, laddhā ca piṇḍapātaṃ agadhito amucchito anajjhosanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati”ti.

Sīhaṅgapañho paṭhamo.

2. Cakkavākaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “cakkavākassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikaṃ na vijahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idaṃ mahārāja cakkavākassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavāko sevālapaṇakabhakkho, tena ca santuṭṭhiṃ āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo, yathālābhasantuṭṭho kho mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā,

1. Agadhito (Sī)

* Sam 1. 399 piṭṭhe.

na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi, idaṃ mahārāja cakkavākassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭṭhayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadaṇḍena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūtahitānukampinā bhavitabbam. Idaṃ mahārāja cakkavākassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātake*—

“Yo na hanti na ghāteti, na jināti na jāpaye.

Mettaṃso¹ sabbabhūtesu, veraṃ tassa na kenacī”ti.

Cakkavākaṅgapañho dutiyo.

3. Peṇāhikaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “peṇāhikāya dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane² kilese uppanne usūyāyitabbam, satipaṭṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatāsati bhāvetabbā. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya paṭhamam aṅgaṃ gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja peṇāhikā pavane divasaṃ gocaraṃ caritvā sāyaṃ pakkhigaṇam upeti attano guttiyā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekakena pavivekaṃ sevitaṃ samyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavādabhayaparirakkhaṇāya saṅgham osaritvā saṅgharakkhitena vasitaṃ. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike—

* Khu 5. 220 piṭṭhe.

1. Ahimsā (Sī, I)

2. Sakamano (Ka)

* “Sevetha pantāni senāsanāni,
Careyya saṃyojanavippamokkhā.
Sace ratim nādhigaccheyya tattha.
Saṃghe vase rakkhitattho satimā”ti.

Peṇāhikaṅgapañho tatiyo.

4. Gharakapotaṅgapañha

44. Bhante Nāgasena “gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja gharakapoto paragehe vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti. Majjhatto vasati saññābahulo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parakulaṃ upagatena tasmim kule itthinaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā piṭṭhe vā vatthe vā alaṅkāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatīsu vā na nimittaṃ gahetabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ, samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idaṃ mahārāja gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cūḷānāradaajātake—

“Pavisitvā parakulaṃ, pānattham bhojanāya vā¹.
Mitam khāde mitam bhuñje, na ca rūpe manam kare”ti.

Gharakapotaṅgapañho catuttho.

5. Ulūkapañha

5. Bhante Nāgasena “ulūkassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho, rattim kākasaṃgham gantvā bahūpi kāke hanati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭiviruddho kātabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇam sampamadditabbaṃ, mūlato chinditabbaṃ. Idaṃ mahārāja ulūkassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

* Saṃ 1. 156 piṭṭhe.

1. Pānesu bhojanesu vā (Sī, I) Khu 5. 263 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja ulūko suppaṭisallīno hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paṭisallānārāmena bhavitabbaṃ paṭisallānaratena. Idaṃ mahārāja ulūkassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—

* “Idha bhikkhave bhikkhu paṭisallānārāmo paṭisallānarato “idaṃ dukkhaṃ”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti”ti.

Ulūkaṅgapañho pañcamaṃ.

6. Satapattaṅgapañhā

6. Bhante Nāgasena “satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ khemaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamānena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khemato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena—

“Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ.
Ubhayānetānathāni dassetabbāni yoginā”ti.

Satapattaṅgapañho chaṭṭho.

7. Vaggulīṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “vaggulissa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicarivā nikkhamati, na tattha palibuddhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ

* Saṃ 3. 363 piṭṭhe.

vicarivā paṭiladdhalābhena khippameva nikkhamitabbaṃ, na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja vaggulissa paṭhamam aṅgam gaḥetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesam parihāṇim karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kulāni upasaṅkamitvā atiyācanāya vā viññattibahulatāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samānasukhadukkhatāya vā na tesam koci vipaṭṭisāro karaṇīyo, napi tesam mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa dutiyaṃ aṅgam gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇasuttante*—

“Saddhāya sīlena sutena buddhiyā,
Cāgena dhammena bahūhi sādhuhi.
Dhanena dhaññena ca khattavatthunā,
Puttehi dārehi catuppadehi ca.
Ñātīhi mittehi ca bandhavehi,
Balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ.
Katham na hāyeyyumaṃ pareti icchatī,
Atthasamiddhiṃca paṇābhikaṅkhatī”ti.

Vaggulingapañho sattamo.

8. Jalūkāṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “jalūkāya ekaṃ aṅgam gaḥetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgam gaḥetabbanti. Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati, tattheva daḷhaṃ allīyitvā ruhiraṃ pivati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yasmaṃ ārammaṇe cittaṃ allīyati, taṃ ārammaṇam vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato ca okāsato ca paricchedato ca liṅgato ca nimittato ca daḷhaṃ paṭiṭṭhāpetvā tenevārammaṇena vimuttirasamasecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya ekaṃ aṅgam gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Anuruddhena—

* Dī 3. 134 piṭṭhe.

“Parisuddhena cittena, ārammaṇe patiṭṭhāya.
Tena cittena pātabbāṃ, vimuttirasamasecanan”ti.

Jalūkaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Sappaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbāṃ, paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti, salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ mahārāja sappassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sappo caramāno osadhaṃ parivajjento carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharitaṃ parivajjentena caritabbāṃ. Idaṃ mahārāja sappassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sappo manusse disvā tappati¹ socati cintayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke vitakketvā aratiṃ uppādayitvā tappitabbāṃ socitabbāṃ cintayitabbāṃ “pamādena me divaso vītinaṃmito, na so puna sakkā laddhun”ti. Idaṃ mahārāja sappassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā Bhallāṭṭiyajātake dvinnāṃ kinnarānaṃ—

“Mayekarattaṃ² vippavasimha ludda,
Akāmakā aññamaññaṃ sarantā.
Tamekarattaṃ³ anutappamānā,
Socāma ‘sā ratti pana nahessatī’ti”.

Sappaṅgapañho navamo.

1. Manussaṃ disvā kampati (Ka)

2. Yamekarattim (Sī, I) Khu 5. 331 piṭṭhe.

3. Tamekarattim (Sī, I)

10. Ajagaraṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “ajagarassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahūpi divase ūnūdaro dīnataro kucchipūraṃ āhāraṃ na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvadeva sarīrayāpanamattakena yāpeti, evameva kho mahārāja yogino yogāvacarassa bhikkhācariyappasutassa parapiṇḍamupagatassa paradinnappāṭikaṅkhissa sayamgāhappaṭiviratassa dullabhaṃ udaraparipūraṃ āhāraṃ, api ca atthavasikena kulaputtena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesaṃ udakena paripūretabbaṃ. Idaṃ mahārāja ajagarassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* “Allaṃ sukkhaṃ vā bhuñjanto, na bālhaṃ suhito siyā.
 Ūnūdaro mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.
 Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive.
 Alaṃ phāsu viharāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Ajagaraṅgapañho dasamo.

Sīhavaggo pañcamo.

Tassuddānaṃ

Kesari cakkavāko ca, peṇāhi gharakapotako.
 Ulūko satapatto ca, vagguli ca jalūpikā.
 Sappo ajagaro ceva, vaggo tena pavuccatīti.

* Khu 2. 343 piṭṭhe.

6. Makkaṭakavagga

1. Panthamakkaṭakaṅgapāṇha

1. Bhante Nāgasena “panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja panthamakkaṭako panthe makkaṭajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake laggati kimi vā makkhikā vā paṭaṅgo vā, taṃ gahetvā bhakkhayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena chasu dvāresu satipaṭṭhānajālavitānaṃ katvā yadi tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tattheva ghātetabbā. Idam mahārāja panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Anuruddhena—

“Cittaṃ niyame chasu dvāresu, satipaṭṭhānavaruttame.
Kilesā tattha laggā ce, hantabbā te vipassinā”ti.

Panthamakkaṭakaṅgapāṇho paṭhamo.

2. Thanassitadārakaṅgapāṇha

2. Bhante Nāgasena “thanassitadārakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja thanassitadārako sadatthe laggati, khīratthiko rodāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanassitadārakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante—

“Iṅgha tumhe Ānanda sāratthe¹ ghaṭatha, sāratthe anuyuñjatha,
Sāratthe appamattā ātāpino pahitattā viharathā”ti.

Thanassitadārakaṅgapāṇho dutiyo.

1. Sadatthe (Sī, I) Dī 2. 117 piṭṭhe.

3. Cittakadharakummaṅgapāṇha

3. Bhante Nāgasena “cittakadharakummassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyunā na parihāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhayadassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā. Tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmāñña, nibbānassa santike upeti². Idam mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade—

* “Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassi vā.
Abhabbo parihānāya, nibbānasseva santike”ti.

Cittakadharakummaṅgapāṇho catuttho.

4. Pavanaṅgapāṇha

4. Bhante Nāgasena “pavanassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ na vivaritabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhi jālehi sabbehi ca kilesehi suññaṃ bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasambādharahitaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

1. Cittakathalakummassa (Sī, I)

2. Ṭhapeti (Ka)

* Khu 1. 17 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare*—

“Pavivittehi ariyehi, pahitattehi jhāyibhi.
Niccaṃ āraddhavīriyehi, paṇḍitehi sahāvase”ti.

Pavanaṅgapañho catuttho.

5. Rukkhaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “rukkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttipupphasāmaññaphaladhārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhasa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja rukkho upagatānamanuppaviṭṭhānaṃ janānaṃ chāyaṃ deti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānamanuppaviṭṭhānaṃ puggalānaṃ āmisappaṭisanthārena vā dhammappaṭisanthārena vā paṭisantharitaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhasa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja rukkho chāyāvemattaṃ na karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, coravadhakapaccatthikesupī attanipi samasamā mettābhāvanā kātabbā “kinti ime sattā averā abyāpajjā¹ anīghā sukhī attānaṃ parihareyyūn”ti. Idaṃ mahārāja rukkhasa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* Saṃ 1. 371 piṭṭhe.

1. Abyāpajjhā (Sī)

“Vadhake Devadattamhi, core Aṅgulimālake.
Dhanapāle Rāhule ca, sabbattha samako Munī”ti.

Rukkhaṅgapañho pañcama.

6. Meghaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “meghassa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja meghe uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meghe pathaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idaṃ mahārāja meghassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meghe sabbabījāni viruhāpeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābījaṃ tīsu sampattīsu ropetabbaṃ, dibbamānusikāsu sukhasampattīsu yāvaparamatthanibbānasukhasampatti. Idaṃ mahārājāja meghassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meghe ututo samuṭṭhahitvā dharaṇītalaruhe tiṇarukkkhalatāgumba-osadhivanappatayo parirakkhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idaṃ mahārāja meghassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meghe vassamāno naditaḷākakopkkharaṇiyo kandarapadarasarasobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammameghamabhivassayitvā adhigamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja

meghassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Bhodhaneyyam janam disvā, satahassepi yojane.
Khaṇena upagantvāna, bodheti tam mahāmunī”ti.

Meghaṅgapañho chaṭṭho.

7. Mañiratanāṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “mañiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja mañiratanam ekantaparissuddham, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparissuddhājīvena bhavitabbam. Idam mahārāja mañiratanassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja mañiratanam na kenaci saddhim missiyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarana pāpehi pāpasahāyehi saddhim na missitabbam. Idam mahārāja mañiratanassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja mañiratanam jātiranānehi yojīyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uttamavarajātīmantehi saddhim saṃvasitabbam, paṭipannakaphalaḷasekkhaphalasamaṅgīhi sotāpānnasakadāgāmi-anāgāmi-arahantatevijjachaḷabhiññasamaṇamañiratanānehi saddhim saṃvasitabbam. Idam mahārāja mañiratanassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte—

* “Suddhā suddhehi saṃvāsam, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Mañiratanapañho sattamo.

8. Māgavikaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja

māgaviko appamiddho hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamiddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa paṭhamañ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko kālaṃ kammaṃ jānāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paṭisallānassa kālo jānitabbo “ayaṃ kālo paṭisallānassa, ayaṃ kālo nikkhamāyā”ti. Idaṃ mahārāja māgavikassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko migāṃ disvā hāsamabhijaneti “imaṃ lacchāmī”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiramitabbaṃ, hāsamabhijanetabbaṃ “uttariṃ visesamadhigacchissāmī”ti. Idaṃ mahārāja māgavikassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petarā mahārāja therena Mogharājena—

“Ārammaṇe labhitvāna, pahitattena bhikkhunā.

Bhiyyo hāso janetabbo, adhigacchissāmī uttarin”ti.

Māgavikaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Bālīsikaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “bālīsikassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja bālīsiko baḷisena macche uddharati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ñāṇena uttarin sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idaṃ mahārāja bālīsikassa paṭhamañ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bālīsiko parittakaṃ vadhivā vipulaṃ lābhamadhigacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattaṃ pariccajittabbaṃ, lokāmisamattaṃ mahārāja pariccajivā yogī yogāvacaro vipulaṃ sāmāññaphalaṃ adhigacchati. Idam mahārāja bālīkassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Rāhulena—

“Suññatañcānimittaṇca, vimokkhañcāppaṇihitaṃ.

Caturo phale chaḷabhiññā, cajivā lokāmisam labhe”ti.

Bālīsikaṅgapaṇho navamo.

10. Tacchakaṅgapaṇha

10. Bhante Nāgasena “tacchakassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja tacchako kālasuttaṃ anulometvā rukkhaṃ tacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanamanulomayivā sīlappathaviyaṃ paṭiṭṭhahivā saddhāhatthena paññāvāsīṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja tacchako phegguṃ apaharivā sāramādiyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassataṃ ucchedaṃ taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ taduttamaṃ aññaduttamaṃ akatamabhabbaṃ apurisakāraṃ abrahmacariyavāsaṃ sattavināsaṃ navasattapātubhāvaṃ saṅkhārasassatabhāvaṃ yo karoti, so paṭisaṃvedeti, añño karoti, añño paṭisaṃvedeti, kammaphaladassanā ca kiriyaṃphaladīṭṭhi ca iti evarūpāni ceva aññāni ca vivādapathāni apanetvā saṅkhārānaṃ sabhāvaṃ paramasuññataṃ nirīhanijjīvataṃ¹ accantaṃ suññataṃ ādiyitabbaṃ. Idam mahārāja tacchakassa

1. Nisattanijjīvataṃ (Ka)

dutiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena Suttanipāte*—

“Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ apakassatha.
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.
Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare.
Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Tacchakaṅgapañho dasamo.

Makkaṭakavaggo chaṭṭho.

Tassuddānaṃ

Makkaṭo dārako kummo, vanaṃ rukkho ca pañcamo.
Megho maṇi māgaviko, bālīsī tacchakena cāti.

* Khu 1. 322 piṭṭhe.

7. Kumbhavagga

1. Kumbhaṅgapaṇha

1. Bhante Nāgasena “kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kumbho sampuṇṇo na saṇati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame adhigame pariyattiyaṃ sāmāñhe pāramiṃ patvā na saṇitabbaṃ, na tena māno karaṇīyo, na dabbo¹ dassetabbo, nihamānena nihatadabbena bhavitabbaṃ, ujukena amukharena avikatthinā. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidenena Suttanipāte*—

“Yadūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santameva taṃ.
Aḍḍhakumbhūpamo² bālo, rahado pūrova paṇḍito”ti.

Kumbhaṅgapaṇho paṭhamo.

2. Kālāyasapaṇha

2. Bhante Nāgasena “kāḷāyasassa³ dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja kāḷāyaso supīto⁴ vama⁵, evameva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasariṃ yoniso manasikārena⁶ apītaṃ vama⁵. Idaṃ mahārāja kāḷāyasassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kāḷāyaso sakiṃ pītaṃ udakaṃ na vama⁵, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakiṃ uppanno pasādo, na puna so vama⁵tabbo “uḷāro so Bhagavā Sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti. Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā, saññā aniccā, saṅkhārā aniccā, viññāṇam aniccanti yaṃ sakiṃ uppannam nāṇam, na puna taṃ vama⁵tabbaṃ.

1. Dappo (Sī)

* Khu 1. 390 piṭṭhe.

2. Rittakumbhūpamo (Sī)

3. Kālāhamsassa (Ka)

4. Suthito (Ka)

5. Vahati (Syā, Ka)

6. Yoniso manasikāre (Sī, Syā, Ka)

Idaṃ mahārāja kāḷāyasassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Dassanamhi parisodhito¹ naro,
Ariyadhamme niyato visesagū.
Nappavedhati anekabhāgaso,
Sabbaso ca mukhabhāvameva so”ti.

Kāḷāyasaṅgapañho dutiyo.

3. Chattaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katāmāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja chattaṃ upari muddhani carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānaṃ upari muddhani carena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja chattassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja chattaṃ muddhanupatthambhaṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja chattassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja chattaṃ vātātapameghavuṭṭhiyo paṭihanati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhadiṭṭhipuṭṭhusamaṇabrāhmaṇānaṃ matavāta² tividhaggisantāpakilesavuṭṭhiyo paṭihantabbā. Idaṃ mahārāja chattassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathāpi chattaṃ vipulaṃ, acchiddaṃ thirasaṃhitaṃ.
Vātātapaṃ nivāreti, mahatī meghavuṭṭhiyo.
Tatheva Buddhaputtopi, sīlachattadharo suci.
Kilesavuṭṭhiṃ vāreti, santāpatividhaggayo”ti.

Chattaṅgapañho tatiyo.

1. Parisodhite (Sī, Ka)

2. Mahāvāta (Ka)

4. Khettaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “khattassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucaritavattappaṭivattamātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja khattassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti, tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ paripāceti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlahirimariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca sīlahirimariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmāññaphalāni gahetabbāni. Idaṃ mahārāja khattassa duttiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja khettaṃ uṭṭhānasampannaṃ hoti, kassakassa hāsajanakaṃ appampi bījaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ bahutaraṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uṭṭhānasampannena vipulaphaladāyīnā bhavitabbaṃ, dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appaṃ dinnam bahu hoti, bahu dinnam bahutaraṃ hoti. Idaṃ mahārāja khattassa tatiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Upālinā vinayadharena—

“Khettū pamena bhavitabbaṃ, uṭṭhānavipuladāyīnā.
Esa khattavaro nāma, yo dadāti vipulaṃ phalaṃ”ti.

Khettaṅgapañho catuttho.

5. Agadaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “agadassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja agade kīmī na saṇṭhahanti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṇṭhapetabbā. Idaṃ mahārāja agadassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja agado daṭṭhaphuṭṭhadiṭṭha-
 asitapītakhāyitasāyitaṃ sabbaṃ visaṃ paṭihanati, evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhivisaṃ sabbaṃ
 paṭihanitabbaṃ. Idaṃ mahārāja agadassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Saṅkhārānaṃ sabhāvatthaṃ, daṭṭhukāmena yoginā.
 Agadeneva hotabbaṃ, kilesavisaṇāsane”ti.

Agadaṅgapañho pañcamaṃ.

6. Bhojanaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi,
 katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja bhojanaṃ
 sabbasattānaṃ upatthambho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
 sabbasattānaṃ maggupatthambhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
 bhojanassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balaṃ vaḍḍheti,
 evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñṇavaḍḍhiyā vaḍḍhitabbaṃ.
 Idaṃ mahārāja bhojanassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ bhojanaṃ sabbasattānaṃ abhipatthitaṃ, evameva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ
 mahārāja bhojanassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetarā mahārāja
 therena Mahāmoggallānena—

“Saṃyāmena niyāmena, sīlena paṭipattiyā.
 Patthitena bhavitabbaṃ, sabbalokassa yoginā”ti.

Bhojanaṅgapañho chaṭṭho.

7. Issāsāṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja issāso sare pātayanto ubho pāde pathaviyaṃ dāḥaṃ patiṭṭhāpeti, jaṇṇu-avekallaṃ karoti, sarakalāpaṃ kaṭṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upatthaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti, muṭṭhiṃ pīlayati, aṅguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ paggaṇhāti, cakkhūni mukhañca pidahati, nimittaṃ ujum karoti, hāsamuppādeti “vijjhissāmi”ti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlathaviyaṃ vīriyapāde patiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātabbaṃ, saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upanetabbo, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ nirantaraṃ kātabbaṃ, vīriyaṃ paggaṇhetabbaṃ, cha dvārā pidahitabbā, sati upaṭṭhapetabbā, hāsamuppādetabbaṃ “sabbakilese ñāṇanārācena vijjhissāmi”ti. Idaṃ mahārāja issāsassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja issāso āḷakaṃ pariharati vaṅkajimhakuṭṭilānārācassa ujukaraṇāya, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-āḷakaṃ pariharitabbaṃ vaṅkajimhakuṭṭilacittassa ujukaraṇāya. Idaṃ mahārāja issāsassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja issāso lakkhe upāseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ. Kathaṃ mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ, * aniccato upāsitabbaṃ, dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato -pa- gaṇḍato. Sallato. Aghato. Ābādhato. Parato. Palokato. Ītito. Upaddavato. Bhayato. Upasaggato. Calato. Pabhaṅgato. Addhuvato. Atāṇato. Aleṇato. Asaraṇato. Rittato. Tucchato. Suññato. Ādīnavato. Vipariṇāmadhammato. Asārato. Aghamūlato. Vadhakato. Vibhavato. Sāsavato. Saṅkhatato. Mārāmisato. Jātidhammato. Jarādhammato. Byādhidhammato. Maraṇadhammato. Sokadhammato. Paridevadhammato. Upāyāsadhammato. Saṃkilesadhammato. Evaṃ kho mahārāja yoginā

* Khu 7. 40; Khu 8. 38; Khu 9. 411 piṭṭhesupī.

yogāvacarena imasmim kāye upāsitaḥḥam. Iḥam mahārāja issāsassa tatiyaḥḥ aṅgaḥḥ gaḥetabbaḥḥ.

Puna caparaḥḥ mahārāja issāso sāyaḥḥ pātaḥḥ upāsiti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyaḥḥ pātaḥḥ ārammaṇe upāsitaḥḥ. Iḥam mahārāja issāsassa catutthaḥḥ aṅgaḥḥ gaḥetabbaḥḥ. Bhāsitaḥḥpetaraḥḥ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathā issāsako nāma, sāyaḥḥ pātaḥḥ upāsati.
Upāsaḥḥ ariṇcanta¹, labhate bhattavetaḥḥ.
Tatheva Buddhaputtapaḥḥ, karoti kāyupāsaḥḥ.
Kāyupāsaḥḥ ariṇcanta, arahattamaḥḥgacchaḥḥ”ti.

Issāsaṅgapaṇḥho sattaḥḥmo.

Kumbhavaḥḥgo sattaḥḥmo².

Tassuddāḥḥaḥḥ

Kumbho ca kāḷāyaso ca, chattaḥḥ khettaṇca agado.
Bhojanaḥḥ ca issāso, vuttaḥḥ dāṇi viḍūhīti.

Opammaḥḥkathāpaṇḥho niṭṭhito.

1. Na ricchanta (Sī, Ka)

2. Ito paraḥḥ rājaṅgapaṇḥhādikā aṭṭhatimsa paṇḥhā vinaṭṭhā, yehi tā diṭṭhā, tehi no ārocetabbā puna muddāpanakāle pakḥhipanaṭṭhāyāti (Na, Bu, Sa)

Nigamana

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapatimaṇḍitesu dvāsaṭṭhi-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā, anāgatā ca pana dvācattālīsā honti, āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catūhi adhikā tisatapañhā honti, sabbāva Milindapañhāti saṅkham gacchanti.

Raṇṇo ca therassa ca pucchāvisajjanāvasāne caturāsītisatasahassayojanabahalā udakapariyantam katvā ayaṃ mahāpathavi chadhā kampittha, vijjullatā niccharimsu, devatā dibbapupphavassam pavassimsu, mahābrahmā sādhuḥkāramadāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ meghatthanitanigghāso viya mahāghoso ahosi, iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim paṇāmetvā vandimsu.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkaṅkho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjāsu paṭipadā-iriyāpathesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihata mānattambho uddhaṭṭadāṭho viya bhujagindo evamāha “sādhu bhante Nāgasena Buddhavisayo paṇho tayā visajjito, imasmiṃ Buddhasāsane ṭhapetvā Dhammasenāpatim Sāriputtattheram añño tayā sadiso paṇhavisajjane natthi, khamatha bhante Nāgasena mama accayam, upāsakam mam bhante Nāgasena dhāretha ajjatagge paṇupetaṃ saraṇam gatan”ti.

Tadā rājā saha balakāyehi Nāgasenattheram payirupāsitvā Milindam nāma vihāram kāretvā therassa niyyātetvā catūhi paccayehi Nāgasenam, koṭisatehi bhikkhūhi saddhim paricari, punapi therassa paññāya pasīditvā puttassa rajjam niyyātetvā agāasmā anagāriyam pabbajitvā vipassanam vadḍhettvā arahattam pāpuṇi, tena vuttam—

“Paññā pasatthā lokasmiṃ, katā saddhammaṭṭhitiyā.

Paññāya vimatim hantvā, santim papponti paṇḍitā.

Yasmim̐ khandhe ʒhitā paññā, sati tattha anūnakā.

Pūjā visesassādhāro, aggo seṭṭho¹ anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ hitamattano².

Paññavantambhipūjeyya, cetiyaṃ viya sādaro”ti³.

Laṅkāyaṃ Doṇinagare, vasatā Doṇināminā.

Mahātherena lekhitvā, suṭṭhapitaṃ yathāsutaṃ.

Milindarājapañho ca, Nāgasenavisajjanaṃ.

Milindo hi mahāpañño, Nāgaseno supaṇḍito.

Iminā puññakammena, ito gacchāmi Tussitaṃ.

Metteyyaṃ ’nāgate passe, suṇeyyaṃ dhammamuttamanti.

Milindapañho niṭṭhito.

1. Sova (I)

2. Atthamattano (I)

3. Pūjīyanti (I) ito paraṃ tisso gāthāyo Sī-I-potthakesu natthi.

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāliyaṃ

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akiccakaro	67	Anesanāni ekavīsa	352
Agadasamo	193	Appanālakkhaṇo	64
Āṅgāni	343	Apilāpanalakkhaṇā	36
Āṅgaṃ	343	Ambarukkho	82
Aggikāmā	104	Ambasāmiko	46
Acittako	82	Abhejjapariso	161
Ajagaro	392	Amataḍḍayako	167
Aññaṃ kāyaṃ	75	Araṇipotako	54
Aṭṭha parivajjayitabbatṭhānāni	98	Alasando	88
Aṭṭha vattapadāni	97	Alaṃ mahārāja	48
Aṭṭhasataṃ	95	Avañjho	104
Aṭṭhikāni	91	Avippaṭṭisārī	90
Aṭṭhime puggalā	99	Assagutto	6
Aṭṭhissaro	116	Asi	89
Antarāyā	157	Asabbaññuno	112
Aticchatha bhante	8	Asuñño	133
Atipaṇḍitā	87	[Ā]	
Antobhaviko	103	Ākāso	370
Adiṭṭhasaccānaṃ	151	Āgucārī	116
Adhomukho	5	Ācariyamuṭṭhi	146
Anālāpo	58	Āturo	141
Anibbattaphalāni	76	Ādāso	55
Anuparamā	44	Āpo	366
Anumajjanalakkhaṇo	64	Ābhidhammiko	16

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā - I]		[E]	
Āyupālo	19	Ekamanā	122
Āhaccapadanti	150	Ekantasukhaṃ	300
Āhananto	20	Ekindriyaṃ	251
Īṇaṭṭā	30	Ekam Buddhaguṇaṃ	86
Itthī sapatikā	158	Ekam Buddhantaraṃ	3
Idaṃ gehaṃ	54	Esa dhammatā	103
Iddhipādā	142	[O]	
Ime dāyakā	284	Oññāto	224
Ime satta	120	Oṇatavinato	113
Issarāparādhiko	151	Opakkamikā	138
Issāpakato	157	Ovassati	218
Issāso	405	Ohitabhārā	111
Isinimmito	133	[Ka]	
[U - Ū]		Kacavarabyūhaṃ	3
Uttamaṃ mantaṃ	11	Kaṭacchubhikkhaṃ	9
Uttarakurum	91	Kaṭumikāva	83
Uttānataṃ	35	Kaṇḍappahāro	78
Utupariṇāmajā	138	Katame ekādasā	195
Udakaghaṭakāni	43	Katame dasaguṇā	249
Undūro	378	Katame vīsati	163
Unnataṃ	178	Katame satta	291
Upacikā	377	Katame soḷasa	11
Uparūparūpapattiko	7	Katamaṃ nāmaṃ	49
Upasampadā sundarā	80	Kapiniddāpareto	289
Uppalahatthadānānisaṃsa	90	Kambalaratanaṃ	16
Upāsakaguṇā	101	Kammakāro	362
Ulūko	388	Kammasambhavā	137
Ūmivego	3	Kammasamuṭṭhānā	137
Ūhanalakkaḥaṇo	31	Kalalaṃ	49
Ūhā nadī	73		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kalasigāmo	89	Gaṇanapathaṃ	156
Kassako	41	Gaṇṭhitaro	123
Kākacchamāno	92	Gaddūhanamattampīti	115
Kāmabhogī	330	Gabbhāvakkanti	130
Kāyānugatā	246	Gabbho	128
Kāruṇiko	114	Galagaḷāyantī	125
Kimetaṃ addhānaṃ	49	Gihipārājikaṃ	247
Kīvadūro	88	Gihibhūto	115
Kukkuṭī	51	Gihiliṅgaṃ	257
Kudīṭṭhī	109	Guttilo	140
Kumbhakāro	54	Gorūpo	381
Kumbho	401		
Kumārakassapo	128	[Gha]	
Kusalā dhammā	32	Ghaṭasahassampi	188
Kūṭaṅgamā	38	Gharakapoto	388
Kūpo	361	Ghātaniyo	184
Keci saṅkhārā	53		
Kelāyatha	78	[Ca]	
Kesarī	21	Cakkavattī	375
Kese palibodhā	11	Cakkavāko	368
Koṭṭisatā	6	Cattāri paṭākāni	95
[Kha]		Cattārimāni	147
Khaggaggāhako	119	Caturo janā	120
Khaggaparivārito	21	Cando	371
Khaggavisāṇakappā	111	Ciṇṇattā	59
Khattiyakumārā	113	Cittadubbalīkaraṇā	279
Khīraghaṭaṃ	48	Cittakadharakummo	394
Khuddakopi	86	Cetayitalakkhaṇā	62
Khuddānukhuddakāni	145	Cetovasippatto	88
Khettaṃ	403	Cero	184

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]		[Da]	
Chattam	402	Datṭhavisam	153
Chayimāni	45	Dasa guṇe	268
Chavakacaṇḍālo	198	Dasa dānāni	270
Cha satthāro	4	Dasabaladharā	112
Chāyā vā rājāti	27	Dānakatham	222
Chinnahatthapādo	90	Dānavo	154
Chedanalakkhaṇā	31	Diguṇam	90
[Ja]		Diṭṭhadhammasukhavedanīyā	120
Jarasiṅgālo	379	Diṭṭhijālam	155
Jalūkā	390	Dukkaram	94
Jāgaranto	289	Dunnibbeṭho	156
Jālim	121	Devakaññāyo	170
Jīvitadāyako	116	Desanākusalo	170
Jotipālamāṇavo	216	Dvattiṃsa kāyā	25
[Jha]		Dvārattā	59
Jhāyamāno	47	Dvāsaṭṭhi-adhikā	407
[Ña]		Dve akammajā	260
Ñāṇabalavipphāram	133	Dve atthavase	273
Ñāṇam uppannam	42	Dve piṇḍapātā	175
[Ta - Tha]		Dve vaṇṇā	219
Tacchako	399	Dve sakuṇā	89
Tattakehi	28	[Dha]	
Tathāgatappavedito	188	Dhammanagaram	316
Tayopete	133	Dhammapuram	328
Tayo sannipātā	130	Dhammarakkhito	17
Tīṇi aṅgāni	357	Dhammasantati	40
Tejo	367	Dhammābhisamayo	298
Tiṃsaguṇavarehi	341	Dhammārāmo	162
Tvam vā rājā	27	Dharaṇitalam	286
Thanassitadārako	393	Dhotamalā	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nakulo	379	Patthanaṃ	3
Nagaraguttiko	63	Pathavī	365
Nagaravaḍḍhakī	33	Padako	10
Natthi nibbānaṃ	312	Pabbato	369
Natthi paññā	81	Pabhinnabuddhimā	20
Natthi Buddho	315	Parāpavādo	95
Natthi vemattatā	276	Parittakammaṃ	152
Naranāriyo	287	Parittabhesajjāni	153
Navime puggalā	99	Parirañjito	79
Na hettha puggalo	24	Parisuddhavadāsamācāro	171
Nāgaseno	8	Palāpo	5
Nānā santā	39	Pavanaṃ	394
Nāmarūpaṃ	46	Paveṇupacchedo	136
Nārado	263	Pañhā catubbidhā	147
Nāvā	359	Pāṭihīraṃ	297
Nippapañcaṃ	255	Pātimokkhuḍdeso	189
Nibbānassa rūpaṃ	303	Pihitāpāyā	109
Niyāmakō	361	Pihitāpāyo	162
Niratthikā	19	Pupphavatī	129
Nerupabbataṃ	131	Purimā koṭi	51
[Pa]		Purisattanaṃ	171
Pañca janā	108	Peṇāhikā	387
Pañcamūlabhesajjāni	43	[Pha]	
Pañcasālaṃ	155	Phalarukkhā	290
Pañcāyatanāni	66	Phassappamukhā	61
Pañcorambhāgiyāni	110	Phusanalakkhaṇo	61
Paṭipatti	134	[Ba]	
Paṭisandahati	31	Bandhumatī	125
Paṭisallānaguṇā	141	Balakaraṇīyā	32
Paticayo	140	Balavicchitakārī	116

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bahutaram	90
Bahuvidhāni	195
Bahussuto	20
Bākulo	211
Bālaputhujjanā	70
Bāḷisiko	398
Biḷāro	377
Biḷāni	76
Buddhaputtā	135
Buddho anuttaro	73
Buddho brahmacārī	80
Buddho sabbaññū	78

[Bha]

Bhagavato pāde	179
Bhaginī	187
Bhaṇḍāgāriko	36
Bhattāraho	113
Bhāriyā	267
Bhassappavādako	4
Bhāsamaggaṃ	177
Bhāsā esā	184
Bhikkhūnaṃ uṇhaṃ	165
Bhummantalikkhaṃ	178
Bhusamuṭṭhi	158
Bhūtimahantabhāvaṃ	243
Bhūto	169
Bhūmaṭṭhā	180
Bhojanadāyako	168
Bhojanavekallaṃ	113
Bhojanaṃ	404

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma - Ya - Ra]

Makkaṭako	393
Makariniyopi	69
Maccupāsā	152
Maṇiratanam	397
Mandāravapupphāni	17
Mamuddesiko	160
Mahābhīmo	122
Mahāseno	6
Māgaviko	398
Migo	380
Milindassa jātabhūmi	88
Milindassa jātanagaraṃ	89
Milindo	4
Megho	396
Mettāvihārī	196
Yakkhā	263
Yamakasalākā	151
Yavalāvakā	32
Yuttakārī	49
Yojanasatāni	15
Yonisomanasikāramūlakā	396
Rathenāham	25
Rasapaṭisaṃvedī	81
Rājāno	27
Rukkho	395
Rukkho sallapatīti	174
Reṇū	265
Rohaṇo	13
Rogā aṭṭhanavuti	107

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Sa]	
Laguḷaṃ	154	Sakiccayaṃ	42
Laṅghako	33	Sakilesā	148
Lahuko	91	Sakilesa	31
Lābulatā	357	Sakko	374
Loṇaraso	92	Saṅkhadhamakā	29
Loṇaṃ	66	Saṅgāmāvacaro	43
[Va]		Saññāvimokkhā	159
Vaṅgantaputto	341	Sattappakaraṇāni	12
Vagguli	389	Satapatto	389
Vañjho	104	Satta ratanāni	312
Vaṇūpamo	78	Sattavassohaṃ	27
Vaḍḍhakī	64	Sati uppajjati	84
Vatthaguyhaṃ	168	Satisammosā	258
Varāho	382	Sannipātā	127
Vāyu	368	Sampakkhandanalakkhaṇā	33
Vicchiko	378	Sampattikāmā	106
Vijānanalakkhaṇaṃ	63	Sappo	391
Vijjādharo	154	Sabbasukhumo	93
Vitaṇḍavādī	6	Sabbe samakā	67
Vippaṭisārī	90	Sabhāvaguṇaṃ	160
Vimalaṃ sītaṃ	81	Sabhāvavacanaṃ	209
Vīṇāya pattaṃ	54	Sammattakārī	189
Vīriyūpatthambhitā	35	Samalaṃ uṇhaṃ	81
Vuṭṭhūpajivino	161	Samādhīpamukhā	37
Veṭṭhataro	123	Sayambhuno	111
Vetaṇḍī	97	Sākaṭiko	68
Vedagū	55	Sāmakumāro	127
Vedayitalakkhaṇā	61	Sāsanaparicchedo	134
Vaṃsadhamakā	29	Sāsanantaradhānāni	136
		Siṅgadhamakā	29

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sīhiniyopi	69	Samviggahadayo	126
Sīho	385	Samsāro	82
Sukhā vedanā	45	Hatthacchedo	183
Sukhaṃ nibbānanti	71	Hatthī	383
Sudinno nāsakkhi	171	Hitakāmo	117
Sūdo	65	Hitacitto	117
Sūriyassa rogā	265	Hitesī	114
Sūriyo	372	Himavantā	119
So eva so	40	Hetū aṭṭha	11

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu
dissamānapāṭho, Tṭha = Aṭṭhakathā.

Milindapañhapāliyaṃ

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akampito = Akampiyo (Sī, I)	369
Agadhito = Agathito (Sī)	386
Aṅgavijjāya = Nagavijjāya (Ka)	352
Acchambhito = Asambhīto (Sī, I)	322
Aṭṭaṃ = Atthaṃ (Sī, I)	47
Aṭṭhime bhikkhave = Aṭṭhime Ānanda (Am 3. 132 piṭṭhe.)	118
Aḍḍhakumbhūpamo = Rittakumbhūpamo (Sī)	401
Atta-atthe = Atha atthe (Sī, I)	349
Attajena = Attajena phalena (Sī)	167
Attarakkhā = Pararakkhāya (Sī, I)	121
Antaraṭṭhakā himapātasamayā = Antaraṭṭhake himapāta- samaye (Sī, I, Ka)	380
Ati-aggatāya = Ativisiṭṭhatāya (Syā)	270
Ati-arahā = Ati-arahanto (Syā, Ka)	269
Atijaccatāya = Ati-usabhatāya (Ka)	270
Atimaññanā = Atimaññamāno (Ka)	126
Ativirocati = Atirocati (Sī, I)	320
Atulaguṇā = Atuliyaguṇā (Sī, I, Ka)	325
Atthasāadhanatāya = Atthasāadhanena (Syā, I, Ka)	180
Anapāyinīti = Anupāyinīti (Ka)	76

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anuravanā = Anumajjanā (Ka)	64
Anusandahati = Anusaddāyati (Ka)	64
Anusāsanena = Anusāsakena (Sī, I)	256
Anusiṭṭhañca = Anusatthiñca (Sī, I)	106
Appagabbhāti = Appagabbāti (Ka) Saṃ 1. 401 piṭṭhe.	372
Abyāpajjā = Abyāpajjhā (Sī)	395
Abhibhavitvā = Atisayitvā (Sī, I)	320
Abhojaneyyaṃ = Abhojanīyaṃ (Ka) Khu 1. 292 piṭṭhe passitabbari.	222
Arasaṃ vā rasaṃ vā = Yūsaṃ vā rasaṃ vā (Sī, Syā, I)	65
Ariñcanto = Na ricchanto (Sī, Ka)	406
Avikkhittamānaso = Avicalamānaso (Sī) Avimanamānaso (I, Ka)	134
Avañjho bhavati saphalo = Vañjho bhavati aphalo (Sī, I, Ka)	103
Assa = Assu (Sī, Syā)	134
Assarantā = Anussarantā (sabbattha)	85
Ahituṇḍikasamāgato = Ahiguṇṭhikasamāgato (Sī, I)	22
Ahidaṭṭhā = Ahidaṭṭho (Sī) Ahinā daṭṭho (I)	291

[Ā]

Ācariyavaṃsena = Ācariyavaṃsatāya (I, Ka)	150
Ācikkhi = Ācikkhati (Ka)	230
Ādisanti = Uddisanti (Ka-Sī)	284
Āpāta = Āpātha (Sī, I)	287
Āpāyikaṃ kammaṃ = Aparāpariyakammaṃ (Sī, Syā, I)	114
Āmisagaruko = Āmisacakkhuko (Sī, I)	100
Āyameyya = Āmayeyya (Sī)	176
Āsīsakā = Āsimsakā (Sī, I)	325
Āropeti = Āroceti (Ka)	288
Āvapituṃ vā = Ādhāpetuṃ vā (Syā) Ādhapituṃ vā (Ka)	271
Āyūhi = Āyūhati (Ka)	210

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I]

Issāsā = Issatthā (Sī, Syā, I) 244

[U]

Ukkalessanti = Ukkaḍḍhissanti (Sī) Ussakkissanti (Syā) 145

Ujjotattakaraṃ = Ujjotattakaraṃ (Sī, I)

Ujjotittattakaraṃ (Syā) 307

Uṭṭhahanti = Upaṭṭhahanti (Ka) Udikkhanti (Syā) 323

Udakeneva = Udaḱe yeva (bahūsu) 292

Uddhaste = Uṭṭhite (Syā) Uggate (Sī, I) 97

Undūrassa = Undurassa (Syā, Ka) 378

Upeti = Ṭhapeti (Ka) 394

Ubbattiyantepi = Pavattamānepi (Syā) 108

Ubhatopakkhe = Ubhatopasse (Sī, I, Ka) 191

Uḷuggahayuddhaṃ = Oḷuggahayuddhaṃ (Ka) 178

[Ū]

Ūhasanampi = Hasanampi (Ka) 130

[E]

Ekaggo = Ekako (sabbattha) 370

Ekagghano = Ekagghano (Ka) Khu 1. 25 Dhammapade. 369

Ekaṭṭhā = Ekatthā (Ka) 370

Ekadesaṃ = Ekadese (Ka) 245

Ekapurisasandhāraṇī = Ekapurisasantāraṇī (Sī, I) 231

Evaṃ kho = Evampi (Ka) 341

Evampi ce = Evampi ve (Syā) Evaṃ hi me (Ka) Khu 5 Asītinipāte. 364

Evamussannakusalamūlassa = Evarūpassa ussannakusalamūlassa (Ka) 218

[O]

Otata -pa- hutvā = Uṭṭhita -pa- bhavitvā (Syā) 295

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Katamo = Kassa (Ka)	90
Kathitā = Kathikā (Sī, I)	23
Kappānaṃ = Kappe (Ka)	280
Kayirum̐ = Kareyyum̐ (Sī, I, Ka)	202
Karaṇaṃ = Kāraṇaṃ (Sī, I)	219
Karotīti = Kāretīti (Sī)	155
Kassapassa Tathāgatassa = Bhagavato -pa- Sammāsambuddhassa (Ma 2. 243 piṭṭhe.)	218
Kāmanissitāni gihibyañjanabhaṇḍāni = Kamanīyāni gihibyañjanāni (Sī, I)	11
Kāye = Kāyena (Ka)	382
Kāsirājā = Kāsikarājā (Ka)	199
Kālāyasassa = Kālahaṃsassa (Ka)	346, 401-2
Kilesappahānā = Kilesappahānāya (Sī)	172
Kimilo = Kimbilo (Sī, I) Ma 2. 125 piṭṭhe passitabbaṃ.	114
Kīlitukāmo = Balin̐ kātukāmo (Sī, I)	125
Kupitamānasā = Kupitamānasā (Ka)	366
Kummaggapaṭipanne = Kumaggapaṭipanne (Syā, Ka)	373
Kūpassa = Kūpakassa (Ka)	344
Keci yādisaṃ kīdisaṃ = Keci yādisaṃ tādisaṃ (Syā)	269
Ketu = Hetu (Sī, I)	4
Kenaci = Tena (Sī, I)	223
Kevalassa addhānassa = Dukkakkhandhassa addhānassa (Sī)	51
Kotthuko = Koṭṭhuko (Ka)	22

[Kha]

Kharāya -pa- kathalikāya = Kharā -pa- kaṭṭhalavālikā (Sī, I)	25
Khudā pipāsā = Khuppipāsā (Ka)	280
Khubbhitacitto = Khubhitacitto (Sī, I)	292

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gaṇanapathaṃ vītivattakappe = Gaṇanapathavītivatte kappe (Sī)	156
Gaṅgā ca = Gaṅgāva (Sī, I)	1
Gaṅgaṃ nadiṃ = Gaṅgānadiṃ (Sī)	125
Gajaṅgalaṃ = Kajaṅgalaṃ (Sī, I)	8
Gaṇhate = Gaṇhatī (Sī, I)	352
Gadrahho ceva = Ghorassaro ca (Sī, Syā, I)	356
Gadrahbhaṣṣa = Ghorassarassa (Sī, Syā, I)	343
Gabbhaṣṣa avakkanti = Gabbhaṣṣāvakkanti (Ma 1. 332 piṭṭhe.)	126
Gahanato gahanataraṃ = Gahanantarato gahanantaraṃ (Ka)	260
Gihī yeva = Gihīṃ yeva (Sī, I)	240
Geha, jano = Gehaṃ, jano (Ka)	321

[Gha]

Ghanamahāselapabbato = ...pabbatato (Ka)	285
--	-----

[Ca]

Cakkaratanakāraṇā = Cakkaratanassa kāraṇā (Sī, Syā, I)	278
Candapajjotassa = Udenassa (Sī, I)	281
Cāumahābhūṭike = Cātummahābhūṭike (Sī)	139
Cāpo -pa- pakampaye = Cāpo vā -pa- anulomayaṃ (Sī, I, Ka)	355
Cittakadharakummaṣṣa = Cittakathalakummaṣṣa (Sī, I, Ka)	345, 394
Cittavikkhepanāya = Cittanikkhepanāya (Sī, I)	337
Cūḷarāhulovāde = Mahārāhulovāde (Sī, I)	331
Corābhiniṭā = Corabhīṭā (Sī)	30

[Cha]

Chandasā Buddhavacanena = Chandasāmuddavacanena (Sī, I)	4
Chinnapattapādapā = Sīnappattapādapā (Sī)	122

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Janemimaṃ = Jānemimaṃ (Syā)	101
Jāgaranto = Jagganto (Sī, I)	288
Jātimantaṃ = Jātarūpampi (Sī)	162
Jinasāsanadhara = Jinasāsanadhana (Sī, I)	250

[Jha]

Jhāpeti = Jāpeti (Sī, I)	221
Jhāpentipīti = Jāpentipīti (Sī, I)	172
Jhāyatīti = Socatīti (sabbattha)	68

[Tha]

Ṭhapīyamānā = Ṭhapīyamāne (Sī, I)	109
Ṭhānāṭṭhānakusalā = Nidānapaṭhanakusalā (Sī, I)	
Nidānavatthukusalā (Syā)	326

[Da]

Ḍaheyya = Upaḍaheyya (Ka)	47
---------------------------	----

[Ta]

Tacchanto = Rakkhanto (Sī, I)	167
Tathāgataṭṭhā = Tathāgatapatiṭṭhā eva (Sī)	161
Tandi = Nandī (I, Ka)	280
Tappamukhā = Tampamukhā (Syā, Ka)	38
Tapeyya = Ṭhapeyya (Sī)	272
Tamekarattaṃ = Tamekarattiṃ (Sī, I)	391
Tassa kusalassa balavegaṃ = Taṃ kusalabalavegavipphāraṃ (Sī)	156
Taḷāka = Mātikāṭaḷāka (Ka)	286
Tiṇṇattā = Ciṇṇattā (Sī, Syā, I)	111
Tirokuṭṭasamāgame = Tirokuḍḍasamāgame (Sī, I)	332
Tūlapuñjo = Tūlapicu (Sī, Syā)	172
Tena saha ālāpo = Na tena saha sallāpo (Sī, I)	101
Taṃ = So taṃ (Sī, I, Ka)	213

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Tha]

Thanasitadarakassa = Thanapīṭadārakassa (Syā)	345
Thālakaparibhogena = Padīpaparibhogena (Syā)	273

[Da]

Daṇḍakāraññaṃ = Daṇḍakīraññaṃ (Ma 2. 41 piṭṭhe.)	132
Dabbo = Dappo (Sī)	401
Damme = Dhamme (Sī, I)	325
Dasasahassiyā = Dasasahassimhi (Sī, I, Ka)	104-5, 135, 167-8, 221, 268, 270
Dahataḷāka = Mātikāṭaḷāka (Ka)	286
Dvayanto = Dvayato (Sī)	146
Dānanissandabalava = Dānanissandabala (Sī, I)	121
Dāsikaputtā bhaṭṭiputtā = Dāsaputtā bhaṭṭiputtā (Sī, I)	315
Dvinnampetaṃ amhākaṃ = Dīpitaṃ, amhākampetaṃ (Ka)	281
Dovārika -pa- bhaṭabala = Dovārika -pa- bhaṭabalattha (Sī, I)	227
Dosāgato = Desāgato (Sī, I)	254

[Dha]

Dhanubbedā = Catubbedā (Sī, I)	4
Dhammakarakena = Dhammakaraṇena (Ka)	70
Dhammantarī = Dhanvantarī (?)	263
Dhamanichinnaparigatto = Dhamanimajjaparikatto (Sī, I)	
Dhammanimiñjaparigatto (Syā)	187
Dhammayantamabhipīlayati = Dhammayantamatipīlayati (Ka)	167
Dhammasīsakassa = Dhammāsīsakassa (Ka)	121
Dhammāsīsaraṃ = Dhammasīsaraṃ (Sī, I)	378
Dhamento = Uppaḷāsento (Sī, I)	20
Dhīro -pa- marahati = Ariyā -pa- yācanaṃ (Sī, I)	224
Dhutavaṇṇagaguṇanissitā = Dhutaṇṇagaguṇadharanissitā (Ka)	330
Dhutaṇṇaṃ = Dhutaṇṇaṃ (Ka) evamuparipi.	338

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na upalimpanti = Na upalippanti (Sī, I)	320
Na plavati = Na pilavati (Sī, I)	360
Na bhuñjitabbam = Paribhuñjitabbam (Sī, I)	352
Na mito = Mito (Sī, I, Ka)	354
Naracira = Navavira (Sī, I)	2
Na labhi = Na labhati (Ka)	282
Na vaddhitvā -pa- na pāpuṇitvā = Vaddhitvā -pa- apāpuṇitvā (Sī, Ka)	245
Na saṇṭhanti = Na saṇṭhahanti (Sī)	320
Na saṁvarati = Na saṁcarati (Sī)	154
Nāṭaputto = Nāthaputto (Sī, I)	4
Nāvālagganakassa = Nāvālaganakassa (Sī, I)	343
Nigumbepi = Nikumbepi (Sī, Syā, I)	313
Nibbattitanti = Nibbattanti (Sī, I)	213
Nibbāhanatthāya = Nibbānatthāya (Ka)	285
Nibbāhanam = Nibbāyanam (Ka)	123
Nibbāhitabboti = Nibbāyitabboti (Ka)	137
Nimantakam = Nivātakam (Kuṇālaṇṇake)	202
Nirīhaniṇṇivataṁ = Nisattaniṇṇivataṁ (Ka)	399
Nihatapaccatthikam = Nipaccatthikam (Ka)	1

[Pa]

Pakitteti = Parikitteti (Ka)	234
Paccamāno = Dhamamāno (Sī, I)	69
Paccavekkhāmi = Paccavekkhitvā (sabbattha)	370
Pajahi = Pajahati (Ka)	225
Pañṇavāssa = Jivhāvassa (Sī, I)	349
Paṭicaratīti = Paṭicarāhīti (Ka)	101
Paṇinivatteyyāti = Parinivatteyyāti (Sī, I, Ka)	278
Paṭilabhīti = Paṭilabhatīti (Ka)	282
Paṭisandhāram = Paṭisanthāram (Sī, I)	9

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭisammodanīyeneva = Paṭisammodi, teneva (Sī)	24
Paṇḍitavādaṁ = Paṇḍitavādā (Sī, I)	27
Patanti = Jinasāsanā patanti (Sī, I)	167
Patthayati = Pattīyati (Sī, I)	234
Pathavī = Paṭhavī (Sī, Syā, I)	5
Patiṭṭhāvasena = Patiṭṭhānavasena (Ka)	337
Patitvā ruhiraṁ = Nipatitvā rudhiraṁ (Syā)	138
Padhānavemattatā = Addhānavemattatā (Sī, Syā, I)	276
Pabbato = Pabbatato (Ka)	285
Pamoditā = Pamodito (Ka)	366
Parāpavādo = Parappavādo (Ka)	95
Parikupitesu = Parikhubbhitesu (Syā)	122
Parikuppiṁsu = Parikampiṁsu (Ka)	122
Parigaṇetum = Pariminitum (Ka)	303
Pariggaṇheyyum = Parikaḍḍheyyum (Sī, I)	146
Parittabalena = Mantabalena (?)	154
Parittam = Paripakkam (Ka)	51
Parinibbāyati = Parinibbāyi (Sī)	175
Paripāte = Paripuṇṇe (sabbattha)	282
Parisodhito = Parisodhite (Sī, Ka)	402
Plava = Pavatta (Sī, I)	4
Pavatte = Pavattassa (Ka)	195
Pavāyati = Pavāti (Sī, I) Khu 1. 21 piṭṭhe passitabbam.	317
Pavāḷakalāpābharaṇappaṭimaṇḍito = Pavāḷābharaṇa- paṭipaṇḍito (Sī, I)	321
Pahaṁsayati tusayati = Pahaṁsīyati kuhīyati (Sī, I)	311
Pānattham -pa- vā = Pānesu -pa- vā (Sī, I)	388
Pāpakāni -pa- pabbājeti = Pāpakānam -pa- pabbajito (Sī, I)	10
Pāpiyā bhinnasīlāya = Pāpikāya bhinnasīmāya (Sī)	126
Pāpuṇāmi = Na pāpuṇāmi (Syā)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Piñjitaṃ = Picchitaṃ (Sī, I)	234
Pidahitvā = Pidahitvāva (Ka)	57
Pisitvā = Pimsitvā (Sī, I)	43
Puttadānaṃ = Puttadāraṃ (Ka)	273
Pure -pa- dhāressatīti = Mā te -pa- pāpeyyāti (Sī)	156
Pūjiyantā = Pūjitā (Syā)	103

[Pha]

Phalikā = Phallikā (Sī, I)	315
Phalito = Phalino (?)	272
Phasseti = Phusseti (Syā) Passati (Ka)	321

[Ba]

Balībaddā = Balibaddā (Sī, I)	66
Buddhaguṇe = Buddhadhamme (Sī, I)	276
Bubbuḷā = Pubbuḷā (Ka)	122
Bubhukkhito = Sukkhito (Sī, I, Ka)	292
Bodhaneyye = Abodhanīye (Syā)	167

[Bha]

Bhaginī vā bhātaro vā sakhī vā sahāyakā vā = Bhaginibhātaro vā sakhisahāyakā vā (Sī, I, Ka)	188
Bhaṭabala = Balattha (Sī, I)	227
Bhaṭabalā = Balatthā (Sī, I)	339
Bhassappavādo = Bhassappavedī (Sī, I)	97
Bhāvayate = Bhāvayatī (Syā) Khu 1. 64 Dhammapadesu.	375
Bhiṅgārena = Bhiṅkārena (Sī, I)	229
Bhijjante = Palujjante (Sī, I)	8
Bhinno -pa- kumbho = Gumbo -pa- viddhamṣito (Syā)	123
Bhuttāvissa = Bhuñjitvā (Sī)	174-175

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhuttova mareyyāti = Bhutto vameyyāti (Ka)	232
Bhūnahu = Bhūtahacco (I) Bhūnahacco (Ka)	301
Bhūmaṭṭhe = Bhummaṭṭhe (Sī, I)	370
Bhūmikammaṃ = Bhūmikampaṃ (Sī, I)	178
Bhojanassa = Bhojanīyaṃ (Syā)	101

[Ma]

Mañjiṭṭhampi = Mañjetṭhampi (Sī, I)	62
Mañjiṭṭhāni = Mañjetṭhāni (Sī, I)	62
Maṭṭhaṃ = Nāma (Sī, I, Ka) Saṃ 1. 56 piṭṭhe passitabbaṃ.	68
Maṇikuṇḍala = Maṇikanaka (Sī, I)	237
Matavāta = Mahāvāta (Ka)	402
Mantayoga = Samantayoga... (Sī, I)	4
Mantisahāyo = Mantasahāyo (Sī)	101
Matthake = Muddhanā (Sī)	382
Manthayitvā = Madditvā (Ka)	104
Manusse disvā tappati = Manussaṃ disvā kampati (Ka)	391
Mayekarattaṃ = Yamekarattiṃ (Sī, I)	391
Maraṇasseva so = Maraṇasseso (Sī, I)	150-151
Mahārāja = Pahārādha (Sī, I)	363
Mahimsā = Mahisā (Sī, I)	259
Māgaṇḍiyopi = Māgandiyopi (Sī, I)	301
Mālukyaputtana = Māluṅkyaputtana (Sī, Syā, I) Saṃ 2. 294 piṭṭhe, Aṃ 1. 571 piṭṭhe ca passitabbaṃ.	146
Māsalūnā = Māsapūrā (Ka)	282
Muggasuppatāya = Muggasuppatāya (Sī, I)	352
Muccitvā = Muñcitvā (Ka)	338
Muyhase = Muyhasi (Sī)	370
Mettamso = Ahimsā (Sī, I)	387
Moliyasīvake = Moliyasivake (Syā, Ka) Saṃ 2. 428 piṭṭhe.	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yatṭhisammajjaniyo = Yatṭhisammuñjaniyo (Sī, I)	3
Yathākāmaṃ = Yena kāmaṃ (Ka)	154
Yathāpi = Yathā (Sī)	358
Yamakasalākā = Dahanasalākāṃ (Ka)	151
Yāvatā loka = Loka sikkhā (Sī, I)	190
Ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānaṃ denti = Keci yādisaṃ tādisaṃ dānaṃ denti (Syā)	269
Yoniso manasikārena = Yoniso manasikāre (Sī, Syā, Ka)	401

[Ra]

Rajjase = Rajjasi (Sī) Rañjasi (I)	370
Ramate = Ramatī (Sī, I)	380
Rājato = Rājāno (Sī, I)	146
Rājagahīyānaṃ = Rājagahikānaṃ (Ka) Saṃ 1. 67 piṭṭhe passitabbaṃ.	236
Rājābhiniṭā = Rājābhītītā (Sī)	30
Rūparakkhāti = Rūpadakkhāti (Sī, Syā, I)	326

[La]

Laguḷahatāni = Sakuṇapahatā (Syā)	
Lakuḷahatāni (Sī, I, Ka)	290
Lahupākaṃ = Bahupākaṃ (Sī)	175
Luddhatarā = Laddhatarā (Ka)	146
Loke = Loka sikkhā (Sī, I)	190

[Va]

Vañcayitabbaṃ = Vajjayitabbaṃ (Ka)	381
Vañceti = Vajjeti (Ka)	381
Vamati = Vahati (Syā, Ka)	401
Varapavaragopura = Pavarapacuragopura (Sī)	1

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vassasatāni = Vassasahassāni (Sī) Passa Am 3. 105 piṭṭhe.	133
Vākacīradharā = Vākacīrā (Ka)	131
Vāmagāmino = Pāpagāhino (Syā)	285
Vikkhepanāya = Nikkhepanāya (Sī, I)	337
Vigaṇetvā = Minitvā (Ka)	303
Vijjāvanta = Vijjādhara (Ka)	2
Vijitakammasūrā vā = Nijjhitakammasūrā vā (Sī, I)	190
Vitaṇḍavādī = Vādī (Sī, I)	4
Vidhamitvā = Vidhamati (Sī, I, Ka)	368
Vinivijjhissāmīti = Vijjhissāmīti (Sī)	322
Vibhūtaṃ = Vibhūsaṃ (Sī, I)	219
Vimuttaratanāṃ = Vimuttiratananti (Sī, I)	321
Vilapiṃsu = Lālapīṃsu (Sī, I)	267
Visajjanā = Vissajjanā (Sī, I)	1
Vissāsopi = Visesopi (Sī, I)	27
Visibbetvā = Visīvetvā (Sī, I)	47
Visuddhā = Visadā (Sī, I)	266
Visositaṃ = Visotaṃ (Sī, I)	284
Vītivattantīti = Vītipatantīti (Sī, I)	375
Vokiṇṇakaṃ jaggaṭi = Vokiṇṇataṃ gacchati (Nisya)	289

[Sa]

Sakamane = Sakamano (Ka)	387
Sakalikāya = Sakkhalikāya (Syā, Ka)	136
Sakuṇarutaravitaṃ = Sakuṇarutaṃ (Sī)	178
Saṅgāmo = Saṅkamo (Sī, I)	98
Sañchavī = Sacchavī (Sī, I)	281
Sajjanapasatthaṃ = Sabbajanapasatthaṃ (Syā)	307
Satasamupasobhitaṃ = Satatamupasobhitaṃ (Ka)	2
Santattakaṭṭhite = Santattakaṭṭhine (Sī, I)	382

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Satim̐ = Dhītim̐ (Sī, I)	22
Santuṭṭho = Santuṭṭhe (Sī, I)	380
Sattham̐ vā kamati = Sattham̐ kamati (Syā) Am̐ 3. 542 piṭṭhe.	195
Sanighaṇḍukeṭubhesu = Sanighaṇṭukeṭubhesu (Ka)	10
Sannova = Sattova (Sī, I)	361
Sappabhāsavimalādāsaṁ = Sappabham̐ suvimalādāsaṁ (Sī)	135
Sampaduṭṭho = Samṣaṭṭho (Sī)	154
Sampassamāno = Sammasamāno (Sī, I)	213
Sabbaṭṭhakasākhe = Sabbatthakasākhe (Syā) Sabbaṭṭhasākhe (Ka)	355
Sabbītito = Sabbītiyā (Sī)	167
Sabbaṁ taṁ = Santaṁ (Ka)	264
Sabbāva = Sabbāpi (Sī, I)	202
Samanuppattāti = Yasamanupattāti (Sī, I)	281
Samanussarantā = Samanupassantā (Sī, I)	141
Sabhājana = Samabhājana (Ka) Sammābhājana (Ka)	2
Sammato = Sameto (Sī, I)	381
Samupādikā = Samudakā (Ka)	231
Samentaṁ = Sametaṁ (Sī)	150
Samodhānopagatanti = Samodhānetabbaṁ (Ka)	342
Sarasasabhāvatejo = Sarasabhāvatejo (Sī, I)	151
Sarīrayāpanatthaṁ = Sarīrayāpanamattaṁ (Sī, I)	385
Sallakkheyyuṁ = Sallikkheyyuṁ (Sī, I)	135
Sādaroti = Pūjiyanti (I)	408
Sāmayikā = Sāmāyikā (Ka)	291
Sāratthe = Sadatthe (Sī, I)	393
Sikkhāsamādānaṁ = Sikkhāpadhānaṁ (Sī, Syā) Sukkāvadānaṁ (Ka)	163
Sīlasaṁvaragandhamanulittā = Sīlavarasugandhamanulittā (Sī, I)	327
Sīlavarasurabhigandho = Sīlasurabhigandho (Sī, I)	368
Sukudhitampi = Sukaṭṭhitampi (Sī, I) Sukhuṭṭhitampi (Syā)	250
Sukkhayavapulake = Sukkhayavamūlake (Ka)	226

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Supīto = Suthito (Ka)	401
Sūnuddhumātasusiruttamaṅgo = Sūnuddhumātasūcimukhapamāṇa- susiruttamaṅgo (Sī, I)	338
Sūriyassa = Suriyassa (Sī, Syā, I)	372
Sūriyo = Suriyo (Sī, I)	3
Seṭṭho = Seṭṭhabhūmisayo (Sī, Syā) Seṭṭho yamo (I)	163
Seṭṭho = Sova (I)	408
Senaṅgadassanaṃ katvā = Senāgaṇanaṃ kāretvā (Sī, I)	4
Snehayati = Sobhayati (Sī)	141
Seyha = Sayha (Sī, I)	215
So = Tassa (I, Ka)	90
So kulavasena andho hutvā = So kulajātivasena andho bhavitvā (Syā)	217
Soreyyakā = Soratṭhakā (Sī, I)	316

[Ha]

Hassavasena = Aññāṇavasena (Ka-Sī)	215
Hitamattano = Atthamattano (I)	408
Hetaṃ = Hitam (Sī) Hi idaṃ (I)	311

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāliyaṃ

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Āṅgīrasa (tikicchaka)	263	Āyupālatthera	18, 19
Aciravatī (nadī)	73, 94, 363-4	Āḷakamandā (devapura)	2
Ajitakesakambala	4	Āḷāra (Kālamagotta)	228, 230
Aṭṭhissara (paccekabuddha)	116	[I - U - E]	
Atula (tikicchaka)	264	Indanīla (maṇi)	122
Athabbāṇa (veda)	177	Indasāla (guhā)	331
Adhamma (yakkha)	200	Iru (veda)	177
Anuruddha (kumāra)	113	Isipatana migadāya (uyyāna)	18, 331
Anuruddhatthera	358, 390, 393	Isisiṅga (tāpasa)	128
Anotatta (daha)	277	Uttarakuru	2, 91
Aparanta (janapada)	282	Udaka (Rāmaputta)	230
Amarā (devī)	202-3	Udāyitthera	127
Ambarukkha	290	Upasena (Vaṅgantaputta)	341, 353 377-8-9, 380
Alasanda (dīpa)	88, 313, 340	Upāli (kappaka)	114
Avīci (niraya)	5, 338	Upālitthera	403
Asoka (rājā)	125	Uposatha (nāgarājā)	274
Asokārāma	15, 16, 17	Ummāpuppha (maṇi)	122
Assaguttatthera	6, 7, 8, 13, 14, 15	Ekasāṭaka (brāhmaṇa)	120, 282
[Ā]		[Ka]	
Ānanda (kumāra)	113	Kaṇḍaraggi (tikicchaka)	263
Ānanda (setṭhi)	332	Kaṇhājina (kumārī)	121, 267, 275
Ānandatthera	84, 106, 133-4, 142-3-5-6-7, 174-5, 204-5		

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kapila (tikicchaka)	263
Kapila (brāhmaṇa)	199
Kapilavatthu (nagara)	331
Kalasi (gāma)	89
Kalābu (rājā)	199
Kasibhāradvāja (brāhmaṇa)	225
Kasmīra (raṭṭha)	88-9, 313
Kassapa (Buddha)	3, 120, 216-7-8
Kārambhiya (acelaka)	199
Kāliṅga (rājā)	132, 249
Kāsi (raṭṭha)	313
Kimila (kumāra)	114
Kumārakassapatthera	127-8, 194
Kumudabhaṇḍikā (dhaññajāti)	282-3
Kusa (rājā)	133
Ketumatī (vimāna)	6, 7
Kolapaṭṭana	340
Kosala (raṭṭha)	313
Kosala (rājā)	281-2

[Kha - Ga]

Khajjopanaka (maṇi)	122
Khaṇḍahāla (brāhmaṇa)	200
Khantivādī (tāpasa)	199
Khujjuttarā (upāsikā)	84
Gaṅgā (nadī)	3, 73, 94, 119, 125, 195, 277, 363-4
Gajaṅgala (brāhmaṇagāma)	8, 10
Gandhāra (raṭṭha)	313
Guttila (gandhabba)	120

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gotama (Buddha)	264, 275-6, 342
Gopālamātā (devī)	120, 281
Ghaṭikāra (kumbhakāra)	217-8

[Ca]

Cakkavatti (rājā)	156, 259, 273-4, 374-5-6
Canda (kumāra)	200
Candakanta (maṇi)	122
Candagutta (rājā)	282
Candapajjota (rājā)	281
Candabhāgā (nadī)	119
Candavatī (rājakañṇā)	215-6
Ciñcamāṇavikā	108
Cīna (raṭṭha)	340
Cunda (upāsaka)	174-5
Cūlapanthakatthera	170, 350
Cūlasubhaddā (upāsikā)	332, 365, 370

[Cha - Ja]

Chaddanta (nāgarājā)	198, 216
Jambukājīvaka	332
Jambudīpa	4, 5, 88
Jamburukkha	290
Jāli (kumāra)	121, 267, 275
Jīvaka (vejja)	136
Jotipāla (māṇava)	216-7
Jotirasa (maṇi)	122

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Takkola (raṭṭha)	340
Tacchaka (mahāsūkara)	199
Tāvatiṃsabhavana	6
Tidasa (pura)	281
Timiṅgala (mahāmaccha)	253
Timirapiṅgala (mahāmaccha)	253
Timī (mahāmaccha)	253
Tissatthera (lekhācariya)	74

[Da - Dha]

Daṇḍaka (rājā)	132
Dānava (yakkha)	154
Dukūla (tāpasa)	127, 129, 130
Devadatta (kumāra)	113
Devadatta	114-5-6-7-8, 138, 161
Doṇi (nagara)	408
Doṇitthera	408
Dhaja (brāhmaṇa)	229
Dhanapālaka (hatthī)	204-5, 331
Dhaniyagopālaka	351
Dhamma (yakkha)	200
Dhammantarī (tikicchaka)	263
Dhammapāla (kumāra)	201
Dhammarakkhitatthera	15, 17

[Na]

Nanda (kumāra)	170
Nanda (māṇavaka)	108, 282

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nandaka (yakkha)	108
Nandiya (vānarinda)	199
Nāgasena (dāraka)	8, 9, 10, 11, 12
Nāgasena (sāmaṇera)	12, 13
Nāgasenatthera	13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 ādi piṭṭhesu.
Nārada (tikicchaka)	263
Nigaṇṭhanāṭaputta	4
Nigrodha (migarājā)	200
Nigrodha (rājā)	200
Nigrodhārāma	331
Nimi (rājā)	120
Neru (pabbata)	131

[Pa]

Pakudha Kaccāyana	4
Pañcasāla (brāhmaṇagāma)	155-6-7-8
Paṇḍaraka (nāgarājā)	199
Pāṭaliputta (nagara)	15, 16, 125
Pātālamukha	277
Pāyāsirajāña (rājā)	194
Pārikā (tāpasī)	127, 129, 130, 132
Pāsāṇaka (cetiya)	331
Piṇḍolabhāradvājatthera	382, 389
Pīliyakkha (rājā)	195-6

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Pha]

Puṇṇa (bhataka)	120
Puṇṇaka (dāsa)	281
Puṇṇaka (seṭṭhi)	281
Puṇṇā (dāsī)	120
Pubbakaccāyana (tikicchaka)	264
Pūraṇakassapa	4, 5
Phussarāga (maṇi)	123

[Ba - Bha]

Bandhumatī (gaṇikā)	125
Bākulatthera	211-2
Bārāṇasi (rājā)	154
Bārāṇasī (nagara)	18, 198
Bodhimaṇḍa	249
Brahmadatta (rājā)	198, 200
Bhagu (kumāra)	113
Bhaddasāla (senāpati)	282
Bhaddiya (kumāra)	113
Bhāradvāja (brāhmaṇa)	173

[Ma]

Makkhaligosāla	4, 5
Majjhā (rājā)	132
Maṭṭhakuṇḍali (devaputta)	332
Maṇḍabya (māṇavaka)	127-8
Maṇḍuka (devaputta)	332
Maddī (devī)	121, 273
Manohara (maṇi)	122
Mandhātu (rājā)	120
Mantī (brāhmaṇa)	229

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mallikā (devī)	120, 281
Masāragalla (maṇi)	123
Mahākaccāyanatthera	281, 349
Mahākassapatthera	379, 386
Mahānīla (maṇi)	122
Mahāpajāpatigotamī	234
Mahāpatāpa (rājā)	201
Mahāpathavī (makkaṭa)	198
Mahāpanāda (rājā)	133
Mahāpaduma (kumāra)	200
Mahāmoggallānatthera	187-8
Mahāsena (devaputta)	6-7-8
Mahī (nadī)	73, 94, 363
Mahosadha (paṇḍita)	202-3
Māgaṇḍiya (paribbājaka)	301
Māṇavagāmika (devaputta)	236
Mātaṅga (isi)	127
Mātaṅga (rājā)	132
Mālukyaputta	146-7
Milinda (rājā)	1, 4, 5, 6, 7, 13, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26 ādi- piṭṭhesu
Metteyya (Buddha)	160, 408
Moggallānatthera	185, 225
Moggaliputtatissatthera	3
Mogharājā	170
Mogharājatthera	398

[Ya]

Yaju (veda)	177
Yañña (brāhmaṇa)	229

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya - Ra - La]

Yamunā (nadī)	73, 94, 119, 363-4
Yugandhara (pabbata)	6
Rakkhitatala	12
Rājagaha (nagara)	136, 204, 331
Rāma (brāhmaṇa)	229
Rāhulātthera	354, 359, 368, 371, 399
Ruru (migarājā)	199
Rohaṇātthera	8, 10, 11, 12, 13, 14
Lakkhaṇa (brāhmaṇa)	229
Laṅkāḍīpa	408
Lomasakassapa (isi)	214, 216
Lohitaṅga (maṇi)	123

[Va]

Vaṅga (raṭṭha)	340
Vaṅgisātthera	373
Vajira (maṇi)	122
Vāsetṭha	163
Vijambhavatthu	12
Vidhura (paṇḍita)	200
Vītaṃsā (nadī)	119
Vīrasena	24
Vejayanta (pāsāda)	6
Vetravatī (nadī)	119
Verañjā (nagara)	226
Vessantara (rājā)	118-9, 120-1-2-3, 267, 269, 270 ādi piṭṭhesu
Veḷuriya (maṇi)	122

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Saṃkicca (kumāra)	127-8
Sakka (raṭṭha)	331
Saṅkassa (nagara)	331
Sañjayabelatṭhaputta	4
Sabbamitta (brāhmaṇa)	229
Sarabhū (nadī)	73, 94, 119, 363-4
Sarassatī (nadī)	119
Sahampati (brahmā)	206-7, 387
Sāketa (brāhmaṇa)	332
Sākha (migarājā)	200
Sākha (senāpati)	200
Sāgala (nagara)	1, 4, 6, 13, 18, 29
Sādhīna (rājā)	120
Sāma (kumāra)	127, 132-3, 195-6
Sāma	199
Sāma (tikicchaka)	264
Sāma (veda)	177
Sāriputtatthera	108, 171, 185, 201-2, 225, 236, 281, 342, 348, 350 ādi piṭṭhesu
Sāriputtamoggallāna	185, 205
Sāvatti (nagara)	331, 341
Sineru (pabbata)	108, 218, 233, 278, 299
Sindhu (nadī)	119
Sirimā (nagarasobhinī)	332
Sirīsapuppha (maṇi)	122
Sivi (rājā)	123-4, 126

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sīvaka	139
Sīhasena	24
Sudatta (brāhmaṇa)	229
Sudinna (kalandaputta)	171
Suddhodana (rājā)	229
Suppabuddha (sakka)	108
Suppiyā (upāsikā)	120, 281
Subhadda (paribbājaka)	133-4-5
Subhūtitthera	369, 374
Subhoja (brāhmaṇa)	229
Sumana (mālākāra)	120, 281, 332
Suyāma (brāhmaṇa)	229

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suratṭha (ratṭha)	340
Sulasā (nagarasobhinī)	332
Suvaṇṇabhūmi (nagara)	340
Sūraparicara (rāja)	199
Sūrasena	24
Sūriyakanta (maṇi)	122
Sela (brāhmaṇa)	168, 182-3
Soṇuttara (nesāda)	198
Soṇuttara (brāhmaṇa)	8, 9
Sovīra (ratṭha)	340
[Ha]	
Himavanta (pabbata)	6, 7, 8, 119 195, 274

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāliyaṃ

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[Ā]	
Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṃ		Ārammaṇe labhitvāna	398
dahanto	364	Āsajja rājā citrakathim	1
Acetanaṃ brāhmaṇa		[I - U]	
assuṇantaṃ	173	Iti phandanarukkhopi	173
Anumānena jānanti ūmim	328	Iddhipādesu kusalā	325
Anumānena jānanti disvā	328	Iminā puññakammena	408
Anumānena jānanti bhīte	328	Imehi aṭṭhīhi	
Anumānena nātabbaṃ ūmim	328	tamaggapuggalaṃ	116
Anumānena nātabbaṃ disvāna	328	Uttiṭṭhe nappamajjeyya	209
Appamatto ayaṃ gandho	317	Upacikā bilāro ca	384
Appamādaratā hotha	361	Ubhopi te viloketvā	330
Appamādarato bhikkhu	394	Usabhoriva chetva	
Appicchā nipakā dhīrā	325	bandhanāni	351
Appena bahukenāpi	324	[E - O]	
Abhiññāpāramippattā	325	Ekañce bāhaṃ vāsiyā	366
Abhidhammavinayogāḷhā	1	Eko manopasādo	236
Amusmim paṭigho natthi	366	Etāni aṭṭha ṭhānāni	100
Ayaṃ patiṭṭhā dharaṇīva		Evaṃ dhammā apakkamma	68
pāṇinaṃ	33	Evamevāhaṃ mahāvīra	359
Allaṃ sukkhaṃ vā bhuñjanto	392	Evarūpāni sīlāni	320
Allacammappaṭicchanho	78	Okkhittacakkhū mitabhāṇī	325
Asaṃsaṭṭhaṃ gahaṭṭhepi	369	[Ka]	
[Ā]		Kathitā mayā bahū diṭṭhā	23
Āyu arogatā vaṇṇaṃ	324	Kantāre puttamaṃsaṃva	349
Āraññikā dhutadharā	324	Kammamūlaṃ gahetvāna	317
Ārambhatha nikkhamatha	238		

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kammamūlaṃ janā datvā	318
Kāyaṃ imaṃ sammāsatha	362
Kāyena saṃvaro sādhu	168, 384
Kāye sabhāvaṃ disvāna	382
Kāraṇḍavaṃ niddhamatha	400
Kuṭṭamūlaṅca nissāya	380
Kumbho ca kāḷāyaso ca	406
Kummova aṅgaṇi sake	
kapāle	354
Kesarī cakkavāko ca	392

[Kha - Ga]

Khettūpamena bhavitabbaṃ	403
Gadrabho ceva kukkuṭo	356
Gambhīrapañño medhāvī	20
Gāthābhigītaṃ me abho-	
janeyyaṃ	222

[Ca]

Cakkhumāssa yathā andho	349
Caṅkamantopi tiṭṭhanto	356
Catubbhi dhammehi	
samaṅgibhūtaṃ	180
Cattāro pañca ālope	392
Candanaṃ tagaraṃ vāpi	317
Caraṇena ca sampannaṃ	23
Cāpovūnudharo dhīro	355
Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā	174-5

[Ja]

Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ	121
Jighacchāya pipāsāya	291

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Jha - Ña]

Jhāyī jhānaratā dhīrā	325
Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna	379
Ñātīhi mittehi ca bandhavehi	390

[Ta]

Tattha ñāṇaṃ paṇidhāya	1
Tathā disvā dhammagiriṃ	328
Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ	328
Tathā bhikkhu dhammadharo	374
Tatheva titthiye disvā	328
Tatheva Buddhanāgassa	328
Tatheva Buddhaputtana	350, 357
Tatheva Buddhaputtopi	402, 406
Tatheva yogino cittaṃ	358
Tatheva Lokanāthassa	328
Tathevāyaṃ sīlagandho	329
Tathevimaṃ janaṃ disvā	329
Tadahu pabbajito santo	382
Tasmā sakaṃ paresampi	379
Tasmā hi paṇḍito poso	408
Ticīvaradharā santā	325
Tibbaṃ chandaṅca pemaṅca	382
Te ca tepītakā bhikkhū	20
Tevijjā chaḷabhiññā ca	325
Tesamatthaṃ aviññāya	97
Tehi bhikkhūhi parivuto	20

[Da]

Dassanamhi parisodhito	
naro	402

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammāmatagataṃ disvā	329
Dhammāsisaṃ karitvāna	378
Dhammosadhaṃ pivitvāna	319

[Na]

Na antalikkhe na samuddamajjhe	152
Na ito dūre bhavitabbaṃ	378
Na pubbagandho paṭivātameti	317
Na me ācariyo atthi	228
Na me dessā ubho puttā	273
Navaṅgaṃ anumajjanto	97
Navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ	354
Navete puggalā loke	100
Na ve yācanti sappañña	224
Nābhinandāmi maraṇaṃ	45
Niddhamitvāna pāpicche	400
Nibbutaṃ pathaviṃ disvā	329
Niraye bhayasantāsaṃ	389
Nissaṃsayāṃ parājayo	23
Nesajjikā santhatikā	324

[Pa]

Pañña pasatthā lokasmiṃ	407
Paññāratanamālassa	321
Paṭikacceva taṃ kayirā	68
Paṭipannā phalaṭṭhā ca	325
Paṭisambhidā kiṇitvāna	323
Pathavī āpo ca tejo ca	376
Pamādaṃ appamādena	370
Paravādivādamathanāṃ	330
Pariyāya bhāsitaṃ atthi	97

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parisuddhena cittena	391
Pallaṅkena nisinnassa	348
Pavivittehi ariyehi	395
Pavivitto ariyehi	395
Pavisitvā parakulaṃ	388
Passatāraññaṃ bhikkhū	330
Pucchā visajjanā ceva	1
Pūjīyantā asamasamā	103
Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum	177

[Ba - Bha]

Bahussuto citrakathī	20
Bahū jane tārayitvā	315
Bojjhaṅgaratanamālassa	323
Bodhaneyyaṃ janaṃ disvāna	397
Byādhitaṃ janataṃ disvā	319
Bhassappavādo vetaṇḍī	97

[Ma]

Makkaṭo dārako kummo	400
Maṇimālādharaṃ geha	321
Mayekarattaṃ vippavasimha ludda	391
Mā me kadāci pāpiccho	381
Milindarājapaṇho ca	408
Milindo nāma so rājā	1
Milindo hi mahāpaṇho	408

[Ya]

Yathā issāsako nāma	406
Yathā kālamhi sampatte	359
Yathāpi khette parisuddhe	358

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya - Ra]

Yathāpi gajarājassa	328
Yathāpi chattaṃ vipulaṃ	402
Yathāpi dīpiko nāma	352
Yathāpi nagaraṃ disvā	328
Yathāpi sūriyo	
udayanto	373
Yathā lābulatā nāma	357
Yathā samudde lagganakaṃ	361
Yathā sākaṭiko maṭṭhaṃ	68
Yathā sudanto mātaṅgo	350
Yathā hi aṅgasambhārā	26
Yadā kilesā opatanti	350
Yadipi me antaḡuṇaṃ	352
Yadūnakaṃ taṃ saṇati	401
Yasmiṃ khandhe ṭhitā paññā	408
Ye keci agadā loke	318
Ye keci osadhā loke	319
Yena ñāṇena bujjhanti	322
Yo na hanti na ghātetī	387
Yo sīlavā dussīlesu	
dadāti dānaṃ	250
Rajjase rajanīye ca	370
Ratto duṭṭho ca mūlho	
ca	99, 100
Rāgūpasamhitāṃ cittaṃ	370
Rājāhamasmi selāti	182

[La]

Laggaṃ disvā bhusaṃ paṅkaṃ	329
Laṅkāyaṃ doṇinagare	408

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[La]

Lābulatā ca padumaṃ	364
Lābhena unnato	
loko	370
Lūkhenapi ca santusse	380

[Va]

Vacīviññattivipphārā	352
Vadhake Devadattamhi	396
Vadhissametanti parāmasanto	216
Vayena yasa pucchāhi	100
Varaṇce me ado Sakka	367
Vasanto tassa chāyāya	97
Vātapittena semhena	291
Vitakkūpasame ca yo	
rato	375
Vipulo rājagahīyānaṃ	236
Vivittaṃ appanigghosaṃ	353
Visamaṃ sabhayaṃ ativāto	99
Visuddhānaṃ ayaṃ vāso	370
Vītarāgā vītadosā	324

[Sa]

Saṃyamena niyamena	404
Saṅkhārānaṃ sabhāvattaṃ	404
Saṅkhyeyypariveṇasmiṃ	21
Sace me upanāmenti	355
Sace labhetha khaṇaṃ vā	
raho vā	202
Satipaṭṭhānakusalā	325
Saddhāya taratī oghaṃ	35

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saddhāya sīlena sutena	
buddhiyā	390
Santhavāto bhayaṃ jātaṃ	369
Samādhiratanamālassa	321
Samuddo udadhinaṃ seṭṭho	236
Sasamuddapariyāyaṃ	215
Sahassagghaṃ hi maṃ tāta	275
Sālakalyāṇikā nāma	359
Sāsane te mahāvīra	374
Sīlasaṃvarachadanaṃ	377
Sīle paṭiṭṭhāya naro	
sapaṇṇo	33

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Suññatañcānimittaṅca	399
Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ	397
Senāsanamhā oruyha	379
Selo yathā	
ekaghano	369
Sevetha pantāni	
senāsanāni	388
Sotāpannā ca vimalā	325
So me pakkena hatthena	380

[Ha]

Handa kathim pasādetvā	97
------------------------	----